

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД “ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К.Д. УШИНСЬКОГО”

Факультет початкового навчання
Кафедра соціальної педагогіки, психології і педагогічних інновацій

“ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ”

для студентів 3-4 курсів, спеціальності “соціальна педагогіка”
(за вимогами кредитно-трансферної системи навчання)

канд. пед. наук, доцентом кафедри
соціальної педагогіки, психології і
педагогічних інновацій
Паскаль О.В.

НАВЧАЛЬНИЙ КУРС “ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ”

ПЕРЕДМОВА

Технології соціально-педагогічної діяльності є базовим і ключовим курсом в підготовці спеціалістів із соціальної педагогіки. Особливістю навчального модуля “Технології соціально-педагогічної діяльності” є її інтеграційний і аналітичний характер. Освоєння його студентами базується на поєднанні комплексу з іншими дисциплінами, що входять до системи підготовки спеціаліста з соціальної педагогіки.

Основною метою модуля є не тільки теоретичне розуміння соціальної педагогіки як науки, навчальної дисципліни й особливої сфери діяльності, а також освоєння особливих методів роботи з індивідами та групами клієнтів соціального сервісу. Крім теоретичних знань, соціально-педагогічна діяльність потребує й глибокої технологічної підготовки, що виявляється в наявності навичок соціально-педагогічного, соціально-психологічного та ситуаційного аналізу, соціально-організаційної діагностики умов життя дітей, проведення конкретних соціально-педагогічних досліджень, прогнозування і виявлення тенденцій розвитку соціальних процесів, оптимального вибору інструментарію, що регулює їх перебіг.

Такому підходу відповідає й обрана структура модуля. Змістовні модулі спрямовані на підвищення рівня теоретичних знань студентів, мають практичні цілі освоєння технології та методики роботи соціального педагога, характеризуються інтеграцією теоретичних знань і практичних умінь студентів у роботі з конкретними категоріями дітей. Для ефективного досягнення цілей і завдань модуля пропонується система роботи, що охоплює проведення лекцій, семінарів та практичних занять, написання студентами рефератів і виконання комплексу практичних та творчих завдань.

У взаємозв'язку з іншими спеціальними дисциплінами модуль “Технології соціально-педагогічної діяльності” має за мету поповнення і

систематизацію знань студентів - соціальних педагогів з технології і методики роботи соціального педагога; набуття практичних умінь та навичок, щодо організації соціально-педагогічної роботи.

Основні завдання модулю:

- ⊕ формування у студентів теоретичних уявлень з технологій роботи соціального педагога як галузі гуманітарного знання, її об'єкта і предмета дослідження, основних категорій;
- ⊕ формування цілісного уявлення про фактори і закономірності, що впливають на діяльність соціального педагога;
- ⊕ розкриття специфіки соціально-педагогічної діяльності та її гуманістичної спрямованості;
- ⊕ оволодіння основними методами, формами, технологіями і техніками соціально-педагогічної діяльності з різноманітними категоріями населення.

Після закінчення вивчення модуля студент повинен **знати:**

- 👍 предмет, основні закономірності, принципи та структуру науки, методи, види соціально-педагогічної діяльності;
- 👍 зміст соціального виховання;
- 👍 наявні соціально-педагогічні проблеми;
- 👍 основні функції соціального виховання як провідного фактора формування особистості;
- 👍 методи й умови організації навчально-виховного процесу, принципи гуманістичної, прогресивної педагогіки.

Після закінчення вивчення модуля студент повинен **уміти:**

- 👍 орієнтуватися в загальній проблематиці технологізації соціально-педагогічної діяльності;
- 👍 давати самостійну оцінку стану соціального виховання в суспільстві;
- 👍 застосовувати базові педагогічні знання для: організації соціально-педагогічної діяльності, планування, контролю та корекції поведінки

особистості, вибору ефективних форм і методів реалізації соціально-педагогічної діяльності, засобів та прийомів педагогічного впливу на особистість;

- 👍 використовувати знання для розв'язання практичних (соціально-педагогічних) завдань з удосконалення суспільних відносин, формування культури особистості;
- 👍 створювати нові підходи до проблем виховання;
- 👍 аналізувати різні підходи у вирішенні питань організації навчально-виховного процесу та самостійно приймати рішення щодо таких питань, передбачати можливі утруднення під час організації навчально-виховного процесу;
- 👍 попереджувати протиправні дії дітей і підлітків та їх реабілітацію, шляхом створення умов для організації їх соціально корисної, оздоровчої діяльності і нормального побуту.

“Технологія соціально-педагогічної діяльності” – один із обов’язкових модулів у програмі навчання за спеціальністю “Соціальна педагогіка”. Зміст модуля відповідає вимогам до педагогічної і предметної підготовки спеціалістів, а також взаємопов’язаний із загальнокультурною підготовкою. У процесі створення навчального посібника було враховано специфіку підготовки фахівців на факультеті початкового навчання і фахівців соціонімічного типу.

Максимальне число балів за результатами виконаної роботи

№ з/п	Види виконуваних робіт	Кількість балів
1	Доповідь (із представленням основного тексту, а також підготовчих матеріалів і конспектів)	4
2	Реферат (із представленням основного тексту, а також підготовчих матеріалів і конспектів)	2
3	Реферативний огляд педагогічного часопису	1-3
4	Окреме теоретичне повідомлення за 1-2 джерелами	2
5	Доповідь на практичному занятті	3
6	Формування інформаційного блоку (на підставі теоретичного повідомлення, доповіді, реферату й т. ін.)	2
7	Активна участь у роботі на практичному занятті (за семестр)	1

8	Виконання практичного завдання	2
9	Участь у дослідженні (нових проблем, розроблення та обґрунтування нових понять, генерування нових ідей)	7
10	Участь у рольовій грі, диспуті, мозковому штурмі	2-4
11	Виконання завдань для самостійної роботи	3
12	Написання наукової статті у студентський часопис	10-15
13	Успішна участь у науковій конференції, що проходить у ВНЗ	20
14	Успішна участь у педагогічній олімпіаді або конкурсі наукових студентських робіт на факультеті або у ВНЗ	30
15	Власний винахід в галузі соціально-педагогічної методики або технології (здійснення і захист індивідуального дослідного проекту)	20-50

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЗА ВИКОНАННІ ЗАВДАННЯ ЗА МОДУЛЯМИ

Навчальний модуль I. Змістовий				Навчальний модуль II. Техноло-гічний	Індивідуально-дослідні завдання
Змістовий модуль I	Змістовий модуль II	Змістовий модуль III	Змістовий модуль IV		
Тема I	Тема I	Тема I	Тема I	50	25-10
Тема II	Тема II	Тема II	Тема II		
Тема III	Тема III	Тема III	Тема III		
Тема IV		Тема IV	Тема IV		
Тема V		Тема V	Тема V		
		Тема VI	Тема VI		
		Тема VII	Тема VII		
		Тема VIII	Тема VIII		
Тема IX					
Форма контролю (підсумковий тест) – 25 балів					
Всього за модуль:				100	

Шкала оцінювання:

90-100 балів 0 відмінно (A).

75-89 балів – добре (BC).

60-74 балів – задовільно (DE).

35-59 балів – незадовільно з можливістю повторного складання (FX).

МОДУЛЬ І. ЗМІСТОВИЙ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ГАЛУЗЬ СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1. Сутність соціально-педагогічної діяльності.
2. Основні напрями соціально-педагогічної діяльності.
3. Класифікація принципів соціально-педагогічної діяльності.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

1.1. Сутність соціально-педагогічної діяльності

Соціально-педагогічна діяльність за своєю сутністю дуже близька до педагогічної діяльності, від якої вона відокремилася, проте має і свою специфіку. Щоб виявити її, розглянемо ці види діяльності в зіставленні.

 Педагогічна діяльність - це різновид професійної діяльності, що спрямована на передачу соціокультурного досвіду за допомогою навчання, виховання, створення умов для особистісного розвитку тих, кого навчають.

 Соціально-педагогічна діяльність - це різновид професійної діяльності, спрямований на надання допомоги дитині у процесі її соціалізації, освоєння нею соціокультурного досвіду і на створення умов для її самореалізації в суспільстві.

Здійснюється остання соціальними педагогами як у різноманітних освітніх закладах, так і в інших установах, організаціях, об'єднаннях, у яких може знаходитися дитина. Соціально-педагогічна діяльність завжди є *адресною*, спрямованою на конкретну дитину і на розв'язання її індивідуальних проблем, що виникають у процесі соціалізації, інтеграції в суспільство, за допомогою вивчення особистості дитини і її навколишнього середовища, розроблення

індивідуальної програми допомоги дитині. Саме тому вона локальна, обмежена тим часом, протягом якого вирішується проблема дитини.

Наведемо відмінності цих двох видів професійної діяльності.

Табл. 1.1.

Основні відмінності педагогічної і соціально-педагогічної діяльності

Педагогічна і соціально-педагогічна діяльність Вид професійної діяльності	Мета діяльності	Характер діяльності	Об'єкт діяльності
Педагогічна діяльність	передача соціокультурного досвіду	програмно-нормативний, безперервний	усі діти
Соціально-педагогічна діяльність	допомога в соціалізації дитини	адресний, локальний	діти з проблемами соціалізації

У таблиці наочно продемонстровано специфіку соціально-педагогічної діяльності порівняна з педагогічною діяльністю.

1.2. Основні напрями соціально-педагогічної діяльності

Основними напрямками технологізації соціально-педагогічної діяльності є:

- діяльність з метою профілактики дезадаптації, підвищення рівня соціальної адаптації дітей за допомогою їх особистісного розвитку (соціальної, психологічної, педагогічної);
- робота із соціальної реабілітації дітей, що мають відхилення від норми.

Оскільки проблема, яка потребує вирішення, здебільшого, має і внутрішні, особистісні, і зовнішні аспекти, **соціально-педагогічна діяльність зазвичай включає два складники:**

- безпосередню роботу з дитиною;
- посередницьку діяльність у взаємовідносинах дитини із середовищем, яке сприяє її соціально-культурному становленню і розвитку.

За змістом соціально-педагогічна діяльність надзвичайно різноманітна. З цього погляду можна виокремити її **види:**

- діяльність в освітніх установах;
- діяльність у дитячих громадських об'єднаннях і організаціях;

- діяльність в установах творчості і дозвілля дітей;
- діяльність у місцях літнього відпочинку дітей;
- діяльність у громадах, об'єднаннях за конфесіями.

Робота із соціальної реабілітації дітей, які мають відхилення від норми, повинна бути змістовно орієнтована на різноманітні категорії таких дітей, що дає підставу виділити декілька видів соціально-педагогічної діяльності, кожний із яких потребує застосування особливих, специфічних підходів, методик і технологій. Це соціально-педагогічна діяльність їх дітьми:

- що мають відхилення в розвитку;
- що мають педагогічні відхилення;
- які залишилися без піклування батьків;
- які мають відхилення в поведінці (з дітьми із девіантною поведінкою).

У посередницькій роботі соціального педагога особливе значення має соціально-педагогічна діяльність із сім'єю.

1.3. Класифікація принципів соціально-педагогічної діяльності

Виокремлюють такі групи принципів, на яких ґрунтується соціально-педагогічна діяльність.

Загальнофілософські принципи: принцип детермінізму, принцип відбитку, принцип розвитку, принцип єдності свідомості і діяльності, принцип історизму, принцип нерозривного взаємозв'язку індивіда і його соціального середовища.

Соціально-політичні принципи виражають вимоги, зумовлені залежністю змісту і підпорядкованості соціальної роботи соціальній політиці держави. Ця залежність визначає концептуальні підходи до вибору пріоритетів у соціальному захисті населення, до поєднання індивідуальних і суспільних інтересів у соціальній роботі. До основних принципів цієї групи можна зарахувати: єдність державного підходу в поєднанні з регіональними особливостями соціальної роботи, демократизм її змісту і методів, урахування конкретних умов життєдіяльності особистості або соціальної

групи при виборі змісту, форм і методів соціальної роботи з ними, законність і справедливість діяльності соціального працівника.

Серед **організаційних принципів** варто виокремити соціально-технологічну компетентність кадрів, принцип контролю і перевірки виконання, принцип функціональної відповідності, принцип єдності прав і обов'язків, повноважень і відповідальності.

Значне місце у структурі логічних форм наукової теорії посідають **психолого-педагогічні принципи**. Вони виражають вимоги до вибору засобів психолого-педагогічного впливу на клієнтів соціальних служб, необхідність урахування індивідуальних характеристик у ході здійснення будь-яких соціально-технологічних процедур. До *основних принципів цієї групи* варто зарахувати: комплексний аналіз оцінки умов життєдіяльності клієнтів і вибору форм та методів роботи з ними; індивідуальний підхід; цілеспрямованість й адресність соціальної роботи.

Специфічні принципи **соціальної роботи визначають основні** правила діяльності у сфері надання соціальних послуг населенню.

Принцип універсальності передбачає відсутність дискримінацію під час надання соціальної допомоги за будь-якими ознаками ідеологічного, політичного, релігійного, національного, расового, вікового характеру. Сприяння повинно надаватися кожному клієнту за його потреби в допомозі.

Принцип охорони соціальних прав стверджує, що надання допомоги клієнту не може бути у вигляді вимоги відмовитися від своїх соціальних прав або від частини них. Наприклад, відповідно до чинного законодавства не можна пов'язувати допомогу, що надається багатодітній сім'ї, із вимогою до неї обмежити свою активність у народженні дітей.

Принцип соціального реагування означає усвідомлення необхідності роз'язувати виявлені соціальні проблеми, діяти відповідно до конкретних соціальних умов кожного клієнта, а не обмежуватися тільки стандартними заходами, орієнтованими на «середнього» споживача соціальних послуг.

Принцип профілактичної спрямованості передбачає вжиття заходів із запобігання соціальним і життєвим проблемам клієнтів або з попередження ускладнення проблем, що вже виникли.

Принцип клієнтоцентризму означає визнання пріоритету прав клієнта в усіх випадках, крім тих, де це суперечить правам і інтересам інших людей. Найважливіша мета діяльності соціального педагога - забезпечення здатності його клієнта до соціального функціонування, створення сприятливих умов для його соціального самопочуття і розвитку його особистості. Потреби держави і суспільства задовольняються в результаті такої діяльності лише опосередковано.

У межах цього принципу можна розглядати суверенність і автономність клієнта, який має право приймати або не приймати допомогу соціальних педагогів, вибирати той чи інший вид допомоги або сценарій вирішення своїх життєвих проблем, повинен одержувати повну інформацію щодо роботи з ним, а також має право захищати своє особисте життя від стороннього втручання в тій мірі, у який це не завдає шкоди правам та інтересам інших осіб.

Принцип опори на власні сили підкреслює суб'єктну роль клієнта, його активну позицію у вирішенні своїх проблем. Соціальний педагог повинен консультувати клієнта у виборі стратегії виходу з кризи, надавати йому психологічну допомогу, спонукати до самопомоги, сприяти об'єднанню людей із подібними проблемами для спільного подолання труднощів.

Принцип максимізації соціальних ресурсів базується на тому, що кожна соціальна система у будь-якому випадку виділяє мінімум засобів для надання соціальної допомоги своєму населенню. Правда, реальний обсяг цих коштів залежить, насамперед, від соціально-економічних можливостей держави і від уявлень суспільства про те, що входить до необхідного соціального мінімуму для індивіда. Дія принципу виявляється всюди: соціальні працівники мають докладати зусиль для залучення додаткових можливостей надання допомоги клієнту крім гарантованого мінімуму, шляхом звернення до

неурядових, добродійних, благодійних установ, організацій самодопомоги і взаємодопомоги клієнтів, використовувати інші не заборонені законом засоби.

Принцип конфіденційності пов'язаний із тим, що в процесі діяльності соціальному працівнику стає доступною інформація про клієнта, яка в разі розголошення може завдати шкоди йому або його близьким, дискредитувати й зганьбити їх. Це відомості про хвороби, негативні звички, психічні захворювання, сімейні конфлікти, кримінальне минуле або теперішнє. Така інформація може використовуватися тільки з професійною метою; вона не повинна розголошуватися, крім випадків, передбачених законом і пов'язаних із можливістю насильства, нанесення шкоди якійсь особі, насамперед дітям.

Принцип толерантності зумовлений тим, що соціальна робота ведеться із найрізноманітнішими категоріями клієнтів, у тому числі з особистостями, які не викликають симпатії в спеціаліста. Політичні, релігійні і національні особливості індивідів, що потребують допомоги, їхні стереотипи поведінки і зовнішність може виявитися незвичною для осіб, що займаються соціальною роботою. Елементи ксенофобії, тобто ворожості і страху перед виявами незвичних традицій, поширені в нашому суспільстві. Ніхто не повинен засуджувати діяльність іншої людини доти, доки вона не стає небезпечною і не завдає шкоди тим, хто її оточує. *Професійна толерантність* фахівця із соціальної педагогіки означає визнання закономірності різних особистих рис клієнтів і толерантність до їх виявів.

Література

1. Загвязинский В.И., Зайцев М.П., Кудашов Г.Н., Селиванова О.А., Строков Ю.П. Основы социальной педагогики: Учеб. пособие /Под ред. П.И.Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 160 с.
2. Соціальна педагогіка: Підручник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.

ЗМІСТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ВИДУ СУСПІЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

1. Об'єкт технологій соціально-педагогічної діяльності.
2. Сутність соціальних проблем.
3. Суб'єкт технологій соціально-педагогічної діяльності.
4. Особливості технологій соціально-педагогічної діяльності в системі “людина – людина”.

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

В основі підходів до визначення сутності об'єкта соціально-педагогічної діяльності лежить дискусія, витoki якої знаходяться в педагогічній традиції кінця XIX - початку XX ст..

На думку І. Г. Песталоцці, П. Наторпа та інших, об'єктом соціальної педагогіки є соціальне виховання молодого покоління. Завдання соціальних педагогів - інтеграція виховних сил суспільства з метою підвищення культурного рівня народу, створення соціально-педагогічного і соціально-психологічного «поля» для повноцінного становлення кожної людини протягом всього її життєвого шляху.

Розвиваючи педагогічні ідеї Р. Оуена, Г. Ноля, Г. Боймера та інших, соціально-педагогічну діяльність визначали як соціальну допомогу знедоленим дітям, опіку і профілактику правопорушень неповнолітніх, позашкільну роботу за місцем проживання, виховну роботу в будинках дитини, дитячих будинках, школах-інтернатах, насамперед із дітьми з делінквентною поведінкою.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

2.1. Об'єкт технологій соціально-педагогічної діяльності

Для розуміння сутності й особливостей будь-якого виду діяльності необхідно виявити його концептуальні і процесуальні складники, насамперед, об'єкт і суб'єкт.

 До *об'єктів* зазвичай зараховують ті елементи дійсності, на які спрямовано дію. Призначення соціально-педагогічної діяльності - надання компетентної соціально-педагогічної допомоги населенню, підвищення ефективності процесу соціалізації, виховання і розвитку дітей, підлітків, юнаків. На думку В.О. Сластьоніна, очевидно, що об'єктом соціальної педагогіки, з одного боку, є молода людина з усією різноманітністю її життєдіяльності, а з іншого - елементи суспільної культури, якими володіє педагог і які стають «будівельним матеріалом» для формування особистості [8, 265].

Можливо й інше тлумачення, але воно також не усуває двоїстості об'єкта соціально-педагогічної діяльності. У широкому розумінні до об'єкта соціально-педагогічної діяльності зараховують зв'язки, взаємодії, засоби регуляції процесів соціалізації, соціального виховання, поведінки соціальних груп і особистостей у суспільстві. У вузькому розумінні - ситуації ризику, проблеми порушення соціалізації тих, хто потребує допомоги (соціально незахищені, маргінальні (люди, групи людей), що мають різні відхилення (девіантні, делінквентні) в поведінці.

Ризик - ситуативна характеристика діяльності, з невизначеними наслідками, за якої можливі альтернативні варіанти успіху або невдачі. Соціально-педагогічний ризик - урахування і регулювання небажаних, соціально і/або педагогічно неприйнятних чинників і наслідків, що загрожують життю, здоров'ю, повноцінній соціалізації особистості.

Фактори адаптації до ситуацій ризику у різноманітних груп населення, у тому числі неповнолітніх, різні. Ті групи неповнолітніх, що в наслідок поєднання об'єктивних і суб'єктивних причин максимально схильні до соціальних і соціально-педагогічних ризиків, називають «групами ризику» або «категоріями ризику». Типовими «групами ризику» вважають дезадаптантів, девіантів, делінквентів.

Кількість «груп ризику» на сьогодні значно збільшилася. До них належать діти із сімей безробітних, малозабезпечених, мігрантів (репатріантів, біженців, вимушених переселенців), сироти, бездоглядні діти та ін., а також обдаровані діти та діти із сімей, дохід яких значно перевищує середній. Прошарки й категорії населення для яких об'єктивно і суб'єктивно заданий стан потенційного ризику закріпився, прийнято називати соціально-вразливими групами населення. Традиційно у світовій практиці до них зараховують дітей і молодь.

2.2. Сутність соціальних проблем

Виснаження соціальних ресурсів, обмеження в їх реалізації призводить до різноманітного роду соціальних проблем.

 Соціальні проблеми – соціальна суперечність, що усвідомлюється людиною (групою) як значуща для неї невідповідність між метою і результатом. Така невідповідність, що виникає внаслідок відсутності або нестачі засобів для досягнення мети, призводить до незадоволення соціальних потреб.

Проблемні ситуації в соціальному житті є у будь-якої дитини як організму, що росте. На кожному етапі розвитку дитина та її оточення виявляють суперечність між новим рівнем соціальних завдань і власними потенційними можливостями, а також між новим рівнем соціальних якостей і раніше сформованими вимогами, що висуваються до людини. Якщо своєчасно не змінюються норми, оцінки, не створюються відповідні умови, то виникають різні проблеми на шляху самостійного розв'язання життєво важливих завдань.

Виокремлюють три групи проблем у житті дитини [6, 51-52].

З точки зору вчених:

 Проблеми свободи вибору і соціальної творчості - труднощі на шляху реалізації дитиною її інтересів і задоволення потреб у вже сформованих нормах соціального життя або труднощі у створенні нових норм соціальних відносин (вияв власного ставлення до людей, установлення нового статусу, розширення масштабів впливу на довкілля і т. ін.);

- 👍 *Проблеми соціальної адаптації і дезадаптації* - труднощі засвоєння і пристосування до наявних норм соціального життя або труднощі в руйнуванні соціально небезпечних норм, що загрожують життю і здоров'ю дитини;
- 👍 *Проблеми соціальної інтеграції або дезінтегрованості* – труднощі поєднання або відокремлення потреб, інтересів і можливостей дитини, її сім'ї з можливостями, потребами й інтересами інших людей; труднощі в поширенні і розвитку соціальних зв'язків або виході зі старої системи відносин і зв'язків.

З точки зору соціальних педагогів – практиків:

- 👍 *Проблеми, пов'язані зі збереженням психічного здоров'я дітей, розвитком особистості, самовизначенням дітей і підлітків* – труднощі на шляху професійного самовизначення підлітків з урахуванням можливостей соціального середовища; психологічна дезадаптивність, тривожність, страхи; саморозвиток дитини і реалізація її здібностей у соціальному середовищі; особистісне самовизначення, розвиток рефлексії та *проблеми, пов'язані з неблагополучністю сім'ї, порушенням прав дитини і насильством, психологічне неблагополуччя в сім'ї, особливо в сім'ях «соціального ризику», важке матеріальне становище, безпритульність дітей, алкоголізм і/або наркоманія батьків; дотримання, охорона і захист прав дітей та підлітків, що потребують правової, соціальної і педагогічної допомоги; труднощі з опікою, піклуванням, сирітством; агресія, насильство в сім'ї;*
- 👍 *Проблеми, пов'язані з неадекватною і девіантною поведінкою, дезадаптацією дітей і підлітків у соціальному середовищі* – труднощі із вихованням “важких” дітей (некерованих, педагогічно занедбаних, задирливих, агресивних); компанія, що негативно впливає на розвиток дитини, причетність до обставин, які караються згідно з кримінальним законодавством, облік у міліції; вживання дітьми алкоголю, наркотиків; труднощі з адаптацією до нового середовища (у новому класі, школі,

дитячому колективі); дезадаптація норм соціального життя в колективі, як наслідок, самотність, дефіцит спілкування;

👉 *Проблеми, пов'язані з конфліктами і морально-психологічним кліматом у школі, мікросередовищі* – агресивна поведінка дорослих, насамперед учителів; конфлікти між дорослими і дітьми, вчителями й учнями, відмова вчителів працювати з учнями; пригніченість через нерозуміння навчального матеріалу, низька успішність, відсутність інтересу до навчання, шкільного життя, розширення сфери спілкування; конфлікти в середовищі однолітків; багатосторонні конфліктні ситуації; невміння вибудовувати відносини, спілкування, вирішувати конфліктні ситуації; брак чітких орієнтирів у виборі.

2.3. Суб'єкт технологій соціально-педагогічної діяльності

✍ *Суб'єкт* - людина, що пізнає зовнішній світ (об'єкт) і взаємодіє на ним у своїй практичній діяльності.

Можна визначити три рівні установ, організацій, спеціалістів, що вирішують завдання соціального виховання і соціально-педагогічного захисту:

1) першочергові (провідні) – соціальні педагоги, соціальні працівники, що спеціалізуються на роботі з дітьми, молоддю, різноманітними категоріями сімей і т. ін.; соціально-педагогічні центри системи соціального захисту населення та ін.);

2) супутні (установи, організації і спеціалісти охорони здоров'я, культури, спорту, соціального захисту, внутрішніх справ та ін.);

3) ті, що непрямо, опосередковано впливають на реалізацію іншими установами, організаціями і спеціалістами цих завдань – установи й організації фінансово-економічної сфери, харчової і легкої промисловостей, паливно-енергетичного комплексу та ін.).

Очевидно, що основним суб'єктом соціально-педагогічної діяльності є соціальний педагог. Проте, соціальне виховання і соціально-педагогічний

захист ефективні лише у випадку активної позиції тих, на кого вони спрямовані, - самої особистості, її сім'ї, групи спілкування.

2.4. Особливості технологій соціально-педагогічної діяльності в системі “людина – людина”

Соціально-педагогічна діяльність заснована на професійній взаємодії в системі «людина – людина». Робота спеціаліста з особистістю, групою і спільністю має свої специфічні особливості.

Соціально-педагогічна робота з особистістю передбачає організацію короткотривалих або довготривалих контактів, довірливого і продуктивного спілкування. При цьому основне призначення фахівця – допомогти людині, її сім'ї зрозуміти обставини, ситуацію, у якій вони опинилися, мобілізувати внутрішні ресурси, зрозуміти свою роль у спільних діях, стимулювати і/або організувати в разі необхідності активні дії щодо подолання проблеми. Інструментарій соціального педагога включає різноманітні методи, прийоми, засоби:

- 📖 *безпосередні* забезпечують сприяння і допомогу в ситуаціях, коли дитина не може сама вирішити завдання, суперечність, проблему, що виникли;
- 📖 *прямі безпосередні* – система мір, здійснювана соціальним педагогом шляхом відкритого втручання у важку або небезпечну для дитини ситуацію, коли виникає загроза її життю, здоров'ю і коли очевидна необхідність негайного захисту прав і гідності;
- 📖 *непрямі безпосередні* – система заходів, здійснювана соціальним педагогом без прямого втручання у виниклу ситуацію.
- 📖 *опосередковані* припускають створення атмосфери захищеності в колективі (групі), що запобігає подальшому виникненню агровибухів від однолітків і дорослих, а отже, і самій проблемі захисту.

В безпосередньому спілкуванні з вихованцем педагог роз'яснює і спрямовує, а дитина сама вирішує завдання, суперечність, проблему, що виникли. Крім того, методи, прийоми і засоби застосовуються в ситуаціях, коли дитина сама не може вичленувати свої проблеми або наявна проблема не може

бути вирішена об'єктивно (наприклад, помітний фізичний недолік дитини). Найчастіше педагог радить дитині перемістити її на менше значущий рівень, щоб створити умови для актуалізації інших потреб, а можливо, і знайти іншу проблему, що є причиною нерозв'язності зазначеної.

До непрямих, безпосередніх заходів належить, зокрема, непрямий захист – спільний пошук вихователем і вихованцем конкретних шляхів, що зумовлює переосмислення ситуації і досягнення стану, коли відпадає необхідність у зовнішньому захисті зникає. Педагог не дає конкретних способів захисту, а наводить низьку її потенційних засобів, що можуть використовуватися в будь-якій ситуації, допомагаючи вибрати найбільш прийнятний для дитини в конкретній ситуації;

Під час *роботи з групою* фахівець може або виокремлювати типове, загальне для цього об'єднання людей, або використовувати зворотний процес – формувати групу на основі спільних проблем і/або інтересів. Групи можуть використовуватися: з метою виправлення, коли справа стосується одного або декількох членів; для попередження дисфункцій; для забезпечення нормального розвитку окремих членів групи, особливо в критичні періоди розвитку; для становлення особистості; із метою навчання і виховання громадянських почуттів. Особливе місце в соціально-педагогічній діяльності посідає сім'я як мала група.

Специфіка соціально-педагогічної *роботи в громаді, організації, об'єднанні* полягає в наявності спільних проблем, що усвідомлюються тією чи іншою мірою майже всіма (здебільшого, найбільш підготовленими) їх членами. Крім того, правомірні і самостійні органи самоврядування допомагають організовувати ефективну самодопомогу, соціальні ініціативи, соціально-перетворювальну самодіяльність. Основна діяльність соціального педагога в громаді, організації, об'єднанні: полягає у визначенні та класифікації потреб, пошуку засобів для їхнього задоволення і вжитті відповідних колективних і спільних заходів. “Метод роботи в громаді розглядається як соціально-політичний спосіб задоволення інтересів, потреб,

очікування громадян. При цьому завданням є домагатися, щоб клієнт розумів тісну залежність і взаємозумовленість особистих і суспільних проблем. Він повинен брати активну участь у спільних діях, спрямованих на розв'язання проблеми. Цей метод передбачає з'ясування сутності й типу проблеми, аналіз причин, розробку стратегії, програми, планів, залучення необхідних ресурсів, виявлення і активізацію лідерів, розвиток відносин між членами суспільства для полегшення шляхів розв'язання проблеми”.

Диференціюючи свою діяльність залежно від особливостей клієнта, соціальний педагог може максимально реалізувати свій професійний потенціал.

Література

1. Василькова Ю.В., Василькова Т.А. Социальная педагогика: Курс лекций: Учеб. пособие. – М., 2001. – С. 17.
2. Иванов А.В. Защита ребенка как педагогическое понятие //Гуманизация воспитания в современных условиях /Под ред. О.С. Газмана, И.А. Костенчука. – М., 1995. – С. 47-64.
3. Маслова Н.Ф. Рабочая книга социального педагога. Часть I. Гуманистическая педагогика: Пособие для самообразования специалиста по социальной работе. – Орел, 1994.
4. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику. – М., 1997.
5. Нагавкина Л.С., Крокинская О.К., Косабудкая С.А. Социальный педагог: Введение в должность: Сб. материалов. СПб., 2000. – С 51-52.
6. Никитина Л.Е. Технология социально-педагогической работы: Краткий анализ //Воспитание школьников. – 2000. - № 10. – С. 14.
7. Слостёнин В.А. Социальный педагог и социальный работник: Личность и профессия //Теория и практика социальной работы: Отечественный и зарубежный опыт. – М.; Тула, 1993. – Т. 2. - С.265.
8. Энциклопедия социальной работы: В 3 т. – М., 1996.

МЕТОДИКА РОБОТИ З НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЮ БАЗОЮ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Методика роботи з текстом Конвенції ООН про права дитини.
2. Методика роботи із законами із підзаконними актами України, що забезпечують нормативно-правову базу діяльності соціального педагога.

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У межах Ліги Націй у 1924 році було прийнято Женевську декларацію прав дитини.

У 1945 році створено Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) - головний механізм міжнародної допомоги дітям.

У 1948 році Генеральна Асамблея ООН приймає Загальну Декларацію прав людини, що проголошує: "Діти повинні бути об'єктом особливої турботи і допомоги".

У 1959 році Генеральна Асамблея приймає Декларацію прав дитини.

20 листопада 1989 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй приймає Конвенцію про права дитини. Журналісти проголосили її "великою хартією вільності для дітей, світовою конституцією прав дитини".

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

3.1. Методика роботи з текстом Конвенції ООН про права дитини

Для організації соціально-педагогічної діяльності соціальному педагогу необхідно не тільки теоретичне розуміння соціальної педагогіки як науки і особливої сфери діяльності, досконала технологічна підготовка, й використання особливих методів роботи, що виявляється в правильній роботі в правовому полі, яке регулює соціально-педагогічну діяльність у сучасній системі соціального забезпечення України.

Отже, професійна діяльність соціального педагога може бути реалізована тільки в межах державної соціальної політики. Соціальний педагог забезпечує умови для практичної реалізації прав дитини. До його компетенції належить

розробка, формування механізму і здійснення заходів стосовно захисту соціального й освітнього права дитини, що сприяє розвитку соціальної політики державних і суспільних структур в сфері дитинства, інформуванню населення, забезпеченні визнання і пріоритетного задоволення інтересів дітей як особливої соціально-демографічної групи суспільства. Для точнішого визначення меж професійної компетентності, більш повної реалізації своїх прав і обов'язків соціальний педагог вивчає і використовує нормативно-правові засади посадового самовизначення.

Соціально-педагогічна діяльність у нашій країні має чітко визначені на міжнародному, державному і регіональному рівнях нормативно-правові підстави. Міжнародний рівень нормативно-правових основ соціально-педагогічної діяльності поданий, насамперед, *Конвенцією ООН про права дитини (1989)*.

 Конвенція - міжнародний договір, угода з якого-небудь спеціального питання.

Цей документ охоплює широке коло питань, що стосуються законних прав і умов життя дітей. Основна мета Конвенції полягає в максимальному захисті інтересів дитини. У ній висловлено заклик до держави, що ратифікували її, створити умови, за яких діти можуть брати активну і творчу участь у соціально-політичному житті країни.

 Відповідно до цієї Конвенції дитиною є кожна особа у віці до 18 років, якщо тільки національним законодавством не встановлено більш ранній вік досягнення повноліття.

Охоплюючи весь комплекс громадянських, політичних, економічних і культурних прав людини, конвенція визнає, що здійснення одного права невіддільне від реалізації інших. У ній засвідчено, що необхідна дитині для розвитку її інтелектуальних, моральних і духовних здібностей свобода залежить, у першу чергу, від здорового і безпечного навколишнього середовища, доступу до охорони здоров'я і забезпечення мінімальних норм

стосовно харчування, одягу і житла. Відсутність дискримінації є важливим принципом конвенції: діти повинні користуватися своїми правами незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, походження, майнового стану, стану здоров'я і місця народження дитини, її батьків або законних опікунів чи яких-небудь інших обставин.

Конвенція розширює межі прав людини, захищаючи дітей від усіх форм експлуатації, розглядаючи питання про дітей представників національних меншин і груп корінних народів, а також від зловживання наркотиками і браку турботи про дітей. Вона містить конкретні положення про захист прав дітей, що втягнуті у злочинну діяльність. У конвенції визнано першорядну роль сім'ї та батьків у турботі про дітей і їх захист, а також визначено як обов'язок держави допомогу їм у виконанні їхніх обов'язків. Відповідно до цього документа основними правами дитини є права на життя, розвиток і захист.

Для застосування Конвенції в організації соціально-педагогічної діяльності потрібно висвітлити основні положення зазначеного документа:

- неповнолітні, зважаючи на їх розумову і фізичну незрілість, мають право на спеціальну охорону, турботу, захист;
- водночас вони є не тільки об'єктами впливу вихователів, але й суб'єктами взаємодії з ними, володільцями комплексу прав і можливостей;
- у розв'язанні всіх питань, пов'язаних з інтересами неповнолітніх, будь-якими установами, пріоритет надається цим інтересам;
- сім'я розглядається як основний осередок суспільства, природне середовище для розвитку та здобуття добробуту дитини, який має захищати і турбуватися про неї, щоб вона могла цілком реалізувати свої обов'язки в суспільстві;
- метою виховання є підготовка до самостійного життя в суспільстві за ідеалами, проголошеними ООН (мир, гідність, толерантність, свобода, рівність, солідарність тощо), традиціями і культурними цінностями кожного народу;
- особлива увага повинна приділятися неповнолітнім, що перебувають у важких (неблагополучних) умовах.

Конвенція ООН про права дитини дає соціальному педагогу для професійної роботи такі можливості:

- введено до офіційної лексики поняття «дитина» і «права дитини», і наповнено їх конкретним змістом;
- визначено обов'язки держави стосовно дитинства;
- визначено дитину самостійним суб'єктом права;
- привернуто увагу міжнародної громадськості до проблеми визнання дітей частиною суспільства, що потребує захисту, підтримки, опіки, турботи;
- зорієнтовано держави на попередження експлуатації і дискримінації дітей;
- поставлено вимогу до держав щодо дотримання пріоритетів інтересів дітей у ході розв'язання політичних, економічних, соціальних питань;
- встановлено правові межі відповідальності держав за положення дітей;
- визначено механізм контролю над виконанням державами прийнятих на себе зобов'язань;
- поставлено за обов'язок людству задуматися над проблемою неприпустимості авторитаризму стосовно дітей як з боку батьків, так і з боку педагогів та інших фахівців, що працюють з дітьми;
- проголошено заклик до дорослих і дітей щодо вибудовування взаємовідносин на доброзичливій і приязній морально-правовій основі, виявляючи повагу до думки і поглядів один одного, визнаючи права кожного.

Конвенція ООН про права дитини – міжнародний закон, що має велике соціально-моральне, правове, педагогічне значення для розвитку людства.

З повним текстом конвенції можна ознайомитися як в окремих виданнях, збірниках документів, так і в часописах, наприклад, "Виховання школярів" за 1993, 1994 роки № 3-6 та "Народна освіта" за 1993 рік в № 5.

Міжнародна конвенція – один з видів міжнародного договору, встановлює взаємні права й обов'язки держав, як правило, у певній галузі.

Головна мета і призначення полягає в тому, що це документ високого соціально-морального значення, який проголошує нові принципи етики, засновану на визнанні дитини частиною суспільства, інтереси якої мають

пріоритет над інтересами суспільства. Об'єктом особливої уваги, турботи суспільства називаються проблеми соціально депривілейованих груп дітей: сиріт, біженців, інвалідів, правопорушників і т.ін.

У цьому правовому документі високого міжнародного стандарту проголошено дитину суб'єктом права, громадянином з моменту його народження; визнано як обов'язок кожної держави, що ратифікує конвенцію, привести національну законодавчу базу у відповідність до цього міжнародного акту; визначено правові норми відповідальності держави за її здійснення; введено механізм контролю.

Це педагогічний документ, що засуджує сутність авторитаризму як наднаціонального явища, неприпустимість його існування в сучасному суспільстві як джерела багатьох проблем людства.

Конвенція допомагає встановлено в педагогіці гуманно-демократичні відносини, коли діти і дорослі розглядаються як рівноправні суб'єкти соціального життя; відносини, що будуються на основі поваги прав, відповідальності кожного перед законом і правами інших людей.

Головна мета і зміст конвенції полягають у максимальному захисті інтересів дитини. Її положення можна звести до основних вимог, що повинні забезпечувати права дітей на життя, розвиток, захист й активну участь у житті суспільства. Ничже наведено зразковий показчик змісту статей конвенції.

Частина I.

Ст. 1-4 - поняття «дитина»;

ст. 5-11 - право на життя, ім'я, громадянство, зберігання індивідуальності, право на виховання в сім'ї;

ст. 12-17 - право на захист особистого життя, вираження власних поглядів, своєї думки, свободи совісті, думки, релігії, на створення дитячих співтовариств, на доступ до інформації;

ст. 18-19 - право відповідальності батьків за виховання і розвиток дитини;

ст. 20-26 - права депривілейованих дітей;

ст. 27 - право на рівень життя, необхідний для розвитку;

ст. 28-31 - право на освіту, на відпочинок і дозвілля;

ст. 32-36 - право на захист від експлуатації, наркоманії, сексуального розбещування, викрадень;

ст. 37-40 - права тих, хто порушив закон; права під час збройних конфліктів, війн.

Частина II.

Ст. 41-45 - механізм контролю за виконанням зобов'язань державами.

Частина III.

Ст. 46-54 - процедурно-правові заходи реалізації конвенції.

Соціальному педагогу важливо знати методику роботи з текстом Конвенції ООН. Розглянемо основні етапи цієї роботи.

1. Під час аналізу українського тексту міжнародного документа, виникає багато труднощів, суперечностей, здебільшого з приводу мови та змісту статей. Потрібно вичленувати ті цілі, цінності і значення, що дають змогу бачити норми життя цивілізованого суспільства.

2. Читаючи статтю, потрібно одразу продумати шляхи реалізації її положень, систему контролю за виконанням, актуальність, значущість тих чи інших відомостей для конкретних осіб, вікових груп.

3. Форми роз'яснення повинні бути доступні, актуальні, у ході вивчення статей Конвенції необхідно ілюструвати їхнє значення конкретними фактами, наочним матеріалом.

4. Для здійснення конкретних статей, реалізації конвенції необхідна активна участь самих суб'єктів права, соціальні ініціативи окремих соціальних груп і громадських організацій, як дорослих, так і дитячих. Отже, для успішної реалізації Конвенції на місцях необхідно дотримуватися трьох принципів: знання, розуміння, здійснення.

У конвенції лише запропоновано деякі мінімальні стандарти - загальну етичну і юридичну схему. Завданнями кожної конкретної держави було ратифікувати конвенцію, створити національні Програми дій до 2000 р.,

підготувати власну законодавчу базу для її реалізації та один раз на два роки готувати об'єктивні звіти до комітету ООН.

В Україні прийнято закон, що забезпечує гарантії прав дитини з урахуванням умов і традицій нашої країни.

На жаль, у повному обсязі позиції Конвенції ООН про права дитини в нашій країні не реалізуються: немає механізмів і не створено систему реалізації конвенції, не вистачає фахівців, дуже низька правова культура дітей та педагогів, батьків. Водночас саме цей документ визначає ті магістральні напрями соціально-педагогічної діяльності, що можуть і повинні поліпшити ситуації з правами дітей в нашій країні.

До основних міжнародних договорів, пов'язаних із проблемою захисту прав дітей, можна також зарахувати: Всесвітню декларацію і План дій, прийняті на Всесвітній зустрічі на вищому рівні в інтересах дітей (1990), Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються звершення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила») (1985), Конвенцію про громадянські аспекти міжнародної практики насильницького вивозу дітей (1980), Конвенцію про захист дітей і співробітництво в міжнародному усиновленні (1993), Декларацію про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974) та ін.

3.2. Методика роботи із законами і підзаконними актами України, що забезпечують нормативно-правову базу діяльності соціального педагога

Нормативно-правові акти державного рівня розроблені в межах реалізації ***“Основних напрямів розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян України”***.

Реалізація цих напрямів здійснюється шляхом:

1) координації зусиль міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, які здійснюють виховні, інформаційні, освітні та оздоровчі функції, вдосконалення чинної нормативно-правової бази регулювання відносин у цій сфері;

2) активізації роботи органів виконавчої влади, громадських і релігійних організацій, закладів освіти та культури з патріотичного виховання населення, пропаганди кращих здобутків українського суспільства, виховання почуття гордості громадян за свою Батьківщину шляхом сприяння створенню військово-патріотичних об'єднань, клубів та гуртків за інтересами, молодіжних і дитячих центрів творчості, навчальних та фізкультурно-спортивних закладів і підтримки їх роботи;

3) пропаганди кращих здобутків національної культурної та духовної спадщини, проведення фестивалів і конкурсів для відродження національних свят та обрядів, популяризації притаманних українському народові сімейних цінностей, формування мережі центрів "Родинний дім";

4) забезпечення організаційних та ідеологічних передумов для впровадження в суспільну свідомість переваг здорового способу життя шляхом реалізації цільової програми "Фізичне виховання - здоров'я нації" та цільових програм центрів соціальних служб для молоді;

5) посилення науково-методичного та інформаційного забезпечення розвитку духовності і моральності громадян, використання можливостей засобів масової інформації у пропаганді національних та загальнолюдських духовних і моральних цінностей, створення з цією метою культурно-просвітницьких, виховних теле- й радіопрограм для сім'ї, дітей та молоді;

6) широкого залучення дитячих і молодіжних громадських організацій до соціального становлення дітей та молоді, розвитку духовності і зміцнення моральних засад, виховання трудової моралі, належну підтримку молодіжних бірж праці, студентських та учнівських трудових об'єднань, молодіжних таборів праці й відпочинку;

7) перегляду практики організації та проведення культурно-дозвільних заходів з метою посилення просвітницько-виховного впливу на населення;

8) підвищення рівня контролю за дотриманням вимог законів України щодо розповсюдження кіно-, відеопродукції та друкованих видань з метою запобігання пропаганді жорстокості, бездуховності, насильства і розпусти;

9) розроблення та реалізації серед молоді та неповнолітніх комплексних планів запобігання девіантній поведінці, антисоціальним проявам, профілактики правопорушень, створення мережі центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді, центрів реабілітації жінок і дівчат, які потерпіли від насильства, запровадження профілактичних програм центрів соціальних служб для молоді та служб у справах неповнолітніх, розроблення та впровадження системи всеукраїнських акцій "Антинаркотик", "АнтиСНІД", "Тверезість", "Життя без паління" та ін.

Нормативно-правова база соціально-педагогічної діяльності забезпечена:

Законом України ***“Про охорону дитинства”***, що визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, покликаний забезпечити реалізацію прав дитини на життя, захист здоров’я, освіту, соціальний захист і всебічний розвиток, а також встановлює основні засади державної політики в цій сфері.

Законом України ***“Про молодіжні та громадські організації”***, що визначає особливості організаційних і правових засад утворення та діяльності молодіжних і дитячих громадських організацій та державні гарантії забезпечення їх діяльності.

Законом України ***“Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”***.

Наказом Державного комітету України у справах сім’ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров’я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 р. за № 34/166/131/88 затверджено ***“Правила опіки та піклування”***, що забезпечують виконання заходів щодо поліпшення становища дітей-сиріт та дітей, які залишились без піклування батьків. Правилами визначено загальні положення опіки та піклування, питання установа опіки (піклування), призначення опікунів (піклувальників), права та обов’язки опікунів і піклувальників, процедура звільнення опікунів (піклувальників) від їх обов’язків, припинення опіки (піклування), визначено право органів опіки і

підклування щодо захисту житлових прав неповнолітніх, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського підклування, установлення опіки (підклування) над іноземними громадянами, які проживають в Україні, установлення опіки (підклування) над громадянами України, які проживають поза межами України, методичне забезпечення діяльності органів опіки та підклування.

Постановою Кабінету Міністрів України від 18 червня 1999 р. за № 1059 ***“Про стан реалізації державної молодіжної політики”*** визначено, що протягом останніх двох років проведено значну роботу з реалізації державної молодіжної політики, яка є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави. В Україні сформовано відповідні структури, які здійснюють реалізацію державної молодіжної політики.

Тільки при Державному комітеті у справах сім'ї та молоді працюють 1467 дитячо-юнацьких закладів за місцем проживання, 501 центр соціальних служб для молоді та 985 спеціалізованих закладів, що діють при них. Лише в 1998 р. зазначені центри надали послуги і сприяли працевлаштуванню відповідно близько 2 мн. і 100 тис. молодих людей. Створено Фонд сприяння молодіжному житловому будівництву та його регіональні відділення у 23 областях, відпрацьовано механізм надання пільгового довготермінового державного кредиту на будівництво житла. Вдосконалюється система пошуку і підтримки талановитої молоді, організація культурно-мистецьких заходів для молоді. В ході реалізації державної молодіжної політики органи державної влади тісно співпрацюють з 66 всеукраїнськими громадськими молодіжними та дитячими об'єднаннями, кількість яких порівняно з 1996 р. зросла вдвічі, що позитивно впливає на розв'язання актуальних проблем молоді. Протягом 1997-1998 р. разом з молодіжними та дитячими громадськими організаціями реалізовано близько 200 молодіжних програм.

Однак останнім часом продовжує поглиблюватися низька негативних тенденцій у сфері освіти, професійної підготовки, працевлаштування та соціального захисту молоді.

Не виконуються вимоги ст. 7 Закону України *"Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні"* в частині працевлаштування молоді та надання їй першого робочого місця, що призвело до зростання безробіття серед молоді. На кінець 1998 року на ринку праці молодь становила 360,5 тис. осіб, або 35 % загальної кількості зареєстрованих безробітних. В освітній галузі гострою залишається проблема виплати заробітної плати і стипендій. Не все зроблено для зміцнення матеріально-технічної бази позашкільних закладів.

Недостатньо приділяється уваги пропаганді серед молоді здорового способу життя, поліпшенню здоров'я молодих людей, запобіганню їх захворюванням. Потребує активізації робота щодо запобігання поширенню вживання молоддю наркотичних речовин. Значно менше застосовується напрацьована роками практика організації спортивно-виховної, культурно-освітньої роботи за місцем проживання молоді, не впроваджуються нові її форми.

Викликає занепокоєння зниження інтересу юнаків і дівчат до літератури, мистецтва, духовної спадщини українського народу, частина молоді зорієнтована насамперед на сферу розваг.

Однією з основних причин такого становища є недостатня організаційна робота "Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту", Міністерства освіти і науки України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства культури і мистецтв України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Державного комітету з фізичної культури і спорту (Держкомспорту) України, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади з питань реалізації державної молодіжної політики.

Державою розроблено такі заходи щодо реалізації державної молодіжної політики:

- З метою забезпечення надання молоді соціальних послуг підготувати та подати до Кабінету Міністрів України проект Закону України *"Про соціальну*

роботу", проекти типових положень про спеціалізовані заклади соціального спрямування (реабілітаційні центри ресоціалізації наркозалежної молоді, центри соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх та молоді, служби "Телефони довіри", громадські приймальні тощо), розробити порядок та умови фінансування зазначених закладів, умови оплати праці працівників спеціалізованих установ.

- Для формування у молоді здорового способу життя, профілактики правопорушень, запобігання антисоціальним виявам створити два центри соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді, які постраждали від насильства, та п'ять центрів ресоціалізації наркозалежної молоді, сприяти запровадженню профілактичних програм центрів соціальних служб для молоді та служб у справах неповнолітніх, молодіжних та дитячих громадських організацій. Проводити всеукраїнські акції "Антинаркотик", "АнтиСНІД". "Тверезість", "Життя без паління".

- З метою патріотичного виховання молоді та забезпечення оздоровлення студентів та молоді створити Всеукраїнський молодіжний культурно-оздоровчий центр "Канів" та внести відповідні пропозиції до Кабінету Міністрів України. Однак названі законодавчі й підзаконні акти не вичерпують всього різноманіття нормативно-правових документів, що регулюють соціально-педагогічну діяльність.

З основними правовими документами, щодо правової бази соціально-педагогічної діяльності спеціалісти можуть ознайомитися у збірнику “ Права дитини в Україні та їх реалізація” (упорядник Л.В.Кузьменко), до якого ввійшли міжнародні документи та закони і чинні підзаконні акти України щодо гарантії, захисту, реалізації прав дитини в країні.

Література

1. Конвенция о правах ребенка /Сост. Трухачева Т.В. – СПб., 1994.
2. Миньковский Г.М. Проблемы совершенствования социального воспитания и социально-правовой охраны семьи и детства в свете Конвенции о правах несовершеннолетних //Теория и практика социальной работы:

- Отечественный и зарубежный опыт. / отв. Ред.. Т.Ф. Яркина, В.Г. Бочарова. – М.: Тула, 1993. – с. 203-204.
3. Нагавкина Л.С., Крокинская О.К., Косабудская С.А. Социальный педагог: Введение в должность: Сб. материалов. СПб., 2000. – С 51-52.
 4. Права дитини в Україні та їх реалізації. Юридичний довідник школяра. /Упорядник: Л.В.Кузьменко. – К., 2004. – 96 с.
 5. Права ребенка /ред.-сост. Е.М. Рыбинский. – М., 1992.
 6. Рыбинский Е.М. Конвенция о правах ребенка в действии //Защити меня!. – 2000. - № 1.

ТИПОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1. Загальна класифікація соціально-педагогічних технологій.
2. Соціально-педагогічні технології загального типу.
3. Соціально-педагогічні технології часткового типу.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

4.1. Загальна класифікація соціально-педагогічних технологій

Сучасні умови зумовлюють необхідність пошуку нових підходів до визначення сутності соціально-педагогічної технології. Підставою для цього має слугувати аналіз і систематизація різноманітних підходів до розуміння сутності технології взагалі, а також соціальної технології і педагогічної технології зокрема. При цьому можна виокремити два основних підходи.

Відповідно до першого підходу, що ґрунтуються на трактуванні технології як науки про майстерність, мистецтво практичної діяльності, соціально-педагогічна технологія - це наука про мистецтво досягнення прогнозованої соціально-педагогічної мети.

Такі технології мають *теоретико-дослідницький характер* і охоплюють два типи технологій.

Теоретична соціально-педагогічна технологія - це вчення про найбільш оптимальні методи, засоби і прийоми (дії, операції і процедури), потрібні в

конкретній ситуації для розв'язання соціально-педагогічних проблем. Цей тип технологій використовується під час опису, аналізу, обґрунтування варіанта вирішення соціально-педагогічної проблеми в певних умовах стосовно конкретного об'єкта діяльності. Така технологія може бути подана у вигляді:

- 📖 підручника;
- 📖 навчального посібника;
- 📖 навчально-методичного посібника;
- 📖 теоретичної розробки технології.

 Дослідна соціально-педагогічна технологія - спеціально створена, науково обґрунтована методика (послідовність використання сукупності методів і засобів), що дає змогу пізнати (поглибити пізнання) соціально-педагогічне явище, його складники частини, особливості вияву, можливості спрямованого управління динамікою прояву, розвитку, якісної зміни і т. д. Такі технології використовуються в процесі дослідження соціально-педагогічних проблем і дозволяють не тільки пізнавати соціально-педагогічне явище, а й проектувати процес його якісної зміни.

Технології зазначеного типу можуть бути подані у вигляді:

- 📖 програми дослідження (дослідої програми);
- 📖 методики дослідної діяльності;
- 📖 експериментальної розробки.

Другий підхід дає змогу визначити соціально-педагогічну технологію як цілеспрямовану, найбільш оптимальну соціально-педагогічну діяльність (упорядковану сукупність дій, операцій і процедур) з реалізації спеціалістом (спеціалістами) методів (сукупності методів), засобів і прийомів, що забезпечують досягнення прогнозованої мети в роботі з одною людиною або з групою в певних умовах. Подібні технології створюються на підставі спеціальних теоретичних розробок або попереднього (відомого) досвіду вирішення певних соціально-педагогічних завдань. За своєю сутністю такі технології мають *прикладний (практико - орієнтований)* характер. Серед них

можна виокремити прикладну (практичну) технологію загального типу і прикладну (практичну) технологію окремого типу.

Прикладна (практична) технологія загального типу - цілеспрямована, заздалегідь спроектована і планомірно реалізована найбільш оптимальна послідовність соціально-педагогічної діяльності спеціаліста (спеціалістів) з реалізації сукупності методів, методик, засобів і прийомів, що забезпечують досягнення прогнозованої мети в роботі з людиною або групою в певних умовах середовища. Технології такого типу застосовуються у процесі розв'язання загальних завдань соціальної педагогіки в роботі з конкретним об'єктом. Вони можуть бути подані у вигляді:

- 📖 програми соціально-педагогічної діяльності, яка містить обґрунтування й опис етапів соціально-педагогічної роботи, використовуваних методів і засобів, послідовності їх застосування, що забезпечують досягнення прогнозованого результату;
- 📖 методики роботи спеціаліста (спеціалістів) з вирішення соціально-педагогічного завдання (індивідуального розвитку і виховання, виправлення, педагогічної реабілітації та ін.);
- 📖 використовуваних методів, послідовності й особливостей їх використання;
- 📖 методичної розробки.

Прикладна (практична) технологія часткового типу - упорядковані, сплановані за певним проектом і послідовно реалізовані дії, операції та процедури, що інструментально забезпечують досягнення прогнозованої мети в роботі з людиною або групою в певних умовах середовища. У цьому випадку соціально-педагогічна технологія може бути подана у вигляді опису оптимальної послідовності й особливостей реалізації дій, операцій і процедур у роботі з людиною або групою в певних умовах з забезпечення досягнення прогнозованого результату.

Соціально-педагогічні технології такого типу застосовуються під час розв'язання часткових завдань соціальної педагогіки. Вони можуть бути також складником частиною соціально-педагогічної технології загального типу.

Приклади подібних технологій:

- сценарій діяльності спеціаліста в процесі розв'язання часткового соціально-педагогічного завдання (проблеми);
- методика реалізації певного методу в контексті розв'язання часткової соціально-педагогічної проблеми;
- методичні рекомендації за рішенням конкретної соціально-педагогічної проблеми.

 Класифікація (від лат. *classis* - розряд, клас + *facio* - роблю) - система супідрядних понять (класів, об'єктів) певної галузі знання або діяльності людини, що використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями або класами об'єктів.

 Таксономія – класифікація та систематизація об'єктів, побудованих на підставі їх природного взаємозв'язку і таких, що використовують для їхнього опису категорії, розташовані послідовно, з наростанням складності (тобто за ієрархією).

Роль класифікації в пізнанні надзвичайно велика, адже вона дає змогу систематизувати досліджувані об'єкти за певними ознаками з урахуванням якісних характеристик кожного з них. Відомо безліч соціально-педагогічних технологій, проте їх класифікація поки не розроблена. Водночас вона необхідна з багатьох причин, оскільки класифікація:

- ☐ Дає змогу впорядкувати соціально-педагогічні технології за певними критеріями, що спрощує їх вибір і практичне використання;
- ☐ Показує характеристику, категорії об'єктів і умови практичного застосування соціально-педагогічних технологій;
- ☐ сприяє створенню банку соціально-педагогічних технологій з урахуванням їхніх специфічних особливостей.

Формування такого банку даних дуже актуальне. Він має об'єднувати і систематизувати сформовані і перевірені на практиці соціально-педагогічні технології, що дасть можливість спеціалісту оперативно вибрати найоптимальніший варіант технології для практичного застосування і, за необхідності, внести в неї певні корективи, а також запропонувати нову технологію розв'язання проблеми. Досліднику такий банк технологій допоможе виявити ті аспекти розроблення й удосконалення соціально-педагогічних технологій, що потребують вивчення і наукового обґрунтування. Корисним буде банк технологій і для спеціалістів-початківців, тому що дає змогу йому використовувати в типових ситуаціях перевірений досвідом засіб.

В умовах застосування комп'ютерних технологій тестування (діагностики) виникають якісно нові можливості формування банку типових технологій, вибору найбільш оптимальних із них з урахуванням конкретної ситуації.

У процесі розвитку вчення про педагогічні технології виявлялися їх особливості. До найбільш суттєвих ознак дидактичних технологій і технологій виховання належать:

- ✍ основний задум (наприклад, технологія передачі знань, технологія розвитку особистості та ін.), в основі якого лежить певна методологічна і філософська позиція автора;
- ✍ технічний ланцюг дій, операцій, комунікацій, що виникає відповідно до прагнення досягти конкретного очікуваного результату;
- ✍ взаємозв'язок діяльності вчителя й учнів на договірній основі з урахуванням принципів індивідуалізації та диференціації, оптимальної реалізації людських і технічних можливостей, діалогічного спілкування;
- ✍ відповідність технології вимогам державного стандарту;
- ✍ відтворюваність технології будь-яким соціальним педагогом;
- ✍ залучення діагностичних процедур, що містять критерії, показники й інструментарій вимірювання результатів діяльності.

Для розробки класифікації соціально-педагогічних технологій необхідно визначити її підстави і критерії.

Підстави класифікації - це ті якісні характеристики, що дають змогу систематизувати технології розв'язання основних проблем об'єкта з урахуванням цілей технологій і особливостей їх практичного застосування. Найсуттєвіші підстави для класифікації соціально-педагогічних технологій: тип соціально-педагогічної технології, призначення соціально-педагогічної технології, суб'єкт застосування, об'єкт застосування, місце застосування, засіб реалізації. Відповідно до цих підстав необхідно визначити критерії, за якими можна здійснити систематизацію і класифікацію соціально-педагогічних технологій.

 Критерій (від грец. *kriterion* - засіб для судження) – ознака, на підставі якої відбувається оцінювання, визначення або класифікація чого-небудь; мірило оцінювання. За однією підставою може бути виділено декілька критеріїв. Вони дають змогу більше індивідуалізувати технології.

Розглянемо загальні для кожної підстави критерії, що дозволять розробити загальну класифікацію соціально-педагогічних технологій.

Тип технології. Критерій за цією підставою спрямований на виявлення типу соціально-педагогічної технології, що визначається її характером. Тому характер технології є основним критерієм за означеною підставою, що дає можливість розрізнити загальні і часткові технології.

Загальні технології орієнтовані на загальний цикл соціально-педагогічної роботи з клієнтом з виявлення його соціально-педагогічної проблеми та її вирішення.

Часткові технології спрямовані на розв'язання певної часткової мети, завдання.

Призначення технології. Критерій за такою підставою дозволяє виокремити соціально-педагогічні технології залежно від основної мети діяльності соціального педагога (головне призначення технології) стосовно конкретного об'єкта. Таким критерієм є цільове призначення соціально-

педагогічної технології. Відповідно до нього технології можуть мати спрямування:

- *цільове призначення* - технології розвитку, виховання, педагогічної корекції, педагогічної реабілітації, виправлення (перевиховання), інформаційно-пропагандистської діяльності, профорієнтаційної роботи, діяльності на дозвіллі та ін.;
- *комплексне призначення* - технології, що припускають досягнення одночасно декількох цілей.

Суб'єкт застосування. Критеріїв за цією підставою є декілька. Вони дають змогу вирізнити соціально-педагогічну технологію залежно від індивідуальних можливостей спеціаліста. Іншими словами, за такими критеріям соціальний педагог може вибрати найбільш прийнятну для нього в цій ситуації технологію, у процесі реалізації якої він зуміє домогтися найбільшої результативності. До критеріїв за означеною підставою належать:

- *рівень професіоналізму* – початковий; такий, що має досвід роботи; висококваліфікований спеціаліст;
- *спеціалізація* соціального педагога - за напрямом діяльності, за роботою з певною віковою групою тощо.

Об'єкт застосування. Критеріїв за цією підставою також є кілька. Вони дозволяють видокремити соціально-педагогічну технологію залежно від *характеристики об'єкта* діяльності. Такими критеріями можуть бути характеристики об'єкта:

- ☐ *соціальна* - учень, студент, військовослужбовець, член сім'ї, батько тощо;
- ☐ *вікова* - дитина, підліток, юнак та ін.;
- ☐ *особистісна* (те характерне в об'єкті, що зумовлює необхідність соціально-педагогічної роботи з ним) - характер соціального відхилення, психологічний або емоційний стан, динамічність особистості, компенсаційні можливості та ін.;
- ☐ *кількісна* - окрема особистість, група, колектив; інші критерії.

Кожне соціально-педагогічне угруповання, у міру накопичення досвіду роботи з різноманітними категоріями об'єктів і варіантів технологій, формує свій банк з урахуванням найбільш важливих критеріїв, висунутих згідно з потребами практики.

Місце застосування. Критерій за цією підставою дає змогу класифікувати соціально-педагогічні технології залежно від того, у яких умовах найбільш доцільне, оптимальне їхнє застосування.

Умови застосування як критерій класифікації технологій дає змогу розрізнити як місце застосування: освітню установу, спеціалізований центр, місце проживання тощо.

Засіб реалізації. Критерій за цією підставою спрямований на виокремлення соціально-педагогічних технологій залежно від засобу досягнення мети (використовувані основні методи, засоби практичного застосування). Як правило, це один (провідний, базовий) або декілька (певна сукупність) методів, використовуваних у технології. Тобто критерієм за такою підставою є основний *засіб досягнення мети* - провідний метод (гра, діяльність, психодрама, консультація й ін.); сукупність основних методів; авторські методики (виховання в колективі А.С. Макаренка; корекція бродяжництва П. Г. Бельського; технологія саморозвитку М. Монтесорі; технологія вільної праці С. Френе тощо).

4.2. Соціально-педагогічні технології загального типу

Викладені підстави і критерії класифікації дають змогу визначити основні соціально-педагогічні технології, що поділяються на два типи - технології загальні і технології часткові.

Соціально-педагогічні технології загального типу (загальні соціально-педагогічні технології) - це технології, що охоплюють повний цикл соціально-педагогічної роботи з клієнтом, групою. На практиці часто замість вислов «соціально-педагогічна технологія» використовують терміни «методика», «програма», «сценарій» та ін.

Ці технології можуть мати як *спрямоване цільове*, так і *комплексне призначення*. Формування комплексних технологій загального типу зумовлено тим, що досить часто соціальним педагогам доводиться вирішувати комплекс завдань, які виникли з різних причин і, насамперед, внаслідок відхилень в розвитку і вихованні людини. У цьому випадку і виникає потреба в комплексній соціально-педагогічній допомозі.

Кожна з технологій має свій зміст і потребує врахування особливостей її реалізації.

За суб'єктним застосуванням такі технології орієнтуються на спеціально підготовленого спеціаліста, найчастіше - на групу спеціалістів і на його (їх) спеціалізацію і професійну підготовку.

Кожна технологія загального типу орієнтована також на певну категорію *об'єкта застосування* з урахуванням його соціально-педагогічних проблем і індивідуальних можливостей їхнього вирішення. До таких технологій соціально-педагогічної роботи зараховують технології:

- **соціально орієнтовані** - технології, призначені для соціально-педагогічної роботи з різноманітними соціальними групами людей (школярами, студентами, військовослужбовцями, сім'ями та ін.);
- **вікові** - технології, що найбільш доцільні в соціально-педагогічній діяльності з людьми певного віку (дітьми, підлітками, молоддю; школярами початкових, середніх класів, старшокласниками тощо);
- **групові** - технології, призначені для використання в групах;
- **індивідуально орієнтовані** - технології індивідуального розвитку, виховання дитини з певної патологією, певного віку (надомне виховання дитини, індивідуально-корекційний, корекційно-компенсаторний розвиток і виховання дітей з відхиленнями в розвитку та ін.).

За місцем реалізації загальні технології часто передбачають певні умови, що забезпечують розв'язання конкретних функціональних завдань, а тому вони можуть застосовуватися тільки в спеціально підготовлених центрах, аудиторіях, лабораторіях і т.ін. Деякі з них орієнтовані на використання

можливостей певних умов (спеціального центру, медичної установи, освітньої установи, місця проживання й тощо). Кожна технологія, як правило, передбачає оптимальні умови, за яких вона найбільш ефективна.

За засобом реалізації технології загального типу, залежно від завдань, які вирішуються, поділяються за провідним методом, засобом, що визначають особливість діяльності для досягнення прогнозованої мети. З цього погляду можуть бути вирішені:

а) соціально-педагогічні технології, які ґрунтуються на провідному методі практичної діяльності: гри, театралізованій діяльності, тренінгах, туристичних походах тощо;

б) соціально-педагогічні технології, побудовані на певній послідовності, взаємозв'язку групи методів. Таких технологій може бути безліч. Вони визначаються проблемами об'єкта, досвідом діяльності установи і її можливостями. Назва технології може бути визначена відповідно до специфіки установи, у якій вирішується проблема, за провідним методом, застосовуваним у технології та ін.;

в) авторські методики - спеціальні методики, розроблені конкретним спеціалістом, а також що були дуже ефективними на практиці. Наприклад, виховання в колективі А.С. Макаренка, комунарська методика І.П. Іванова; методика корекції бродяжництва П.Г. Бельського; технологія саморозвитку М. Монтессорі; технологія вільної праці С. Френе тощо. Таких методик з'являється все більше. Накопичення спеціалістом досвіду практичної роботи й оволодіння ним методикою розробки технологій будуть сприяти появі нових авторських методик.

4.3. Соціально-педагогічні технології часткового типу

Соціально-педагогічні технології часткового типу (часткові соціально-педагогічні технології) - це технології, які виокремлюються зі структурних компонентів загальної технології або з часткових виглядів функціональної діяльності соціальних педагогів. Тому їх можна називати також **функціональними соціально-педагогічними технологіями**. До таких

технологій належать: діагностичні, діагностико-прогностичні, прогностичні технології, а також вибір оптимальної технології, безпосередня підготовка до практичної реалізації цільової технології, цільові реалізаційні, експортно-оцінні технології.

Кожна з функціональних соціально-педагогічних технологій підлягає класифікації за такими ж підставами і критеріям, які використовуються для загальних технологій. Розглянемо окремі види часткових технологій.

Діагностичні соціально-педагогічні технології призначені для виконання конкретної функції - постановки діагнозу. Вони застосовуються для оцінювання явища, рівня соціально-педагогічної занедбаності об'єкта, ступеня відхилення, соціально-педагогічних особливостей його розвитку тощо.

Призначення. Такі технології поділяються залежно від завдань діагностики (її орієнтації). Навіть загальна діагностика передбачає певний мінімум діяльності, що дає змогу достатньо повно оцінити досліджуване явище. Від того, що діагностується, дуже часто залежить, як це варто робити (найбільш доцільний засіб) і де (у яких умовах) краще її проводити. Залежно від цільової спрямованості розрізняють і діагностичні технології.

Суб'єкт застосування. Для реалізації будь-якої діагностичної технології необхідна спеціальна підготовка спеціаліста.

Об'єкт застосування. Методика діагностики зазвичай орієнтована на певну галузь практичного застосування.

Місце реалізації. Діагностичні технології використовуються, як правило, у спеціальних центрах, консультаційних пунктах.

Будь-яка діагностична технологія передбачає певні *засоби реалізації*. Вони можуть бути більш-менш ефективними і залежними від низки факторів (технічної оснащеності, підготовленості спеціаліста, підготовленості лабораторії для діагностики тощо). Залежно від об'єкта діагностики формується банк технологій, диференційованих за засобами реалізації. Це можуть бути соціологічні або психологічні методики з використанням спеціальних бланків, апаратури, методів спостереження, включення в певні види діяльності і т.ін.

використовуються найчастіше в спеціалізованих соціально-педагогічних установах на початковому етапі роботи з клієнтом. Їх основне призначення - не тільки виявлення і діагностування індивідуальних особливостей клієнта, й прогнозування перспектив його індивідуального, індивідуально-корекційного, корекційно-компенсаторного розвитку, виховання. В основі прогностичної діяльності лежить виявлення індивідуальних можливостей клієнта в саморозвитку, потенціалу цього розвитку.

За призначенням діагностико-прогностичні технології також можуть бути різноманітними. Вони визначаються як за об'єктом, так і за цілями діагностико-прогностичного аналізу. Наприклад, соціального педагога школи цікавить, у чому причини проблем учня в навчанні і як можна їх подолати; мама приводить свою дитину в центр соціального обслуговування сім'ї (або медико-психолого-соціальний центр) на діагностико-прогностичну консультацію для того, щоб з'ясувати, як перебороти труднощі взаємовідносин із нею, окреслити шляхи корекції її виховання тощо. В кожному випадку потрібна особлива технологія роботи, від якої залежать очікувані результати.

Засоби реалізації діагностико-прогностичної технології визначаються основними методиками, що забезпечують проведення діагностики і прогнозування та їх взаємозв'язок. Нерідко прогностична діяльність соціального педагога визначається його особистим досвідом і педагогічною інтуїцією.

Конкретний засіб реалізації діагностико-прогностичної технології орієнтується на спеціалізацію і професійну компетентність суб'єкта, індивідуальні особливості її об'єкта, а також на місце застосування.

Прогностичну частину соціально-педагогічної технології можна виокремити і розглянути як самостійну технологію.

Література

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М., 1989. – С. 6.

2. Мардахаев Л.В. К вопросу о технологии в социальной педагогике //Социальная работа: Теория, технология, образование. – 1996. - № 1. – С. 49-50.
3. Мардахаев Л.В. Методика и технологии работы социального педагога. – М., 2002. – С. 33-34.
4. Питюков В.Ю. Основы педагогической технологии. – М., 1997.
5. Социальные технологии: Толковый словарь. М., 1995.
6. Технология социальной работы: Учеб. пособие /Под ред. И.Г. Зайнышева. – М., 2000. – С. 9.
7. Технологии социальной работы: Чеб. /Под общ. ред. проф. Е.И. Холостовой. М., 2001.

ПРИЗНАЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Співвідношення понять «технологія» і «методика» в соціально-педагогічній діяльності.
2. Структура і зміст соціально-педагогічних технологій.
3. Алгоритм дій у соціально-педагогічних технологіях.

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Поняття «педагогічні технології» з'явилося в США спочатку як термін «технології в освіті» (*technology education*), що потім видозмінився до «технології освіти» (*technology of education*) і, нарешті, до «педагогічні технології» (*educational technology*). Таке перетворення відображає змістову зміну самого поняття.

Термін «технології в освіті» з'явився в 40-х роках ХХ ст. у зв'язку з використанням різноманітних технічних засобів у школі: магнітофонів, програвачів та ін. Із середини 1950-х років в освіті реалізується ідея програмованого навчання, пов'язаного з розробкою спеціальних аудіовізуальних засобів для цих цілей. Тоді ж спеціалісти в галузі програмованого навчання й аудіовізуальних засобів об'єднуються в межах

загального напрямку - педагогічні технології. З середини 1970-х років термін “педагогічні технології” розуміють вивчення, розробку і застосування принципів оптимізації навчального процесу на підставі новітніх досягнень науки і техніки. У середині 1980-х років у шкільну практику активно впроваджуються комп’ютерні лабораторії і дисплейні класи, зростає кількість педагогічних програмних засобів. В Енциклопедії педагогічних засобів, комунікації і технологій (Лондон, 1978) П. Мітчелл (США) дає таке визначення педагогічної технології: «Педагогічна технологія є галузь досліджень і практики (у рамках системи освіти), що має зв’язки з усіма сторонами організації педагогічних систем для досягнення специфічних потенційно відтворених педагогічних результатів».

Отже, педагогічна технологія має свої корені в двох принципово різних галузях: з одного боку, це технічні науки - розробка і застосування різноманітних технічних засобів, що сприяють підвищенню ефективності навчального процесу; з іншого - гуманітарна галузь знань, педагогіка (теорія виховання і навчання), у межах якої можлива визначена заданість і відтворюваність результатів виховної й освітньої діяльності.

У вітчизняному досвіді деякі підходи, що передбачили появу педагогічних технологій, висвітлені ще в роботах А.С. Макаренка 20-30-х років ХХ ст., у яких він стверджував, що справжній розвиток педагогічної науки пов’язаний з її здатністю “проектувати особистість”, тобто задавати з повною визначеністю якості і властивості особистості, що повинні бути сформовані в процесі виховання. А.С. Макаренко писав, що педагогіка... зобов’язана далеко вперед проектувати якості нової типової людини, повинна обганяти суспільство в його людському розвитку. При цьому він зазначав, що повинні бути розроблені загальна програма виховання та індивідуальні корективи до неї, що б відповідали якостям особистості і спрямовували цю особистість у найпотрібному напрямі розвитку.

Невизначеність цілей виховання за ствердженням А.С. Макаренка, призводить до безрезультатності педагогічного процесу. Він вважав, що

виховний процес – це особливою уявою організоване “педагогічне виробництво”, а “педагогічна техніка” – це техніка дисципліни, техніка розмови педагога і вихованця, техніка керування.

А.С. Макаренко писав про те, що педагогічне виробництво ніколи в нас не будувалося за технологічною логікою, а завжди за логікою моральної проповіді. Тому в ньому бракує важливих елементів: технологічного процесу, урахування операцій, конструкторської роботи, нормування, контролю, допусків і бракування. Спроби розвитку педагогічних технологій в той час належно не розвивалися.

Вітчизняна школа пройшла шлях упровадження технічних засобів в шкільний процес, а також використання програмованого навчання як засобу підвищення ефективності процесу. Фактично увага до педагогічних технологій як в освіті, так і у вихованні посилюється з 60-х років XX ст. у зв'язку зі збільшенням обсягу повідомлень про авторські школи, індивідуальні методики, інтенсивні курси, що забезпечують сталий результат навчання і виховання.

Дискусія про сутність педагогічних технологій завершилася в середині 1980-х років. У цей час у педагогічній практиці і в пресі широко обговорюються і знаходять визнання педагогічні технології Ш.А. Амонашвілі (гуманно-особистісна технологія), В.П. Беспалько (технологія програмованого навчання), С.М. Лисенкової (перспективно-випереджальне навчання,) та ін.; педагогічні системи виховання В.А. Караковського, Н. Селіванова, Н.І. Щуркової та ін. Навчальна дисципліна «Педагогічні технології» увійшла в програму підготовки професійних педагогів.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

6.1. Співвідношення понять «технологія» і «методика» в соціально-педагогічній діяльності

Ознайомившись з особливостями і вивчивши зміст соціально-педагогічної діяльності, майбутній соціальний педагог постає перед проблемою: як, яким чином допомогти дитині стати особистістю, попередити

відхилення у поведінці. На ці та багато інших запитань відповідають **методика і технології**. Спочатку розглянемо суть цих понять.

 Методика в широкому розуміння – це сукупність *методів, прийомів і засобів* доцільного проведення певної роботи.

Соціальна педагогіка, як було зазначено раніше, є галуззю педагогіки, тому в ході визначення методів соціально-педагогічної діяльності основою стають традиційні методи навчання і виховання, використовувані в педагогіці; з іншого боку, враховують також специфіку соціального виховання та соціального навчання і взаємозв'язок соціальної педагогіки й соціальної роботи.

 Методи – це засоби взаємозалежної діяльності соціального педагога і дитини, що сприяють накопиченню позитивного соціального досвіду, задля соціалізації або реабілітації дитини.

Крім методу в соціально-педагогічній діяльності, як і в педагогіці, широко використовують поняття «прийом» і «засіб». *Прийом* розуміють як конкретне вираження методу, його конкретизація, має стосовно методу окремий, підпорядкований характер. Співвідношення між методом і прийомом можна розглядати як взаємодію родового (метод) та видового (прийом) понять. Фактично кожний метод реалізується через сукупність окремих прийомів, що накопичуються під час практики, узагальнюються теоретично й рекомендовані до використання всіма спеціалістами.

Засіб є ширшим поняттям, ніж прийом і метод, оскільки останні за певних обставин можуть бути засобами. *Засоби* – це сукупність матеріальних, емоційних, інтелектуальних та інших умов, що використовуються соціальним педагогом для досягнення поставленої мети. Засоби самі по собі не є засобами діяльності, а стають ними тільки тоді, коли використовуються для досягнення певної мети. Так, гра може бути відпочинком, розвагою тощо. Проте якщо вона організована певним чином для досягнення мети, наприклад, формування соціальних умінь, то вона стає засобом соціально-педагогічної діяльності. Засобами соціально-педагогічної діяльності можуть бути природа, твори

мистецтва, книги, засоби масової інформації та ін. Іноді вони не залежать від соціального педагога, але він може скористатися ними у своїй професійній діяльності. Методи – це ті шляхи, за допомогою яких він це зробить.

 Методи соціальної роботи - сукупність технологій, дослідних і терапевтичних процедур, засобів діяльності, за допомогою яких здійснюється *соціальна робота*.

Багато методів, які використовуються у соціальних науках, є міждисциплінарними. Проте специфіка соціальних теорій, особливості їх понятійної системи, завдання, що постають під час практичної роботи, потребують використання конкретних форм і методів діяльності. Відповідно до цього деякі методи часто несправедливо співвідносять із певними науками. Наприклад, соціометрію, групову дискусію, включене спостереження розглядають, насамперед, як соціально-психологічні методи. Характерними для соціології вважаються анкетування, експертне опитування, контент-аналіз тестів та ін.

До методів власне теорії соціальної роботи зараховують, насамперед, метод написання «соціальних біографій». Біографічний метод (або метод вивчення особистих документів) дає змогу досліджувати суб'єктивний бік громадського життя, дозволяє фіксувати особисте ставлення людини до соціальних процесів, соціально-психологічних ситуацій, яких вона була причетна (опосередковано або безпосередньо). Є різні форми біографічного методу: неспрямовані інтерв'ю, свідoctва родичів, листування, фотографії, фрагменти автобіографії, повідомлення про своє життя в цілому, про якийсь його етап або життя кого-небудь із родичів.

Всі ці форми з різним ступенем глибини й узагальненості дають змогу виявити специфіку життєвого досвіду людини у процесі спільної життєдіяльності з іншими людьми, при включенні її до різноманітних соціальних груп.

Під час використання методу соціальної біографії важливо враховувати два моменти: «ефект дистанції» (або міждисциплінарні традиції використання цього методу) і необхідність аналізу одержуваної від індивіда інформації, тому що її зміст, природно, не збігається з тим, що спочатку мав на увазі суб'єкт.

Варіант цього методу - сімейна біографія. Вивчення історії сімей дозволяє точніше виявити внутрішні фактори, що впливають на становлення і соціальне функціонування людини. Сім'я як один з інститутів соціалізації має багаті життєві ресурси, що надалі й зумовлюють різницю в способі життя і діяльності людини. Такий метод, як «історія сімей», дає змогу виокремити механізми трансляції будь-яких компонентів процесу соціалізації (стилю, рівнів, моделей поведінки, ціннісних орієнтацій, життєвих позицій і т. ін.).

Серед методів, використовуваних у теорії і практиці соціальної роботи, особлива роль належить комплексному психосоціальному моделюванню. У соціальній роботі він застосовується на всіх стадіях дослідного процесу. У міру розвитку соціального знання метод моделювання став активно застосовуватися в політичних і соціологічних науках. Леві-Строс, наприклад, розробив формальну модель сімейних відносин, що функціонують у різних племенах, які дозволяють прогнозувати можливість шлюбних стосунків між представниками цих племен.

Соціальна модель припускає формалізацію зв'язків між соціальним суб'єктом і соціальними дослідженнями з метою виявлення найбільш оптимальних позицій як тих, так і інших. Це дає можливість оптимізувати механізми реалізації життєвих сил людини і групи. Інформаційною базою для соціальних моделей можуть бути статистичні дані і результати соціологічних досліджень.

Будь-яка соціальна підсистема, що є об'єктом вивчення теорії соціальної роботи, наприклад, група, сім'я тощо, має загальні соціальні властивості (процедури обміну інформацією, наявністю певних потреб і т. ін.). Для опису поведінки цих систем застосовують розроблений математичний апарат

(класичну теорію ігор, яка включає теорію диференціальних ігор, імітаційне моделювання тощо), котрий дозволяє описувати взаємодію елементів цих підсистем з погляду їх координат. І в цьому випадку особливе місце посідає саме теорія соціальної роботи, яка використовує такі поняття, як «соціальна поведінка», «конфлікт», «вибір стратегії дій» тощо. Вирішення виявлених суперечностей відбувається шляхом вибору найбільш ефективних і дієвих соціальних проектів.

Навичками соціально-педагогічної роботи називають вміння здійснювати сукупність професійно необхідних дій, застосовуваних у практиці *соціально-педагогічної роботи*.

Соціальний педагог повинен уміти:

- 1) із розумінням вислухати інших маючи при цьому певну мету;
- 2) отримати необхідну інформацію і підібрати факти для впорядкування соціальної історії клієнта, його оцінювання та написання звіту;
- 3) фіксувати і підтримувати професійні взаємовідносини для надання допомоги;
- 4) спостерігати й інтерпретувати вербальну і невербальну поведінку, використовувати знання теорії особистості, методи та технології соціально-педагогічної діагностики;
- 5) залучати клієнтів (окремих дітей, сім'ї, групи, громади) до розв'язання їх проблем, досягати взаємної довіри;
- 6) знаходити інноваційні рішення для забезпечення потреб клієнта;
- 7) визначати необхідність припинення терапевтичних взаємовідносин;
- 8) проводити дослідження або інтерпретувати отримані результати, аналізувати професійну літературу;
- 9) надавати послуги зі здійснення зв'язків між організаціями;
- 10) доводити зведення про наявні потреби клієнтів і можливі джерела фінансування до громадськості, законодавців.

До необхідних навичок соціального педагога належать: вміння зрозуміло говорити і писати, навчати інших, надавати підтримку в кризових ситуаціях,

бути зразком рольової поведінки в професійних взаємовідносинах, інтерпретувати складні психічні явища, знаходити джерела, необхідні для надання допомоги іншим людям, критично оцінювати свою діяльність і почуття, а також вміння приймати допомогу або консультуватися, брати участь у діяльності груп і керувати ними, діяти у стресих, конфліктних ситуаціях та встановлювати контакти з клієнтами, застосовувати соціальну і психологічну теорію на практиці.

6.2. Структура і зміст соціально-педагогічних технологій

Поняття «соціально-педагогічні технології» пов'язано з такими поняттями, як «педагогічні технології» і «соціальні технології».

 Педагогічні технології в широкому розумінні – це систематичні методи планування, застосування й оцінювання всіх процесів навчання і виховання учнів шляхом використання людських та технічних ресурсів і взаємодії між ними для досягнення ефективності навчання.

Технологічний підхід у педагогіці ставить за мету побудувати процес навчання і виховання так, щоб гарантовано досягти поставлених цілей. Педагогічні технології передбачають системний аналіз, відбір, конструювання і контроль усіх керованих компонентів педагогічного процесу в їх взаємозв'язку з метою досягнення педагогічних результатів. Щодо “методики” “педагогічні технології” є вузжчим поняттям, тому що методика – це вибір певної технології.

Різновидом *соціальних технологій* є технології соціальної роботи, що найбільше близькі за сутністю соціально-педагогічних технологій, оскільки діяльність соціального педагога і соціального працівника мають багато спільного.

 Технологія соціальної роботи – це практична діяльність соціального працівника, що характеризується раціональною послідовністю використання різноманітних методів і засобів з метою досягнення якісних результатів праці.

Технологія передбачає наявність програми діяльності спеціаліста, у межах якої вирішується певна проблема клієнта, алгоритм послідовних операцій для досягнення конкретного результату, критерії оцінювання успішності діяльності спеціаліста.

 Соціально-педагогічна технологія є інтегративним різновидом соціальної і педагогічної технологій.

Можливість розроблення соціально-педагогічних технологій зумовлена тим, що діяльність у цій сфері, як і будь-який інший вид соціальної діяльності, має свою структуру, завдяки якій вона може поетапно й послідовно реалізовуватися. Основними компонентами діяльності є цілепокладання, вибір засобів дії та її інструментарію, оцінювання результатів діяльності.

Соціально-педагогічна діяльність починається з визначення мети і завдань, які необхідно вирішувати спеціалісту. Це формування в дитини навичок спілкування, які у неї погано розвиненні, допомога в адаптації в новому середовищі тощо. У соціально-педагогічній діяльності зміст і мета взаємозалежні поняття, які впливають один на одне. Залежно від змісту соціальний педагог вибирає методи професійного впливу на особистість чи групу, форми організації цього впливу і за допомогою їх досягає мети.

Мета соціально-педагогічної діяльності і її кінцеві результати залежать від правильного визначення змісту, обраних методів для її досягнення та форми організації цієї діяльності.

6.3. Алгоритм дій у соціально-педагогічних технологіях

Застосування технологій у роботі соціального педагога дає змогу поетапно реалізувати структурні компоненти його діяльності.

Вирішення будь-якої проблеми дитини, що потребує втручання соціального педагога, починається з *діагностування проблеми*, що охоплює обов'язковий етап збирання, аналізу і систематизації інформації, на підставі якої може бути зроблений той чи інший висновок. Особливістю діяльності соціального педагога є те, що дитина не завжди може сформулювати проблему, яка в неї виникає, і пояснити її причини (конфлікт із батьками, учителем,

групою дітей та ін.), тому завдання соціального педагога полягає в тому, щоб самому виявити всі важливі обставини проблемної ситуації і поставити діагноз.

Наступний етап - пошук шляхів розв'язання цієї проблеми. Для цього на підставі діагнозу визначається мета, відповідно до якої виділяються конкретні завдання діяльності. Виконання цих завдань може здійснюватися двома шляхами. Перший з них використати відомий засіб із застосуванням уже розроблених технологій, тоді завдання соціального педагога полятиме у виборі тієї технології, що забезпечить успішне розв'язання проблеми, для чого він має знати всі наявні соціально-педагогічні технології, а також уміти вибирати необхідну.

Якщо йому це не вдасться (випадок винятковий), соціальний педагог може скористатися другим шляхом – скласти власну програму розв'язання проблеми, тобто самостійно розробити технологію своєї діяльності в цьому випадку. Для цього необхідні знання про індивідуальну програму, спосіб її створення, і про особливості дитини й її проблеми, які при цьому враховуються.

Для розв'язання поставлених завдань соціальний педагог, залежно від застосованої технології вибирає відповідні методи (переконання, вправи та ін.) та форми організації (індивідуальну, групову) своєї діяльності, певні засоби, які він використовуватиме в роботі.

Наприкінці процесу соціальний педагог повинен оцінити, наскільки правильно вирішена проблема дитини. При цьому можливі принаймні два випадки: соціальний педагог успішно і повністю вирішує проблему дитини, і після чого робота із дитиною закінчується, і соціальний педагог не зміг або тільки частково вирішив проблему, тоді необхідно з'ясувати, на якому етапі було допущено помилки (на етапі діагностування, вибору рішення або визначення методів і засобів). У цьому випадку потрібно коригування діяльності на кожному етапі й повторення процесу розв'язання проблеми.

Упровадження технологій у діяльність соціального педагога економить сили і засоби, дає змогу застосовувати соціально-педагогічну діяльність на наукових принципах, сприяє ефективності в розв'язанні завдань. Соціально-педагогічні технології дозволяють вирішувати всі завдання соціальної педагогіки – діагностику, соціальну профілактику, соціальну адаптацію і реабілітацію.

Якщо розглядати соціальну роботу як особливий вид діяльності, сутність соціальних технологій можна інтерпретувати, насамперед, як сукупність прийомів, методів і впливів *державних, громадських і організацій, спеціалістів і волонтерів*, що спрямована на надання допомоги, підтримки, захисту будь-якої людини. Соціальні технології в концентрованому вигляді є узагальненням накопичених і систематизованих знань, досвіду, вмінь і практики роботи суб'єктів соціальної діяльності.

Як відомо, об'єктами соціальної роботи можуть бути *літні люди, інваліди, діти, підлітки з девіантною поведінкою, бездомні діти, мігранти, члени неповних, багатодітних сімей тощо*.

Сформовано низку напрямів соціально-педагогічної діяльності із зазначеними групами населення. Це *соціальна діагностика і профілактика, соціальний нагляд і корекція, соціальна терапія і адаптація, соціальна реабілітація і соціальне забезпечення, соціальне страхування і обслуговування, опіка і соціальна допомога, соціальне консультування і експертиза, піклування і соціальне нововведення, соціальне посередництво і подвижництво*. Ці напрями соціально-педагогічної діяльності є провідними технологіями, що тісно пов'язані між собою, але водночас досить автономні, специфічні за своїм цільовим призначенням та функціональним змістом.

Література

1. Василькова Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога: Учеб. пособие. – М.: “Академия”, 2001.
2. Мардахаев Л.В. Методика и технология работы социального педагога. – М., 2002.

3. Методика и технологии работы социального педагога: Учеб. пособие /Б.Н.Алмазов, М.А.Беляева, Н.Н.Бессонова и др.; Под ред. М.А. Галагузовой, Л.В.Мардахаева. – М. – М.: «Академия», 2002.
4. Методика работы социального педагога /Под ред. Л.В.Кузнецовой; сост. Г.С. Семенов. – М.: Школьная пресса, 2003.
5. Шептенко П.А., Воронина Г.А. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособие /Под ред. В.А.Сластёнина. – М.: «Академия», 2001.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ РОЗРОБЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

ПІДГОТОВКА ДО ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1. Підготовка до практичної реалізації цільової технології.
2. Структура загальної соціально-педагогічної технології.
3. Структура часткових соціально-педагогічної технології.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

6.1. Підготовка до практичної реалізації цільової технології

Вибір оптимальної технології (цільової технології соціально-педагогічної діяльності) – це практична діяльність (методика), спрямована на вибір найбільш оптимальної для конкретного випадку технології реалізації проблеми (проблем) клієнта, виконання соціально-педагогічного замовлення. Такий вибір потребує врахування сутності соціального замовлення, потреб (соціально-педагогічних проблем, індивідуальної схильності об'єкта), підготовленості спеціаліста (спеціалістів), технологічних і матеріальних можливостей, умов середовища реалізації. Як правило, у кожній соціально-педагогічній установі формується своя технологія діяльності, кожний спеціаліст (соціальний педагог) виробляє власну методику роботи з клієнтом (об'єктом).

Методика вибору оптимальної технології визначається своєрідністю цільової технології, професійною компетентністю *суб'єкта* й індивідуальних

особливостей *об'єкта*, а також *місцем її реалізації*. Характерною рисою методики вибору є також врахування того, *для кого готується цільова технологія* - для спеціалістів установи або для себе.

Безпосередня підготовка до практичної реалізації цільової технології (технологія і методика безпосередньої підготовки до соціально-педагогічної роботи з клієнтом) включає комплекс мір, спрямованих на забезпечення необхідної якості реалізації обраного засобу діяльності з конкретним об'єктом. За своєю сутністю безпосередня підготовка, крім реалізації комплексу матеріальних, технічних, організаційних і методичних заходів, передбачає уточнення плану подальших дій з урахуванням *виконавців (суб'єктів), об'єкта соціально-педагогічної роботи і місця реалізації* цільової технології.

Означена технологія досить типова. В результаті діяльності установи розробляються варіанти підготовки до тієї чи іншої цільової технології, які відрізняються за змістом, обсягом, послідовністю і методикою здійснення. Такі технології роботи важко індивідуалізувати для певного суб'єкту і об'єкту технології. Наприклад, соціальний педагог школи часто розробляє її для себе, де визначено предмет і спосіб реалізації. Фахівець центру з роботи із сім'єю (медико-психолого-соціального центру) зазвичай готує технологію для спеціалістів-практиків і батьків. Для батьків же така підготовка часто стає частиною технології з підготовки їх до практичної роботи з дитиною. До неї, зокрема, належить зміна поглядів батьків своєї ролі в соціально-педагогічній роботі з дитиною, навчання новій методиці роботи, формування впевненості в здатності по-іншому будувати виховну роботу та низка інших аспектів.

Технологія підготовки цільової діяльності для власних побрею в значній мірі впливає стиль педагогічної діяльності спеціаліста, який, відповідно зумовлений його особистістю, мотивацією, досвідом, ставленням до діяльності і багатьма іншими факторами. Тобто загалом безпосередня підготовка визначається сформованим досвідом роботи соціально-педагогічної установи або стилем діяльності педагога.

Практична реалізація цільової технології (практичні діагностико-прогностичні технології). До них належать технології, що мають практичний (перетворювальний, корекційно-перетворювальний, реабілітаційний) характер. Спеціаліст (група спеціалістів), соціальний педагог, використовуючи цільові технології, сприяє досягненню прогнозованих цілей соціально-педагогічної роботи з людиною, групою.

За призначенням технології практичної діяльності дуже різноманітні. Кожна з них орієнтована на певну підготовку і досвід *суб'єктів реалізації*, на конкретного *об'єкта* роботи і *місце реалізації* (умови оптимальної реалізації) технології.

За засобом реалізації цільові технології поділяються, залежно від використовуваних методів, засобів і прийомів, задіяних в них.

За своєю сутністю цільові технології є базовими, основними. Саме вони призначені для досягнення соціально-педагогічних цілей. Від ефективності їх практичного застосування багато в чому залежить дієвість усієї соціально-педагогічної діяльності. Усі інші функціональні соціально-педагогічні технології здебільшого доповнюють основні.

Експертно-оцінні соціально-педагогічні технології спрямовані на оцінювання й експертизу результатів реалізації функціональних технологій або загальної технології у соціально-педагогічній роботі з клієнтом, групою. Вони дають змогу оцінити дієвість кожного етапу і всієї реалізованої технології діяльності. На цій підставі робиться висновок і приймається рішення про необхідність корекції технології та її спрямованості, а також оцінювання всієї виконаної соціально-педагогічної роботи.

Експертно-оцінні технології дають можливість визначити рівень підготовки і ефективність соціально-педагогічної діяльності спеціаліста. Вони можуть застосовуватися і для визначення перспектив соціально-педагогічної роботи з клієнтом. Кожна така технологія (методика) має своє *призначення*, орієнтоване на певний *об'єкт* з урахуванням його вікових, статевих та інших

особливостей, а також на *середовище*, в якому вона здійснюється. Методика потребує і спеціальної підготовки соціальних педагогів.

Розглянута класифікація соціально-педагогічних технологій може уточнюватися і доповнюватися з урахуванням нових критеріїв і потреб реальної практики.

6.2. Структура загальної соціально-педагогічної технології.

Щоб повніше уявити зміст соціально-педагогічної технології, потрібно розглянути її структуру й основні компоненти - структурні елементи.

 Структура (від лат. *structura*) - взаєморозташування і зв'язок основних частин чого-небудь; будова. Будова дає змогу виявити компонентний склад досліджуваного явища.

 Компонент (від лат. *componens* - складовий) - складник чого-небудь.

Соціально-педагогічна технологія за своєю сутністю є цілеспрямованою, спеціально організованою послідовністю етапів діяльності.

Аналіз змісту соціально-педагогічної технології загального типу свідчить, що в ній доцільно виокремити:

- мету (основне призначення технології);
- об'єкт технології (людина, соціально-педагогічна технологія в цілому),
- її етапи, підетапи,
- певна соціально-педагогічна діяльність,
- результат діяльності.

Будь-яка соціально-педагогічна технологія має мету, завдання і зміст, що відповідає їм. Саме цільова настанова визначає призначення технології. Вона може мати загальний або частковий (функціональний) характер. Зважаючи на це, вирізняють соціально-педагогічні технології загального призначення і соціально-педагогічні технології функціонального (функціональна соціально-педагогічна технологія), або часткового, призначення.

Структура загальної соціально-педагогічної технології. Технологія загального типу призначена для повного циклу роботи з клієнтом щодо

виявлення його соціально-педагогічної проблеми і забезпечення їх повного або часткового вирішення з урахуванням специфіки соціально-педагогічної установи і досвіду спеціалістів.

Типова структура такої технології охоплює п'ять етапів.

Діагностико-прогностичний - це етап діагностики об'єкта, визначення його соціально-педагогічних проблем (зокрема основної проблеми) і побудови прогнозу ймовірного розвитку, виховання, зміни, який буде спрямований на виявлення потенціалу об'єкта як основи вирішення його соціально-педагогічних проблем. Це початковий етап, котрий призначений для одержання інформації, необхідної для подальшої діяльності соціального педагога.

Етап вибору (розробки) оптимальної технології – наступний після діагностико-прогностичного. Маючи необхідну інформацію про індивідуальність клієнта і його соціально-педагогічні проблеми, спеціаліст визначає мету соціально-педагогічної роботи з ним. Професійна компетентність спеціаліста дозволяє йому вибрати одну з технологій як найбільш оптимальну для конкретної ситуації. Вона повинна забезпечити найбільш повне досягнення прогнозованої мети. Саме тому такі технології називають цільовими. Вони є основними, функціональними, за ними визначають назву загальної соціально-педагогічної технології, наприклад, технологія індивідуального розвитку, педагогічної корекції, педагогічної реабілітації, виправлення та ін. Цей етап передбачає вибір однієї з наявних технологій соціально-педагогічної роботи з клієнтом; індивідуалізацію наявної технології з урахуванням ситуації, індивідуальності клієнта, його проблем, можливостей спеціалістів; розробку нової, індивідуальної технології, що відповідає потребам клієнта, можливостям спеціаліста й ситуації практичної реалізації.

Етап безпосередньої підготовки до реалізації обраної технології необхідний для виявлення матеріальних, технічних, організаційних і методичних аспектів, що виникають у зв'язку з необхідністю забезпечення ефективності реалізації обраної (розробленої) соціально-педагогічної технології. Він дає можливість попередити можливі труднощі реалізації і

забезпечити ефективність та успіх усієї соціально-педагогічної роботи з клієнтом.

Реалізаційний етап – основний етап, підготовкою до якого був весь комплекс попередніх заходів. Ефективність і якість реалізації технології багато в чому залежать також і від особистості соціального педагога, що здійснює її, та від ситуації (місця) роботи.

Експортно-оцінний етап – це етап, що дозволяє оцінити результат реалізації соціально-педагогічної технології і всієї виконаної роботи. Будь-яка технологія орієнтована на визначений об'єкт роботи, рівень професійної підготовленості спеціаліста й умови її реалізації.

6.3. Структура часткових соціально-педагогічних технологій

Структура часткової (функціональної) соціально-педагогічної технології. Структуру загальної соціально-педагогічної технології, з деякими уточненнями, можна застосувати і до часткових. Проте, при цьому потрібно пам'ятати, що в кожній частковій технології є свої етапи, які вибудовані відповідно до особливостей її змісту і реалізації. Вони є своєрідними *підетапами* загальної технології, коли в її межах відбувається реалізація часткової технології.

Необхідність розгляду структури часткових (функціональних) технологій зумовлена тим, що часто окремі з них досить самостійні. Наприклад, діагностико-прогностична, реалізаційна, експортно-оцінна технології часто застосовуються незалежно від загальних. У спеціалізованих центрах нерідко кожна часткова технологія також здійснюється окремо і має своє значення. При цьому спеціалісти накопичують досвід, варіанти технологій реалізації функціональної діяльності з різноманітними категоріями клієнтів. Для них формування банку функціональних технологій дуже потрібно. Все це дає підставу розглядати структуру як важливу умову класифікації функціональних технологій.

Структура діагностико-прогностичної технології складається з двох етапів: *діагностики* і *прогнозування*, кожний з яких має свої підетапи.

діагностику й виявлення індивідуальності об'єкта, адже будь-яка соціально-педагогічна технологія має адресний характер і орієнтована на конкретну особистість, на певну цільову настанову та умови їх реалізації. Залежно від соціальних проблем об'єкта (дитини, підлітка, юнака, зрілої людини і т.ін.), його індивідуальних можливостей, у тому числі компенсаторних, або обмежень (фізичних, фізіологічних, психологічних), своєрідності повсякденного соціального вияву, діагностика передбачає виявлення:

- індивідуальних відхилень у розвитку і самореалізації людини, соціальних проблем, що виникли у зв'язку з ними;
- стану здоров'я;
- індивідуальних особливостей, можливостей людини, її потенціалу, що лежить в основі соціально-педагогічної роботи, спрямованої на компенсаційну або іншу доцільну форму подолання недоліків у розвитку, професійній підготовці та самореалізації;
- особливостей позиції людини, її ставлення до саморозвитку, самовдосконалення, активності й спрямованості в самостійному досягненні соціально-педагогічних цілей у роботі над собою, а також її ставлення до вихователя;
- умов середовища, у яких вона живе, а також можливостей для самореалізації.

Структура етапу діагностики передбачає ряд під етапів. Серед них варто виокремити такі:

- *аналіз первинної інформації*, яку спеціаліст одержує при першому знайомстві з клієнтом. За результатами аналізу ухвалюється рішення про необхідність діагностики об'єкта;
- 1. *формулювання висновків* – визначення об'єкта (хто), предмета (змісту того, що здійснюється), засобу (як забезпечити) діагностику;
- *підготовка до діагностичної діяльності* (технічна і методична, суб'єкта й об'єкта);

- *власне діагностика* - реалізація методів і методик діагностики;
- *аналіз результатів діагностики і встановлення діагнозу.*

На підставі одержаних даних робиться висновок про індивідуальність об'єкта і формулюється *соціально-педагогічна проблема*. На практиці, як правило, таких проблем декілька. Успішне завершення цього етапу дозволяє спеціалісту перейти до наступного, подумати про спосіб вирішення проблеми і потрібних для цього фахівців.

Прогнозування (соціально-педагогічне прогнозування). З урахуванням одержаних у результаті діагностики даних про об'єкт, соціальний педагог має можливість спрямованого прогнозування. Предметом його є:

а) спрямованість й інтенсивність індивідуального розвитку, корекція розвитку і виховання людини, соціального виховання, перевиховання, виправлення, педагогічної реабілітації, адаптації, стимулювання адаптації (за необхідності), а також її навчання, у тому числі питань самообслуговування, професійної орієнтації і підготовки (початкової, середньої);

б) можливості людини в цілісному розвитку або за визначеними напрямками;

в) можлива “зона найближчого розвитку”. Поняття відображає реальні потенційні можливості людини в розвитку, вихованні. Ідея “зони найближчого виховання” була сформульована ще А.С. Макаренком мета роботи з перевиховання людини, розрахована на найближчу перспективу. Він звертав увагу на вміння педагогічно правильно формулювати “найближчу мету” як виконувану і реальну в конкретній ситуації. Потім вихователь повинен забезпечити її найбільш повну реалізацію. Це дасть змогу йому поставити наступну, більшу, мету, що передбачає вже більші вимоги до вихованця. І так до повного розв'язання всієї проблеми перевиховання відповідно до перспективних цілей;

г) можливості створення оптимальних умов, що забезпечують реалізацію можливостей “зони найближчого розвитку”.

На підставі систематизації досвіду прогностичної діяльності фахівців у ній визначено основні структурні підетапи.

- *аналіз результатів діагностики і соціально-педагогічної проблеми* об'єкта прогнозування;
- *висновки за результатами аналізу* - визначення об'єкта, предмета (що потребує прогнозування та його змісту) і засобу прогнозування;
- *підготовка до прогнозної діяльності* (технічна і методична);
- *власне прогнозна діяльність* - прогнозування “зони найближчого розвитку, виховання”; перспектив зміни на краще; перспектив найближчої динаміки досліджуваної проблеми у найближчій перспективі та ін.;
- *аналіз прогнозного матеріалу і формулювання висновків.*

Література

1. Информационные технологии в системе непрерывного педагогического образования. Проблемы методологии и теории. СПб., 1996.
2. Педагогическая технология (педагогическое воздействие в процессе воспитания школьников) / Сост. Н.Е.Щуркова. – М., 1992.
3. Пенькова Р.И. Технология управления процессом воспитания молодежи: Учеб. пособие. – Самара, 1994.
4. Питюков В.Ю. Основы педагогической технологии: Учеб.-практ. пособие. М., 1997.
5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учеб. пособие. – М., 1998.

ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОЧОГО СТОЛУ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

1. Зміст робочого столу соціального педагога.
2. Первинні завдання під час організації робочого столу.
3. Основний діагностичний і практичний інструментарій соціального педагога.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

7.1. Зміст робочого столу соціального педагога

Поняття **«робочий стіл»** використовується для визначення інструментарію професійної діяльності спеціаліста. Його розуміють як певним чином *структуровану сукупність технологій і інформаційної бази професійної діяльності спеціаліста.*

 Робочий стіл соціального педагога визначає всю сукупність технологій, методів і методик, що дозволяють йому вирішувати професійні завдання в конкретній установі.

Зміст робочого столу визначається **основними функціями професійної діяльності соціального педагога**, до яких належать:

- *діагностична* передбачає постановку соціально-педагогічного діагнозу, вивчення соціально-педагогічного тла, виявлення соціально-педагогічних процесів, ефекту соціально-педагогічної діяльності, соціально-педагогічну паспортизацію класу, школи і т. ін.;
- *організаційна* полягає у організації соціально-педагогічної діяльності всіх суб'єктів освітніх процесів у сферах виховної (виправної, корекційної) діяльності, професійної орієнтації, працевлаштування й адаптації, дозвілля, діяльності підліткових і молодіжних об'єднань, підготовки до сімейного життя; взаємодії медичних, освітніх, культурних, спортивних, правових установ, товариств і добродійних організацій у соціально-педагогічній діяльності;
- *прогностико-проектувальна* – це участь у прогнозуванні та проектуванні соціально-педагогічних процесів класного колективу, розвитку школи, конкретного мікросоціуму, окремих особистостей як об'єктів соціально-педагогічної діяльності;
- *управлінська* передбачає участь у керуванні соціально-педагогічними процесами в класних колективах, групах, школі в цілому;
- *координаційна* – це організація взаємодії спеціалістів і служб школи з приводу оптимізації соціально-педагогічного простору та соціально-педагогічного ефекту освіти і виховання.

У своїй практичній діяльності соціальний педагог виконує різноманітні ролі, що охоплюють широке коло проблем його професійної діяльності і різноманітні спеціалізації. Найбільш доцільна спеціалізація соціального педагога визначається адміністрацією конкретної установи разом із зацікавленими особами залежно від умов мікросоціуму і необхідності розв'язання тих чи інших соціально-педагогічних проблем. Адміністрація установи конкретизує соціально-педагогічні функції й інших посадових осіб, визначає межі їх співпраці, механізм взаємодії із соціальним педагогом. Результатом такої діяльності може стати «Положення про соціальну (соціально-педагогічну) службу установи», що ґрунтується на Статуті установи соціального захисту і є головним документом, який регламентує зміст діяльності соціального педагога.

7.2. Первинні завдання під час організації робочого столу

Первинні завдання, що вирішуються соціальним педагогом під час організації свого робочого столу:

- *вивчення нормативних документів діяльності соціальної (соціально-педагогічної) служби і посадових обов'язків соціального педагога;*
- *безпосереднє ознайомлення з організацією і функціонуванням установи в цілому, основними напрямками і формами її діяльності (виховної, навчальної, організаційної, управлінської, дослідної); з особливостями планування і контролю діяльності соціального педагога; структурою керування соціально-педагогічною службою міста, роботою відповідних підрозділів управління освіти, молодіжної політики міста й області, інших відділів і служб соціально-педагогічної спрямованості;*
- *ознайомлення з формами і методами соціально-педагогічної діагностики установ освіти, учнівських та педагогічних колективів, соціального середовища, умов життя дітей і педагогів, батьків, груп однолітків;*
- *вивчення накопиченого емпіричного матеріалу, отриманого в ході діагностики соціально-педагогічних процесів;*

- *участь у проведенні індивідуальної і групової соціально-педагогічної роботи з дітьми, батьками, учителями, у консультуванні з соціально-педагогічних аспектів освіти, виховання і самовиховання;*
- *вивчення позитивного досвіду соціально-педагогічної діяльності, його використання в практичній роботі соціального педагога;*
- *ознайомлення з роботою інших спеціалістів, які працюють у тісному контакті із соціальним педагогом.*

Базові проблеми освіти і виховання, що визначають основні напрями діяльності соціального педагога освітньої установи:

- *реалізація правового статусу школяра як громадянина й усвідомлення ним цього;*
- *розвиток індивідуальних здібностей дитини, прогнозування її соціально-рольових функцій і підготовка до початку дорослого життя;*
- *первинна соціалізація, формування дитячих та молодіжних груп і організацій;*
- *профорієнтаційна робота з різноманітними групами школярів (у тому числі з учнями, що мають відхилення в розвитку);*
- *залучення школярів до трудової виробничої діяльності;*
- *соціально-педагогічна напруженість у класному колективі, групі, школі;*
- *ефективність соціально-педагогічної діяльності класу, школи;*
- *сформованість колективу в початкових класах;*
- *формування стилю поведінки учнів;*
- *включення батьків до соціально-педагогічного процесу класу, школи;*
- *складності переходу дітей із класів початкового ступеня в класи середнього;*
- *особливості поведінки дітей 6-7-х класів у зв'язку з початком навчання;*
- *мотивація й адаптація учнів;*
- *адаптаційно-інтеграційні проблеми учнів старших класів у колективах, утворених шляхом злиття;*
- *окреме навчання хлопчиків і дівчинок як соціально-педагогічна проблема;*

- умови адаптації дітей, позбавлених батьківського піклування, у середовищі учнів звичайної загальноосвітньої школи;
- соціокультурна роль школи в мікрорайоні;
- соціально-педагогічна паспортизація школи;
- особливості соціалізації дітей у школі;
- особливості організації дозвілля школярів;
- проблеми шкільного самоврядування;
- форми повсякденної поведінки школярів;
- структура соціальних цінностей школярів і особливості ціннісних орієнтацій;
- рекреаційні процеси в школі;
- формування громадянської позиції старшокласників як напрям політичної соціалізації;
- формування соціальної активності учнів;
- особливості профілактики наркоманії серед учнів;
- соціально-педагогічні проблеми формування ціннісних орієнтацій старшокласників;
- соціальна адаптація учнів-новачків, які прийшли з інших шкіл;
- соціально-педагогічні процеси формування шкільного колективу;
- соціально-педагогічна ефективність позанавчальної зайнятості школярів;
- формування ціннісних орієнтацій в школярів із неповних і неблагополучних сімей;
- залучення батьків до процесу соціальної адаптації учнів під час переходу з класів початкового ступеня в класи середнього;
- позакласна робота та її вплив на розвиток соціальних якостей особистості;
- активізація ролі сім'ї в процесі формування ставлення школярів до навчання і праці тощо.

Ці проблеми деякою мірою зумовлюють напрям професійного пошуку соціального педагога.

Організація зовнішніх зв'язків соціального педагога.

Для ефективнішої організації робочого столу соціальному педагогу варто мати достатньо інформації про центри соціально-педагогічного, психологічного, медичного і соціального профілю регіонального або муніципального рівня.

Є низка проблем муніципального рівня, без знання яких організація робочого столу конкретного соціального педагога і розвиток соціальної педагогіки в цілому не може бути науковим, системним, а отже, ефективним. Для оптимізації своєї діяльності соціальний педагог має:

- усвідомити собі структуру об'єктивних потреб у здійсненні соціально-педагогічної діяльності в місті;
- познайомитися з муніципальною соціально-педагогічною концепцією;
- уточнити вимоги управління освіти до завдань і характеру діяльності соціального педагога;
- ознайомитися з прийнятою системою оцінювання ефективності соціально-педагогічної діяльності в освітніх установах;
- ознайомитися з моделями діяльності соціального педагога в різних школах міста;
- вивчити структуру функціонування й управління соціально-педагогічною системою міста;
- визначити місце своєї школи на соціально-педагогічній карті міста.

На робочому столі спеціаліста також повинна бути **типова** технологія розв'язання конкретної соціально-педагогічної проблеми, що охоплює такі етапи.

1. Визначення соціально-педагогічної проблеми:

- змісту проблеми;
- зовнішніх ознак проблеми;
- типу і рівня проблеми (виховна, виправна, корекційна; індивідуальна, групова та ін.);
- характеру проблеми (інформаційна, поведінкова, управлінська та ін.).

2. Ситуаційний аналіз:

- 📖 загальний опис соціально-педагогічної ситуації;
- 📖 джерела виникнення проблеми;
- 📖 організаційна структура, у межах якої виникла проблема;
- 📖 типові реальні (сформовані в цій школі) відносини і взаємодії суб'єктів у досліджуваній ситуації;
- 📖 опис результатів роботи: інформація, концепція, план соціально-педагогічного аналізу тощо;
- 📖 професійне розуміння соціально-педагогічної проблеми;
- 📖 визначення меж проблеми для роботи соціального педагога й інших спеціалістів, форм їхньої взаємодії.

3. *Визначення соціально-педагогічної стратегії* - підготовка програми і робочого плану діяльності:

- 📖 визначення об'єкта і предмета;
- 📖 визначення цілей і завдань;
- 📖 визначення змісту діяльності;
- 📖 визначення показників і критеріїв оцінювання;
- 📖 розробка інструментарію соціально-педагогічної діяльності;

опис та обґрунтування методик збору первинної соціально-педагогічної інформації;

- 📖 розробка логічної схеми аналізу одержаних даних;
- 📖 визначення перспектив соціально-педагогічної діяльності;
- 📖 розробка робочого плану.

4. *Розробка рекомендацій з реалізації практичної діяльності.*

5. *Опис ходу і результатів соціально-педагогічної діяльності:*

- 📖 основні висновки із завдань, що характеризують фактичний стан соціально-педагогічної проблеми;
- 📖 висновки про готовність соціального педагога до участі у вирішенні проблеми (розуміння значущості проблеми, необхідності її розв'язання, бажання брати участь у вирішенні, впевненість у своїх силах, розуміння

причин проблемної ситуації, оцінювання проблеми, досвід, пропозиції і прогнози щодо її вирішення);

- 📖 оцінювання реальності і значимості проблеми;
- 📖 висновки про можливість застосування готових (типових) технологій вирішення соціально-педагогічної проблеми або необхідності розробки нового оригінального проекту;
- 📖 обґрунтування і планування діяльності соціального педагога з розв'язання проблеми.

6. Розробка соціально-педагогічної технології:

- 📖 уточнення за підсумками проведених досліджень соціально-педагогічного замовлення;
- 📖 деталізація проблеми;
- 📖 визначення причин проблемної ситуації;
- 📖 визначення діючих і нейтральних факторів;
- 📖 визначення соціально-педагогічного і психологічного тла діяльності;
- 📖 розробка концептуальних основ вирішення проблеми;
- 📖 розробка можливих моделей або шляхів вирішення проблеми;
- 📖 обґрунтування вибору моделі або шляху вирішення соціально-педагогічної проблеми.

7. Реалізація соціально-педагогічного проекту.

Основні методи соціального проектування, використовувані в діяльності соціального педагога:

- *соціально-педагогічне конструювання* - розумова побудова варіанта вирішення проблеми педагогічними засобами;
- *соціально-педагогічне моделювання* - конструювання розвитку соціально-педагогічної системи;
- *соціальне проектування* - обґрунтоване конструювання в знаковій формі моделі соціально-педагогічної системи;
- *соціально-педагогічне планування* (засіб реалізації проекту) - функціональна і тимчасова деталізація соціально-педагогічної діяльності з

реалізації проекту (досягнення сформульованих у проекті цілей, визначення порядку, послідовності, термінів, темпів розподілу сил і засобів);

- *соціально-педагогічне програмування* – повне, всебічне обґрунтування реалізації проекту з прогнозом очікуваного ефекту, що складається із блоків: цільового; забезпечувального; ресурсного; організаційного і результативного;
- *соціально-педагогічна технологія* - підготовлена до практичної діяльності програма, що передбачає можливість досягнення мети.

7.3. Основний діагностичний і практичний інструментарій соціального педагога

До основного діагностичного і практичного інструментарію соціального педагога можна зарахувати:

Опитувальники: анкети і бланки інтерв'ю. Опис сфери застосування опитувальників. Інструкції з методики проведення опитувань.

Бланки соціально-педагогічного спостереження, для різних видів спостереження за ступенем включеності спостерігача та сферою застосування спостереження (при автоматичних діях, при високій напруженості дій).

Бланки аналізу документів для різних видів документів (текстових, іконографічних, вербальних), різних видів аналізу документів (традиційний (якісний) і контент-аналіз (кількісний)) та за сферою застосування методу аналізу документів у практиці соціального педагога. Рекомендації щодо методики аналізу документів у соціально-педагогічній роботі.

Соціометричні опитувальники для вивчення соціально-педагогічних процесів і явищ у групі. Обґрунтування сфери застосування соціометричних опитувань. Рекомендації щодо застосування соціометричних опитувань як методу збирання соціально-педагогічної інформації. Основні правила соціометрії. Соціометричні індекси.

Література

1. Василькова, Ю.В., Василькова Т.А. Социальная педагогика: Курс лекций. – М., 2001.
2. Маслова Н.Ф. Рабочая книга социального педагога. – Орел, 1994.
3. Рабочая книга социального педагога /Под ред. Н.Ф.Масловой. – Орел, 1995.
4. Социальная педагогика: Курс лекций /Под общей ред. М.А.Галагузовой. – М., 2000.

ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Підстави організації планування соціально-педагогічної діяльності.
2. Зміст розділів плану роботи соціального педагога.
3. Традиційні форми планування соціально-педагогічної діяльності.
4. Інноваційні форми планування роботи соціального педагога.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

8.1. Підстави організації планування соціально-педагогічної діяльності

Планування визначає структуру і зміст соціально-педагогічної діяльності на визначений період. Розрізняють перспективне, календарне і поточне планування, а також різноманітні форми моделювання та проектування соціально-педагогічної діяльності.

Визначають такі основні форми планів: перспективний план (на рік, на два і більше років), циклограма, календарний план (на півріччя, чверть, місяць), план-графік роботи (на місяць, тиждень, день), план - сітка (на місяць, на тиждень).

Структура і зміст плану:

Перспективний план відображає цілі і шляхи їх реалізації на найближче майбутнє, враховує аналіз минулого і теперішнього стану справ. Перспективний план має такі розділи: аналітична записка, цілі і завдання, зміст за напрямками роботи.

 Аналітична записка – опис стану соціального життя учнів, найбільш актуальних проблем, соціальних груп дітей, що перебувають у важкій життєвій ситуації, кількісно-якісний аналіз результативності роботи соціального педагога за минулий період, характеристика його соціальних зв'язків і залученість інших спеціалістів освітньої установи до розв'язання проблем соціального життя дитини.

План також має містити висновки про те, що саме є об'єктом соціально-педагогічної діяльності сьогодні і які питання повинні стати найбільше актуальними в найближчому майбутньому.

Цілі планування полягають в тому, що мета визначає стратегію роботи соціального педагога, відображає предмет соціально-педагогічної діяльності як двобічний процес:

- процес становлення особистості дитини як суб'єкта соціального життя;
- процес створення педагогічно доцільного середовища.

Значення цілепокладання полягає у визначенні майбутнього результату на підставі реального рівня можливостей. Отже, мета соціально-педагогічної діяльності - створення умов для виявлення можливостей дитини та її оточення у вирішенні проблем соціального життя. Головна мета може бути уточнена відповідно до функціональної структури соціально-педагогічної діяльності, коли соціальний педагог відіграє певну професійну роль, в залежності від якої ставляться цілі, які відображаються у плані, як:

Цілі з профілактики, попередження виникнення проблемних життєвих ситуацій; соціальний педагог відіграє роль наставника під час безпосереднього спілкування з дитиною або її оточенням.

Цілі із захисту й охорони прав дитини в уже наявній важкій життєвій ситуації; соціальний педагог відіграє роль посередника між дитиною і дорослим, дитиною і її оточенням.

Цілі з керування діями суб'єктів соціального життя, від яких залежить вирішення проблем соціального життя дитини; соціальний педагог відіграє роль координатора.

Завдання планування соціально- педагогічної діяльності визначають найближчу перспективу вирішення проблем соціального життя дітей у певному напрямку соціально-педагогічної діяльності; одна мета може бути досягнута шляхом реалізації завдань за декількома напрямками. Напрями роботи можуть бути визначені відповідно до необхідності з'ясування і розв'язання тієї чи іншої проблеми певних соціальних груп сімей або соціальних груп дітей, що перебувають у важкій життєвій ситуації.

8.2. Зміст розділів плану роботи соціального педагога

У кожному розділі плану зазначають заходи, що повинні забезпечити виконання поставлених завдань у цьому напрямку, терміни їх проведення, посадові особи, разом із якими вирішуються ці завдання: адміністрація, учителі, класні керівники, спеціалісти освітньої установи.

У розділі *"Профілактична робота"* враховується зміст усіх компонентів освітнього процесу цієї освітньої установи. У змісті плану СПД повинні бути відображено:

- заходи для посилення соціальної орієнтації змісту, методів організації навчальної діяльності в базових предметах навчального плану і зміна відносин "учитель – учень";
- дії щодо включення до навчального плану предметів, що формують соціальні знання, на вибір школи;
- заняття в межах додаткової освіти й у ході подій шкільного життя, що розвивають соціальне почуття й поведінку.

Все це є засобами профілактики виникнення у дитини проблемних життєвих ситуацій.

До цього розділу належать і такі напрями соціально-педагогічної діяльності спеціалістів освітньої установи, як:

- проведення соціологічних досліджень і система врахування проблем соціального становлення учнів;
- розробка соціально-орієнтованих навчальних програм, проектів і планів заходів для учнів;

2. забезпечення умов для створення системи соціально-педагогічного навчання батьків, підвищення кваліфікації педагогів, щодо профілактичної роботи з дітьми, профілактики наркозалежності і правопорушень тощо.

Структуру розділу *“Охоронно-захисна діяльність”* можна побудувати відповідно до переліку тих соціальних груп, щодо яких освітня установа бере на себе відповідальність із забезпечення гарантій соціальних прав дитини. Не всі проблеми у важкій життєвій ситуації дитини соціальний педагог разом із працівниками освітньої установи здатен розв'язати. Під час планування необхідно чітко окреслити межі виконуваних завдань і визначити необхідність залучення інших державних і суспільних структур для вирішення проблеми.

У розділ "Охоронно-захисна діяльність" можна включити:

- створення або вдосконалювання системи збирання, аналізу інформації, урахування і контролю за вирішенням проблем соціального життя дітей, що перебувають у важкій життєвій ситуації, а також інформації про ті структури, що здатні допомогти дитині та її сім'ї;
- створення умов для вдосконалення системи опіки і піклування, у тому числі й питання позбавлення батьківських прав;
- заходи для виявлення нових можливостей для поліпшення умов життя дітей із малозабезпечених сімей;
- об'єднання зусиль із представниками багатодітних сімей щодо вирішення проблем їх соціальної адаптації;
- патронаж дітей, що стоять на обліку в органах опіки і піклування та на внутрішньошкільному контролі;
- облік і контроль усіх випадків конфліктних відносин, реакція на ситуації конфлікту дитини, тривалої конфліктної ситуації з найближчим оточенням у сім'ї, школі, за її межами тощо;

Перелік напрямів соціально-педагогічної діяльності і завдання, які ставить соціальний педагог, потрібно співвіднести з формулюваннями в нормативно-правових документах, щоб не перевищувати свої повноваження.

У розділ "*Організаційна або координаційна діяльність*" потрібно включити завдання і напрями із встановлення, розвитку або вдосконалювання соціальних зв'язків:

- зі спеціалістами цієї освітньої установи;
- із співробітниками інших освітніх установ;
- з іншими державними установами;
- з адміністрацією району і вищих інстанцій;
- із громадськими організаціями;
- зі спонсорами.

Можна також висвітлити, які органи самоврядування, громадські організації беруть на себе відповідальність за вирішення проблем соціального життя дитини, що навчається в цій освітній установі, і які зв'язки з ними встановлює соціальний педагог.

Далі необхідно зазначити педагогічні ради, фахові об'єднання і завдання з методичного забезпечення соціально-педагогічної діяльності освітньої установи, які вони ставлять перед собою. Необхідно також назвати програми і проекти з соціально-педагогічної роботи, що розробляються або здійснюються в цій освітній установі.

Кожний напрям у розділах плану має бути представлено не тільки назвою, але й вказівкою завдань, форм соціально-педагогічної роботи, що будуть використані в системі, послідовність засобів вирішення завдання в конкретний період.

При описі кожного напрямку соціально-педагогічної діяльності у будь-якому розділі плану треба дотримуватись плану:

- збирання інформації та діагностика;
- прогнозування результату;
- безпосереднє здійснення дій і контроль за результативністю.

8.3. Традиційні форми планування соціально-педагогічної діяльності

Для підвищення ефективності та оперативності роботи додатково використовуються й інші форми планування.

Календарне планування дає змогу уточнити розташування подій, упорядкувати дії соціального педагога в часі і просторі.

Циклограма (табл.. 8.1.) допомагає розподілити в часі роботу з окремих напрямків й узгодити між собою етапи соціально-педагогічної діяльності: вивчення (X), цілепокладання і проектування (----), конструктивна реалізація проекту і підведення результатів (****).

№ з/п	Напрями соціально-педагогічної діяльності	Назва місяця									
		вересень	жовтень	листопад	грудень	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень
1.		X -- *****									
2.		X ---**									
3.		X-----X									

Календарний план складається на півріччя, найчастіше на місяць, іноді - на тиждень. У календарному плані визначено послідовність дій соціального педагога за кожним напрямом, уточнити місце і час проведення подій, які впливають на результат (табл.. 8.2.).

Таблиця 8.2.

Зразок календарного плану

№ з/п	Напрями і форма соціально-педагогічної роботи	Дата і місце проведення	Відповідальний за проведення
1.	Профорієнтаційна робота - тестування дев'ятикласників;	10 жовтня (центри працевлаштування)	Класний керівник
2.	- збирання, аналіз інформації про соціальні очікування учнів і виступ на батьківських зборах Удосконалювання контактів із багатодітними батьками	28 жовтня (актовий зал школи)	9-х класів, соціальний педагог
3.	- Виявлення найбільш активних батьків, здатних вирішувати проблеми своєї сім'ї, проведення наради з прогнозування спільних дій;	7.10 (кабінет 23)	Соціальний педагог, класний керівник

4.	- Збори батьків усіх багатодітних сімей з приводу створення громадської організації;	14.10 (кабінет 37)	Соціальний педагог, замісник ди-ректора з вихо-вної роботи
5.	- Підготовка листа до районної організації "Велика сім'я" і нарада з активом з планування роботи	21.10 (кабінет 23)	Соціальний педагог, голова громадської організації "Велика сім'я"

План-графік на місяць, на тиждень або на день - це форма поточного планування, що дає змогу розташувати регулярно повторювані заходи в певній послідовності. Існують дні, коли необхідно провести багато обов'язкових заходів і треба рівномірно розподілити час, тому доцільно скласти на такі дні план – графік (табл.. 8.3.).

Таблиця 8.3.

Зразок плану – графіку на день

День	Час	Зміст діяльності і форми роботи
Понеділок		День, присвячений роботі з дітьми, що стоять на внутрішньошкільному контролі
	8.30 - 9.00	Зустріч із дітьми, що ухиляються від навчання (за особливим графіком)
	9.00 - 10.00	Контроль за відвідуванням уроків тими, хто стоїть на внутрішньошкільному обліку
	11.00 - 13.00	Зустріч із завучем і вчителями з приводу дітей, що ухиляються від навчання, відвідування уроків
	14.00 - 15.00	Співбесіда з дітьми, що мають відхилення в поведінці
	15.00 - 16.30	Оформлення документації

План-графік на тиждень або на місяць допомагає розпланувати заходи, що регулярно повторюються. Щоб вони пройшли успішно їх обсяг не має перевищувати 30 – 40 % робочого часу із 40-годинним тижневим робочим навантаженням соціального педагога. Тривалість робочого тижня соціального педагога визначено п. 4.8 Положення про психологічну службу системи освіти України, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 3 травня 1999 р. № 127 (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 30 грудня 1999 р. за №

9222/4215), і становить 40 годин. З них 20 годин відведено для роботи безпосередньо в навчальному закладі (індивідуальна і групова психодіагностика, консультування учнів, учителів, батьків, корекційно-розвивальна робота тощо) і 20 годин – на підготовку до проведення соціально-педагогічних заходів (занять, тренінгів, ділових ігор), обробку результатів досліджень, оформлення висновків тощо, які можуть виконуватися за межами навчального закладу. До такого плану-графіка включаються: консультації (один день у кожному з чотирьох тижнів) для різних верств населення, регулярні зустрічі з адміністрацією школи, організаційно-педагогічні наради, обов'язкові виїзди до державних установ соціального захисту, щотижневі або щомісячні наради з планування і підсумків результатів роботи з колегами по СПД, своєчасне оформлення документації.

План-сітка на місяць - форма поточного планування. Оформляється сітка за місячним календарем на основі традиційного плану-графіка роботи, а потім наповнюється іншими подіями з календарного плану або формами поточної роботи (табл.. 8.4.). За допомогою індексів, символів досягається повна деталізація комплексної організації соціально-педагогічної діяльності у межах 36 робочих годин на тиждень, але має залишатись вільною 1/3 часу для непередбачуваних ситуацій (подій), які можуть виникнути. До соціального педагога надходять скарги і описи майже усіх проблем і ситуацій у школі, і треба мати час для оперативного їх вирішення.

Таблиця 8.4.

Зразок плану-сітки на тиждень

Тиждень	День тижня						
	Понеділок	Вівторок	Середа	Четвер	п'ятниця	Субота	Неділя
1-й тиждень							
2-й тиждень							
3-й тиждень							
4-й тиждень							

Основні недоліки традиційного планування полягають у тому, що цілі визначаються з позиції відтворення, повторення наявного досвіду, а не з позиції перспективи його розвитку; події, заходи включаються до плану спонтанно, не відображають логіку розвитку, послідовності залучення резервів; не враховуються реальні і можливі засоби ресурсного забезпечення.

8.4. Інноваційні форми планування роботи соціального педагога

Моделювання є засобом програмно-цільового методу керування розвитком соціально-педагогічної діяльності. На думку М.М. Поташникова моделювання є доповненням до перспективного і календарного планування, коли виникає необхідність визначення кількісно-якісних змін у результатах соціально-педагогічної діяльності.

Шляхи проектування моделей соціально-педагогічної діяльності:

- модель служби соціально-педагогічного супроводу - від концептуальної ідеї або типового положення до впровадження її в практику;
- моделі соціально-педагогічної роботи одного із напрямів - від рівня розвитку учнів до системи професійної діяльності фахівця у цьому напрямку;
- модель розвитку професійної діяльності спеціаліста - від поля життєвих проблем суб'єктів соціального життя до цільової комплексної програми СПД.

Програмування полягає в тому, щоб розглядати планування як гнучку систему цілей у русі до майбутнього результату, розробку цілісної системи цілеспрямованих спільних дій суб'єктів соціального життя і СПД, мобілізацію і концентрацію ресурсів для вирішення найважчої або найбільш проблемної ситуації, систему контрольних дій на шляху до мети.

У процесі розробки програми можна виокремити п'ять стадій:

1. Аналіз проблем соціального життя дитини, соціальної групи дітей (об'єкти СПД) і наявного досвіду їх вирішення.
2. Виявлення тих, хто в соціальному житті є учасниками цієї проблемної ситуації, і тих, хто виступить суб'єктом СПД, їх реальних можливостей.

3. Формулювання провідних стратегічних ідей, визначення предмета і мети відновлення СПД.
4. Формування плану дій на першому етапі здійснення програми.
5. Експертиза програми.

На кожній стадії треба точно розрахувати дії соціального педагога, а потім включити їх до загальної системи планування робочого часу. На кожному етапі реалізації програми необхідно скрупульозно аналізувати результат руху до мети, причини успіху і невдач, коригувати цілі або шукати приховані ресурси для вирішення проблем такого типу й удосконалювати свою професійну майстерність.

Література

1. Гришина И.В., Сибиль Е.И. Программно-целевой метод в планировании работы школы. СПб., 1997.
2. Маслова Н.Ф. Рабочая книга социального педагога. – Орел, 1994. – Ч. I. – С. 34-39.
3. Нагавкина Л.С., Крокинская О.К., Косабущкая С.А. Социальный педагог: введение в должность: Сб. материалов – СПб: КАРО, 2002. – 272 с.
4. Павлютенков Е.М., Крыжко В.В. Рабочая книга руководителя школы. – Ч. I. Научные основы управления школой. – Запорожье, 1993; Ч. III. Методическая работа в школе. – Запорожье, 1994.
5. Планирование воспитательной работы в классе: Методическое пособие /Под ред. Е.Н.Степанова. – М.: ТЦ “Сфера”, 2001.
6. Татьянченко В.С., Пономарев Н.А. Планирование учебно-воспитательной работы школы: Методические рекомендации руководителям школ. – Курган, 1986.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III

ЗАГАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

9 В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

(Орієнтовна програма самостійного вивчення теми)

Специфіка діяльності залежно від цілей, завдань, засобів та форм соціально-педагогічної роботи.

Особливості соціально-педагогічної роботи в системі охорони здоров'я та освіти. Специфіка технологізації соціально-педагогічної роботи в правоохоронних органах. Основні методи роботи соціального педагога в комітетах зі справ молоді та установах культури, спорту й дозвілля.

Вимоги до соціально-педагогічної діяльності в комерційних установах.

Особливості методики соціально-педагогічної роботи у військовому середовищі.

Специфічні методи та прийоми соціально-педагогічної діяльності з членами релігійних конфесій.

Література

1. Методики психологічних досліджень особистості військовослужбовців та військового колективу. – К.: ДЦССМ, 2001. – 64 с.
2. Справочное пособие по социальной работе /Под ред. А.М.Панова, Е.И.Холостовой. – М.: Юристъ, 1997.
3. Теория и методика социальной работы /Под ред. П.Д.Павленка. – М.: ГАСБУ, 1993, 1995. Вып. 1-2.
4. Технології соціальної роботи з військовослужбовцями: Інформаційно-методичний збірник. К.: ДЦССМ, 2003. – 335 с.
5. Черношвитов Е.В. Социальная медицина: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 304 с.

6. Черносивитов Е.В. Прикладные методы социальной медицины: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 304 с.
7. Яблоков И.Н. Основы теоретического религиоведения: Пособие. – М.: Космополит, 1994.
8. Яцемирская Р.С., Беленькая И.Г. Социальная геронтология. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 224 с.

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРЕДБАЧЕННЯ

1. Технології соціально-педагогічного моделювання і проектування.
2. Класифікація соціально-педагогічних проєктів.
3. Особливості псевдопроектів.

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

ІЗ СВІТОВОЇ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУВАННЯ

Дії, які за сутністю є соціальним проектуванням, спостерігаються протягом всієї історії людства. В основі спорудження Вавилонської вежі й організації лепрозоріїв для прокажених лежали соціально-проектні ідеї.

Яскраві приклади активної реформаторської діяльності дає Епоха Просвітництва. Наведемо один із них. Іохан Фредерік Струенсе (1737-1772), лікар датського короля Кристіана VII, ставши фаворитом слабкого і хворого монарха, провадив у Данії в 1770-1772 р.р. серію реформ. Він реалізував ідеї перетворення частини церков у лікарні і будинки для пристарілих, заснував виховний будинок для підкинутих дітей за зразком Санкт-Петербурга).

Розквіт соціальних проєктів був у часи Великої французької революції, що надовго затвердила ідеологічний пріоритет раціоналізму.

Конвент за планом Кондорсе (1743-1794) створює медичні школи, нарешті як протидія аристократичній академії виникає Інститут з трьома секціями: фізико-математичною, морально-політичною, літературно-художньою).

У системі освіти почали працювати вчені, і незабаром учений не професор став винятком. В результаті наука стає новим соціальним інститутом.

І з соціальних проектів XIX ст. дуже відомим став проект Роберта Оуена (1771-1858) у Нью-Ланарке.

У цьому селищі, навколо бавовнопрядильної фабрики в Шотландії на той час, коли Оуен став співвласником фабрики (1800), мешкало 1,5 тис. жителів. Це були здебільшого кустарі, що розорилися, безробітні найманці, які раніше були каторжниками, їх спосіб життя цілком відповідав нижчому соціальному стану: пияцтво, бійки, життя в халупах. Оуен технічно реорганізовує і раціоналізує виробництво, вживає соціальні заходи: будує житло для робітників, організовує постачання продуктами харчування, створює школу, ясла, дитячий садок, організовує лікарняну касу, вводить 10,5-годинний робочий день (зазвичай він тривав 12-14 годин). Нововведень ставало усе більше: у 1816 р. у селищі був відкритий «Новий інститут формування характеру». У ньому дитина виховувалася з ясельного віку до 17 років, поєднуючи продуктивну працю із заняттями у вечірній школі.

Оригінальний досвід соціального проектування формувався і в нашій країні із давніх часів. Особливості національної соціально-проектної традиції в тому, що проекти, як правило, мали державний статус, були загальнообов'язковими, допускали примус і водночас досить рідко досягали успіху, ігнорувалися більшістю тих, кому були адресовані.

За радянських часів соціальні нововведення впроваджувалися дуже часто, швидко й у найбільших масштабах. Наприклад, ліквідація неписьменності. Соціальне проектування нерідко перетворювалося на великі рухи і кампанії, серед них - видатний за виховним значенням тимуровський рух.

Сучасні тенденції в соціальному проектуванні все менше пов'язані з проведенням значних соціальних реформ. Відбувається відокремлення масштабних соціальних рішень від власне соціально-проектної діяльності, що характеризується досить невеликими масштабами нововведень (від середніх,

наприклад, у масштабах окремої території або поселення, до малих і дрібних - що стосуються лише кількох людей).

Найбільшим соціальним проектом Німеччини 1991 р. Дортмунд) німецькі соціальні робітники назвали будівництво в метро ліфтів для інвалідів (необхідний був тиск громадськості на міську владу, оскільки проект потребував значного фінансування). Інші проекти були ще меншими. Один із них ґрунтувався на спостереженні, що міські діти бачать багатьох домашніх тварин лише дивлячись телевізор. Щоб познайомити дітей із такими тваринами було знято в оренду ферму за містом. У ній розмістили декількох поні, кіз, курок та інших тварин, а також установили дві ставки соціальних працівників для забезпечення проекту (найскладніша для розв'язання частина проекту). Наприкінці тижня автобус привозив дітей на ферму, і вони два дні спілкувалися з тваринами, доглядали за ними. У проекті, розрахованому приблизно на 30 дітей (кожного тижня приїжджали нові діти), не ставило жодних інших завдань. Такий мікропідхід до проектування соціальних інновацій ефективний внаслідок своєї конкретності, наявності результатів і нагальності.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

10.1. Технології соціально-педагогічного моделювання і проектування

Моделювання і прогнозування - найважливіші технології соціально-педагогічної роботи, які використовуються в соціально-педагогічній діагностиці і низці конкретних методик.

 Моделювання – метод дослідження об'єктів різноманітної природи на їхніх аналогах (моделях).

Моделювання як дослідження яких-небудь явищ, процесів або систем, шляхом побудови і вивчення їхніх **моделей-замісників**, аналогів досліджуваного об'єкта в якості універсальної форми пізнання застосовується при дослідженні і перетворенні явищ у будь-якій сфері діяльності.

Модель – це штучно створений зразок у вигляді схеми, опису, фізичних конструкцій або формул, подібний до об'єкта (явища), що досліджуються і

такий, що відображає або відтворює у простішому вигляді структуру, властивості й відносини між елементами об'єкта (явища).

Для більш повного розкриття змісту цього поняття стосовно сфери соціально-педагогічної діяльності слід зазначити, що близьким за значенням до поняття «моделювання» є поняття «проектування» - процес створення прототипу, прообразу гаданого або можливого об'єкта.

Чи можна проводити аналогії між моделюванням і проектуванням і в яких випадках ці два поняття виявляються тотожними за змістом? Вчені вважають, що якщо дослідник для своїх потреб створює модель вже існуючого предмета або процесу, то називати цю модель «проектом» неможливо за визначенням: проект споконвічно орієнтований у майбутнє (проект-задум, проект-план).

Але якщо соціальний педагог мислено конструює майбутню середу, що розвиває, соціально-виховну програму або технологію соціально-педагогічного впливу, то відволікання від несуттєвих властивостей, деталей, зв'язків припускає створення моделі - ідеального образу реального об'єкта. Мета такого конструювання, його спрямованість у майбутнє і цілком визначена спрямованість на конкретну соціально-педагогічну ситуацію, у рамках якої вона буде функціонувати, дозволяють розсунути рамки власне моделювання, перетворюючи створювану модель у проект.

Моделювання є багатфункціональним дослідженням, основним завданням якого побудова на підставі подібності з існуючим об'єктом, іншого об'єкту, того що його замінює – моделі. Модель – є аналогом оригіналу. Основна умова моделі – це вона повинна бути схожою з оригіналом, але не повторювати його. Основна відмінність моделі – це здібність до гнучких прогнозованих змін, що не впливають на вихідні дані моделі. Соціально-педагогічна модель може бути представлена у вигляді графічного відображення різноманітних явищ, таблиці взаємозалежних ознак (подій, явищ) тощо.

У перекладі з грецького “прогноз” означає “передбачення”, “пророкування”. Значення сучасного слова “прогноз” – імовірне судження про

майбутнє, а прогнозування є дією, пов'язаною з розробленням прогнозу шляхом спеціальних наукових досліджень конкретних перспектив розвитку явища.

Прогнозування дає змогу передбачати результати й своєчасно усувати причини виникнення соціально-педагогічних проблем. Оптимальним прогнозуванням, яке завжди дає достовірний результат, є системне прогнозування. У ньому враховуються усі зміни інформаційного поля прогностичних явищ соціально-педагогічної діяльності взагалі та її об'єкта зокрема.

 Проектування в соціально-педагогічній діяльності - технологія впорядкування, ресурсного обґрунтування і здійснення соціально-педагогічних проектів.

Ключовим поняттям для проектування є «проект», що розуміють як:

- систему сформованих для конкретного проекту цілей;
- фізичні об'єкти, що створюються і/або модернізуються для подальшого практичного застосування у системах соціального захисту, допомоги;
- відповідні документи (програми, плани, розрахунки, кошториси тощо), що розробляються і затверджуються;
- необхідні ресурси (матеріальні, фінансові, трудові);
- комплекс управлінських рішень, заходів.

 Термін «проектування» означає процес розроблення того чи іншого проекту, який обов'язково потрібно реалізувати.

Соціально-педагогічне проектування спрямоване на зміни у соціальному середовищі або розв'язання соціальних проблем педагогічними засобами.

Проектувальна діяльність починається із ідеї або задуму проекту. Кожний соціально-педагогічний проект народжується на підставі соціального прогнозування та передбачення, що орієнтовані на зміни оточуючого соціального середовища (соціальних умов) і потребуючих самовизначення

учасників проекту відносно якості цього середовища. Його метою стає ініціювання за допомогою педагогічно організований дій процесу, який здатний привести до позитивних змін в соціальному середовищі.

Розроблення соціально-педагогічного проекту складається із визначення переліку заходів і відповідальних виконавців, проведення необхідних розрахунків ресурсів, укладання договорів (контрактів) на здійснення робіт, постачання матеріалів, устаткування та ін. Результатом розробки стане конкретна соціальна програма або план, а також відповідні розрахунки на календарні періоди.

У такий спосіб технології в соціально-педагогічній діяльності відображають її прикладний, практичний аспект. Засвоєння сутності, змісту і специфіки технологічних процесів - основа професіоналізму соціальних педагогів.

Соціальне проектування - один із провідних засобів сучасної організації громадського життя, керування суспільством. Воно незалежно від проєктованих об'єктів має риси ціннісної-нормативної системи ініціатора проєкту. Систему соціально-педагогічної діяльності формує систематизована інформація (знання) і настанови щодо певної сфери життя дитини.

Соціально-педагогічні проєкти різноманітні за особливостями фінансування, масштабом, терміном реалізації, ступенем складності, характером проєктованих змін, напрямками діяльності. Ці риси важливо усвідомити до початку роботи, що дасть змогу соціальному педагогу з максимальною ефективністю використати кожний з проєктних типів і заздалегідь передбачити можливі труднощі. Результатом успішного соціально-педагогічного проєкту має стати формування нових соціально-педагогічних цінностей.

Предметом соціального проектування є *створення (модернізація, збереження взмінному середовищі) цінності.*

Форми, яких набуває сформована внаслідок реалізації проєкту цінність, різноманітні:

- * *нова річ, предмет* (це може бути будинок, споруда, комплекс, місто і т.ін.);
- * *нові властивості речі* (новий дизайн автомобіля, нові властивості внаслідок додавання предмета до колекції);
- * *зміна функцій* (споруджена соціальними працівниками з армійського спорядження гірки для дітей);
- * *послуга* (створення телефону для глухих у Великій Британії);
- * *галузь виробництва, управління* (із 1991 р. в Україні почала формуватися система органів із справ молоді);
- * *організація* (громадське об'єднання, фірма, художня студія і т.ін.);
- * *система впливу* (ідеологія, система виховання з відповідними інструментами впровадження);
- * *новий канал комунікації* (Інтернет);
- * *заходи* (у тому числі різноманітні масові свята - Олімпійські ігри, свята міст і т. д.);
- * *запрограмована поведінка, реакція* (реклама, маркетингові заходи);
- * *мода* (нагадаємо вислів кутюр'є Джанні Версаче: «Я ніколи не помиляюся, я створюю помилки» [1]);
- * *імідж* (розробка іміджу лідера, організації, товару і т. д.).

До цього списку можна додати проектування свого іміджу. Так само можна говорити і про особисте планування, в соціальному аспекті - як спрямованість на соціально значущі досягнення.

Соціальні нововведення можуть супроводжувати національні і міжнародні проекти, спрямовані на глобальні зміни (подолання світової продовольчої кризи, зміна світової економічної системи, формування нової світової інформаційної системи т. д.).

Предметом соціального проектування також може стати *законопроект або інший нормативний правовий акт*, у якого є перспективи формуватися в соціальний проект.

Проміжок часу між моментом появи проекту і моментом його ліквідації становить *життєвий цикл проекту*. У технології управління проектами це вихідне поняття для дослідження фінансування і прийняття відповідних рішень.

Робота над проектом поділяється на етапи відповідно до життєвого циклу проекту шляхом встановлення контрольних точок. Основними етапами є:

- * розробка концепції проекту;
- * оцінювання перспективності проекту;
- * планування проекту;
- * упорядкування бюджету;
- * захист проекту;
- * попередній контроль;
- * етап реалізації проекту;
- * корекція проекту за підсумками моніторингу;
- * завершення робіт і ліквідація проекту.

Незважаючи на всю різноманітність проектних завдань, технологія підготовки соціально-педагогічного проекту як тексту типова, що дає змогу виявити загальні параметри такої технології.

Соціальне прогнозування і соціальна діагностика забезпечують концептуальну розробку соціального проекту, виявляючи перспективність проекту. Соціальна діагностика спрямована на вивчення наявних обставин проектування і ґрунтується на зіставленні реальних перспектив із соціальними показниками і нормативами. Соціальне прогнозування дозволяє передбачати можливі наслідки проектованого нововведення, у тому числі:

- * соціальні наслідки (для суспільства в цілому і для людини, зокрема для сімей, цільових груп, груп (громад), інститутів тощо, чиї інтереси можуть бути порушені (в територіальному і часовому аспекті);
- * економічні наслідки (вартісне оцінювання витрат і вигод);
- * оцінювання ефективності Парето (у територіальному аспекті);

* соціально-психологічні наслідки (характер змін соціального благополуччя - соціальної напруженості).

Орієнтується соціальний прогноз на можливі наслідки при досягненні цілей, тоді як соціальна діагностика орієнтує на достатність ресурсів для досягнення цілей.

Для реалізації проекту соціальному педагогу необхідно розвивати проектне мислення, що дедалі частіше використовується у інтелектуальній, культурній, соціальній сферах і, очевидно, буде визначати підходи до соціально-педагогічних нововведень у перспективі. Соціальне проектування стає неодмінним компонентом державної соціальної політики й водночас може бути засобом індивідуального впливу людини на суспільство, самореалізації людей.

Соціально-педагогічне проектування є технологією впровадження соціально-педагогічних нововведень.

Тому її розвиток все більше потребує технологічного забезпечення. Багато проектів не стали успішними тільки тому, що не були втілені на достатньому технологічному рівні.

Соціально-педагогічне проектування - це соціальна педагогіка в дії. У всіх соціально-педагогічних проектах відображено поширені соціально-педагогічні ідеї, концепції, символи, що зумовлює виникнення нових ідей, концепцій, символів.

Технологія соціально-педагогічного проектування заснована на одній із життєвих концепцій – змінювати світ. Але у такому випадку можна використовувати дві різні лінії соціальної поведінки.

Одна з них передбачає зміну шляхом особистого самовдосконалення, морального прикладу, критики недосконалості суспільного устрою. Інша лінія - дії щодо зміни суспільства шляхом інновацій. Соціальні інновації можуть мати різні форми: реформи, революції, соціальне і культурне проектування. Вибір форми інновації не випадковий. Він зумовлений часом, конкретною історичною епохою і співтовариством людей. Іноді інновації кардинально змінюють основи

суспільного устрою. Це завжди характерно для соціальних революцій, а іноді - і для реформ.

Соціально-педагогічне проектування належить до **інноваційної діяльності**, яка припускає певні зміни, тобто соціально-педагогічне проектування – це різновид свідомої інноваційної діяльності.

Сучасна світова практика соціального проектування набула величезного досвіду в таких галузях, як соціальна адаптація інвалідів, осіб, які звільнилися від тюремного ув'язнення, дітей з особливими потребами тощо. Водночас розвиваються і проекти, засновані на поєднанні в одному центрі різноманітних модулів. Такими є центри, що надають соціально-педагогічні та соціально-психологічні послуги людям літнього віку, інвалідам, молодим сім'ям. Багатофункціональні, як правило, і соціальні служби, що спеціалізуються на інформаційних послугах та консультаціях.

Успіх проекту забезпечується комплексом дій, найчастіше не пов'язаних між собою. Взаємодія між ними забезпечується єдністю концепції центру, а також організаційними заходами, проведеними координаторами й адміністрацією центру.

10.2. Класифікація соціально-педагогічних проектів

До соціально-педагогічних проектів можна зарахувати характеристики, вироблені технологією управління комерційними проектами.

В організаційному плані комерційні проекти оцінюються за чотирма ознаками:

- * масштаб проекту;
- * терміни реалізації;
- * якість втілення;
- * ресурсне забезпечення.

Враховуються також місце й умови реалізації проекту.

Проект, у якому названі ознаки врівноважують одна одну, називають «*нормальним*». Але це ідеальний тип проекту. На практиці найчастіше домінує один із чинників, і за ним можна виокремити типи проектів.

У запропонованій класифікації соціально-педагогічних проектів за основу взято класифікацію, подану у книзі «Управління проектами» [3], характеристики, що визначені В.Д. Шапіро в лекціях доповнюючи ці матеріали практичним досвідом у галузі соціально-проектної діяльності.

Вирізняються типи проектів за такими показниками:

- характером проєктованих змін;
- напрямками діяльності;
- особливостями;
- їхніми масштабами;
- термінами їх реалізації;

За своєю природою соціальні проекти мають справу з підготовкою і втіленням соціальних змін. Залежно від того, який шлях обирається для реалізації, соціальні проекти поділяють на *інноваційні* і *підтримувальні*.

Завдання *інноваційних* проектів - *впровадження принципово нових розробок*. У соціально-педагогічній сфері інновація пов'язується з осмисленням (і проектуванням) соціальних наслідків під час розробки інноваційних рішень.

Наприклад, Інтернет дав принципово нові можливості для активної комунікації (заочні конференції), став виконувати деякі соціальні функції. Науково-технічні досягнення перейшли до соціокультурної сфери, відкривши нові перспективи для людини і суспільства.

Підтримувальні проекти вирішують завдання *екологічного характеру*, у тому числі в межах екології культури. Підтримувальні проекти також називають *реанімаційними*, або *реставраційними*. Характер таких проектів можна зрозуміти з опису одного з проектів у “Практичному посібнику з Всесвітнього десятиліття розвитку культури”. (Всесвітнє десятиліття розвитку культури проводилося в 1988-1997 рр. під егідою Організації Об'єднаних Націй і ЮНЕСКО.) Цей проект запропоновано для реалізації за напрямом діяльності «Затвердження і збагачення культурної самобутності». Проект спрямований на зберігання та використання культурного надбання.

Проект тісно пов'язаний із нинішніми соціальними завданнями і проблемами (забезпечення зайнятості, підвищення ефективності місцевої промисловості, розвиток туризму, участь населення в прийнятті рішень і т. д.). Саме в цьому специфіка підтримувальних (реанімаційних, реставраційних) проектів.

Поділ соціальних проектів за напрямками діяльності може здійснюватись з виокремленням множини типів, оскільки уцьому випадку з організаційними питаннями об'єднуються питання змісту проектів.

Виокремлено деякі з типів, щоб показати різноманітність напрямів соціального проектування.

Освітні проекти вирішують завдання, пов'язані з наданням освітніх послуг. Набуття знань, умінь і навичок характерно для будь-якого соціального проекту, але у цьому випадку такі досягнення є основною метою соціально-проектної діяльності.

Науково-технічні проекти також можуть бути соціальними проектами, якщо своїми наслідками безпосередньо впливають на громадське життя. Прикладом може бути Інтернет. Науково-технічні проекти бувають пошуковими, експериментальними і шляхом поширення інформації про результати діяльності виконують соціальні функції (викликають суспільний інтерес, сприяють створенню асоціацій і клубів, стають зразком для наслідування, підвищують статус публічних діячів, що брали участь в проекті і т. д.)

Прикладом пошукових проектів можуть бути експедиції Тура Хеєрдала [2]. Спочатку подорожі планувалися не як суто науковий захід, що має значення для вузького кола фахівців. Переміщення човнів «Кон-Тікі» і «Ра» широко висвітлювалося, отримало різні відгуки і стало складником громадської свідомості, зокрема в туристичній сфері, інтер'єрі кафе і готелів, літературі для дітей і юнацтва тощо).

Культурні проекти можуть за основною своєю спрямованістю бути художніми, символічними, екзотичними та ін. Їх спільна риса як соціальних

проектів полягає в тому, що вони тісно пов'язані з соціальною сферою життя, тобто у цьому випадку звертається увага не на естетичні, культурно-семантичні якості проекту, а на його соціальну функцію.

Культурні компоненти таких соціальних заходів, як свята, фестивалі, спортивні змагання, набули в 80-90-тих роках ХХ ст. особливого значення і небаченого розмаху, наприклад, театралізовані дії на відкритті і закритті Олімпійських ігор в Москві (1980), під час Всесвітнього фестивалю молоді та студентів у Москві (1985), святкування дня міста Одеси з проведенням фестивалю оперного мистецтва, у якому брали участь кращі оперні співаки світу, у церемоніях відкриття міжнародних спортивних заходів, включення в ці церемонії нових, написаних з цієї нагоди музичних творів, організація грандіозного костюмованого дійства, живих панно на стадіонах і площах. Все це риси нових комунікаційних особливостей у сучасному світі, що виявляються через соціально-культурне проектування.

Орієнтацію на діалог мають такі сучасні ірраціональні форми культури, як хеппенінг і перфоманс.

Хеппенінг (від англ. – “те, що відбувається”) - сценічний різновид поп-арту, імпровізаційна театралізована дія, у якій немає певного сюжету заздалегідь написаного сценарію. Хеппенінг спрямований на виконавця, який має просто жити, реагувати на те, що відбувається в абсурдній або рутинній формі. Важливо, щоб такий показ повсякденного життя (нерідко хеппенінг передбачає зображення повсякденних дій - їжі, одягання, гоління тощо) викликав активну співучасть глядачів.

Перфоманс (від англ. – “уявлення, дія”) - вид концептуального мистецтва, що поширюється починаючи з 60- 70-х років ХХ ст. Перфоманс ґрунтується на зображенні переживань, станів свідомості, а засобами зображення стають людське тіло, жести, поведінка митця, який бере на себе роль актора [6].

Сучасне розуміння культурних проектів як різновиду соціальних трансформується у розуміння всіх соціальних проектів як соціокультурних.

Соціальні проекти потребують фінансування, але різного. Вибір моделі забезпечення коштами залежить від багатьох чинників.

Соціально-педагогічні проекти стають проектами зі змішаним фінансуванням, для здійснення яких залучають засоби з різних джерел і на різних умовах. Така форма дає змогу акумулювати засоби з джерел, кожне з яких не зміг би повністю забезпечити проект.

На основі цього вирізняють: *інвестиційні, спонсорські, кредитні, бюджетні, субсидовані і добродійні проекти.*

Інвестиції – це цінності, що вкладаються в об'єкти з метою одержання прибутку. У інвестора не має викликати сумніву мета такого проекту, його значущість, тому головним в інвестиційних проектах є детальна розробка документації (насамперед бізнес-плану). Провідною ідеєю інвестиційного проекту, адже його реалізація має задовольняти основний мотив дії інвестора, - одержання максимального прибутку. Тому соціально-педагогічні проекти рідко бувають інвестиційними. Отже, розраховувати на інвестиції можна лише після глибокого аналізу ситуації на ринку інвестиційних проектів. На цьому ринку діють свої закони бізнесу, він тісно пов'язаний із соціальними потребами в галузях, вузько обмеженими прибутковістю вкладень.

Розрахунок інвестиції в соціальний проект має враховувати і різницю форм інвестування. Інвестиції можуть бути подані як:

- * кошти та їх еквіваленти (цільові вклади, оборотні кошти, паї та частки в статутних капіталах підприємств, цінні папери, кредити, позики, застави);
- * земля;
- * будинки, споруди, автомобілі та устаткування, вимірювальні й іспитові засоби, оснастка й інструменти, будь-яке інше майно, що використовується і має ознаки ліквідності;
- * майнові права, оцінювані, переважно в грошовому еквіваленті.

Реалізація інвестиційного соціально-педагогічного проекту можлива тоді, коли інвестором є держава в особі органів державної влади й органи місцевого самоврядування. Їх інвестиційна поведінка дещо відрізняється від поведінки

інвестора - приватного власника і менше виражений зв'язок інвестицій з максимальним прибутком, оскільки фінансування має цільовий характер, визначений бюджетною класифікацією.

Нарешті, інвестором може бути і сам ініціатор проекту (індивідуальний або колективний). Природно, що його ставлення до власного проекту буде, насамперед, визначатися прагненням реалізувати мету проекту. Але й у цьому випадку інвестиція зумовлюється економічною доцільністю.

На практиці слово “*спонсор*” означає людину (організацію), яка без вимоги повернення дає гроші для реалізації проекту, що сподобався, або особі, яка сподобалася і потребує грошей. Але тоді такий термін означає те саме, що “меценат”. Але спонсорство - це економічна, а не морально-естетична справа.

Спонсора, як і інвестора, цікавить ціль проекту, що потребує коштів, але насамперед основною є власна вигода.

Спонсор підтримує проект, якщо це може стати формою його реклами або презентації (формування іміджу фірми). У світовій практиці укладають договір про *спонсорство*, в якому зазначено про взаємну відповідальність сторін: спонсор зобов'язується надати кошти, необхідні для здійснення проекту, а організатори проекту зобов'язуються рекламувати або іншим способом представляти інтереси спонсора (створювати його позитивний імідж тощо). Це, власне, і є надані послуги за отримані кошти.

Тому, лише проект, відомий у певних, схильних до спонсорства, колах, у контактах із позитивним іміджем, здатний викликати великий інтерес у суспільстві, може бути профінансовано таким чином.

Засобом фінансового забезпечення соціального проекту може бути обрано *кредит*. Це також комерційний варіант фінансування, що потребує надання гарантій кредитній установі (наприклад, застава власності,).

Для такого проекту потрібно розгорнуте фінансово-економічне обґрунтування, що повинно переконати й ініціаторів проекту, і кредитора в тому, що кредит буде погашено і по ньому буде сплачено відсотки відповідно до прийнятого порядку.

Держава, місцеве самоврядування може сприяти одержанню кредиту для соціально значущого проекту і навіть брати на себе поручительство за кредитними зобов'язаннями недержавних організацій, пов'язаними із їх статутною діяльністю.

До кредитних проектів дуже близькі ті, що здійснюються із застосуванням лізингу. *Лізинг* - довгострокова, іноді до декількох років, оренда засобів виробництва (машин, устаткування, виробничих споруд і т. ін.), що передбачає можливість подальшого викупу орендарем отриманого в оренду майна. Майно залишається власністю лізингової компанії до кінця угоди, а після того, як організація-орендар розплатилася за нього, майно переходить у її власність. Фактично це форма інвестиції, що дає змогу починати справу з меншими витратами й уникати втрат від морального старіння устаткування. Така форма фінансового забезпечення проекту, теж здатна приносити прибуток.

Зважаючи на те, що соціально-педагогічні проекти часто не приносять прибутки, навіть є фінансово збитковими, вони при цьому вирішують важливі соціально-педагогічні завдання (це форма їх окупності), значна частина проектів здійснюється в межах державної соціальної політики для вирішення місцевих завдань. Такі проекти у нас в країні фінансуються з відповідних **бюджетів** (державного, місцевих бюджетів), найчастіше у вигляді асигнувань для здійснення планової діяльності державної або міської установи.

Фінансове забезпечення з бюджету має обмеження, зумовлене різноманітними нормативами (структура штату і кількості штатних співробітників, фіксовані обсяги фонду заробітної плати тощо). Робота за нормативами ускладнює для бюджетних проектів впровадження нововведень.

До того ж варто враховувати, що в не стабільній економічній ситуації приведення видаткової частини бюджетів усіх рівнів у відповідність до дохідної частини відбувається, здебільшого, шляхом скорочення фінансування соціальних програм.

Субсидія (дотація) – це державна фінансова допомога юридичним і фізичним особам у вигляді асигнування на покриття збитків, збалансування бюджету і т. ін. [4]. Таку модель фінансування соціальних проектів обирають органи державної влади й органи місцевого самоврядування для підтримки проектів і програм недержавних організацій, залучаючи для субсидії бюджетні кошти і кошти із позабюджетних джерел. Аналогічний механізм є в багатьох міжнародних організаціях (ООН та її спеціалізовані органи – ЕКОСОС, МОП, ЮНЕСКО тощо), фондів (Фонд Сороса, Фонд Форда та ін.), професійних асоціацій (асоціації соціальних працівників і т. ін.).

Найчастіше такі кошти мають форму грантів. **Грант** – це фіксована грошова сума, що передається безоплатно грантоодержувачу за умови виконання робіт (надання послуг), підтримка яких визначається цілями грантодавця. Надання гранта передбачає, що організатори проекту в певні терміни звітують про витрату коштів на проект, причому така витрата заздалегідь досить жорстко фіксується і підтверджується грантодавцем у кошторисі витрат. У такому випадку набирає сили цивільно-правовий договір із визначенням заходів відповідальності сторін за його реалізацію.

Субсидії на реалізацію проекту можна одержати в конкурсному порядку.

Численні факти фінансування недоходних або витратних проектів за неекономічними міркуваннями дають змогу виокремити як самостійний тип добродійні проекти. Найчастіше використовується форма **меценатства**, коли особа (організація), що забезпечує проект коштами, не ставить ні перед проектом, ні перед собою комерційних завдань і сама, за можливості, бере участь у проекті не тільки наданими коштами.

Мотив добродійника може бути і корисливим (підвищення статусу, престижу), а може відображати якісь інтереси і захоплення, мрії, релігійні переконання, що дозволяє здійснити багато некомерційних соціально-педагогічних проектів.

Організаційні питання впорядкування і реалізації соціально-педагогічних проектів різняться залежно від масштабу проекту. Оцінюють масштаб за такими

показниками:

- ✍ кількість людей (груп, організацій тощо), що зможуть скористатися результатами проекту;
- ✍ потреба в кадрових ресурсах, необхідний сумарний час усіх зайнятих у проекті для його реалізації;
- ✍ кількість фінансових коштів і матеріально-речових ресурсів;
- ✍ складність проекту за структурою, формою організації, звітністю та ін.;
- ✍ часовий і просторовий показник.

З урахуванням цих факторів визначають такі проекти: *мікропроекти, малі та мегапроекти*.

Мікропроект - найпоширеніше форма реалізації індивідуальної ініціативи, що одержує визнання оточення. Він не завжди потребує зовнішнього фінансування, спеціального устаткування, може здійснюватися за власні кошти ініціатора.

Наприклад, Олександр Н. на шести сотках землі за містом побудував церкву за своїм проектом. Він не будівельник, правила роботи придумав сам, гроші на матеріали заробив шляхом продажу сусідам дерев'яних предметів, прикрашених різьбою.

Проектна сторона в ньому представлена в її основних параметрах: це усвідомлена діяльність із заздалегідь запланованим результатом. У мікро проекті відображається ціннісний тезаурус, особисті здібності, вміння відновлювати предметне середовище найближчого оточення ініціатора проекту. Задоволення відчують і автор, і його близькі, а більшої мети проект не має. Це мікросоціальна дія. Проте проектний аспект представлено в основних параметрах – це усвідомлена діяльність із заздалегідь планованим результатом.

За певних умов мікропроект може вийти за межі вузького кола близьких і знайомих автора. Засоби масової інформації можуть зробити мікропроект широко відомим, активно сприяти розширенню його масштабів або зумовлювати виникнення хвилі подібних проектів.

Малі проекти не передбачають занадто великої кількості споживачів, досить прості в управлінні, не потребують значного фінансування. Їхня специфіка полягає в тому, що їх впорядкування і реалізація передбачає деякі спрощення в процедурі проектування і реалізації (простий графік, керівником є – одна особа, не обов’язкове створення команди проекту) [3].

Мегапроекти зазвичай є цільовими програмами, що складаються із взаємозалежних проектів. В американській практиці показниками для комерційних мегапроектів вважають:

- ✍ обсяг капіталовкладень від 1 млрд. дол. США і більше;
- ✍ необхідність акціонерних, змішаних форм фінансування;
- ✍ трудомісткість – у 2 млн. людино-годин на проектування і у 15-20 млн. людино-годин на реалізацію;
- ✍ тривалість реалізації - 5-7 і більше років;
- ✍ необхідність участі інших країн, додаткові витрати на інфраструктуру; вплив на соціальне й економічне середовище регіону або країни.

Специфіка мегапроектів полягає в необхідності масштабної координації виконавців; аналізі макропоказників середовища (країни, регіону світу); виокремленні розробки концепції проекту як самостійну фазу; необхідності моніторингу проекту тощо [3].

Досвід реалізації соціальних мегапроектів є й у нашій країні. Таким проектом можна вважати, наприклад, державну цільову програму «Діти України».

Для кожного соціального проекту визначають часові межі його реалізації.

У світовій практиці прийнято поділяти проекти за термінами реалізації на короткострокові, середньострокові і довгострокові.

Короткострокові проекти реалізуються приблизно за рік – два роки. Термін визначається метою, наявністю ресурсів, особливостями потенційної поведінки споживача.

У соціальній сфері потреба в скороченні термінів виконання проекту може виявлятися в надзвичайних ситуаціях (як було, наприклад, при організації

пунктів психологічної допомоги населенню, після аварії на Чорнобильській АС) і в деяких інших випадках. Але всі вони, безперечно, пов'язані з випередженням конкурентів та із впровадженням нововведень.

Середньострокові проекти здійснюються за 3-5 років. Практика середньострокового проектування заходів утвердилася в ООН та її спеціалізованих установах. Так, середньострокове планування своєї роботи проводить ЮНЕСКО.

Поширеною стала практика створення середньострокових програм, що складаються з кількох проектів.

Одна з таких програм, схвалена Європейською Економічною Комісією (структурою ЄС) у 1997 р. – п'ятирічна програма добровольчої служби, мета якої сприяти виявленню на практиці молоддю Європи солідарності з іншими народами і набуття нею життєвого досвіду, працюючи над реалізацією соціально значущих проектів за межами своєї країни. Добровольцями в межах програми можуть стати мешканці країн ЄС у віці від 18 до 25 років, що будуть працювати у сфері соціального захисту, охорони довкілля, культури й освіти. Учасники проектів забезпечуються житлом і харчуванням й одержують невелику за європейськими стандартами суму (250 дол. США щомісяця) на весь період роботи в проекті - від трьох тижнів до року. Власне, середньостроковий характер програми і визначається постановкою загальних цілей добровольчої молодіжної діяльності та забезпеченням її фінансово-економічних умов за загальними стандартами на досить тривалий період [5].

Довгострокові проекти здійснюються протягом 10-15 років. Вони передбачають суттєві соціальні перетворення, тому складні для розробки, що має врахувати довгостроковий прогноз. Водночас не можна не помічати, що швидкість впровадження науково-технічних змін (а отже і соціальних) така велика, що сьогодні без ризику прогнозувати ситуацію в такому часовому діапазоні неможливо.

Зважаючи на це, довгострокові соціальні проекти поділяються на послідовні етапи, найближчі з яких розробляються конкретно, а віддалені - в узагальненій формі, нерідко лише концептуально.

Деякі проекти, наприклад, які передбачають будівництво соціальних об'єктів, можливо краще спланувати на весь термін. Будівельний проект може бути доведено до кінця на основі попереднього задуму навіть за умови зміни зовнішніх обставин.

10.3. Особливості псевдопроектів

Псевдопроект - несправжній проект, який приховує якийсь інший зміст, не представлений у описі проекту. Соціальний феномен псевдопроектної діяльності пояснюється популярністю проектної форми.

Вирізняють два різновиди псевдопроектів - *проекти-фікції* та *квазіпроекти*.

Проекти-фікції використовують проектну форму для приховування злочинних дій. Це можуть бути псевдопроекти за типом, коли обман передбачено вже на стадії задуму. Це може бути зображення позитивних результатів, яких не було досягнуто. Проекти-фікції досить часто представляють на конкурсах соціальних проектів. Ініціатори зацікавлені, насамперед, в одержанні коштів для реалізації проекту, які насправді плануються використати на інші цілі, або профінансувати проект тільки частково, пізніше уклавши фіктивний звіт про витрату коштів і представивши успішне виконання найбільш вдалих об'єктів.

Квазіпроектами називаються такі проекти, які планують несправжні нововведення. Форма проекту у цьому випадку дозволяє зберегти ініціаторам ресурси, фінансування тощо, на підставі того, що це інновація.

Псевдо проекти можуть бути корисними – їх інколи використовують як гарний матеріал для аналізу в галузі соціального проектування.

Література

3. Бовт Г., Калашникова Н. Джанни Версаче // Комерсант-Daili. – 1993. 15 мая. – С. 14.

4. Большая советская энциклопедия: В 30-ти т. /Гл. ред. А.М.Прохоров. – 3-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1978. – Т. 28. – С. 228.
5. Луков В.А. Социальное проектирование / Ин-т социальной работы. Ассоциация работников служб. – М., 1997. – 192 с.
6. Меламуд В.Э. Компьютеризация средней школы как фактор межпоколенческих социокультурных различий. Дис. ... канд. социол. наук. – М., 1996. – С. 30-31.
7. Набокина А. Новости ЕС //Европа. – 1997. - № 2-3. – С. 5.
8. Эстетика: Словарь /Под общ. ред. А.А. Беляева и др. – М.: Политиздат, 1989. – С. 255.

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

1. Державні соціальні стандарти та гарантії захисту прав дитини на сім'ю.
2. Захист дитини від жорстокого поводження.
3. Забезпечення прав дитини на освіту і охорону здоров'я.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

11.1. Державні соціальні стандарти та гарантії захисту прав дитини на сім'ю

Самостійним напрямом діяльності соціального педагога захист прав дитини. Особливість соціально-педагогічної діяльності в цьому випадку полягає в наявності законодавчо регламентованих технологій, під час здійснення яких спеціаліст виконує лише окремі операції.

Право дитини мати сім'ю визнане в Україні невід'ємним на всіх рівнях - від побутового до нормативно-законодавчого.

Втрата неповнолітнім батьківського піклування настає в таких випадках: смерть батьків; позбавлення батьків батьківських прав; відібрання дітей у батьків без позбавлення батьківських прав; тривала хвороба батьків (підтверджується довідкою за підписом трьох лікарів); визнання батьків

мертвими судом; визнання батьків судом недієздатними внаслідок серцевої хвороби або недоумства; визнання батьків судом безвісно відсутніми; тривале перебування батьків у відрядженні (більше шести місяців); відбування батьками строку покарання або перебування під вартою у період слідства; залишення дитини на тривалий час без догляду дорослих.

Однією з форм улаштування життя дітей, що залишилися без піклування батьків, є опіка і піклування. Вони встановлюються для захисту прав та інтересів дітей, для їх повноцінного виховання.

Піклувальники дають згоду на укладання тих угод, які їх підопічні не вправі здійснювати самотійно, сприяють підопічним у здійсненні ними своїх прав і виконанні обов'язків, а також охороняють їх від зловживань із боку третіх осіб.

Опікуни і піклувальники підбираються органом управління освітою. При цьому старанно оцінюються наміри осіб, перевага віддається близьким родичам. Опікунами (піклувальниками) можуть призначатися тільки повнолітні дієздатні особи. У разі призначення дитині опікуна (піклувальника) враховуються моральні та інші якості опікуна (піклувальника), здатність його до виконання обов'язків опікуна (піклувальника), відносини між опікуном (піклувальником) і дитиною, ставлення до дитини членів сім'ї опікуна (піклувальника), а також, якщо це можливо, бажання самої дитини. Не призначаються опікунами (піклувальниками) особи, хворі хронічним алкоголізмом або наркоманією; особи, відсторонені від виконання обов'язків опікунів (піклувальників); особи, обмежені в батьківських правах; які були усиновителями, якщо усиновлення скасоване з їх провини, а також особи, що за станом здоров'я не можуть виконувати обов'язки з виховання дитини.

Документи, необхідні для оформлення опіки (піклування) визначені в Правилах опіки і піклування, затверджені наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерством освіти України, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України (наказ № 34/166/131/88 від 26 травня 1999 р.). Органами опіки і піклування

складається акт первинного обстеження умов життя неповнолітнього, що потребує захисту (**див. додаток 1**), із висновком і мотивованою пропозицією про вид його влаштування на подальше виховання. Цей акт складається в довільній формі соціальним педагогом, проте в ньому повинно бути відображено всі відомості. Акт подається у відділ освіти, копія зберігається в соціального педагога. Органами опіки і піклування складається опис майна, що залишилося за місцем проживання неповнолітнього, позбавився батьківського піклування (**див. додаток 2**).

Органом управління освітою за допомогою соціальних педагогів, керівників дитячих садів, шкіл, установ початкової фахової освіти здійснюється спостереження за умовами життя і виховання, здоров'ям, навчанням підопічних дітей, зберіганням їх майна і житла до досягнення ними повноліття. При цьому особисті справи підопічних дітей доповнюються два рази в рік такими документами:

- 1) актом контрольного обстеження умов життя (**див. додаток 3**);
- 2) довідками про здоров'я, успішність підопічного, виплату на них аліментів або пенсій у разі смерті батьків (одного батька), про цілість його майна і житлової площі, надходження дивідендів за акціями (один разів у рік) на його ім'я.

Після досягнення підопічним 14-літнього віку опіка припиняється, а особа, що виконувала обов'язки опікуна, стає піклувальником неповнолітнього; після досягнення підопічним 18-літнього віку піклування припиняється без прийняття з цього приводу рішення. При припиненні опіки (піклування) до особистої справи долучаються відомості про освіту підопічного, зайнятість, забезпечення житловою площею.

Ще однією формою влаштування дитини на подальше виховання є **усиновлення**. Відповідно до основних положень Сімейного кодексу усиновлення здійснюється судом за заявою осіб (особи), що бажають усиновити дитини, за участю органів опіки і піклування.

Орган опіки і піклування за місцем фактичного перебування дитини здійснює первинний облік і підготовку необхідних документів для передачі дитини на виховання в сім'ю.

Останніми роками в Україні все більшого поширення набуває інститут *прийомної сім'ї*, що був впроваджений Сімейним кодексом.

До завдань соціального педагога належать популяризація прийомної сім'ї, а також участь у підготовці договору і нагляд (патронаж) за життєдіяльністю цієї сім'ї.

Громадяни (подружжя або окремі громадяни), що бажають взяти на виховання дитину (дітей), яка залишилася (які залишилися) без піклування батьків, іменуються прийомними батьками; дитина (діти), передана (передані) на виховання до прийомної сім'ї, іменується прийомною дитиною (прийомними дітьми), а така сім'я - прийомною сім'єю. Прийомні батьки стосовно прийомної дитини (дітей) мають права й обов'язки опікуна (піклувальника). Загальна кількість дітей у прийомній сім'ї, враховуючи рідних і усиновлених, не повинна перевищувати вісім осіб. Влаштування дітей у прийомну сім'ю не спричиняє виникнення між прийомними батьками і прийомними дітьми аліментних і спадкових правовідносин.

Прийомна сім'я створюється на підставі договору про передачу дитини (дітей) на виховання в сім'ю. Орган опіки і піклування видає прийомним батькам посвідчення встановленого зразка, а також надає необхідну допомогу і спостерігає за умовами життя і виховання дітей (дитини). Законами і підзаконними актами України розроблено процедуру усиновлення.

У нашій країні поширеними стали **державні форми** влаштування дітей на подальше виховання. Діяльність шкіл-інтернатів регламентується відповідними положеннями, відповідно до яких необхідно розрізняти:

- *загальноосвітні школи-інтернати;*
- *освітні установи для дітей-сиріт і дітей, що залишилися без піклування батьків.*

Права й обов'язки вихованців визначаються статутом установи й іншими передбаченими статутом локальними актами. Вихованці установи *мають право на:*

- безкоштовне утримання й одержання загальної освіти (початкової загальної, основної загальної, середньої (повної) загальної) відповідно до державних освітніх стандартів;
- захист своїх прав і інтересів;
- повагу людської гідності, свободу совісті;
- задоволення потреби в емоційно-особистісному спілкуванні;
- захист від усіх форм фізичного і психічного насильства, зневажання особистості;
- розвиток своїх творчих здатностей і інтересів;
- одержання кваліфікованої допомоги в навчанні і корекції наявних проблем у розвитку;
- відпочинок, організоване дозвілля у вихідні, святкові і канікулярні дні.

Направлення дітей-сиріт і дітей, що залишилися без піклування батьків, до державних установ освіти здійснюється на підставі відповідної постанови (розпорядження) адміністрації району, проект якого готує орган управління освітою. Документи, необхідні для направлення дітей до установ інтернатного типу, оформляє муніципальний орган управління освітою разом із підвідомчою дитячою установою освіти (дитячим садком, школою та ін.), якими при цьому повинні бути прийняті заходи для захисту майнових і житлових прав неповнолітніх. До сирітських інтернатних установ діти направляються на підставі постанови адміністрації району.

У ряді випадків соціальний педагог бере участь у процедурі ініціювання та збирання матеріалів до ***обмеження або позбавлення батьків неповнолітнього батьківських прав.***

Відповідно до ст. 164 Сімейного кодексу України визначаються підстави для позбавлення батьківських прав.

Ця міра належить до виняткових і спричиняє серйозні правові наслідки як для дитини, так і для батьків (ст. 166 Сімейного кодексу України). Це означає, що позбавлення батьківських прав можливо: по-перше, коли змінити поведінку батьків (одного з них) на краще вже неможливо; по-друге, тільки судом; по-третє, за наявності очевидної провини одного з батьків. Залежно від конкретної ситуації в сім'ї позбавленню батьківських прав можуть передувати превентивні заходи впливу на батьків: соціальний патронаж, бесіди, попередження органів опіки і піклування, органів внутрішніх справ, комісії зі справ неповнолітніх, надання сім'ї необхідної допомоги і т. ін.

Позбавлення батьківських прав відбувається в судовому порядку. Справи про позбавлення батьківських прав розглядаються за заявами органів або установ, на які покладено обов'язки з охорони прав неповнолітніх дітей (органів опіки і піклування, комісії зі справ неповнолітніх і захисту їх прав, установ для дітей-сиріт і дітей, що залишилися без піклування батьків, та ін.).

Батьки (або один із них) можуть бути відновлені в батьківських правах (ст. 169 Сімейного кодексу України).

Позов про обмеження батьківських прав може бути пред'явлено близькими родичами дитини, органами й установами, на які законом покладено обов'язки з охорони прав неповнолітніх дітей (дошкільними освітніми установами, загальноосвітніми установами й іншими установами), а також прокурором.

Соціальному педагогу необхідно мати на увазі, що в разі безпосередньої загрози життю дитини або його здоров'ю орган опіки і піклування має право негайно відібрати дитину в батьків (одного з них) або в інших осіб, на піклуванні яких вона знаходиться. Негайне відбрання дитини здійснюється органом опіки і піклування на підставі відповідного акта органа місцевого самоврядування. При відбранні дитини орган опіки і піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора, забезпечити тимчасове влаштування життя дитини і протягом семи днів після винесення органом місцевого

самоврядування акта про відібрання дитини звернутися до суду із позовом про позбавлення батьків батьківських прав або про їх обмеження.

Дитина має право на захист майна, що їй належить. Захист майнових прав неповнолітніх передбачає забезпечення цілісності майна, що їм належить; охорона їх спадкових прав і прав на житло; своєчасне призначення й одержання пенсій і допомоги; стягнення аліментів з осіб, зобов'язаних за законом виплачувати; стягнення заподіяних неповнолітньому збитків, зокрема збитку, заподіяного смертю годувальника; стягнення інших грошових сум (за договором страхування тощо).

Діяльність соціального педагога із захисту майнових прав неповнолітнього може охоплювати декілька напрямів:

- Інформування, підвищення правової грамотності неповнолітніх та їх батьків. Для цього можуть організовуватися, розроблятися і реалізовуватися відповідні навчальні, навчально-діяльнісні, ігрові, імітаційні заняття, співбесіди та інші програми. Виконавцем може бути як соціальний педагог, так і запрошені спеціалісти.

- Консультативна робота. На відміну від першого напрямку, в основу цього покладені конкретні запити неповнолітніх та їх батьків.

- Охоронно-захисна діяльність викликана конкретними випадками порушення прав неповнолітніх. Соціальний педагог звертається у відповідні інстанції, подає необхідні заяви і позови, збирає потрібні документи, залучає спеціалістів, бере участь у судових процесах тощо) та ін.

При цьому соціальному педагогу необхідно знати, що охорона майнових прав неповнолітніх, які мешкають разом із батьками, здійснюється останніми. Батьки повинні мати згоду від органа опіки і піклування на укладання угоди, що виходить за межі побутової.

Органи управління освітою, коли їм стає відомо про неповнолітнього, який залишився без піклування батьків, зобов'язані вжити заходів з одержання необхідних відомостей про нього (які підтверджують сирітство), а також

зробити опис майна, що передбачає за місцем проживання неповнолітнього і позбавлених опіки батьків.

За відсутності в батьків взаєморозуміння в питаннях виховання дітей проблема вирішується в суді, органами опіки і піклування, органами управління освітою, безпосередньо на місцях соціальним педагогом за участю батьків.

Суперечки, що виникають при спільному проживанні батьків, що перебувають в офіційному шлюбі.

Соціальний педагог у школі, працюючи з батьками, своєчасно може вирішувати окремі проблеми, виконуючи роль консультанта-інформатора (роз'яснюючи можливі наслідки дій, пояснюючи нормативно-правову базу, даючи психолого-педагогічні рекомендації, пропонуючи звернутися до певних спеціалістів тощо).

11.2. Захист дитини від жорстокого поводження

Одна з типових ситуацій - жорстоке поводження з дитиною. Необхідно розрізняти чотири основні форми жорстокого поводження з дітьми:

 Фізичне насильство - навмисне нанесення дитині батьками або особами, що їх заміщають, чи, відповідальні за їх виховання, фізичних ушкоджень, які можуть привести до смерті дитини або викликають серйозні (такі, що потребує медичної допомоги) порушення фізичного або психічного здоров'я, або приводять до відставання в розвитку.

Можливі ознаки фізичного насильства:

- множинні ушкодження специфічного характеру (відбитки пальців, ремня, сигаретні опіки, крововиливи в очне яблуко, лисі ділянки на голові, вибиті або розхитані зуби, розриви і порізи в роті, на губах, ушкодження внутрішніх органів травматичного характеру) і різного строку (свіжі і такі, що гояться);

- затримка фізичного розвитку;

- ознаки поганого догляду (гігієнічна занедбаність, неохайний зовнішній вигляд, висипи);

- відсутність опору тому, що трапилося, пасивне реагування на біль, прагнення сховати причину ушкодження і травм;
- страх йти додому після школи;
- самотність, відсутність друзів;
- хворобливе ставлення до зауважень, критики, негативізм, агресивність;
- запобіглива поведінка, надмірна поступливість;
- псевдодоросла поведінка;
- облудність, злодійкуватість, жорстоке поводження з тваринними;
- схильність до підпалів;
- втечі з будинку, суїцидальні схильності, вживання алкогольних напоїв, наркотиків.

Особливості поведінки батьків або піклувальників, що дає змогу запідозрити жорстоке поводження з дитиною:

- суперечливі, плутані пояснення причин травм у дитини або відмова дати пояснення з цього приводу;
- пізні звернення за медичною допомогою, (іноді ініціатива належить сторонній особі);
- перекладання відповідальності за травму на дитину;
- неадекватна реакція на тяжкі ушкодження: їх перебільшення або применшення;
- відсутність стурбованості за долю дитини;
- неуважність до дитини, позбавлення його ласки, емоційної підтримки;
- ознаки психічних розладів або патологічних рис характеру (агресивність, збудженість, неадекватність і ін.);
- висловлення великої стурбованості власними проблемами, які не стосуються здоров'я дитини;
- спогад про пережиті в дитинстві покарання.

Сексуальне насильство або розбещення – таке, що усвідомлюється або не усвідомлюється (у силу функціональної незрілості або інших причин)

його втягування (із його згоди або без такої) у сексуальні дії з дорослими з метою одержання останніми задоволення або вигоди.

До сексуального насильства належать сексуальні дії між неповнолітніми підлітками, якщо вони відбувалися із застосуванням погрози або фізичного примусу, а також у тому випадку, коли різниця у віці насильника і жертви становила не менше 3-4 років. Згода дитини на сексуальний контакт не дає підстави вважати його ненасильницьким, оскільки дитина не має повну свободу волі, перебуваючи в залежному від дорослого стані; не може повною мірою передбачати всі негативні для себе наслідки сексуальних дій.

Можливі ознаки сексуального насильства:

- характерні риси зовнішнього вигляду дитини (ушкодження генітальної, анальної або оральної зон, ушкодження шкіри грудей або стегон, сліди сперми на одязі, шкірі);
- захворювання, що передаються статевим шляхом, вагітність, повторні або хронічні інфекції сечового тракту, вагінальні або анальні кровотечі;
- різкі зміни ваги (зменшення або збільшення);
- замкнутість, прагнення уникати будь-яких фізичних контактів, страхи, погіршення взаємовідносин із однолітками;
- зміна рольової поведінки (взяття на себе функцій батьків у грі, спілкуванні) або регресивна поведінка (поява форм поведінки, характерних для молодшого віку);
- невласиве віку, сексуально спрямована поведінка;
- прагнення повністю закрити тіло одягом, навіть якщо в цьому немає потреби;
- скарги на болі в животі;
- нічні кошмари;
- безпричинні нервово-психічні розлади, депресії, низька самооцінка, суїцидальні схильності, вживання наркотиків або алкогольних напоїв, проституція або безладні статеві зв'язки.

Психічне

(емоційне)

насильство - тривалий, постійний

або періодичний психологічний вплив, що призводить до формування в дитини патологічних рис характеру, або порушення розвитку його особистості.

До цієї форми насильства належать: відкрите неприйняття і критика дитини, що виявляються в словесній формі без фізичного насильства, навмисна фізична або соціальна ізоляція дитини, висунення до дитини надмірних вимог, що не відповідають її віку і можливостям, невиконання обіцянок дорослими, порушення довіри дитини; також одноразовий грубий психічний вплив, що викликав у дитини психічну травму.

Можливі ознаки психічного (емоційного) насильства:

- затримка фізичного і розумового розвитку;
- наявність різноманітних соматичних захворювань (ожиріння, різке зменшення ваги, виразка шлунка, шкірні захворювання, алергічні патології);
- нервові тики, енурез, погіршення апетиту;
- занепокоєння або тривожність, порушення сну, тривалий пригнічений стан;
- схильність до самотності, не вміння контактувати з іншими людьми, в тому числі з однолітками і дорослими, низька самооцінка;
- агресивність або надмірна поступливість і запобіглива, догідлива поведінка;
- погана успішність.

Особливості поведінки дорослих, що дає змогу запідозрити емоційну жорстокість до власних дітей:

- образа, лайка, обвинувачення або привселюдне приниження дитини;
- відмова від утішання, коли вона перелякана або пригнічена;
- постійне надмірно критичне ставлення до дитини;
- негативна характеристика дитини;
- ототожнення дитини з нелюбимим або ненависним родичем;
- перекладання на дитину відповідальності за свої невдачі;
- відкрите визнання в нелюбові або ненависті до дитини.

Зневага основними потребами дитини (моральна жорстокість)

- відсутність із боку батьків або осіб, що їх замінюють, турботи про дитину, у результаті чого порушується її емоційний стан або з'являється погроза для здоров'я або розвитку.

Незадоволення основних потреб дитини охоплює: відсутність адекватного віку і потребам дитини житла, освіти, харчування, одягу, медичної допомоги (враховуючи відмову від лікування дитини); відсутність належної уваги або турботи, у результаті для дитини виникає ризик стати жертвою нещасного випадку, нанесення ушкоджень, залучення до вживання алкогольних напоїв, наркотиків, до злочинних дій. Неможливість турбуватися про дитину може бути обумовлена суб'єктивними причинами: хворобою батьків, у наслідок стихійних лих, соціальних потрясінь.

Можливі ознаки моральної жорстокості:

- низький ріст або відставання у фізичному розвитку; зменшена маса тіла, що збільшується при регулярному, достатньому харчуванні (наприклад, під час перебування в лікарні); затримка мовного і моторного розвитку, що ліквідуються при зміні ситуації і турботі про дитину; повторювані випадки травматизму або отруєнь; постійна захворюваність млявоплиними хронічними й інфекційними захворюваннями;
- санітарно-гігієнічна занедбаність, педикульоз;
- стомлений, сонний видгляд, опухлі віки;
- постійний голод і/або спрага, випадки крадіжки їжі;
- прагнення будь-яким шляхом, аж до самоушкоджень, привернути до себе увагу дорослих, потреба в ласці й увазі;
- пригнічений настрій, апатичність, пасивність, низька самооцінка;
- агресивність, імпульсивність;
- поведінка, що відхиляється від норми (делінквентна) або антигромадська поведінка, аж до вандалізму;
- погані соціальні взаємовідносини, невміння підтримувати дружні стосунки і обирати друзів;

- регресивна поведінка, що виявляється як повернення на попередні рівні розвитку індивіда, звертання до примітивних способів поведінки у формі психологічного захисту;
- труднощі в навчанні, погана успішність, дефіцит знань.

Під час оцінювання кожного конкретного випадку варто враховувати весь комплекс виявів, не обмежуватися вирішенням 2-3 ознак, зважаючи на те, що найчастіше зустрічається поєднання декількох форм насильства. Якщо ж виникає впевненість у оцінюванні проблеми дитини, соціальному педагогу необхідно проаналізувати разом з тим із батьків, який прийшов на консультацію, свої можливості, звернутися за допомогою до психолога, інспектора з охорони дитинства, інспектора комісії з справ неповнолітніх, медпрацівника, спеціалістів органів опіки і піклування. Останньою формою захисту прав дитини є зведення до суду.

У разі порушення прав і законних інтересів дитини, у тому числі при невиконанні або неналежному виконанні батьками (одним із них) обов'язків з виховання, утримання дитини або при зловживанні батьківськими правами, дитина має право самостійно звертатися за захистом до органів опіки і піклування, а при досягненні 14 років - до суду.

Посадові особи організацій та інших громадяни, яким стане відомо про загрозу життю або здоров'ю дитини, про порушення її прав і законних інтересів, зобов'язані сповістити про це органи опіки і піклування за місцем фактичного перебування дитини. При одержанні таких відомостей орган опіки і піклування зобов'язаний вжити необхідних заходів для захисту прав і законних інтересів дитини.

Покарання за невиконання або неналежне виконання обов'язків з виховання неповнолітнього батьками або іншою особою, на яких покладено ці обов'язки, а також педагогом або іншим працівником освітньої, виховної, лікувальної чи іншої установи, що зобов'язана здійснювати нагляд за неповнолітнім, зафіксовано в Карному кодексі України.

Ще одна типова проблема - залучення одним або обома батьками неповнолітнього до злочинної діяльності або заохочення його до антигромадської поведінки. Вирішується такий конфлікт у суді.

11.3. Забезпечення прав дитини на освіту і охорону здоров'я

Право на освіту закріплено в законах «Про освіту» (1996) і в підзаконних актах.

Соціальний педагог може в такий спосіб брати участь у захисті прав дитини на освіту:

- організовувати роз'яснювальну роботу зі спірних ситуацій, пов'язаних з реалізацією права на освіту. Наприклад, чи має підліток право забажати, щоб була оцінена відповідність державним стандартам якості життя дітей навчання, виховання, обслуговування, що він одержує в школі, інтернаті, поліклініці і т. ін.? Або чи можуть учні подавати скарги на працівників школи і брати участь у проведенні з цього приводу перевірки. У разі потреби до роботи з дітьми, батьками, представниками педагогічного колективу і шкільної адміністрації залучаються спеціалісти;
- продумувати й ініціювати розробку і реалізацію в школі програм правового навчання;
- бути експертом у разі встановлення факту відповідності окремих рішень шкільної адміністрації основним правам дитини в сфері освіти;
- сприяти розвитку дитячих і молодіжних ініціатив правозахисної і правоохоронної спрямованості (з розробки учнівського статуту або кодексу честі, правил правопорядку і т.п.);
- представляти інтереси дитини (готувати позови і заяви, збирати потрібні документи, звертатися до спеціалістів і в необхідні інстанції).

До завдань соціального педагога із захисту **прав дитини на охорону здоров'я** можна зараховути:

- соціо-психолого-педагогічну профілактику зміцнення імунітету й охорони здоров'я;

- реалізацію прав дитини на здоров'я, визначених у Конвенції про права дитини;
- підвищення загального тону і коригування відносин особистості.

Основними вимогами до соціально-педагогічної діяльності у зв'язку з реалізацією завдань захисту права дитини на охорону здоров'я є такі:

- професійно-етична відповідальність спеціаліста за профілактику й охорону фізичного, психологічного, соціального здоров'я особистості;
- гуманність, вияв підбадьорливого співчуття і дбайливого ставлення до хворих дітей, а також до тих, хто страждає, урахування особливостей особистості й індивідуальних рис характеру, варіантів поведінки, нюансів ставлення до життя, навчання і здоров'я;
- здатність педагога зберігати власне здоров'я і навчати цьому дітей;
- уміння попереджати дидактогенні (шкільні) неврози й усувати соціо-психолого-педагогічними засобами причини, що їх викликають;
- позитивне ставлення до особистісного розвитку дитини, визначення цілі, заохочення в дитині виявів почуття власної гідності в діяльності і відносинах із людьми;
- урахування можливостей природного і соціокультурного середовища, конкретного простору, в якому живе дитини;
- поєднання зацікавлених зусиль педагога, лікаря і сім'ї з активністю самої дитини в становленні її фізичного, психічного, соціального здоров'я.

Соціально-педагогічна діяльність передбачає основні напрями профілактичної роботи соціального педагога з реалізації права неповнолітнього на охорону здоров'я:

- залучення дітей до діяльності з охорони свого фізичного, емоційного і соціального здоров'я;
- навчання культурі використання вільного і навчального часу з урахуванням можливостей і потреб особистості, кількості годин, відведених на ті чи інші заняття, загального режиму в школі та сім'ї;

- цілеспрямоване навчання засобам контролю свого стану і його саморегуляції в діяльності і спілкуванні;
- формування екокультури дітей;
- пропаганда, у тому числі на особистому прикладі вчителів і батьків, здорового способу життя, занять фізкультурою і спортом;
- інформування про можливі негативні наслідки шкідливих звичок, бездумного ставлення до власного здоров'я;
- контроль і регулювання формування і реалізації валеологічної культури у внутрішньошкільному житті, відповідності режимних та організаційних прийомів і засобів вимогам охорони здоров'я неповнолітніх.

Система роботи соціального педагога із захисту прав дитини на розвиток здібностей будується з урахуванням законодавчо закріплених позицій. З огляду на сформовану практику, соціальний педагог:

- виявляє соціальну спрямованість особистості (причетність до груп ризику, лідерську спрямованість, альтруїстичні і т. ін.) й індивідуальну схильність до визначених видів діяльності;
- разом із психологом веде облік дітей із яскраво вираженими здібностями, обдарованих дітей, якщо вони належать до категорії ризику або мешкають у неповних, опікунських, малозабезпечених сім'ях;
- домагає реалізації законодавчо закріплених пільг дітям-інвалідам, сиротам і т. ін., якщо вони бажають отримати додаткові освітні послуги;
- якщо це можливо, разом із батьками шукає шляхи і засоби залучення дитини до спеціалізованих установ, секцій, гуртків, клубів;
- проводить роботу з пошуку спонсорських коштів для оплати занять дітей;
- разом із керівниками спеціалізованих установ і колективів шукає шляхи влаштування дитини в ці установи на пільгових умовах;
- разом із представниками адміністрації освітньої установи шукає можливості для створення в межах цієї установи груп, філій окремих колективів, студій, шкіл із безкоштовним навчанням або навчанням на пільгових умовах.

Література

1. Варывдин В.А., Клемантович И.П. Управление системой социальной защиты детства: Учебное пособие. – М.: Педагогическое общество России, 2004.
2. Лодкина Т.В. Социальная педагогика. Защита семьи и детства: Учеб. пособие. – М.: “Академия”, 2003.
3. Мэнделл Дж. Г., Дамон Л. и др. Групповая психотерапевтическая работа с детьми, пережившими насилие /Пер. с англ. – М.: Генезис, 1998. – 160 с.
4. Права ребенка. /Ред.- сост. Е.М.Рыбинский, М. 1992.
5. Справочные материалы "Конвенции о правах ребенка" /Составитель: Трухачева Т. В. - СПб., 1994.

МЕТОДИКА І ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ОСОБИСТІСТЮ

1. Вимоги до проведення діагностики особистості.
2. Оформлення результатів діагностування особистості.
3. Профілактика, соціальна реабілітація і корекція виявів дезадаптації особистості.
4. Технологія реалізації консультативної функції соціальним педагогом.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

12.1. Вимоги до проведення діагностики особистості

Технологія соціально-педагогічної діяльності починається з її діагностики. Діагностична функція - одна з основних у діяльності соціального педагога. Вона передбачає визначення “соціального діагнозу”, для чого здійснюється вивчення особистісних рис і соціально-побутових умов життя дітей, сім’ї, соціального оточення, виявлення позитивних і негативних впливів, проблем.

Діагностика - загальний засіб одержання вичерпної інформації про досліджуваний процес або об’єкт.

Діагностика - найважливіший компонент соціальної технології (мета – діагноз → прогноз → програма → впровадження → аналіз). Водночас у практиці соціальної діяльності сформувалися власне технології діагностики, що включають принципи, алгоритм процедур і засобів перевірки різноманітних методів дослідження.

Алгоритм процедур типової технології передбачає:

- ознайомлення з клієнтом, постановку завдань, виокремлення предмета діагностики, вибір основних показників або критеріїв;
- вимірювання і аналіз показників;
- формулювання й оформлення висновків, заключної частини, постановку соціального діагнозу.

Одним із об'єктів діагностики є особистість (дитина, доросла людина). У межах соціально-педагогічної діагностики особистості потрібно:

- виявити специфічні соціальні якості, особливості розвитку і поведінки;
- уточнити соціальну ситуацію розвитку;
- визначити ступінь розвиненості або деформації різноманітних властивостей і якостей, зумовлених насамперед задіяністю людини в різноманітних соціальних зв'язках (соціальних настановах, позиції, процесів адаптації і соціалізації, комунікативних здібностей, психологічної сумісності і т. ін.);
- ранжирування, опис особливостей клієнта, що діагностується, створення “соціального портрета” особистості.

Серед обов'язкових документів, що складаються соціальним педагогом - медико-психолого-педагогічна характеристика підопічних, що належать до документів внутрішнього користування і не розголошується.

Реалізуючи діагностичну функцію, соціальний педагог керується у своїй діяльності такими вимогами:

- ✂ *додержуватися загальних технологічних вимог, визначити мету, обрати найбільш ефективний діагностичний інструментарій, безпосередньо одержати дані і здійснити їх добір, обробити й інтерпретувати їх (статистичне опрацювання і якісний аналіз), установити діагноз, скласти*

прогноз розвитку ситуації і визначити зміст соціально-педагогічної діяльності (особливості соціально-педагогічної діяльності) із конкретним підопічним;

- ✍ *додержуватися етичних норм;*
- ✍ *захищати інтереси підопічного, дотримуватись принципу добровільності в ході обстеження;*
- ✍ *повідомляти обстежуваному мету вивчення, інформувати його про те, хто буде ознайомлений з одержаними даними; повідомити його про результати дослідження, надаючи можливість деякого їх коригування у власне педагогічних цілях;*
- ✍ *мати фахову компетенцію: знати теоретичні засади, використовувані засоби діагностики; вести картотеки використовуваних методів, кваліфікаційних нормативів, дотримуватись професійної етики (не розголошувати результати, не допускати не фахівців до здійснення методик і т.п.).*

12.2. Оформлення результатів діагностування особистості

Результати діагностичної діяльності оформляються соціальним педагогом у єдину “Карту-характеристику особистості”, «Схему вивчення соціальної історії особистості», “Карту індивідуального вивчення й обліку підлітка” і т. ін. Єдиного зразка такого виду документів на сьогодні немає. Є різноманітні варіанти, можливе комбінування або створення власного шаблону, який би відповідав практичним завданням діяльності (див. **додатоки 4, 5, 6, 10**).

Для упорядкування цих і подібних карт-характеристик особистості соціальний педагог може використовувати широкий спектр діагностичних методик: соціально-психологічних, психологічних, соціологічних, педагогічних, медичних (спостереження, бесіда, анкетування, інтерв'ю метод експертного оцінювання, параметричний метод, метод оцінювання ефективності, аналіз документів, тестування, біографічний метод, (і як його варіант - сімейна біографія). Результати діагностики особистості також може бути відображено в карті обстеження соціально-дезадаптованих неповнолітніх,

побудовій за показниками соціального розвитку дитини, або у матриці узагальненого показника рівня соціального благополуччя дитини.

Є інші методи соціально-педагогічної діагностики: ситуаційний аналіз, методи опрацювання даних, контент-аналіз тощо.

12.3. Профілактика, соціальна реабілітація і корекція виявів дезадаптації особистості

Технологія соціально-педагогічної роботи з особистістю включає такі основні її напрями як профілактика шкільної і соціальної дезадаптації, соціальна реабілітація і корекція, індивідуальне консультування.

Актуальність наряду діяльності з профілактики шкільної і соціальної дезадаптації пов'язана з відносною поширеністю розладів поведінки патологічного і непатологічного характеру та їх негативною особистісною і соціальною значущістю.

Виокремлюють три *рівні соціальної профілактики*:

1. *Загальносоціальний рівень* (загальна профілактика) передбачає діяльність держави, суспільства, їхніх інститутів, спрямовану на вирішення суперечностей у галузі економіки, соціального життя, у морально-духовній сфері і т. ін. Вона здійснюється різноманітними органами державної влади й управління, суспільними організаціями, для яких функція попередження злочинності не є головною або фаховою. Соціальній профілактиці присвячено, наприклад, закон «Про основи системи профілактики бездоглядності і правопорушень неповнолітніх».

2. *Спеціальний рівень* (соціально-педагогічна профілактика) полягає в цілеспрямованому впливі на негативні чинники, пов'язані з окремими видами відхилень або проблем. Усунення або нейтралізація причин цих відхилень здійснюється в процесі діяльності відповідних суб'єктів, для яких профілактична функція є фаховою.

3. *Індивідуальний рівень* (індивідуальна профілактика) – це профілактична діяльність стосовно конкретних осіб, поведінка яких має риси відхилення або проблемності. Наприклад, у законі «Про основи системи профілактики

правопорушень неповнолітніх» індивідуальна профілактична робота визначається як діяльність щодо своєчасного виявлення неповнолітніх і сімей, що перебувають в соціально небезпечному становищі, а також їх соціально-педагогічній реабілітації і /або попередження вчинення ними правопорушень і антигромадських дій. Залежно від стадії розвитку проблеми профілактика буває декількох видів: рання, безпосередня профілактика і т. д.

Один із напрямів профілактичної діяльності соціального педагога - *профілактика дезадаптації*.

 Термін «адаптація» вживається, з одного боку, для характеристики рівня пристосованості людини до умов середовища. З іншого – це процес пристосування особистості до мінливих умов.

Для позначення ситуації норми використовується термін «стійка адаптація» (синонім - норма, здоров'я). При зміні звичних умов життя з'являються фактори, що дезорганізують психічну діяльність. У цьому випадку має активізуватися механізм переадаптації. Це процес переходу зі стану стійкої адаптації в звичних умовах до стану стійкої адаптації в нових незвичних (змінених) умовах існування або результат цього процесу.

Серед різноманітних видів дезадаптації вирізняють **соціальну дезадаптацію**, що виражається в порушенні норм моралі і права, асоціальних формах поведінки й деформації системи внутрішніх регуляцій, референтних та ціннісних орієнтації, соціальних настанов.

Стадіями соціальної дезадаптації, з якими найчастіше доводиться мати справу соціальному педагогу, є шкільна і соціальна дезадаптація.

Шкільна дезадаптація - невідповідність соціопсихологічного і психофізіологічного статусу дитини вимогам шкільного навчання, задоволення яких стає скрутним або в крайніх випадках неможливим. У результаті з'являються «педагогічно запущені», не встигаючі неповнолітні, схильні до конфліктів. Як правило, різноманітні вчинки й асоціальні вияви в них пояснюються не незнанням, нерозумінням або неприйняттям узвичаєних моральних і правових норм, а нездатністю стримувати свої афективні спалахи

або протистояти впливу оточення (афективний і вольовий рівні). Педагогічно запущені неповнолітні за відповідної психолого-педагогічної підтримки можуть бути реабілітовані в умовах шкільного навчально-виховного процесу.

Соціальна дезадаптація – вищий ступінь дезадаптації, що характеризується асоціальними виявами (лихослів'я, паління, зухвалі витівки) і відчуженістю від основних інститутів соціалізації - сім'ї та школи, яка призводить до утруднень у професійному самовизначенні, помітно знижує засвоєння ціннісно-нормативних уявлень, норм моралі і права, здібність оцінювати себе й інших із цих позицій, керуватися ними у своїй поведінці. Такі підлітки потребують більш серйозної соціально-педагогічної і соціально-психологічної допомоги, що найкраще може бути надана в спеціалізованих установах (центрах соціально-педагогічної реабілітації і т. ін.).

Основними напрямками профілактики дезадаптивної поведінки в діяльності соціального педагога є:

 рання діагностика дітей групи ризику. Можна виокремити такі групи дітей, що мають підвищений ризик розвитку дезадаптивних форм порушення поведінки:

- діти, що виховуються в сім'ях із різним рівнем соціальної дезадаптації;
- діти з високою спадковою обтяженістю психічними і психосоматичними захворюваннями;
- діти з гіпердинамічним синдромом;
- діти, що перебувають в умовах депривації;
- діти, що перебувають під гіперопікою батьків, близьких, вихователів.

 консультаційно-роз'яснювальна робота з батьками, педагогами.

 мобілізація виховного потенціалу середовища, робота із групами з якими контактує неповнолітній, у тому числі з сім'єю.

 організація корекційно-реабілітаційної діяльності залежно від рівня дезадаптації, залучення необхідних фахівців, звернення за допомогою до спеціалізованих установ, центрів, служб.

 патронаж дезадаптованих неповнолітніх;

 розробка і реалізація цільових програм і технологій, спрямованих на профілактику та корекцію порушень поведінки.

У наслідок неефективних або невчасних профілактичних дій чи їх відсутності дезадаптивної поведінка закріплюється в різних соціальних відхиленнях - *девіаціях*. Різновиди такої аморальної поведінки: алкоголізм, наркоманія, токсикоманія. Вкрай небезпечними і трагічними виявами девіації варто вважати також суїциди (самогубства), сексуальні збочення та ін. Девіації виявляються як на рівні малих груп (сім'я, мікрогрупа в колективі, колектив у цілому і т. д.), так і в індивідуальному порядку.

До виявів девіантної поведінки належать стійкі відхилення корисливої, агресивної орієнтації і соціально-пасивного типу.

Соціальні відхилення *корисливої спрямованості* - це правопорушення і проступки, пов'язані з прагненням одержати матеріальну, грошову, майнову вигоду (розкрадання, крадіжка, спекуляція, протекція і т. ін.). Серед неповнолітніх соціальні відхилення можуть виявлятися як у вигляді злочинних карних дій, так і у вигляді проступків і аморальної поведінки.

Соціальні відхилення *агресивної орієнтації* виражаються в діях, спрямованих проти особистості (образи, хуліганство, побої, зґвалтування, убивства).

Відхилення *соціально-пасивного типу* виявляються в прагненні уникнути активного громадського життя, ухилитися від своїх громадських обов'язків і зобов'язань, у небажанні вирішувати особисті і соціальні проблеми. До відхилень цього типу можна зарахувати відхилення від роботи і навчання, бродяжництво, вживання алкогольних напоїв і наркотиків, токсичних речовин, що створюють примарний світ штучних ілюзій і руйнують психіку. Крайній вияв соціально-пасивної позиції - самогубство (суїцид).

Серед асоціальних виявів доцільно вирізнити так званий *докриміногенний рівень*, коли неповнолітній ще не став суб'єктом злочину і його соціальні

відхилення виявляються в дрібних проступках, порушеннях норм моралі та правил поведінки в громадських місцях.

У девіантних підлітків істотно знижена соціальна компетентність, втрачається здатність маневру, немає уявлень про засоби комунікації, ефективні способи вирішення конфліктів. Зважаючи на це, *основними принципами* соціально-педагогічної роботи, спрямованої на соціалізацію і соціальну адаптацію девіантів, можна назвати:

- створення для неповнолітнього умов для рефлексивного аналізу ситуації та власної поведінки;
- безоцінність у підході до аналізу поведінки підлітка;
- створення ситуації успіху в навчальній та іншій діяльності;
- формування нормативності поведінки за допомогою зразків, що демонструються викладачами стосовно учнів й один до одного. Діти мають переконатися в ефективності запропонованих їм засобів дії;
- допомога дитині у процесі формування дорослої позиції, що характеризується розумінням не тільки використання нових засобів спілкування (аргументування прохань і вимог, вибір інтонацій і т.п.), але і взаємодії з тими, хто оточує, прийняття на себе відповідальності за дії і вчинки.

До найбільш виражених виявів девіації належить так звана *делінквентна* (протиправна) поведінка.

Як головний метод подолання дезадаптивної поведінки у соціально-педагогічній діяльності використовується процедура реабілітації і корекції.

У структурі соціально-педагогічної діяльності можна виокремити як самостійні компоненти ресоціалізацію, корекцію, реабілітацію, соціальний патронаж.

Ресоціалізація

- організований соціально-педагогічний процес відновлення соціального статусу, втрачених або несформованих соціальних навичок дезадаптованих неповнолітніх, переорієнтування їхніх соціальних настанов і референтних орієнтації за рахунок включення в нові позитивно

орієнтовані відносини і види діяльності педагогічно організованого середовища. Складником процесу ресоціалізації є перевиховання.

 Поєднання процесу перевиховання (внесення змін у ціннісні орієнтації, значеннєві настанови тощо) із впливами, що передбачають зміни в розвитку особистості, прийнято називати **корекцією**.

Соціально-педагогічна *технологія корекції* має такі *функції*:

- відбудовну, що полягає у відновленні тих позитивних якостей, які переважали в підлітка до появи проблем у вихованні, звернення до пам'яті підлітка про колишні добрі справи;
- компенсуючу, що полягає у формуванні в підлітка прагнення компенсувати той або інший недолік успіхом у діяльності, яка його заохочує (спорт, праця тощо);
- стимулювальну, спрямовану на активізацію позитивної суспільно корисної діяльності учня; вона здійснюється за допомогою осуду або схвалення, тобто небайдужого, емоційного ставлення до особистості підлітка, його вчинків;
- виправну, пов'язану з виправленням негативних якостей підлітка і таку, що припускає застосування різноманітних методів корекції поведінки (заохочення, переконання, приклад тощо).

Корекція девіантної поведінки передбачає, насамперед, виявлення неблагополуччя в системі відносин дитини, підлітка з дорослими й однолітками і коригування педагогічних позицій учителів, батьків, які повинні сприяти, зокрема, вирішенню гострих конфліктів, що несприятливо впливають на соціальний розвиток підлітка. Крім того, надзвичайно важливим є аналіз соціометричного статусу підлітка в колективі класу, у середовищі однолітків, визначення місця, яке він займає в системі міжособистісних відносин, з'ясування того, наскільки виправдуються його щодо очікування престижу, чи має місце психологічна ізоляція, і якщо є, пошук її причин і можливих шляхів подолання.

Процес ресоціалізації може бути утруднено тим, що соціальна дезадаптація далеко не завжди є єдиною проблемою дитини. Часто зустрічаються досить складні поєднання різноманітних форм соціальної, психічної, патогенної дезадаптації. Тоді постає питання про реабілітацію.

Реабілітація може бути стихійною й організованою. У першому випадку передбачається, що особистість інтуїтивно налагоджує стосунки з власним організмом і довкіллям на прийнятному для себе рівні. Процес соціальної реабілітації тривалий. Організована реабілітація ставить за мету скоротити терміни відновлення соціальної норми, підвищити якість самостійної роботи особистості за рахунок професійної допомоги. Як правило, результатом цього є індивідуальна комплексна програма реабілітації.

Індивідуальна комплексна реабілітація – це система, що включає на кожному з виокремлених етапів ряд заходів у різних сферах реабілітації.

1. Визначення вихідного реабілітаційного потенціалу:

а) соціально-побутова: перевірка документів (свідоцтва про народження, довідки про прописку і т. ін.); збирання інформації про рівень соціально-побутової реабілітації; оцінювання потенційних можливостей розвитку соціально-побутових навичок;

б) медико-фізіологічна: первинне медичне обстеження; збирання фізіологічного анамнезу; проведення протиепідемічних заходів; планове медичне обстеження для підготовки рекомендацій;

в) медико-психологічна: виявлення гострих психологічних проблем; збір психологічного анамнезу; надання психологічної підтримки у випадку кризового стану; патопсихологічне дослідження порушень психічного розвитку;

г) психолого-педагогічна: збирання психологічного анамнезу; перевірка відповідності знань рівню освіти; виявлення педагогічних проблем; підготовка рекомендацій щодо навчання;

д) соціально-трудова: збір інформації про трудову настанову і професійні інтереси; спостереження за ставленням до праці і визначення профздібностей; підготовка рекомендацій до професійної адаптації.

2. Упорядкування індивідуальної комплексної програми реабілітації:

а) соціально-побутова: розробка плану формування і розвитку навичок самообслуговування; участь у складанні комплексної програми;

б) медико-фізіологічна: розробка програми медичної реабілітації; участь у складанні комплексної програми;

в) медико-психологічна: розробка програми медико-психологічної реабілітації; участь у складанні комплексної програми;

г) психолого-педагогічна: розробка плану індивідуального навчання і фізичного виховання; участь у складанні комплексної програми;

д) соціально-трудова: розробка плану професійного навчання; участь у складанні комплексної програми.

3. Реалізація розробленої програми та її періодичне коригування:

а) соціально-побутова: адаптація дитини до умов життя установи, соціально-побутове навчання і виховання; коригування комплексної програми реабілітації;

б) медико-фізіологічна: періодичне медичне обстеження; призначення курсів медикаментозного і фізіотерапевтичного лікування; направлення на санаторно-курортне лікування за показниками; коригування комплексної програми реабілітації;

в) медико-психологічна: психологічна діагностика; психотерапія і психологічна корекція виявлених порушень адаптації; індивідуальні психологічні консультації; коригування комплексної програми реабілітації;

г) психолого-педагогічна: розвиваюче навчання; організація виховної роботи; коригування комплексної програми реабілітації;

д) соціально-трудова: професійна орієнтація; виявлення професійних здібностей; трудове навчання і виховання позитивного ставлення до праці; коригування комплексної програми реабілітації.

4. Надання рекомендацій вихованцю:

- а) соціально-побутова: рекомендації щодо соціально-побутового визначення;
- б) медико-фізіологічна: рекомендації зі збереження здоров'я; рекомендації з фізичного розвитку;
- в) медико-психологічна: рекомендації з психологічної адаптації;
- г) психолого-педагогічна: рекомендації з навчання; рекомендації з фізичного виховання;
- д) соціально-трудова: рекомендації щодо працевлаштування; рекомендації з професійного удосконалювання .

5. Курирування життя вихованця:

- а) соціально-побутова: консультації щодо соціально-побутових питань і надання допомоги в кризових побутових ситуаціях;
- б) медико-фізіологічна: медичні консультації і надання медичної допомоги;
- в) медико-психологічна: психологічні консультації та надання психологічної допомоги;
- г) психолого-педагогічна: психолого-педагогічні консультації;
- жд соціально-трудова: психолого-педагогічні консультації.

Деякі фахівці виділяють як один із основних напрямів реабілітації *соціально-педагогічну реабілітацію*. Її головний метод - створення “ситуації успіху” і зменшення емоційної значущості конфлікту.

Традиційні напрямки соціально-педагогічної реабілітації:

- організація соціального контролю за умовами виховання і поведінкою дитини;
- соціальна підтримка тих, хто відчуває утруднення у зв'язку з несприятливою обстановкою в найближчому оточенні;
- допомога в подоланні внутрішньоособистісного конфлікту, пов'язаного з розладами адаптації в середовищі;

- попередження і усунення різних відхилень поведінки, коли соціальна непристосованість неповнолітнього потребує життя визначених заходів до нього самого або до осіб, які займаються його вихованням;
- координація відносин дитини з первинним колективом;
- оздоровлення;
- психопрофілактика.

Застосовуючи різноманітні заходи соціальної реабілітації, необхідно об'єктивно оцінювати їх результати. Варто враховувати, що ефективність соціальної реабілітації досягається всім комплексом реабілітаційних заходів (медичних, психологічних, професійних, соціальних). Ступінь її ефективності визначається рівнем соціалізації клієнта, його здатністю адаптуватися в суспільстві.

У програмі реабілітаційних заходів особливе місце зосідає консультування батьків, педагогів, що дає змогу дорослим краще зрозуміти статево-вікові й індивідуально-психологічні особливості дітей і підлітків, піддати критичному самоаналізу свої педагогічні дії. Можливе консультування неповнолітніх, що прагнуть самостійно вирішувати проблеми.

Соціально-педагогічне консультування - це кваліфікована допомога особам, що відчують різноманітні проблеми, з метою їх соціалізації, відновлення й оптимізації їх соціальних функцій, вироблення соціальних норм життя і спілкування.

Соціальний педагог у зв'язку зі специфікою своєї професійної діяльності найчастіше виконує функції юриста, психолога, соціального менеджера і навіть священика, вислуховуючи своїх підопічних. Отже, соціально-педагогічне консультування містить елементи інших напрямів соціальної консультативної діяльності. Проте, за своєю сутністю воно все ж таки найближче до психологічного консультування.

12.4. Технологія реалізації консультативної функції соціальним педагогом

Основною метою **консультування** є надання допомоги особистості у вирішенні її соціальних проблем і в налагодженні міжособистісних відносин з

оточенням. Основне завдання консультаційної роботи полягає в допомозі тому, хто звернувся, людина має подивитися на свої проблеми і життєві складності з боку, продемонструвати й обговорити не усвідомлені і не контрольовані причини проблем. Основою такої форми впливу є насамперед зміна настанов особистості як на взаємодію з іншими людьми, так і на ситуації та стереотипи поведінки. У ході консультативної бесіди людина одержує можливість ширше поглянути на ситуацію, інакше оцінити свою роль у ній і відповідно до цього нового бачення змінити своє ставлення до того, що відбувається, свою поведінку.

Під час консультації важливо дотримуватися таких *принципів*, як доброзичливе і безоцінне ставлення до клієнта; орієнтація на норми і цінності клієнта; заборона давати поради клієнту; анонімність консультування; включеність клієнта до процесу консультування, розмежування особистісних і професійних відносин.

Консультування здійснюється різними засобами залежно від розмаїтості умов діяльності й особистісних якостей клієнтів, від концепцій і методів втручання. Відповідно до моделі організаційного розвитку успішна зміна ситуації і поведінки клієнта складається з таких стадій: *розблокування, зміна, заблокування*.

У соціально-педагогічній роботі може використовуватися також консультація інформаційного типу. З'ясувавши суть проблеми, соціальний педагог разом із клієнтом розглядають можливі напрями встановлення взаємодії з необхідними фахівцями, службами, установами.

Специфічним видом консультативної діяльності є дистанційне консультування. Основна його форма - телефонне консультування (телефон довіри) дає змогу громадянам, які не зважуються відкрито звернутися за допомогою до спеціаліста-консультанта або тих, хто не має такої можливості, одержувати заочно поради і рекомендації з проблем, що їх хвилюють.

Література

1. Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. – М., 1999.
2. Владимирова И.М., Овчинников Б.В. Методика психологического консультирования в социальной работе //Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – 1994. - № 2.
3. Демина Л.Д. Личность: проблемы психологического консультирования: Учеб. пособие. – Барнаул, 1993. – С. 86-87; 90-94; 102.

ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ОСВІТНІЙ УСТАНОВІ

1. Функції соціальної служби у закладах освіти.
2. Спеціалізації соціально-педагогічної діяльності у закладах освіти.
3. Напрями роботи соціального педагога у закладах освіти.

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Офіційно посада соціального педагога в загальноосвітніх установах впроваджена більше десяти років тому. І хоча в деяких школах ця посада дотепер залишається незайнятою або обов'язок соціального педагога виконує за сумісництвом один із учителів, проте на сьогодні уже досить чітко окреслилися межі компетенції такого шкільного працівника, його місце і роль у педагогічному колективі, функціональні обов'язки й основні види діяльності. Інакше кажучи, визначено *фаховий статус* соціального педагога в школі.

Сутність професійної діяльності цього спеціаліста зумовлена зміною в нових історичних обставинах концепції *соціальної функції людини*, що у свою чергу висуває інші вимоги до освіти. Відповідно до цієї концепції в основу освітньої політики сьогодні покладено задоволення державного замовлення на соціально адаптованих членів суспільства.

Водночас, у сучасних соціально-економічних умовах, коли безкоштовних освітніх послуг стає все менше, вирішення більшості проблем освіти дітей багато в чому залежить від матеріальних можливостей сім'ї. У результаті дитина з малозабезпеченої сім'ї, яка безплатно одержує набагато менше, ніж

необхідно їй для повноцінного, гармонійного розвитку, нерідко виявляється серед неуспішних учнів, які засуджуються членами шкільного (класного) колективу. Тим самим незабезпеченість сім'ї призводить до невдач у навчанні, що, у свою чергу, породжують у дитини почуття соціальної відчуженості. Такий соціальний генезис багатьох учнів, які нещодавно розглядалися тільки як “проблемні” діти.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

13.1. Функції соціальної служби у закладах освіти

Закон України «Про освіту» (1996 р.) законодавчо закріпив пріоритет особистості в процесі виховання і навчання людини в умовах освітньої установи. Такий підхід потребує більшої уваги до особистості того, кого навчають, його соціальних проблем, що в умовах освітньої установи мають багатоплановий характер. Серед них виокремлюють необхідність вирішення соціальних і педагогічних проблем людини, зумовлених індивідуальними можливостями її навчання і виховання; взаємовідносинами з учителем, класом, окремими групами й особистостями класу, школи; обстановкою і взаємовідносинами в сім'ї, середовищем безпосереднього спілкування.

Вітчизняна школа має досвід розв'язання соціальних проблем учнів. Це насамперед діяльність класних керівників, на котрих часто покладалися функції і соціального педагога.

Змінилися умови в країні, змінилося ставлення до вчителя. І в новій ситуації необхідно вирішувати соціальні проблеми на якісно новому рівні, професійному, тому виникла потреба у створенні в школі спеціальної ***соціальної служби***.

Що може являти собою така служба?

Соціальний (від лат. – “суспільний”) - означає пов'язаний із життям і відносинами людей у суспільстві.

Тому соціальна служба повинна бути орієнтована на вирішення проблем соціалізації людини, її виховання, захист її прав, допомогу у вирішенні проблем самореалізації у сфері життєдіяльності.

До основних функцій соціальної служби школи належать:

- виявлення загальних і окремих соціальних проблем, що мають місце в класах, школі;
- вивчення і діагностика індивідуальних особливостей того, кого навчають, груп, тобто об'єктів соціальної служби;
- надання допомоги в роботі вчителя з учнем, групою, батьками;
- соціальний захист того, кого навчають, у зв'язку з виникненням проблем, що мають або можуть мати для нього життєво важливе значення;
- соціальний захист групи, класу від окремих осіб;
- виявлення індивідуально-педагогічних можливостей вчителя і надання йому допомоги в подальшому підвищенні педагогічної майстерності, дієвості педагогічної діяльності в роботі з учнями, батьками;
- соціально-педагогічне оцінювання планованих і проведених виховних заходів у групах, школі;
- безпосередня підготовка соціально-педагогічних заходів із різноманітними групами школярів, окремими учнями, учителями, батьками;
- співробітництво з органами соціального захисту, відділами з роботи з неповнолітніми, іншими установами щодо вирішення соціальних проблем учнів.

13.2. Спеціалізації соціально-педагогічної діяльності у закладах освіти

У цілому у всій діяльності соціальної служби школи умовно можна виокремити два *основних напрями*: соціальна робота і соціальна педагогіка.

Соціальна робота школи. За сучасних умов розв'язання соціальних проблем дітей розглядається насамперед в аспекті охорони і захисту їх прав. Такі права передбачені Конвенцією ООН «Про права дитини», ухваленою Генеральною Асамблеєю ООН (резолуція № 44/25 від 20 листопада 1989 р.) і набрала чинності 2 вересня 1990 р. Конвенція була ратифікована Верховною Радою СРСР 13 липня 1990 р. і набрала сили для СРСР 15 вересня 1990 р.

Відповідно до Конвенції українським законодавством визначено і закріплено основні права дитини.

Соціально-педагогічна робота. Основним напрямом діяльності соціальної служби школи є виявлення серед учнів окремих осіб, груп, що належать до категорій дезадаптованих, які мають ті або інші соціальні відхилення, девіації в поведінці, а також організація соціально-педагогічної роботи з ними.

Соціальний педагог. На сьогодні посаду соціального педагога введено в багатьох школах. Найчастіше цей спеціаліст виконує функції або вихователя, що займається культурно-дозвільною роботою зі школярами у позанавчальний час (раніше цим займався піонервожатий), або соціального працівника. Проте реальна практична діяльність в шкільних переконливо свідчить, що цей спеціаліст має специфічний обсяг професійної діяльності. Соціальний педагог - це спеціаліст, який на підставі одержаних у результаті діагностики даних педагогічно грамотно може розробити методику, методичні рекомендації для їх реалізації в педагогічній діяльності різних спеціалістів школи. Крім того, він сам повинен уміти правильно побудувати виховну, соціально-педагогічну роботу з окремими учнями, різноманітними групами школярів, їхніми батьками, учителями. *Він може допомогти:*

а) учителю:

- розробити індивідуальну методику роботи з учнем щодо його навчання і виховання;
- організувати соціально-педагогічну роботу з класом;
- спланувати і допомогти в розробці методики реалізації взаємовідносин з окремими батьками;
- допомогти у вирішенні конфлікту між учителем і учнем; учителем, учнем і його батьками; вчителем і класом та ін.;

б) учню порадами (консультацією)

- у роботі із самовдосконалення;
- щодо способів перебороти (попередити в майбутньому) конфліктні ситуації (відносини) у класі, із учителем, із батьками;
- в) **батькам** консультацією, порадою, методичною допомогою:

- у налагодженні взаємовідносин із сином (дочкою);
- для коригування соціально-педагогічної роботи зі своєю дитиною;
- у розвитку (узгодженні) відносин із учителем в інтересах удосконалення соціально-педагогічної роботи з дитиною.

Найбільш характерними спеціалізаціями соціального педагога можуть бути: організатор позанавчальної роботи, організатор дозвілля, педагог-психолог, соціолог, соціальний працівник, методист. Будь-яка зі спеціалізацій передбачає, що соціальний педагог, крім загально професійної, буде мати і певну спеціальну підготовку для здійснення конкретних соціально-педагогічних завдань.

Соціальний педагог - організатор позанавчальної роботи. Це фахівець з організації соціально-педагогічної роботи з класом, декількома паралельними класами. До основних напрямів соціально-педагогічної діяльності можуть належати:

- розробка і впровадження соціально-педагогічних програм роботи зі школярами;
- організація дозвільної роботи зі школярами;
- соціально-педагогічна робота в позанавчальний час із різними групами школярів;
- соціально-педагогічна допомога вчителю з організації і проведення позанавчальної роботи зі школярами;
- залучення батька (батьків) до позанавчальної (позашкільної) роботи з дітьми;
- методична робота з учителями з організації позанавчальної діяльності;
- індивідуальна соціально-педагогічна робота зі школярами, їхніми батьками у позанавчальний час;
- взаємодія з різноманітними молодіжними організаціями, культурними, фізкультурно-оздоровчими і туристичними установами з організації соціально-педагогічної роботи зі школярами;

- взаємодія з місцевими органами, центрами соціального обслуговування, працівниками відділів з роботи з неповнолітніми щодо забезпечення корекційної і виховної роботи з окремими школярами.

Соціальний педагог - організатор дозвілля. Фахівець з організації дозвілля школярів за характером своєї діяльності повинен мати підготовку відповідно до програми інституту культури або кваліфікації педагога додаткової освіти. До його обов'язків належить організація дозвільної діяльності школярів взагалі (постановка шкільних вечорів і ранків, організація і проведення загальношкільних масових заходів) або за одним з напрямів творчості (художня самодіяльність, творчість, ляльковий театр, краєзнавство й ін.). Об'єктом діяльності соціального педагога - організатора дозвілля є учні певної групи класів (наприклад, паралельних, початкових, старших класів та ін.), окремі групи школярів за інтересами, батьки, учителі школи. Найбільш характерними напрямками його роботи можуть бути:

- організація дозвілля з різноманітними категоріями школярів;
- підготовка і проведення шкільних свят, тематичних вечорів і ранків, шкільних КВК тощо;
- допомога вчителю в підготовці і проведенні класних дозвільних заходів;
- залучення батьків до організації і проведення дозвілля школярів;
- організація художньої самодіяльності;
- організація діяльності гуртків індивідуальної творчості школярів;
- організація дозвілля вчителів;
- взаємодія з різноманітними культурними і дозвільними центрами району, міста із соціально-педагогічної роботи зі школярами.

Соціальний педагог - педагог-психолог. Зазначена спеціалізація соціальної педагогіки набуває все більшого поширення. В її основі - здійснення одночасно функцій психолога і соціального педагога з роботи з учнями, які мають труднощі в навчанні, проблеми з вихованням, взаємовідносинами з однолітками, учителями. Основними об'єктами його роботи є:

- школяр ("важкий", педагогічно запущений, проблемний, дезадаптований);

- класний колектив, окрема група школярів, що мають різні соціальні проблеми;
- учитель, який має проблеми в роботі з учнем або учнями та їх батьками;
- учительський колектив;
- батько, що має проблеми у взаємовідносинах із своєю дитиною, учителем;
- батьківський колектив.

Основні напрями соціально-педагогічної роботи педагога-психолога:

- первинне виявлення психічних відхилень в особистості школяра та їх вплив на його навчання і поведінку. При необхідності окремі школярі можуть направлятися на діагностику до медичних або медико-психолого-соціальних установ для поглибленої діагностики;
- взаємодія з медичними і соціальними центрами для забезпечення більш повної діагностики й організації корекційної або виправної роботи з окремими школярами, що мають різноманітні відхилення;
- спрямована соціально-педагогічна робота з окремими школярами і групами;
- взаємодія з різноманітними центрами по роботі з дітьми, поведінка яких відхиляється, для координації спільних виховних зусиль;
- соціально-педагогічна допомога вчителю в роботі з учнем, класом;
- психолого-педагогічне консультування школярів, учителів і батьків.

Соціальний педагог - соціолог. Посади соціолога на сьогодні в школах поки немає. Проте деякі вищі навчальні заклади готують соціальних педагогів із соціологічним ухилом професійної діяльності. В основу такої діяльності покладено вивчення і виявлення соціально-психологічних проблем у шкільному і класних колективах, зміст їх спрямованості і впливу на школярів. Така інформація дає змогу адміністрації виявляти в шкільному колективі найбільш характерні тенденції, а також причини виникнення проблем. На підставі цих даних будується подальша соціально-педагогічна робота. Вона буває спрямована або на розвиток виявленої позитивної тенденції, або, навпаки, на подолання негативної. Об'єктом дослідної діяльності шкільного соціолога є

різноманітні соціальні групи: шкільний колектив; класний колектив; окрема група школярів; учительський колектив; батьківський колектив. Зміст діяльності соціолога визначається характером його дослідної роботи, що може бути спрямована:

- на вивчення соціально-психологічних явищ;
- виявлення спрямованості явищ і оцінювання їх впливу на соціум;
- виявлення причин, що викликають ті або інші соціально-психологічні явища в колективі;
- прогнозування розвитку тих або інших соціально-психологічних явищ у колективі (соціумі).

Варто підкреслити, що соціальний педагог – соціолог покликаний не тільки виявляти соціально-психологічні проблеми в шкільних колективах, а й розробляти методичні рекомендації за виявленими фактами для подальшої соціально-педагогічної роботи.

Соціальний педагог - соціальний працівник. Ця спеціалізація одержала найбільше поширення. Це зумовлено тим, що в професійній діяльності соціального педагога і соціального працівника багато спільного. Крім того, на практиці на соціального педагога, посаду якого введено в багатьох школах, дуже часто покладаються функції соціального працівника, штатної одиниці якої в більшості загальноосвітніх установ немає. У цьому випадку діяльність соціального педагога об'єднує всі питання, пов'язані із захистом прав дитини, наданням їй допомоги у вирішенні соціальних проблем.

Соціальний педагог - методист. Такий спеціаліст посідає особливе місце серед працівників соціальної служби школи. Це повинен бути педагог, що має досвід викладацької діяльності, здатний завоювати авторитет і якого шанують, поважають учителі школи, учні та їх батьки. Соціальним педагогом - методистом може бути найбільш авторитетний учитель школи за віком, досвідом і дієвістю педагогічної роботи, який пройшов спеціальну підготовку (перепідготовку). Характер його професійної діяльності визначається об'єктом

і колом проблем, які вирішуються. Об'єктом професійної діяльності соціального педагога - методиста є:

- учителі, що мають проблеми в роботі з учнем (учнями) класу, з учнями корекційно-розвиваючого класу (класу вирівнювання);
- учителі з методичних питань соціально-педагогічної роботи з окремими категоріями учнів, класом у цілому;
- батьківський колектив класу, школи, окремі батьки з питань методики виховної роботи (корекції виховної діяльності) з урахуванням вікових проблем дітей, а також координації виховних зусиль учителів і батьків у роботі з учнем, колективом класу;
- актив класу, школи з методики організаторської діяльності в процесі соціально-педагогічної роботи;
- окремі школярі з питань самовиховання, самоосвіти й ін.

Найважливішими напрямками соціально-педагогічної діяльності методиста є методичне керівництво і допомога. До них належать:

- методична допомога вчителю в роботі з класом, групою учнів, окремими учнями для досягнення певних навчальних цілей;
- проведення методичних семінарів із учителями з проблем соціально-педагогічної роботи, навчання і виховання важких (проблемних) дітей;
- організація і проведення соціально-педагогічних лекторіїв для батьків;
- консультаційна допомога батькам у соціально-педагогічній роботі зі своєю дитиною, окремим учням у питаннях самовдосконалення та ін.

Отже, соціальна служба школи - це складна багатoproфільна система. Її діяльність багато в чому залежить від організації, управління і компетентності співробітників. Сьогодні низка посадових осіб такої служби ще не визначені і не враховані в штатному розкладі загальноосвітніх установ. Проте реальне життя школи потребує їх.

На практиці у сучасних шкілах безліч соціально-педагогічних завдань, які має вирішувати соціальна служба, що об'єднує професійних спеціалістів

різного профілю, здебільшого, покладені на одного працівника - соціального педагога.

Суттєво змінює діяльність школи також необхідність *охорони і захисту прав неповнолітніх*, закріплених законодавчо. Школа повинна не тільки відповідати за дотримання прав дитини, але і представляти її інтереси у разі необхідності втручання в умови й обставини її виховання. Функції такого представництва потребують юридичної грамотності і навичок спілкування з правоохоронними органами та іншими інститутами держави. Природно, що найперший, на кого буде покладено обов'язок захищати неповнолітніх від імені школи є соціальний педагог, якому адміністрація делегує відповідні повноваження.

13.3. Напрями роботи соціального педагога у закладах освіти

Як відомо, школі традиційно працює у трьох провідних напрямках - управління, участь у вихованні дітей і організація середовища виховання. Відповідно до них будується діяльність будь-якого спеціаліста школи з акцентуванням на одному з них, залежно від професійної специфіки. Тому й у діяльності соціального педагога можна виокремити три аспекти: участь в управлінні, участь у виховному процесі, участь в організації середовища виховання дитини. Кожний із них визначає конкретні напрями роботи соціального педагога.

Участь в управлінні школою соціальний педагог здійснює за трьома основними напрямками.

Консультування адміністрації. Діяльність як радника адміністрації передбачає:

- *проведення соціологічних і соціально-психологічних досліджень* як у педагогічному і дитячому колективах, так і серед батьків. Результати таких досліджень забезпечують прийняття більш продуманих і обґрунтованих управлінських рішень;
- *участь у вирішенні конфліктів.* Практика свідчить, що рівень конфліктності у взаємодії школи з батьками і дітьми дуже часто перевищує

бажаний і в більшості випадків конфлікти зумовлені нерозумінням соціальних причин виниклої напруженості.

Методична робота належить до прямих обов'язків будь-якого фахівця педагогічного колективу. У межах цієї діяльності соціальний педагог:

- *проводить із учителями заняття, на яких навчає їх прийомам соціометричного контролю за міжособистісною атмосферою в класі, допомагає в діагностиці факторів ризику (відчужених, що виштовхуються, бойкотуються), сприяє ефективному розподілу ролей у колективі учнів з метою компенсування негативні впливів соціальної стихії та ін.;*
- *бере участь у роботі консилиумів.*

Позашкільна взаємодія соціального педагога полягає:

- *участі від імені школи в роботі місцевих органів влади і самоврядування, що стосується питань соціального розвитку і розв'язання соціально-педагогічних проблем, у розробці й обговоренні регіональних та місцевих соціальних програм і проектів тощо;*
- *взаємодія з органами управління й установами освіти, соціального захисту, охорони здоров'я, комісіями зі справ неповнолітніх тощо для розв'язання конкретних соціально-педагогічних проблем;*
- *співробітництво з громадськими та іншими організаціями, що можуть посприяти в розв'язанні тих або інших соціально-педагогічних проблем.*

Участь у виховному процесі передбачає два основних напрями:

Внутрішньошкільний моніторинг забезпечує виявлення і діагностування соціально-педагогічних проблем і охоплює:

- *поточне спостереження за загальною ситуацією в школі, класних колективах, групах учнів, за взаємовідносинами між учителями, учнями, батьками тощо;*
- *аналіз і прогнозування проблемних соціально-педагогічних ситуацій.*

Соціально-педагогічна реабілітація є провідним напрямом діяльності соціального педагога. Вона потребує індивідуальної роботи з конкретним

учнем, де від соціального педагога очікують найбільших успіхів, досягнутих особистісними зусиллями. Він реалізується в різних видах діяльності:

- соціально-педагогічна підтримка здійснюється у співпраці з органами місцевого самоврядування і різноманітними відомствами, що мають необхідні повноваження для влаштування життя дитини і кошти на її утримання, а також із громадськістю, у розпорядженні якої передбачають фонди, волонтерами;
- соціальний контроль, у якому реалізується функція школи як одного із суб'єктів системи профілактики дитячої бездоглядності і правопорушень, здійснюється у взаємодії з комісією зі справ неповнолітніх і захисту їхніх прав (із підвідомчими їй установами). Цей напрям діяльності полягає у певному позитивному впливі школи на прилеглий до неї мікрорайон, протидія маргінальним субкультурам, що залучають до своєї сфери неповнолітніх;
- педагогічна реабілітація – це соціальна підтримка всередині навчально-виховного процесу, яка передбачає добування коштів на наднормативні заняття з дітьми; поліпшення соціально-психологічного статусу неуспішного учня;
- психопрофілактика - спрямована на виявлення учнів, шкільна дезадаптація яких викликана обмеженими можливостями їхнього здоров'я. Такі діти повинні бути на окремому обліку, особливо в тих випадках, коли постає питання про переведення їх до класу корекції. Очевидно, що при цьому обов'язковим є співробітництво зі шкільним психологом або дитячим лікарем. Завдання соціального педагога в роботі з цією категорією дітей - своєчасно взяти їх під контроль, прийняти і затвердити план реабілітаційних заходів, простежити за його реалізацією, зробити все можливе для запобігання переведення дитини до корекційного класу.

Участь в організації середовища виховання дитини включає такі обов'язкові напрями роботи соціального педагога:

Супровід дитини в сім'ї вимагає від соціального педагога надзвичайного такту, особливою делікатності й обережності. Водночас він не може ігнорувати факти, коли неблагополучна сімейна обстановка негативно впливає на особистість дитини. Нерідко поведінка батьків не має антигромадського характеру і тому не дає підстав для втручання правоохоронних органів, тоді школі доводиться брати на себе ініціативу за неочевидних обставинах. Ці цьому випадку соціальному педагогу мають допомогти установи, чия діяльність спрямована на захист прав дитини.

Робота із соціальним середовищем дитини потребує від школи взагалі, і від соціального педагога зокрема, ініціативи. Адже нерідко вчителі витрачають багато сил і часу на боротьбу з конфліктами, що виникли в оточенні дитини і були перенесені на відносини в освітній установі.

Участь у роботі батьківського комітету. Взаємодія із громадськими органами самоврядування школи - батьківським комітетом, піклувальною радою тощо – належить до авдань соціального педагога за багатьма напрямками його роботи. Варто звернути увагу на нові тенденції і науці, що ще не стали традиційними в шкільній практиці. Так, важливу позитивну роль у соціально-педагогічній роботі можуть відігравати ради з проблем сім'ї, створювані при батьківських комітетах або піклувальних радах. Таке об'єднання батьків із авторитетних представників громадськості не має адміністративних повноважень, але надзвичайно ефективно в моральному плані. Подібні об'єднання можуть залучатися до роботи з педагогами, коли для вирішення конфлікту необхідний третейський суддя.

Отже, соціальний педагог у школі має дуже широкий спектр діяльності. Учням і їхнім батькам він надає такі види послуг:

- допомагає в адаптації дітей при вступі до школи, переході з початкової до середньої а також після випуску із середньої школи;
- попереджує конфлікти, що з різних причин можуть виникнути в дитячому колективі, допомагає розв'язати конфліктну ситуацію на ранній стадії і запобігти розвитку більш серйозних проблем; допомагає учням у формуванні

навичок вирішення проблем, управління стресом; навчає їх соціальним навичкам та ін.;

- є посередником між школою і сім'єю: допомагає батькам і вчителям зрозуміти інтереси і потреби дітей в освіті і знайти засоби їх задоволення в школі, визначити індивідуальні освітні програми для дітей, які цього потребують (наприклад, навчання дітей у домашніх умовах);
- є ланкою між батьками і шкільним колективом, спонукає батьків брати участь у шкільному житті, ставить до відома адміністрацію і колектив школи про побажання сім'ї;
- допомагає школярам розв'язувати проблеми, що заважають їм відвідувати школу і встигати на заняттях;
- попереджує і знижує негативний вплив факторів ризику на життя дітей.

Крім того, разом із колективом школи соціальний педагог:

- бере участь у педагогічних радах, батьківських зборах та інших нарадах, присвячених шкільному життю;
- проводить консультації з учителями й обслуговуючим персоналом школи з різних соціально-педагогічних проблем з метою поліпшення умов життя учнів у школі та її оточенні;
- організовує співробітництво з учителями й іншими спеціалістами (шкільний психолог, дефектолог, лікар тощо) під час розробки індивідуальної стратегії і тактики допомоги дезадаптованим дітям;
- надає допомогу в оцінюванні й аналізі дисциплінарних проступків учнів та ін.

Сьогоднішні школярі зустрічаються з багатьма соціальними, економічними, особистими проблемами, що негативно впливають на процес їх соціального і громадянського становлення. Колектив школи має комплексно вирішувати проблеми учня. У цьому велику роль відіграє соціальний педагог.

Література

1. Березина В., Ермоленко Г. Социальный педагог в школе //Воспитание школьника. – 1994. - № 2.

2. Вульфов Б.З. Социальный педагог в системе общественного воспитания //Педагогика. – 1992. - № 5,6.
3. Гуров В., Шинкаренко Н. Открытая школа и социально-педагогическая работа с детьми // Воспитание школьника. – 1994. - № 2.
4. Закатова И.Н. Социальная педагогика в школе. – М., 1996.
9. Маанди Н. Школа моей мечты //Народное воспитание. - № 5,6, -1995.
5. Семенов В.Д. Взаимодействие школы и социальной среды. – М., 1996.
6. Тихомирова Н.К. Система воспитательной работы в школе на основе программы. – М., 1996.

МЕТОДИКА І ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ГРУПАМИ, ДИТЯЧИМИ І МОЛОДІЖНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯМИ

(Орієнтовна програма самостійного вивчення теми)

Методика діагностики підліткових і юнацьких груп. Ознаки групи: усвідомлення окремим індивідом своєї приналежності до групи; наявність між індивідами певних стосунків; сформованість внутрішньої організації (розподіл обов'язків, особистісних впливів, статусів і т. д.); груповий тиск, що спонукає індивідів до поведінки відповідно до прийнятих спільнотою норм; зміна в думках, установках, поведінці індивідів, зумовлена їх належністю до спільноти. Дитяча і підліткова субкультури. Кількісні і якісні показники групи, що діагностуються.

Методика роботи соціального педагога з групами різноманітної спрямованості. Паспортизація підліткових і юнацьких груп. Методика організації груп взаємодопомоги. Методи переорієнтування асоціальних груп: запобіжні, що припиняють поведінку, роз'єднувальні.

Взаємодія соціального педагога з дитячими і молодіжними суспільними об'єднаннями й організаціями. Технологія організації групової діяльності. Використання можливостей групової діяльності в інтересах реабілітації, підтримки особистості. Усунення можливого конфлікту між формальною і неформальною організаціями, встановлення паритетних відносин у їх взаємодії,

здійснення неформальною спільнотою тих завдань, що вирішує формальна організація.

Література

1. Варывдин В.А., Клемантович И.П. Управление системой социальной защиты детства: Учебное пособие. – М.: Пед. об-во России, 2004. – 192 с.
2. Методика работы социального педагога /Под ред. Л.В.Кузнецовой; Г.С. Семенов. – М.: Школьная Пресса, 2003. – 96 с.
3. Словарь социального педагога и социального работника: /Под ред. И.И. Колачевой, Я.Л. Коломинского, А.И. Левко. – 2-е изд. – Мн.: БелЭн, 2003. – 256 с.
4. Шептенко П.А., Воронина Г.А. Методика и технология работы социального педагога /Под ред. В.А. Сластенина. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
5. Методика и технологии работы социального педагога /Б.Н. Алмазов, М.А. Беляева, Н.Н. Бессонова и др.; Под ред. М.А. Галагузовой и др. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 192 с.
6. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.

ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЛІТНЬОМУ ОЗДОРОВЧОМУ ТАБОРІ

1. Структура професійної діяльності соціального педагога в літньому таборі.
2. Реалізація соціально-виховної функції в тимчасовому колективі дітей.
3. Особливості організації дозвільної діяльності підлітків у літньому таборі.
3. Деякі аспекти діяльності соціального педагога у профільних таборах.

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

На сьогодні немає жодного достовірного свідчення про точне місцезнаходження першого організованого дитячого табору. Але, за повідомленням Комітету асоціації таборів у провінції Онтаріо, ще в 1840 р. церковна група розбила літній наметовий табір неподалік від теперішньої

міської межі Торонто. Перший задокументований приклад табірної руху спостерігався до 1861 р., коли директор однієї зі шкіл для хлопчиків у штаті Коннектикут повів групу хлопців у 40-мильний похід.

Перший приватний незалежний табір був організований у штаті Пенсильванія в 1876 р. практикуючим лікарем Джозефом Ротроком, у якому за мету ставили оздоровлення дітей. Робився акцент на фізичному розвитку і зміцненні здоров'я. Другим приватним табором, організованим у 1880 р. в штаті Нью-Гемпшир, був табір для хлопчиків від 12 до 16 років. Його діяльність була сконцентрована на спортивних заходах і повсякденних обов'язках, таких, як готування їжі, миття посуду. У 1885 р. в штаті Нью-Йорк табір організувала асоціація молодих християн. Це був перший табір, створений якоюсь організацією [9, 3-4]. Найстаршим із постійно функціонуючих на одному місці таборів є табір Кивейдін, яким із 1894 р. керує однойменний фонд.

Усі згадані вище табори були таборами для хлопчиків. Тільки у 1902 р. було організовано три табори для дівчат. Таке відставання в часі було зумовлено вікторіанськими поглядами того часу на правила пристойності для молодих жінок, у всьому, що стосується одягу, правил поведінки, кар'єри й освіти [9, 5].

В аналізований історичний період табори здебільшого були орієнтовані на те, щоб вивести молодих людей із міста в сприятливому для здоров'я сільську місцевість і запропонувати їм програму оздоровчої активності. Проте багато чого також було пов'язано з повсякденними обов'язками. У таборах для хлопчиків особлива увага приділялася подоланню труднощів життя на природі; для дівчат - водним видам спорту, особливий акцент робили на творчості. Важливими був духовний розвиток, що часто виражало у вивченні Біблії, а також виховання характеру. Табори найчастіше були невеликими, із примітивними умовами життя, де багато уваги приділялося взаємодії в малій групі.

Поява національної молодіжної організації, місцевих організацій соціального обслуговування, збільшення кількості успішних приватних таборів - усе це сприяло збільшенню кількості організованих таборів на початку ХХ ст. Починаючи з 1910-х років можна говорити про зростання увагу до освітніх цінностей в таких організаціях. До програм таборів було додано образотворче мистецтво ремесла, музика і танці.

У 1920-х роках життя дітей у таборах стало більш структурованим, акцент вже робився на змагальності, нагородах і запланованій діяльності. Основна увага приділялася вихованню характеру, духовному розвитку і соціальним навичкам.

З початком ХХ ст. в таких країнах, як СРСР, Франція, Японія науковцями і практиками було розроблено моделі таборів, що мали допомагати молоді. Табори в Австралії почали з'являтися в 1940-ві роки і розвивалися переважно для того, щоб надати школам можливість навчати дітей на природі. У 50-х роках ХХ ст. така традиція з'явилася й у Південній Америці, Венесуелі.

Після Другої світової війни відбулося значне розширення табірної руху, що відображало збільшення чисельності молоді у світі. Таку форму виховання почали сприймати як придатне місце для вияву активності молоді влітку. У одних таборах ставилися глобальні цілі, в інших - дуже конкретні завдання, філософські або навчальні, що привело до утворення спеціалізованих таборів у 1960-ті роки [8, 67].

За останні 20 років відбулося значне збільшення кількості таборів, що пропонують емпіричне навчання на природі, засноване, переважно, на подоланні перешкод пригод і стресових ситуацій.

Американська асоціація таборів пропонує таку відповідь на запитання: «Що таке табір?»: « Це безупинний процес набуття досвіду, що відкриває творчі, рекреаційні й освітні можливості в процесі групового життя на природі. Для того, щоб сприяти розумовому, фізичному, соціальному і духовному розвитку кожної дитини в таборі працює досвідчений персонал і є потрібні, природою, ресурси» [6, 5].

Сьогодні табори та табірні асоціації працюють по всьому світі. Національні асоціації таборів існують, щонайменше, у 12 країнах: Австралії, Канаді, Колумбії, Греції, Японії, Малайзії, Мексиці, Росії, Тайвані, США, Україні та Венесуелі. У 1987 р. на міжнародному конгресі таборів у Вашингтоні було створено організацію Міжнародної Співдружності таборів. Її метою є стимулювання інформаційного обміну серед окремих осіб і організацій, зацікавлених у міжнародному обміні й навчанні персоналу таборів.

Якщо говорити про специфіку дитячих таборів в нашій країні з 20-х років до початку 90-х ХХ ст., то варто відзначити особливу ідеологічну спрямованість їх діяльності. Ще й сьогодні за звичкою люди називають дитячі табори піонерськими. І це не тільки свідчення ригідності менталітету особистості, але й демонстрація глибинних змістів, закладених системою комуністичного виховання, у тому числі в аспекті дитячого відпочинку й оздоровлення [8, 56].

На початку 20-х років ХХ ст. в медичних колах і урядових інстанціях країни розгорнулася дискусія з приводу створення державної системи дитячого оздоровлення. З розвитком піонерського руху в країні зростала мережа літніх піонерських таборів. Поряд із суто лікувальними дитячими установами необхідно було створити комплексні дитячі оздоровчо-виховні заклади: літні піонерські табори нового типу (санаторного, оздоровчі майданчики, санаторно-лісові школи тощо) де із суто оздоровчою метою здійснювалася цілеспрямована навчально-виховна робота з урахуванням стану здоров'я і вікових особливостей дітей.

Оздоровча робота базувалася на основі зберігаючого режиму, а виховна передбачала інтелектуальний і емоційний розвиток дитини.

Головною базою всієї мережі піонерських таборів санаторного типу з роботою в канікулярний час став “Артек”.

1925-1930 рр. в “Артеці” функціонував один сезонний, літній табір, де “основна увага приділялася виробленню правил внутрішнього розпорядку з

акцентом на оздоровленні. У таборі проводилась виховна робота (політико-ідеологічної спрямованості), значне місце відводилося вивченню Криму.

1930-1940 рр. – перехід табору на річну роботу. На базі краєзнавчого музею в таборі здійснювалася цікава краєзнавча робота, у 1932 р. відкрилася Дитяча технічна станція, де працювали декілька гуртків. Події, що переживала країна, висвітлювалися у виховних загонових і табірних заходах. Це героїзм будівельників, війна з Фінляндією, рекорди дальних перельотів радянських льотчиків, освоєння Північного Льодовитого океану і Північного полюса, нові наукові і технічні відкриття, досягнення в галузі літератури, мистецтва, спорту. В оздоровчій роботі значне місце відводилося фізкультурі і спорту, туризму, особистій і суспільній гігієні.

У 1941-1945 р. життєві принципи “Артеку” витримали війну. Виховна робота базувалася на шефським заходам у госпіталях, місцевих колгоспах і радгоспах, допомозі сім'ям фронтовиків, збиранні металобрухту і коштів на будівництво танків і літаків.

У 1945-1960 рр. в основу виховної роботи було покладено традиційні форми і методи «Артеку». Міжнародні табірні зміни, зльоти, фестивалі, збори, клубна робота, спорт і туризм, технічна творчість, художня самодіяльність.

У 1960-1990 рр. відбувається становлення табору як міжнародного. Він став методичною базою Центральної ради Всесоюзної піонерської організації. Основним в педагогічній роботі, як і раніше, є ідеологічне виховання. Виховна робота починає превалювати над оздоровчою.

1991-2002 рр. - новітній період в історії “Артеку”, Міжнародного дитячого центру України. Програмою передбачено педагогічні спрямованість і зміст виховних заходів, насамперед, інтелектуальний вплив засобами літератури і мистецтв без ідеологічного спрямування. Як і раніше значна увага у виховній роботі приділяється фізичній культурі і спорту: проводилися всеукраїнські спортивні змагання «Старти надій», спартакіада дітей-інвалідів «Повір у себе», дитячі олімпійські ігри, фестиваль дитячої і юнацької творчості

«Наша земля - Україна», дитяча етнографічна фієста «Весняні голоси», Міжнародний дитячий фестиваль слов'янської культури і багато іншого.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

15.1. Структура професійної діяльності соціального педагога в літньому таборі

Проблема організації дозвілля молоді є однією з найдавніших проблем людства, яка постійно залишається актуальною. Процес організації дозвілля у різному віці має свої особливості. Різні форми діяльності дітей по-різному впливають на організацію їх виховання. Характер такого впливу зумовлює як зміни, так і взаємодію дитини із соціумом. Ефективний процес організації дозвільної діяльності сучасних школярів, які перебувають у різних умовах виховання, дозволить розробити адекватні психолого-педагогічні засади виховного процесу за умов соціокультурного підходу із використанням новітніх технологій цієї діяльності, емоційної насиченості, з використанням наочних, словесних, практичних, ігрових методів роботи в їх тісному взаємозв'язку, раціонального поєднання різних типів і видів занять.

Організовуючи дозвілля дитини в дитячих таборах, соціальний педагог має впливати на поведінку через інтереси, захоплення, творчість, які стають своєрідним засобом соціального виховання.

Структуру професійної діяльності соціального педагога в літньому таборі розглянемо на прикладі діяльності Молодіжного дитячого центру “Артек”.

Відправними точками концепції літнього табору стають гуманний підхід до дитини й орієнтація на інтелектуальне, емоційне, особистісне і соціальне становлення. Вона реалізується через здійснення таких функцій: розвивальної, оздоровчої, культурологічної, комунікативної” [11, 57].

За визначенням М.Є.Сисоєвої [11, 58-59], мета соціального педагога в реалізації *розвивальної* функції не нашкодити дитині, включаючи її в задану педагогічну програму, і створити умови для її зростання, можливість для вибору найкращого. У цьому випадку свобода вибору і розвиток - складники того самого

процесу, при цьому ефективність розвитку зумовлюється ступенем розумової свободи особистості.

Оздоровча функція - інтегрує в собі відпочинок і освіту, когнітивні та психолого-фізіологічні процеси особистості.

До дитячого табору дитина приїжджає, насамперед, із наміром відпочити, поправити сили і здоров'я. Тобто перебування в таборі як неспеціальній лікувальній установі, має вирішувати проблеми оздоровлення психофізіологічними і педагогічними засобами. Насамперед, треба раціонально вибудовувати програму перебування дітей у таборі; виховувати у молоді відповідальне ставлення до свого життя, здоров'я, прагнення вести здоровий спосіб життя за принципом “все дозволено, але не все корисне”.

Культурологічна функція полягає в забезпеченні долучення особистості до культури соціуму країни і світу в цілому, що досягається через відповідність педагогічного процесу, його змісту, форм, методів, найкращим культурним зразкам минулого і сучасного, створення особливого культурного середовища (використання культурно-історичних парків, історії регіону і т. ін.).

Культурологічний підхід у вихованні базується на аксіології - вчення про цінності і ціннісні структури світу. Тому культурологічна функція зумовлена об'єктивним зв'язком людини з культурою як системою цінностей. Людина, одночасно, будучи і частиною культури і її творцем, не тільки розвивається в процесі освоєння нею культури, а й додає до неї принципово нове. З чого можна зробити висновок про те, що освоєння дитиною культури як системи цінностей, по-перше, розвиває її особистість, по-друге, сприяє її становленню як творчої особистості.

Комунікативна функція є двоєдиним процесом:

- Організації повноцінного спілкування дітей із дітьми, дітей із педагогами, педагогів між собою;
- Навчання дітей, що приїжджають до дитячого табору, навичкам конструктивного спілкування.

Успішність спілкування в таборі багато в чому залежить від рівня комунікативної культури педагогів і дітей. У зв'язку з цим завдання формування комунікативної культури є одним зі складників успіху педагогічної технології табору. У свою чергу, брак комунікативної культури може призводити до виникнення міжособистісних конфліктів, напруженості в тимчасовому дитячому об'єднанні, до падіння рівня дисципліни, психічних травм і як наслідок, значне шкодити особистісному становленню і здоров'ю дітей. Формування комунікативної культури тісно пов'язане з моральним вихованням особистості. Саме у спілкуванні виявляється ставлення до людей, близьких, до справи, що є показниками моральної і соціально зрілої особистості.

У модель діяльності МДЦ «Артек» також враховано такі пріоритети у вихованні:

- ☺ виховання комунікативної культури дитини;
- ☺ виховання толерантності особистості і різноманітних соціальних, етнічних, конфесіональних груп;
- ☺ формування потреби дітей вести здоровий спосіб життя (здоров'язберігаюча педагогіка).

Реалізуючи комунікативну функцію, виховують також комунікативну культуру дитини.

Окрім цього, пріоритетом також є виховання толерантності. Запровадження педагогіки толерантності сьогодні веде до толерантного суспільства завтра. Термін “толерантність” останнім часом зустрічається в нашому лексиконі все частіше. Залежно від контексту він має три близьких за змістом значення: 1) стійкість, витривалість; 2) толерантність; 3) допущення, допустиме відхилення” [14, 205].

У психологічному словнику Р.С. Немов трактує термін “толерантність” як Терпимість, здатність протягом тривалого часу непохитно переносити які-небудь неприємності, настанова на ліберальне відношення й на прийняття (розуміння) поведінки, переконань і цінностей інших людей, здатність витримувати стрес,

позбавлення, біль та інші неприємності без яких би то серйозних наслідків. [7, 65].

Формуванню в дитини потреби здорового способу життя також належить пріоритет МДЦ “Артек”. Це завдання вирішують за допомогою концепції здоров’язберігаючої педагогіки.

Підвищення ефективності діяльності літнього оздоровчого табору залежить від таких положень [10, 122]:

1. Потрібно використовувати особливості довкілля, тобто так організувати відпочинок, щоб природа, усе довкілля максимально були задіяні як складники технології виховання в дитячому таборі.

2. Має діяти принцип єдності виховання й оздоровлення. Табір є освітньо-виховною установою, але водночас - і оздоровчою. Більш того, умови сучасного соціального життя зорієнтовано на економіку екологічні катаклізми, особливі проблемами України, зумовлені Чорнобильською катастрофою, ритм і стиль життя сучасної дитини, які не сприятливо впливають на здоров’я, підштовхує до необхідності створення нової педагогіки відпочинку й оздоровлення.

3. До резервів організації системи дитячого табору, які допоможуть підвищити його ефективність можна зарахувати і досить збалансовану різноманітними видами і напрямками виховних впливів за змістом і часом [1, 51]. Ядром системи є духовно-моральний напрям, а одну з ключових позицій займає інтелектуальне виховання. Тобто виховання душі і розуму впливають на визначення інших складників.

Отже, сучасна організація дитячого табору потребує систематизації життя дитини, коли б гармонійно поєднувалися духовне і фізичне, пізнавальне і розважальне, ідейне і естетичне.

Становлення особистості дитини в дитячому таборі відбувається комплексно: під впливом людей, природи, історичного контексту, багатства культури. Тому треба прагнути організовувати життя в таборі з урахуванням усіх впливів, яких може зазнавати особистість.

4. І ще одним важливим резервом є педагогізація всього життя табору, усіх структур дитячого табору: харчування, побутового обслуговування, гігієнічного і медичного забезпечення і т.д.

Отже, серед основних тенденцій розвитку дитячого табору як позашкільної установи визначено такі [3, 118]:

- створення концепції розвитку особистості дитини в таборі;
- технологізація процесів виховання, оздоровлення і розвитку особистості в системі дитячого табору;
- поєднання пріоритетів виховання з природними соціальними потребами особистості;
- інтеграція науки і практики у сфері позашкільної освіти.

На сьогодні в Україні система організованого літнього відпочинку дітей і підлітків не має базової концепції морально-духовного розвитку дитини, що, безумовно, ускладнює результативність діяльності педагога в дитячому таборі.

У Артеці діє програма розвитку Міжнародного дитячого центру, у якому визначено стратегічне завдання - організація спеціального соціокультурного простору для виховання особистості, у якому здійснено відповідальний вибір цінностей і норм суспільства для стійкого розвитку. Іншими словами, потрібно створювати соціокультурний простір, умовами і психологічним кліматом, у яких дитина зуміла б максимально осмислити свою індивідуальність, розкрити свої бажання і потреби, досягнути своїх сил і здібностей, своє значення в житті, у сім'ї, суспільстві" [9, 3].

Зважаючи на це, до результату виховної роботи Міжнародного дитячого центру можна зарахувати створення психолого-педагогічні умов для задоволення базових психосоціальних потреб дітей. Отже, головною турботою соціального педагога стає не освіта, дисципліна, чи навчання (тренування дитини), а потребо-мотиваційна сфера - основа діяльності і поведінки людини. Щоб у результаті педагогічної діяльності дитина поводитися морально, потрібно, щоб вона хотіла поводитися морально" [6, 204].

Справедливе твердження, що внутрішні прагнення людини (у будь-якому віці) повинні бути реалізовані, інакше спотворюється, деформується її "Я", її мотиви і спонукання. Безумовно, задовольняти їх, тобто захищати себе, завойовувати визнання й повагу однолітків, шукати і знаходити мету та зміст власного життя, дитина повинна навчитися власними силами. І перебування у таборі сприяє цьому як найкраще" [4, 43].

До педагогічних умов ефективної організації діяльності соціального педагога в дитячому таборі можна зарахувати:

* гуманізацію психологічного клімату дитячого табору; захищеність дитини як найважливіший духовний компонент процесу дитячого розвитку.

* організацію діяльності, що дає змогу успішно самоутвердитися дитині, переведення її з позиції об'єкта розвитку і виховання в позицію суб'єкта власної життя в таборі.

Із усього сказаного вище стає зрозуміло, що зразком змісту і структури професійної діяльності соціального педагога в літньому таборі може стати робота МДЦ "Артек".

Нові підходи до такого виду професійної діяльності змінюють позицію учасників освітнього процесу. У цих підходах всі види діяльності: цілепокладання, дістехніка, образотехніка, психотехніка, групотехніка, соціотехніка [2, 46], проміжна і підсумкова рефлексія здійснюються за допомогою механізмів:

- продуктивно-творчої інтеграції, співробітництва і спільної творчості [1, 11];
- через систему спілкування і взаємодії на підставі взаємного творчого пошуку рівноправного партнерства [5, 26];
- діяльності, спрямованої на самовизначення, саморозвиток, самоосвіту;
- ширшого використання таких форм організації діяльності, як аналіз ситуацій, проблемні групи, обговорення, дискусії, організація діяльнісних ігор, групове й індивідуальне виконання творчих завдань. Тобто всіх форм, що сприяють глибокому освоєнню як змісту, так і засобів діяльності.

15.2. Реалізація соціально-виховної функції в тимчасовому колективі дітей

На думку М.Є. Сисоєвої, дитині необхідне середовище, у якій вона може максимально виявити себе, взаємодіяти із собі подібними. Вона шукає спільність, яка б компенсувала незадоволені потреби, претензії, інтереси. Таку компенсаторну функцію може виконувати тимчасовий колектив [12, 12].

У тимчасовому об'єднанні є великі можливості для реалізації потреби дитини у спілкуванні. В нових умовах, де відмінні від школи традиції, визначені норми, інша система взаємовідносин: “я – інші”; “я - старші товариші”, своєрідний ритм і характер життя, значно збагачується соціальний досвід дитини.

Реалізація виховної функції актуалізації здійснюється здебільшого за рахунок автономності тимчасового колективу. В наслідок обмеженого контакту з навколишнім світом, формується своєрідне педагогічно кероване мікросередовище, що дає змогу актуалізувати позитивний життєвий досвід і закріпити його протягом визначеного часу.

Уся діяльність дитячого табору заснована на самоврядуванні. Його становлення відбувається поетапно.

Перший етап. Етап організаційно-діагностичний, зазвичай збігається за часом з організаційним. На ньому передбачається діагностика мотивів приїзду дітей до табору, визначення їхніх загальних інтересів, спільних цілей. Мета діяльності може бути сформульована педагогами, але вона тільки тоді перетворюється на груповий мотив, коли діти розуміють, що задоволення їхніх потреб неодмінно залежить від досягнення цієї мети. На першому етапі, відповідно до поставлених цілей здійснюється пошук оптимальної організаційної структури колективу.

Другий етап. На етапі становлення джерелом розвитку є суперечність між метою діяльності, визначеною дитячим колективом, і ставлення дітей до її змісту. Вирішується ця суперечність шляхом широкого залучення дітей до подолання труднощів у ході вибору рішень, що дає змогу досягти групової мети.

У цьому випадку формується груповий мотив, у якому відображається погляд на найбільш сприятливі досягнення поставленої мети форми роботи.

Третій етап. На завершальному етапі дуже важлива продуктивна рефлексія, тобто глибокий самоаналіз самоуправлінської діяльності дітей, що дає змогу визначити ступінь досягнення ними особистих цілей.

Для педагогів важливо здійснювати протягом зміни стимулювання лідерства в дитячому середовищі, тобто створення умов, за яких діти виявляють реалізовану готовність до домінування над іншими дітьми. Важливо створення педагогами ситуації (зовнішньої і внутрішньої), яка стимулює прояв лідерського потенціалу вихованців - своєрідне «поле лідерства» (термін А.Л. Уманського), що розуміється нами як особлива інтегральна властивість ситуації вихованця, створювана педагогом для стимулювання його лідерського потенціалу. На наш погляд, це найважливіша, центральна умова забезпечення педагогічного стимулювання лідерства.

Розвиток дитячого самоврядування багато в чому залежить від пошуку діяльності. Педагоги повинні подбати про створення «поля соціальної діяльності» для дітей, розвивати здібність бачити, кому необхідна їхня допомога, де вони можуть бути корисними. Пошук - це розвиток організаторських здібностей у дітей, виховання в них почуття господаря свого табору. До організаційних форм пошукової колективної діяльності можна віднести аналіз справ, творчі завдання пошукового характеру, пошукові десанти і т.д. Ще одним фактором розвитку дитячого самоврядування є планування колективної діяльності. Педагогам необхідно відмовитися від сформованого планування значної кількості однотипних заходів, обов'язкової участі в них дітей, організації заходів без урахування думок та інтересів дітей. Роботу з розвитку організаторських здібностей варто планувати за допомогою методики колективного творчого

планування. Додаткове використання таких методів, як мозковий штурм, «шкатулка пропозицій», «аукціон ідей» дозволяють створити конкретні плани, що дають дітям можливість самостійно формулювати і вирішувати без нав'язування готових правил дорослих конкретні завдання, що сприяють формуванню в дітей гнучкого мислення, соціального досвіду, розумінню відношень у колективі. Третім фактором є форма організації колективної діяльності. Головним засобом колективної організаторської активності дітей у життєво важливій для них діяльності є створення творчих груп, лабораторій, клубів за інтересами - конкретних форм інтеграції різноманітної за своїм змістом і функціями добровільної й усвідомленої діяльності. Перераховані умови також стимулюють самоуправлінську активність дітей, переборюють їх відчуження від загальних проблем колективу, формують готовність до реалізації лідерських функцій.

Наявність органів самоврядування, зміст їх діяльності в таборі залежить від завдань, які визначає колектив. Всі органи самоврядування об'єднує діяльнісний підхід. Спочатку треба зацікавити дітей суспільно значущою справою, а потім створити відповідний орган самоврядування для її реалізації. Якщо виникне нова робота, сформується і новий орган самоврядування, тобто для вирішення проблеми створюється орган самоврядування.

У таборі діють постійні, так і тимчасові вищі і виконавчі органи самоврядування. Найважливіше значення має перетворення зборів у дійсні органи самоврядування. Це можливо тільки тоді, коли діти намагаються колективно розв'язати управлінську проблему.

У процесі приймання рішень педагоги мають пам'ятати, що:

- рішення повинні бути конкретними і зрозумілими;
- рішення не повинні бути громіздкими;
- формулювання має бути стислим і чітким;
- не увесь колектив може бути згоден з рішенням, тому варто підготувати аргументи для переконання незгодних;
- обов'язково потрібно уточнити конкретні терміни виконання рішень, і звітності перед дитячим колективом.

15.3. Особливості організації дозвілля підлітків у літньому таборі

Робота соціального педагога в літніх оздоровчо-виховних таборах має свої особливості, пов'язані із поставленими завданнями: зміцнення здоров'я дітей, відпочинок і виховання в процесі цікавої діяльності, разом з дитячим самоврядування. У таборах відносини дорослих і дітей будуються на взаєморозумінні та співпраці. Оскільки педагог працює з вихованцями різного віку і соціального стану (у тому числі дітьми з притулків, дитячих будинків, шкіл-інтернатів, багатодітних сімей, сімей групи ризику), то він має бути дуже гарно підготовленим, знати норми харчування, інструкції з організації багатоденних походів, ігор і купання, з попередження нещасних випадків, вміти надавати першу медичну допомогу.

Форми роботи педагога можуть бути різні: спортивні ігри і змагання, походи й екскурсії, перегляди телевізійних передач, шоу, ярмарки, конкурси (наприклад, акторської майстерності і т. ін.). Найпоширенішою формою організації дозвілля в літніх таборах є ігри. Вони розвивають ініціативу і творчість дітей, виховують у них такі соціально цінні якості, як колективізм і взаємодопомога. Такі заняття потребують від соціального педагога знання основ народної культури, драматургії, народних пісень, основ народних танців, обрядів, звичаїв, акторської майстерності, уміння декламувати, грати на деяких народних інструментах.

У таборі, на природі, створюються сприятливі умови для виховання дітей з урахуванням народних традицій. Серед форм організації дозвілля також широко використовуються музично-ритмічні ігри («Роби, як я»), різноманітні конкурси (пісні й поезії, акторської майстерності, гумору, міні-режисури тощо) (**див. Додаток 12**).

Особливістю виховної діяльності “Артека” є спеціально створені умови, що сприяють повноцінному розвитку дітей. У цьому закладі побутує переконання, що кожна дитина від природи талановита, треба тільки допомогти цьому таланту розкритися. На практиці в “Артеці” було доведено, що розвиток

дитини відбувається в процесі доручення їй до певної системи цінностей, культурних зразків, під час інтенсивного спілкування один з одним, з дорослими, природою, мистецтвом, в процесі різних видів діяльності. Грунтуючись на таких переконаннях у таборі розроблено і реалізовано:

- * Міжнародний дитячий кінофестиваль «Артек»;
- * Міжнародний аерокосмічний фестиваль «Сузір'я – Артек»;
- * Міжнародний конкурс-фестиваль дитячої і юнацької творчості «Наша земля - Україна»;
- * Міжнародний дитячо-юнацький конкурс виконавців класичного танцю ім. Ю. Григоровича «Фуете «Артека»;
- * Міжнародний дитячий фестиваль мистецтв «Артек» запалює зірки.
- * Міжнародний дитячий хоровий конкурс - фестиваль ім. Г. Струве «Артековські зорі»;
- * Всеукраїнська спартакіада дітей-інвалідів “Повір у себе!”;
- * “Старти надій”;
- * Фінальні змагання з футболу на приз клубу «Шкіряний м'яч» *(див. додаток 13).*

Своєрідні особливості організації дозвілля підлітків можна розглянути на прикладі авторської педагогічної програми дитячого табору «Лазурний» (МДЦ “Артек”), яка називається “Дитячий інститут великих відкриттів” (“Детский институт великих открытий” (ДИВО)) і побудована за принципом «гра – шлях дітей до пізнання світу, у якому вони живуть і який покликаний змінити” *(див. додаток 14).*

Цікаву форму зборів придумали в таборі «Робоча зміна», називали вона «Трибунарій». Після завершення табірної зміни відбувалася нарада, на яку запрошували усіх підлітків і педагогів табору.

Перша її частина передбачала стисле повідомлення представників загонів про те, як діти оцінюють свій колектив, взаємовідносини піонервожатих і підлітків.

Друга частина охоплювала колективне вироблення погляду на такі питання:

- найяскравіша подія;
- найкращий день;
- найкраща справа тощо.

Третя частина – власне “Трибунарії”” (див. додаток 15).

Розвитку дитячого самоврядування в таборі сприяли зустрічі “Добрий ранок” і “Добрий вечір” (див. додаток 16).

Постійний орган самоврядування в таборі, що виконує рішення й організовує повсякденну роботу колективу - обраний дітьми актив: рада загону, президентська рада, було розроблено положення про президентську раду (див. додаток 17).

Одним із постійних органів самоврядування, що взаємодіють із президентською радою, є прес-центр, що збирає, опрацює і поширює інформацію, важливу для дитячого колективу. Основна функція прес-центру - підтримка зворотного зв'язку із дітьми, збирання нової інформації та її поширення. В таборі “Дружба” щодня випускалися стінна газета, радіопередача, жива газета, репортажі з актуальної теми, фоторепортажі тощо (див. додаток 18).

Наряду з постійними органами самоврядування в загоні і таборі створювалися тимчасові, роль яких посилювалася з розвитком самостійності та ініціативності дітей. Водночас створення тимчасових органів самоврядування і участь у них підлітків сприяло розвитку цих особистісних рис.

У таборі і загоні створювалися органи для організації конкретних заходів. Так, у ході підготовки до ювілею табору було створено раду на рівні всієї оздоровчої установи.

Під час організації тимчасових органів самоврядування враховувалося таке:

- створення тимчасових органів самоврядування визначалося конкретним завданням, що стоїть перед колективом;
- рішення про створення цих органів приймалося тільки дитячим колективом або органами самоврядування;
- до складу тимчасових органів самоврядування входили діти, що брали участь в розв'язанні конкретного завдання;

- органи самоврядування незалежно від терміна, на який вони створювалися, звітували перед колективом у виконанні поставленого завдання;
- після вирішення організаторського завдання органи самоврядування припиняли своє існування.

15.4. Деякі аспекти діяльності соціального педагога у профільних таборах

Сьогодні на базі літніх оздоровчих таборів створено переважно оздоровчо-виховні установи з різноманітними програмами відпочинку: для обдарованих дітей і підлітків, оборонно-спортивні табори для “важких” підлітків, табори патріотичного виховання, сімейні табори, табори на воді, табори скаутів і піонерів, майстер-школи («Одеські канікули»), табори фольклорних ремесел, табори з денним перебуванням, дитячі майданчики, трудові, історичні [12, 34].

Профільними називають табори, в яких проводять масові вистави, дискотеки, працюють різноманітні гуртки, секції, студії, проходять систематичні репетиції, огляди, вистави. Основна роль в такому таборі належить масовикам-вигадникам, керівникам гуртків, режисерам [13, 8].

Табори такої структури організовують молодіжні та громадські організації:

 Молодіжні організації: Спілка української молоді (СУМ), Спілка молодіжних організацій України (СМОУ), Студентське братство, Українська студентська спілка, Спілка незалежної української молоді, Молодіжна організація спілки офіцерів України «Сокіл», Молодіжна морська ліга.

 Громадські організації учнівської молоді: Українська скаутська організація («Пласт»), «Січ», «Чайка», Козацьке братство, Асоціація учнівської молоді України.

 Молодіжні товариства і клуби: «Кіш», «Оберіг», «Берегиня», «Спадщина», «Громада», «Барвіночки», «Веселкова республіка» та ін. [14, 116].

Організовано Центр дозвілля школярів, при якому закріпилися клуби і загони, створені Літньою школою: клуб організаторів «Альтаір», прес-клуб, бойскаутський загін «Лісова дружина», гуманітарний ігровий клуб «Круговерть знань» та інші.

За підсумками діяльності Центру дозвілля школярів було складено програму розвитку дозвільних об'єднань, яка ґрунтувалася на визначенні, що оптимальний час і місце для створення нових клубів – відпочинок на канікулах.

Прикладом є загон «Лісова дружина», який із випадкового об'єднання, перетворився на серйозну організація, орієнтовану на скаутський рух, яка діє вже п'ять років. Його вирішили створити четверо хлопців - випускників шкіл. Вони вже перший день зміни мали розпізнавальні знаки скаутів і цим привернули увагу підлітків. Потім запросили бажаючих на вогнище, що провели з усіма необхідними “ритуалами”: “вартовими вогню”, піснями, спортивними іграми.

У загін прийшли 19 хлопців, що займалися протягом зміни скаутизмом, ходили в походи, проводили творчі заходи. Керівники створили атмосферу, у якій підлітки змогли відчувати, що скаутизм потребує постійної роботи над собою, витривалості, інтересу до військової історії й історії свого краю. П'ять осіб не витримали таких умов вже в таборі - вони перейшли до інших клубів. Ще четверо не прийшли на перший збір у місті.

Десять скаутів на початку навчального року залучили до загону ровесників і молодших хлопчиків, внаслідок чого сформувалося вже чотири загони. Хлопці розуміли, що їх знання й уміння не є скаутськими, і тому поставили собі за мету до наступного літа засвоїти основи діяльності розвідників, отримати спортивні розряди, і до нових зборів мати прапор організації.

Отже, у суспільстві з ринковою економікою виникає нагальна потреба в організації вільного часу молоді, оскільки організована, об'єднана в товариствах, партіях, рухах молодь – це самостійні громадяни, здатні вирішувати наявні значущі проблеми на основі демократичних і правових принципів, свідомо відстоювати свої конституційні права і виконувати громадянські обов'язки.

Молодіжні громадські організації, здійснюючи державну молодіжну політику реалізуючи власні цілі, проводять такі види соціально-педагогічної роботи з молоддю: виховну, національно-культурну, дозвільну тощо, що поліпшує соціалізацію молодої людини в сучасних умовах. На основі організацій діють програми соціальної підтримки і захисту молодих людей, з попередження

правопорушень. Це дозволяє стверджувати, що молодіжні громадські організації є суб'єктом як державної молодіжної політики, так і соціальної роботи.

Література

1. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. - М., 1996.
2. Бедерханова В.П., Бондарев П. Н. Педагогическое проектирование в инновационной деятельности. - Краснодар, 2000.
3. Волков И.П. Учить творчеству // Педагогический поиск. — М., 1987.
4. Змеев С.И. Технология обучения взрослых // Педагогика. -1998. -С.26.
5. Корнетов Б. Г. Педагогика в поиске базовых моделей образовательного процесса //Школьные технологии. – 1999. -№1-2.
6. На пути к толерантному сознанию /ответ. ред. А.Г. Асмолов. – М.: Смысл, 2000.
7. Свистов В.Т. Краткий экскурс в историю педагогических технологий «Артека» //Образование без границ. – 2001. - № 1. с. 67-70.
8. Психолого-педагогические основы личностно-ориентированного образования в МДЦ “Артек”. – Выпуск 2. – Артек, 2001. – 295 с.
9. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України // Україна молода. –1993, 5 березня.
- 10.Сысоева М.Е. Азбука воспитателя, вожатого оздоровительного лагеря. — М., 1998.
- 11.Сысоева М.Е. Азбука социального педагога, воспитателя, вожатого оздоровительного лагеря. — М., 2001.
- 12.Сысоева М.Е. Организация летнего отдыха детей: Учебно-методическое пособие – М., 1999. – 176 с.
- 13.Созонов В. Как измерить результаты воспитательной работы //Народное образование. -- 2000. - М., - С.203-208.
- 14.Щербань П.М. Прикладна педагогіка. - К., 2002. – 215 с.

ТЕХНОЛОГІЯ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

(Орієнтовна програма для самостійного вивчення теми)

Соціально-педагогічні можливості засобів масової інформації. Види та основні функції ЗМІ. Технологія впливу на особистість і групу ЗМІ. Соціальне навчання з використанням можливостей ЗМІ. Механізми впливу ЗМІ на особистість (аудиторію). Умови дієвості впливу ЗМІ. Ефекти, що використовуються ЗМІ. Методи, що використовуються ЗМІ у програмах впливу на особистість, групу. Педагогічно цілеспрямоване використання ЗМІ з метою формування у дитини інформаційно-педагогічної культури.

Рекомендована література

1. Афанасьев В.Г. Социальная информация и управление обществом. М., 1975.
2. Богомолова Н.Н. Социальная психология печати, радио и телевидения. М., 1991.
3. Воробьев В.В. Твоя информационная культура. М., 1988.
4. Воспитательное воздействие на личность средств массовой информации и учреждений культуры. М., 1979.
5. Голицын Г.А., Петров В.М. Информация – поведение – творчество. М., 1991.
6. Харис Р. Психология массовых коммуникаций. Изд. 4-е. СПб, 2001.

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ

1. Соціально-педагогічний вплив на девіантну поведінку.
2. Соціальна психолого-педагогічна інтервенція девіантної поведінки.
3. Стратегії соціально-педагогічного втручання при різних формах девіантної поведінки.

17. 1. Соціально-педагогічний вплив на девіантну поведінку

Залежно від засобів взаємодії з реальністю і порушення тих або інших норм суспільства девіантна поведінка поділяється на п'ять типів (рис 17):

Рис. Типи девіантної поведінки

Девіантною поведінкою вважається кожна за ступенем вираження, спрямованості або мотивам поведінка, що відхиляється від критеріїв тої або іншої суспільної норми. При цьому критерії обумовлюються нормами наслідування правовим вказівкам і регламентаціям (норми законослухняності), моральним і морально-етичним приписам (загальнолюдським цінностям), етикету й стилю.

Девіантна поведінка особистості є об'єктом розгляду різноманітних соціальних інститутів. *Суспільний вплив* може мати характер правових санкцій, медичного втручання, педагогічного впливу, соціальної підтримки і психологічної допомоги. Суспільний вплив через складний характер вимагає організовану систему соціальних впливів.

Соціально-педагогічна допомога вирізняється гуманістичною спрямованістю, заснована на принципах конфіденційності, добровільності та особистої зацікавленості, прийнятті людиною відповідальності за своє життя, взаємній довірі, підтримці, повазі до особистості й індивідуальності.

Соціально-педагогічна допомога має два провідних напрями. Це *превенція* (попередження, профілактика) і *інтервенція* (подолання, корекція, реабілітація).

Форми профілактичної роботи різні:

Перша форма - *організація соціального середовища*. Використовується вплив детермінантного навколишнього середовища, на формування девіацій. Змінюючи соціальні чинники, можна запобігти небажаній поведінці особистості. Вплив може бути спрямований на суспільство в цілому, наприклад шляхом *створення негативної суспільної думки стосовно девіантної поведінки*. Об'єктом роботи також може бути сім'я, соціальна група (школа, клас) або конкретна особистість. Здійснюється у формі соціальної *реклами* з формування настанов на здоровий спосіб життя. Особливе значення має політика засобів масової інформації (спеціальні програми, кінофільми, виступи відомих людей).

Робота з молодіжної субкультурою у формі руху «Молодь проти наркотиків» або однойменної акції з виступом популярних рок - гуртів, найкращим місцем для таких заходів будуть ті, де молодь проводить своє дозвілля. Програми для підлітків можна організовувати на вулиці, з цією метою в деяких країнах готують підлітків-лідерів, які б виконували це завдання.

Друга форма профілактичної роботи - *інформування* у вигляді лекцій, бесід, розповсюдження спеціальної літератури або відео- і телефільмів. Сутність підходу - вплив на когнітивні процеси особистості з метою підвищення її здатності до прийняття конструктивних рішень. Використовується статистичні дані, наприклад інформація про згубний вплив наркотиків на здоров'я. При цьому перераховують негативні наслідки вживання таких препаратів або описують драматичні долі девіантів, їх особиста деградація. Метод поліпшує *знання*, але погано впливає на *поведінку*, без поєднання з іншими заходами не змінює рівень девіацій. У деяких випадках, навпаки, занадто раннє ознайомлення з девіаціями стимулює підсилення інтересу до них. Інформування у вигляді бесіди щодо попередження наркозалежної поведінки має проводитися не раніше 14 років і не містити

докладного опису наркотиків та ефектів від їх уживання. Такі бесіди доцільно спрямовувати на обговорення наслідків девіантної поведінки і засобів стримування від неї, на виробітку активної особистої позиції.

Третя форма профілактичної роботи - *активне соціальне навчання соціально важливим навичкам* реалізується у вигляді групових тренінгів:

1. *Тренінг резистентності (стійкості) до негативного соціального впливу.* У ході тренінгу змінюються настанови на девіантну поведінку, формуються навички розпізнавання рекламних стратегій, розвивається здатність відмовляти у випадку психологічного тиску однолітків, інформують про можливий негативний вплив батьків та інших дорослих (наприклад, тих що вживають алкоголь) і т. ін.

2. *Тренінг асертивності, або афективно-ціннісного навчання,* заснований на уявленні, що девіантна поведінка безпосередньо пов'язана з емоційними порушеннями. Для попередження цієї проблеми підлітків навчають розпізнавати емоції, виражати їх прийнятними способами і продуктивно переборювати стрес. У ході групової роботи також формуються навички ухвалення рішення, підвищується самооцінка, стимулюються процеси самовизначення і розвитку позитивних цінностей.

3. *Тренінг формування життєвих навичок* – найважливіших соціальних умінь особистості (уміння спілкуватися, підтримувати дружні стосунки і конструктивно вирішувати конфліктні ситуації в міжособистісних відносинах, здатність брати на себе відповідальність, ставити цілі, відстоювати свою позицію й інтереси, навички самоконтролю, впевненої поведінки, вміння змінювати себе і навколишню ситуацію).

Четверта форма - *організація діяльності, альтернативної девіантній поведінці*, пов'язана з уявленнями про замісний ефект девіантної поведінки. Наприклад, адикція може відігравати важливу роль у особистій динаміці - підвищення самооцінки або інтеграція в референтне середовище. Передбачається, що люди використовують психоактивні речовини, що поліпшують настрій, доти, доки не знайдуть кращий спосіб вирішення цієї

проблеми. Альтернативними формами активності є: пізнання (подорожі), випробування (похід в гори, екстремальні види спорту), спілкування, кохання, творчість, діяльність (у тому числі професійна, релігійно-духовна, добродійна).

У сімейному вихованні провідними профілактичними завданнями визнано *раннє виховання стійких інтересів*, розвиток здатності кохати і бути коханим, формування уміння виявити свої схильності і праця. Батьки повинні розуміти, що вони формують *потреби особистості* через залучення дитини в різноманітні види *активності* - спорт, мистецтво, пізнання. Якщо до підліткового віку позитивні потреби не сформовані, особистість стає вразливою щодо виникнення негативних потреб і занять.

П'ята форма - *організація здорового способу життя* - особистої відповідальності за здоров'я, гармонію з навколишнім світом і своїм організмом. Уміння людини досягати оптимального стану й успішно протистояти несприятливим чинникам середовища вважається особливо цінним. Здоровий стиль життя передбачає здорове харчування, регулярні фізичні навантаження, дотримання режиму праці і відпочинку, спілкування з природою, виключення надмірностей. Такий стиль заснований на екологічному мисленні й залежить від рівня розвитку суспільства.

Шоста форма - *активізація особистих ресурсів* (заняття спортом, творче самовираження, участь у групах спілкування, арттерапія).

Сьома форма - *мінімізація негативних наслідків девіантної поведінки* використовується у випадках уже сформованої девіантної поведінки. Вона спрямована на профілактику рецидивів або негативних наслідків. Наприклад, наркозалежні підлітки можуть одержувати своєчасну медичну допомогу, їм також необхідні знання щодо супутніх захворювань та їх лікування.

За способом організації роботи вирізняють такі форми профілактики: індивідуальна, сімейна, групова робота. З метою попередження девіантної поведінки використовуються різноманітні соціально-педагогічні методи. Серед провідних методів роботи: інформування, групові дискусії, тренінгові вправи,

рольові ігри, моделювання ефективної соціальної поведінки, терапевтичні методики.

Залежно від методів профілактична робота може здійснюватися у формі тренінгів, освітніх програм (наприклад, шкільного спецкурсу), консультування, кризової допомоги (телефон довіри).

17.2. Соціальна психолого-педагогічна інтервенція девіантної поведінки

Інтервенція девіантної поведінки є одним із напрямів соціально-педагогічного впливу.

 Інтервенція - це втручання в особистий простір людини для стимулювання позитивних змін. Мета – зменшення або усунення тих форм її поведінки, що перешкоджають соціальної адаптації.

Провідні завдання втручання при девіантній поведінці:

- формування мотивації на соціальну адаптацію або видужання;
- стимулювання особистих змін;
- корекція конкретних форм девіантної поведінки;
- створення сприятливих соціально-психологічних умов для особистісних змін або видужання.

Ефективність роботи оцінюється як за об'єктивними ознаками зменшення небажаної поведінки (наприклад, випадків вживання наркотиків), так і за суб'єктивними змінами (наприклад, підсилення бажання вести здоровий спосіб життя). Одним із найважливіших критеріїв позитивних змін є підвищення рівня соціальної адаптації особистості.

17.3. Стратегії соціально-педагогічного втручання при різних формах девіантної поведінки

Різні форми девіантної поведінки вимагають внесення деяких коректив у використання основних соціально-педагогічних методів. Можна намітити деякі загальні стратегії соціально-педагогічного втручання у відношенні до основних видів девіантної поведінки.

Різновидом злочинної (кримінальної) поведінки людини є **делінквентна поведінка** - поведінка, що відхиляється, у крайніх своїх виявах, що представляє кримінально карне діяння. Відмінності делінквентної від кримінальної поведінки полягають у тяжкості правопорушення, його антигромадському характері. Правопорушення поділяються на злочини і провини. Сутність провини полягає не тільки в тому, що вона не становить суттєвої суспільної небезпеки, але й у тому, що відрізняється від злочину мотивами.

Делінквентна поведінка може виявлятися, наприклад, у бешкетництві і бажанні розважитися. Підліток із цікавості і «за компанію» може кидати з балкона важкі предмети (або їжу) на перехожих, одержуючи задоволення від точності влучання. Задля розваги людина може подзвонити в диспетчерську службу аеропорту і попередити про нібито закладену в літак бомбу. З метою притягнення уваги до себе юнак може спробувати залізти на телевізійну вежу або вкрасти у вчителя з сумки записну книжку.

Різниця делінквентної і кримінальної поведінки не пов'язана з віком, у якому настає кримінальна відповідальність (делікти можуть чинити і дорослі та навіть літні), а в ступені усвідомлення індивідом своїх протиправних учинків і дій, їх соціальної значимості і шкоди від них для оточуючих. За образним висловом Є. Анчел, до делінквентної поведінки можна зарахувати злочинні дії, наміри яких були безневинними. Підґрунтям делінквентної поведінки дорослого і літньої людини є психічний інфантилізм із комплексом характерних ознак: невмінням розрізняти ідеальну і реальну мету, наївністю, яка не відповідає віку, дитячою екзальтованістю, егоцентризмом, формально-обов'язковим виконанням завдань і підкореністю, небажанням і невмінням прогнозувати можливі майбутні небажані події (антиципаційна неспроможність), підвищеною вразливістю, потребою в розряді й опіці, схильністю до різких коливань настрою і виражених афективних реакцій.

У випадку протиправної й антигромадської (делінквентної) поведінки основною стратегією впливу є *організація умов суспільного покарання*

(переважно у в'язницях і виправно- трудових колоніях). У деяких країнах до осіб, що вчинили правопорушення, застосовується система громадського осуду й обмеження прав делінквента (замість або після відбування покарання), наприклад, обмеження у виборі професії, у прийомі на роботу або в усиновленні дітей. Основні форми – консультування, терапія, судово-психологічна експертиза (особливо стосовно неповнолітніх), соціально-педагогічна терапія і організація саногеного середовища.

Специфічність терапії в умовах місць позбавлення волі - *пенітенціарної психотерапії* визначається вкрай стресовою для особистості ситуацією, впливом асоціально налаштованих лідерів, неможливістю звичних відносин терапевтичного альянсу. Термін “терапевтичний аль’янс” передбачає єднання консультанта і клієнта в умовах тривалої сумісної роботи, але у місцях позбавлення волі складаються умови де клієнт (злочинець) не може повністю довіряти консультанту. Звичайні методи у такому випадку неефективні, тому використовують специфічні, адаптовані до пенітенціарного середовища.

Завдання терапії в закритих установах:

- * установлення потреб індивіда;
- * визначення особливостей особистості за допомогою адаптованих до пенітенціарного середовища методик або спеціально розроблених шкал таких, що забезпечують і враховують вплив середовища;
- * створення «психотерапевтичних оазисів», груп або стосунків, захищених від деструктивних впливів;
- * зняття психічного напруження (методами релаксації, зниження чутливості до кримінального, стресового впливу);
- * соціальне навчання і підвищення здатності засудженого вирішувати проблеми в навколишньому середовищі після виходу із закритої установи.

У ряді випадків такий вид терапії поєднується з духовною психотерапією. Цей вид настановується на серйозні, нерідко непереборні труднощі. Тому діяльність священиків у деяких випадках є єдиною формою психолого-соціального впливу на особистість людини, що відбуває покарання.

Ефективність допомоги у випадку делінквентної поведінки залежить від ефективності комплексу заходів: організаційних (наприклад, організація порядку і гуманної атмосфери в установі), економічних, педагогічних, медичних, соціальних заходів (наприклад, соціальна реабілітація після звільнення з роботи).

Метод створення саногенного середовища, або “терапевтичних оазисів” важко реалізувати, але його дієвість максимальна. Основна мета - вилучення людини зі звичного, провокаційного оточення. Це має викликати зміни способу життя людини і особистісні зміни.

Форми організації середовища – трудові комуни для підлітків із девіантною поведінкою. Основні правила – самостійне забезпечення життя, взаємодопомога, суворе підпорядкування керівнику і виборним органам, чітке дотримання дисципліни і норм внутрішнього життя, наслідування традицій.

Для делінквентної поведінки найбільш адекватними засобами соціального впливу визнають суспільне покарання і різні види терапії поведінки.

 Адиктивна поведінка – це один із типів девіантної поведінки, що характеризується прагненням до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану за допомогою вживання деяких речовин або постійної фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку і підтримки інтенсивних емоцій (за визначенням Ц.П. Короленко, Т.А. Донських).

В перекладі з англ. *addictus* – той, хто зв’язаний боргами (засуджений до рабства за борги). Тобто, це людина яка знаходиться у глибокій рабській залежності від якийсь нездоланої влади.

Адиктивна (залежна) поведінка має підвиди, що диференціюються за об’єктом адикції. Теоретично (при певних умовах) це можуть бути будь-які об’єкти чи форми активності – хімічна речовина, гроші, робота, ігри чи секс. В реальності найпоширенішими об’єктами залежності є такі: психоактивні речовини (легальні і нелегальні наркотики), алкоголь, їжа, ігри, секс, релігія і релігійні культи.

В залежності від об'єктів виокремлюють такі *форми адиктивної поведінки*:

- хімічна залежність (паління, токсикоманія, наркозалежність, залежність від ліків, алкогольна залежність);
- порушення харчової поведінки (переїдання, голодування, відмова від їжі);
- гемблінг – ігрова залежність (комп'ютерна залежність, азартні ігри);
- сексуальні адикції (зоофілія, фетишизм, пигмалионізм, трансвестизм, ексбиціонізм, вуайеризм, некрофілія, садомазохізм);
- релігійна деструктивна поведінка (релігійний фанатизм, сектанство).

Вирізняються такі психологічні особливості осіб з адиктивними формами поведінки:

- залежність;
- знижена витривалість у складних випадках повсякденного життя поряд із хорошою витривалістю у кризових ситуаціях;
- прихований комплекс неповноцінності, що поєднується із зовнішньою зверхністю;
- зовнішня соціабельність, що поєднується зі страхом перед стійкими емоційними контактами;
- прагнення говорити неправду;
- прагнення обвинувачувати невинних;
- прагнення уникнути відповідальності в прийнятті рішень;
- стереотипність, повторюваність поведінки;
- тривожність.

У адиктивної особистості спостерігається феномен *«жаги до гострих відчуттів»* (за визначенням В.О. Петровського), що характеризується схильністю до ризику, зумовленою досвідом подолання небезпеки.

На думку Е. Берна у людини є шість видів голоду:

- голод до сенсорної стимуляції;
- голод до визнання;

- голод до контакту і фізичного погладжування;
- сексуальний голод;
- структурний голод, або голод до структурування часу;
- голод до інцидентів.

Особливості втручання в аутодеструктивну поведінку залежать від виду адикції і ступеня залежності.

Відповідно концепції Н. Пезешкіана існує чотири види **“втечі” від реальності**: *“втеча в тіло”*, *“втеча в роботу”*, *“втеча в контакти або самотність”* *“втеча в фантазії”*.

При виборі відходу від реальності у вигляді *“втечі в тіло”* відбувається заміщення традиційної життєдіяльності, спрямованої на сім'ю, службовий зріст або хобі, зміною ієрархії цінностей повсякденного життя, переорієнтацією на діяльність, націлену лише на власне фізичне або психічне вдосконалення. При цьому гіперкомпенсаторним стає захоплення оздоровчими заходами (т.зв. “параноя здоров'я”), сексуальними взаємодіями (т.зв. “шукання і лов оргазму”), поліпшення власної зовнішності, якості відпочинку й способами розслаблення. *“Втеча в роботу”* характеризується дисгармонійною фіксацією на службових справах, яким людина починає приділяти непомірний в порівнянні з іншими галузями життя час, стаючи трудового ліком. Зміна цінності комунікації формується у випадку вибору поведінки у вигляді *“втечі в контакти або самотність”*, при якому або спілкування є єдиним бажаним способом задоволення потреб, заміщаючи всі інші, або кількість контактів зводиться до мінімуму. Схильність до міркувань, прожектів при відсутності бажання щонебудь втілити в життя, вчинити яку-небудь дію, виявити яку-небудь реальну активність називається *“втечею у фантазії”*. У рамках подібного відходу від дійсності з'являється інтерес до псевдофілософських шукань, релігійного фанатизму, життя у світі ілюзій і фантазій.

Визначають три глобальних соціальних стратегії впливу на особистість із залежною поведінкою:

Репресивна політика – наркотичні чи алкогольні речовини забороняються державою, а всі дії, пов'язані з ними, переслідуються законом.

2. *Ліберальна політика зменшення шкоди* - програми впливу в галузі суспільної охорони здоров'я, наприклад, програми обміну шприців, навчання безпечним засобам вживання наркотиків, інформування про супутні захворювання, розповсюдження презервативів і поширення інформації про контрацепцію, проведення аутріч-роботи (повідомлення профілактичної інформації закритим соціальним групам – споживачам наркотиків, гомосекстам, повіям – у місцях, звичних для них).

3. *Політика ресоціалізації (соціально-педагогічна реабілітації)* - відновлення життєвих функцій індивіду, дезадаптованих внаслідок залежної поведінки. Заходи:

- 📖 *правовий захист і соціальна підтримка* (включення в соціальну групу, юридичний захист, працевлаштування, вирішення житлової проблеми);
- 📖 *реабілітація* (підтримка ремісії, розширення особистісних ресурсів);
- 📖 *медична допомога* (зняття абстинентного синдрому, протирецидивна терапія, лікування супутніх соматичних і нервово-психічних розладів).

При відносно небезпечних формах (паління, залежність від азартних ігор, харчова залежність) або початкових стадіях залежності широко застосовують різноманітні види *консультування*. Їхня мета полягає в *ухваленні рішення про лікування* (усвідомленні хвороби, відчутті неможливості такого життя, готовність лікуватися), вибір найбільш прийнятної форми лікування.

На наступному етапі реалізується програма *супроводу ремісії –підтримки тверезості*. Як засвідчує світовий досвід, доцільне проведення такої роботи протягом 12 – 24 місяців. Соціально-педагогічна допомога здійснюється за різноманітними напрямками і формами: консультування залежного і членів його сім'ї; індивідуальна і групова терапія, орієнтовані на позитивні особистісні зміни, і, насамперед, формування настанови на тверезість; спеціальні лінії телефону довіри.

Форми реабілітації:

1. *Групи самодопомоги, наприклад, «Анонімних наркоманів», «Анонімних алкоголіків»,* що діють відповідно до програми «12 кроків». Це програма за якою працюють групи самодопомоги “Анонімних...” отримала розповсюдження в усьому світові. Головне завдання анонімних алкоголіків (наркоманів) – залишатися тверезими і допомагати іншим досягати тверезості.
2. *Центри соціально-психологічної реабілітації* працюють за різноманітними програмами: духовного відродження, “Дей-топ Інтернешнл”, «шоковою терапією», моделлю саморегуляції, Мінесотською моделлю.
3. *Трудові комуни і табори.*
4. *Овоцерквіння* – навернення у віру, служіння церкві, життя в монастирі обмежений або тривалий час.

Форми соціально-педагогічної роботи з батьками:

- періодичне консультування сім'ї (батьків) залежного підлітка фахівцями (наркологами, сімейними соціальними педагогами, психотерапевтами);
- організація і проведення групової тренінгової роботи з батьками (наприклад, «тренінг батьківської успішності», «тренінг ефективної взаємодії з залежним підлітком»);
- організація груп самодопомоги (наприклад, «Матері проти наркотиків»).

У роботі з підлітками з початковими виявами адиктивної поведінки добре зарекомендувала себе *групова терапія* (когнітивно-поведінкової орієнтації) і *тренінгова робота*, що розв'язує одночасно профілактичні і корекційні завдання.

Деякі види адиктивної поведінки потребують переважно психотерапевтичного втручання в поєднанні зі спеціальною медичною допомогою. Це, наприклад, харчові порушення або сексуальні адикції.

Профілактика суїцидальної поведінки може вирішувати різні завдання: контроль і обмеження доступу до засобів аутоагресії, контроль факторів і груп ризику, надання медико-психологічної допомоги конкретній особі. *Превенція суїциду* (запобігання суїцидальної поведінки) здійснюється переважно у формі навчання розпізнаванню суїцидальних виявів і основам першої допомоги

близьким людям. Допомога людині з уже сформованою суїцидальною поведінкою прийнято називати *кризовою інтервенцією*. Основним методом у цьому випадку є кризове консультування, а його метою – збереження життя людини. Для розв’язання цих завдань призначена телефонна служба медико-психологічної і соціально-педагогічної допомоги – *телефон екстреної допомоги (телефон довіри)*.

Крім надання кризової допомоги, доцільна подальша робота, орієнтована на глибоші особистісні зміни - *поственція і повторна інтервенція* (когнітивна психотерапія, логотерапія, аксіопсихотерапія, терапія творчим самовираженням, духовна психотерапія).

 Патохарактерологічний тип девіантної поведінки – це поведінка, зумовлена патологічними змінами характеру, що сформувалися у процесі виховання (так звані *розлади особистості (психопатії)*, *явні або виражені акцентуації характеру*).

Дисгармонічність рис характеру призводить до того, що змінюється структура психічної діяльності людини. У своїх учинках людина часто керується не реалістичними й адекватними дійсності мотивами, а істотно зміненими «мотивами психопатичної самоактуалізації», сутністю як є ліквідація особистісного дисонансу, зокрема неузгодженості між ідеальним «Я» і самооцінкою. За даними Л.М. Балабанової, при *емоційно нестійкому розладі особистості (збудливій психопатії)* найпоширенішим мотивом поведінки є прагнення до реалізації неадекватно завищеного рівня домагань, тенденція до домінування і прагнення влади, впертості, вразливості, нетерпимість до протидії, схильність до самозбудження і пошуки приводів для розрядки афективного напруження. У осіб з *істеричним розладом особистості (істеричною психопатією)* мотивам девіантної поведінки є, як правило, такі якості, як егоцентризм, жага до визнання, завищена самооцінка. Переоцінка своїх реальних можливостей веде до того, що ставляться завдання, які відповідають ілюзорній самооцінці, що збігається з ідеальним «Я», але такої, котра перевищує можливості особистості. Найважливішим мотиваційним

механізмом є прагнення до маніпулювання людьми і контролю над ними. Оточення розглядається лише як знаряддя, що має задовольняти потреби цієї людини.

 Тип девіантної поведінки, що ґрунтується на гіперздібностях – (за К.К. Платоновим). Якщо здібності людини значно й істотно перевищують середньостатистичні, то вважають, що вона виходить за межі нормального. У таких випадках говорять про вияви обдарованості, таланту, геніальності в якомусь одному виді діяльності людини. Обдарованість в одній галузі часто супроводжується девіаціями в повсякденному житті. Нерідко така людина непридатна до звичайного життя, не спроможна правильно розуміти й оцінити вчинки і поведінку інших людей, виявляється наївною, залежною і невідгодуваною до труднощів у побуті. Якщо при делінквентній поведінці спостерігається протистояння з реальністю, при адиктивній – втеча від реальності, при патохарактерологічній та психопатологічній – хворобливе протистояння, то при поведінці, пов'язаній із надзвичайними здібностями маємо ігнорування реальності. Людина існує в об'єктивній реальності і одночасно немов живе у власному світі, не думаючи про необхідність об'єктивної дійсності, у якій живуть інші люди. Вона розцінює звичайний світ як щось незначне, несуттєве і тому не бере участі у взаємодії з ним, не створює емоційного ставлення до вчинків і поведінки людей навколо, сприймає події, приречено. Контакти з іншими сприймаються такою особою як необов'язкові, тимчасові, незначні для її особистісного розвитку. Зовнішньо вчинки такої людини можуть здаватися чудернацькими, наприклад, вона може не знати як користуються побутовими приладами, оскільки вся увага її зосереджена на діяльності, пов'язаній з неординарними здібностями (музичними, математичними, художніми та ін.).

Література

1. Александровский Ю.А. Состояния психической дезадаптации и их компенсация. — М., 1976.

2. Амбрумова А.Г., Жезлова Л.Я. Методические рекомендации по профилактике суицидальных действий в детском и подростковом возрасте. — М., 1978.
3. Горская М.В. Диагностика суицидального поведения у подростков // Вестник психосоциальной работы. — 1994. — № 1. — С. 44—52.
4. Диагностика школьной дезадаптации / Под ред. С.А.Беличевой. — М., 1993.
5. Змановская Е. В. Девиантология (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. Пособие для студ. высш. учеб. Заведений. — М.: Издательский центр “Академия”, 2003. — С. 118.
6. Кондрашенко В. Т. Девиантное поведение у подростков. — Минск, 1988.
7. Кулаков С.А. Психопрофилактика и психотерапия в средней школе: Учеб.-метод. пособие. — СПб., 1996.
8. Кулаков С.А. Диагностика и психотерапия аддиктивного поведения у подростков: Учеб.-метод. пособие. — М., 1998.
9. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения. Учебное пособие. — СПб.: Речь, 2005. - С. 81-82.
10. Моховиков А.Н. Телефонное консультирование. — М., 1999.
11. Современные формы и методы организации психогигиенической и психопрофилактической работы: Сб. статей. — М., 1989.
12. Телефон доверия в системе социально-психологической службы. — М., 1988.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ IV

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ГРУП РИЗИКУ

ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ З ДІТЬМИ З ГРУП РИЗИКУ

1. Сутність соціально-педагогічної підтримки дітей з групи ризику.
2. Завдання соціально-педагогічної роботи з дітьми з групи ризику.

3. Змістовна характеристика технології роботи соціального педагога з дітьми з групи ризику.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

18.1. Сутність соціально-педагогічної підтримки дітей з групи ризику

В останнє десятиліття ХХ ст. до соціально-педагогічної діяльності почали звертати увагу всі, починаючи від державних структур і закінчуючи громадськістю, дослідниками і практиками. Це пояснюється тим, що соціальна педагогіка - це об'єктивно необхідне явище, яке було притаманне нашій країні ще на ранніх етапах її розвитку і яке незаслужено забули останнім часом, хоча різноманітні види соціально-педагогічної допомоги були завжди. Сьогодні така діяльність стає теорією, професійною діяльністю і системою навчальних дисциплін.

Вирішення питань прикладного рівня стає неможливим без наукового обґрунтування сутності соціально-педагогічних феноменів. Спеціальні технології у цьому випадку є засобами застосування теоретичних висновків у вирішенні практичних завдань.

Соціально-освітній простір, у якому тепер діє соціальний педагог, розширюється. Соціально-психологічні, педагогічні проблеми у зв'язку з браком довгострокових і стабільних програм, а також необхідної кількості навчально-методичної літератури часто ніким не помічаються. Тому важливим і актуальним є вивчення та засвоєння інноваційних технологій. Перетворення, що відбуваються сьогодні в усіх сферах громадського життя, потребують пошуку і використання нестандартних підходів, відмови від застарілих методів вирішення проблем. У зв'язку з цим зростає роль соціальних, педагогічних інновацій. Тому особливої значущості набуває соціально-педагогічна інноваційна діяльність. Радикальні економічні реформи і адекватна соціальна політика в галузі захисту дитинства вимагають від органів державної влади і місцевого самоврядування застосування нових соціально-педагогічних технологій, у тому числі створення системи соціального обслуговування дітей, що б забезпечували широкий спектр соціально-економічних, медико-

соціальних, психолого-педагогічних, соціально-правових, соціально-побутових та інших соціальних послуг дітям, які потрапили у скрутну життєву ситуацію.

Соціально-педагогічних послуг у першу чергу потребують *діти з груп ризику* (діти з малозабезпечених, багатодітних, неповних сімей; бездоглядні діти; діти, що зазнали насильство в сім'ї, діти залишені без піклування батьків та інші категорії дітей, що опинилися в складних життєвих обставинах).

Соціально-педагогічне обслуговування дітей - фундаментальна технологія в цій галузі діяльності, найважливіша ланка соціального захисту, механізм, що дає змогу практично вирішувати найскладніші питання життя суспільства, сім'ї, дитини. Одночасно це і новий сектор соціально-педагогічної сфери суспільства, діяльність якого закріплена в Конституції України.

Одним із наслідків соціальної кризи в Україні є збільшення кількості неповнолітніх, залишених наодинці зі своїми проблемами. На сьогодні у сфері діяльності соціального педагога опинились діти, які внаслідок свого способу життя належать до груп ризику. Статистичні дослідження останніх років доводять, що недоліки соціально-педагогічної діяльності всіх ланок державних структур, покликаних супроводжувати процес соціалізації дитини, призводять до асоціальних і антисоціальних виявів неповнолітніх.

Зростання соціальної ролі особистості зумовлює необхідність формування активного, соціально зрілого громадянина. Ці завдання передбачаються державною національною програмою “Освіта” (Україна XXI століття)” за умов соціального становлення самореалізації та саморозвитку молодого покоління. Отже, ці характеристики розглядаються як інтегровані якості особистості, що поєднує всі риси – інтелектуальні, моральні, вольові, фізичні, естетичні. Нині в суспільстві виникла гостра потреба, а в освіті склалися необхідні передумови для цього процесу. Актуальність цієї проблеми пов'язана:

- з відносною поширеністю розладів поведінки непатологічного характеру, що призводять до дезадаптації дитини, та їх негативною соціальною

значущістю;

- необхідністю розробки специфічних соціально-педагогічних технологій роботи з дітьми такої категорії.

Особливістю підготовки спеціалістів щодо надання соціальної допомоги населенню є практична готовність до взаємодії, без чого не може сформуватися соціальний педагог. На відміну від теоретичного творчо-практичне мислення спеціаліста базується на процесі безперервної професійної практики.

Не можна досягти позитивних результатів у соціальній діяльності, маючи лише знання за фахом, адже соціально-педагогічна робота охоплює різноманітні вміння, і, насамперед, уміння і навички продуктивної комунікації. Саме вони, будучи зовнішніми показниками практичної діяльності, слугують критеріями оцінювання ефективності й успішності професійної діяльності. Своєрідність соціально-педагогічної діяльності полягає в тому, що вона спрямована на організацію індивідуальних послуг клієнту з метою забезпечення його психосоціальної гармонії. Такі послуги мають надаватися професійно підготовленими людьми, що відіграють роль посередників між клієнтом і соціумом, об'єднуючи при цьому комунікативні технології впливу на клієнта зі стимулюванням його власної активності клієнта, розкриття внутрішнього потенціалу і компенсаторних можливостей. У цій тезі висловлено філософію соціальної роботи як ідеї *про рівноправне партнерство і однакову відповідальність* соціальних працівників із тими, хто потребує соціальної допомоги. Це офіційно визначається поняттям «**активізація**» - яка є принципом залучення й участі клієнта в процесі прийняття рішень.

Використання принципу активізації в комунікативній діяльності є інноваційною технологією в організації соціально-професійного спілкування. Зрозуміло, активізація має набагато ширший зміст, аніж як процес і як кінцева мета. Її можна розглядати як опис технології соціальної роботи, коли в центрі уваги педагога перебувають проблеми і потреби дитини.

Вивчення впливу різних факторів на встановлення характерологічних та особистісних відхилень і розкриття складних процесів їхнього формування на

ранніх етапах соціалізації особистості – підґрунтя розробки комплексних заходів щодо їхньої первинної діагностики та корекції. Ці заходи належать до профілактичної ресоціалізації, адресованій порівняно вузькому контингенту - дітям груп ризику, оскільки враховують високу ймовірність розвитку соціально-педагогічних відхилень і дезадаптивної поведінки зазначеної категорії клієнтів.

18.2. Завдання соціально-педагогічної роботи з дітьми з групи ризику

Виявлення і ресоціалізація дітей з груп ризику є важливою соціальною проблемою, тому що мова йде про дітей, які мають підвищений ризик розвитку дезадаптивної поведінки. Незважаючи на високу соціальну значущість і зростання інтересу спеціалістів різного профілю до проблеми відхилень у поведінці дітей, наукові розробки, особливо профілактичного і корекційного аспектів, почали з'являтися порівняно недавно.

Так, у вітчизняній науковій, філософській, соціологічній, психолого-педагогічній літературі ***ресоціалізацію*** визначають як формування в особистості якостей, необхідних для адаптивної поведінки в суспільстві. Цей термін широко використовується в юридичній психології для визначення функцій виправно-трудових установ. Останнім часом ресоціалізація стала основною формою роботи із соціально і педагогічно занедбаними дітьми, при цьому активно застосовують технології профілактики і корекції. Вони базуються на реальному досвіді соціально-педагогічної діяльності, принципах і теоретико-методологічних закономірностях. У роботі із соціально і педагогічно дезадаптивними дітьми ці технології набувають певних особливостей зумовлених об'єктивними причинами.

Завдання соціально-педагогічної роботи з дітьми з груп ризику є:

- профілактика бездоглядності, бродяжництва, дезадаптації дітей;
- психолого-педагогічна допомога дітям, що потрапили у безвихідне становище з вини батьків або у зв'язку з екстремальною ситуацією, у тому числі у зв'язку з фізичним і психічним насильством, небезпечними для життя і здоров'я умовами проживання,;

- формування позитивного досвіду соціальної поведінки;
- ліквідація кризових станів дитини.

Наслідуючи американського психолога Карла Роджерса, який вважається одним із фундаторів гуманістичної психології, будемо називати таку соціально-педагогічну діяльність **особистісно центрованою**. Зокрема в роботі соціального педагога **особистісно центрований** стиль спілкування має бути спрямований на те, щоб поставити в центр уваги особистість дитини, з якою він взаємодіє, вирішуючи її проблеми. Такий підхід до діяльності соціального педагога заснований на гуманістичних ідеях.

Принцип активізації в контексті соціальної роботи передбачає надання допомоги і підтримки, встановлення між соціальним педагогом і клієнтом відносин, мета яких, полягає у переконанні клієнта в наданні йому гарантій, урахування його поглядів і потреб. Активізація комунікативної діяльності досягається завдяки створенню системи стимулів, перетворенню їх у мотиви й орієнтири просування до мети. Важливою умовою при цьому є створення в процесі комунікації сприятливої атмосфери психологічного комфорту клієнта.

Наведемо приклад реалізації з програми ранньої профілактики і корекції соціально-педагогічної занедбаності, яка здійснюється в певному мікросоціумі притулку.

Система притулків виконує дві основні **функції**: займається ресоціалізацією дітей з груп ризику, є центром з надання широкого спектра соціально-педагогічних послуг дітям із різними проблемами поведінки, із труднощами в навчанні і соціалізації. Саме для них розроблено програму профілактики і корекції соціально-педагогічної занедбаності, яка визначає стратегію і тактику корекції та профілактики, методи і засоби соціально-педагогічного впливу.

Відомо, що **профілактику** в соціальній педагогіці розуміють як систему превентивних заходів, пов'язаних з усуненням зовнішніх причин, чинників і умов, які викликають ті або інші соціально-педагогічні відхилення в поведінці

дітей. Реалізують її соціальні педагоги для попередження девіантної поведінки дітей.

У співробітництві з керівництвом притулку соціальний педагог розробляє методики і технології з профілактики насильства над дітьми і насильства в сім'ях; інформаційно-просвітні заходи щодо поширення інформації про важких, бездоглядних і безпритульних дітей та профілактичну роботу з ними; організовує допомогу дітям, що перебувають на стаціонарному забезпеченні.

18.3. Змістовна характеристика технології роботи соціального педагога з дітьми з групи ризику

Змістовна характеристика цієї роботи відображена в інтегрованій моделі профілактики і корекції соціальної занедбаності дітей. Таке завдання реалізується в чотири етапи.

Перший - ***мотиваційний***. Він має за мету створення високої особистісної зацікавленості дитини в запропонованих корекційних заняттях.

Другий - ***орієнтувальний***. На цьому етапі вводяться численні мотиви (альтернативи, вибори).

Третій, ***власне настановчий***, етап формує особистісно прийнятні для конкретної дитини норми поведінки, наприклад, індивідуальні настанови на тверезість, безконфліктну поведінку.

Останній, четвертий етап ***діяльнісний***, полягає в розробці соціальним педагогом для дитини планів і програм майбутньої поведінки в межах норми.

Аналізуючи процес установлення контакту з дітьми можна визначити такі умови активізації процесу комунікації й успішної взаємодії соціальних педагогів з дитиною: установлення позитивних відносин між соціальним педагогом і дитиною; прагнення соціального педагога зрозуміти проблеми клієнта; уміння підтримувати зворотний зв'язок з клієнтом; підтримка процесу комунікації у важких (табуйованих) для клієнта сферах спілкування; спільний із клієнтом вибір шляхів і методів вирішення проблеми; демонстрація почуттів соціального педагога і вияв соціально-психологічної толерантності;

урахування соціальним педагогом впливу невербальної комунікації; знання психологічних аспектів комунікації (психокомунікативного типу людини).

Об'єднання описаних підходів є найбільш продуктивним засобом активізації професійно організованої практичної діяльності соціального педагога. Їх використання впливає на налагодження успішної соціально-педагогічна взаємодії між педагогом і клієнтом.

Література

1. Горшкова Е.А., Овчарова Р.В. Реабилитационная педагогика: История и современность – М., 1992.
2. Дети группы риска: Материалы международного семинара. – СПб., 1998.
3. Дети группы риска: Социальная психолого-педагогическая помощь: Материалы науч.-практ. конф. (3-5 февраля 1998 г.). – М., 1998.
4. Олифренко Л.Я. и др. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска: Учеб. пособие /Л.Я.Олифренко, Т.И. Шульга, И.Ф.Дементьева. – М.: «Академия», 2002.

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З “ДІТЬМИ ВУЛИЦІ”

(Орієнтовна програма самостійного вивчення теми)

Заходи ліквідації дитячої бездоглядності. Типи соціально-педагогічних дитячих установ та їхні функції. Зміст, форми, методи діяльності соціального педагога із соціалізації безпритульної дитини. Профілактична робота із запобігання бездоглядності й безпритульності. Соціально-педагогічна технологія індивідуальної виховної роботи з проблемними дітьми і підлітками з неповних сімей (на основі міжнародного і вітчизняного досвіду). Соціально-педагогічна технологія індивідуальної виховної роботи за місцем проживання з проблемними дітьми і підлітками, розроблена на основі десятилітнього досвіду реалізації програм “Великі брати” “Велика сестра”. Специфіка роботи соціального педагога за програмою “Діти вулиці”.

Література

1. “Дети улицы» – растущая трагедия городов (доклад для Независимой комиссии по международным гуманитарным вопросам) . – М.: Межд. Отношения, 1990. – 148 с.
2. Дитяча бездоглядність та безпритульність: історія, проблеми, пошуки. Навч. посіб./В.М.Оржеховська, В.Є. Виноградова-Бондаренко – К., - 2004. - 177 с.
3. Життєві кризи особистості: Наук. метод. посібник: у 2 ч. – К.: ІЗМН, 1998.
4. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: Навч.-метод. посібник. – К., 1996. – 352 с.

ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ІЗ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ, ЩО ПЕРЕБУВАЛА В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

(Орієнтовна програма самостійного вивчення теми)

Специфіка виявів поведінки дитини, що перебувала в екстремальних умовах. Вивчення екстремальних умов і розроблення змісту соціальної психолого-педагогічної реабілітації дитини в зв'язку з формою вияву екстремальних умов. Етапи соціально-психолого-педагогічної реабілітації дитини. Способи формування психологічно сумісної групи. Програма соціальної допомоги дитині, що перебувала в екстремальних умовах. Модель соціально-психолого-педагогічної корекції та соціальної терапії дитини з урахуванням екстремальних умов життя.

Література

1. Колесникова Т.М. Психологический мир личности и его безопасность. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2001. – 176 с.
2. Психологія життєвої кризи /відп. Ред. Т.М. Титаренко. – К.: Агропромвидав України, 1998. – 348 с.
3. Психология экстремальных ситуаций: Хрестоматия /Сост. А.Е.Тарас, К.В.Сельченко. – Мн.: Харвест, 2000. – 480 с.

4. Черносвитов Е.В. Прикладные методы социальной медицины: Учеб. пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. – 256 с.

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО КОРИГУВАННЯ МОРАЛЬНИХ НОРМ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1. Сутність морального виховання у соціально-педагогічній діяльності.
2. Особливості процесу коригування моральних норм поведінки.
3. Алгоритм побудови програми соціально-педагогічного коригування моральних норм поведінки у дітей молодшого шкільного віку.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

21.1. Сутність морального виховання у соціально-педагогічній діяльності

Проблема морального виховання молодого покоління є однією з давніх проблем людства і водночас залишається й надалі актуальною. Сьогодні спостерігається її загострення (зростання дитячої злочинності, алкоголізм, наркоманія, проституція тощо), спричинене соціально-економічною та педагогічною ситуаціями, що склалися на сучасному етапі в Україні.

Процес морального розвитку на різних вікових етапах має свої особливості. На поведінку дітей молодшого шкільного віку впливає їх роллю в суспільстві, соціальний статус, вік. Інтенсивне формування особистісних властивостей зумовлює одночасно і складність, і придатність молодшого шкільного віку для накопичення морального досвіду.

У підході до процесу морального виховання вихідним має стати положення про формування розвиненої особистості на основі усвідомлених нею принципів загальнолюдської моралі: поваги, справедливості, гуманізму та інших чеснот, які проголошуються державною програмою "Освіта" (Україна XXI століття)" і відображені в концепції національного виховання.

Моральне виховання досліджувалося в різних його аспектах. Водночас процес педагогічного коригування моральних норм поведінки молодших школярів в умовах шкільної дезадаптації, логіка й умови засвоєння моральних

норм, які склалися в суспільстві, особистістю залишаються недостатньо дослідженими.

Поведінка дітей, які приходять до першого класу може бути різноманітною, вона багато в чому залежить від її стилю спілкування. Психологи вирізняють залежний, агресивний і впевнений, партнерський стиль спілкування (у повсякденному житті такий стиль називається гідною поведінкою).

Проблема моральної поведінки важлива для дітей молодшого шкільного віку, тому що тісно пов'язана з потребою в спілкуванні з однолітками. Сучасні умови потребують від дитини особливих навичок поведінки. Очевидно, що людина, яка поводить себе морально, швидше орієнтується в різних ситуаціях і правильно реагує на провокаційну поведінку інших.

21.2. Особливості процесу коригування моральних норм поведінки

Ефективним буде педагогічне коригування моральних норм поведінки в умовах шкільної дезадаптації яке враховує індивідуальні властивості школярів (комунікативність; сформованість інтегрованої моральної риси “гуманність”, здатність регулювати свої вчинки та поведінку, враховувати наслідки своєї діяльності, протидіяти аморальним явищам), залежить від методичного забезпечення системи уроків, організації позаурочної різнопланової діяльності школярів та реалізується шляхом взаємодії школи, родини і суспільства (спільного виховного впливу сім'ї, школи та мікрогруп), розширення морального шкільного середовища.

Дуже актуальним є питання вікових криз. Криза семи – восьми років припадає на початок навчання в школі і охоплює період молодшого шкільного віку. Під впливом цієї кризи в дітей з'являються деякі відхилення в нормах моральної поведінки, що зумовлено соціально-педагогічними причинами.

Доцільно зіставити такі феномени, як корекція, коригування навичок, педагогічне коригування. Проблема корекції в психологічному і дефектологічному аспекті розглядається багатьма вченими. В галузі психології і дефектології переважно використовується термін корекція, який в

дефектології визначають як “виправлення, поліпшення”. Під впливом досліджень про значення розвиваючого процесу, навчання в цілому (Л.С. Виготський, Л.В. Занков, І.М. Соловйов й ін.) у педагогіці висунуто основний принцип корекції.

 Основний *принцип корекції* - виправлення дефекту пізнавальної діяльності й емоційно-вольової сфери здійснюється у всьому процесі навчально-виховної роботи з учнями [1, 9].

Відмінність педагогічного коригування від корекційної роботи полягає в тому, що перше спрямовано не тільки на виправлення окремих порушень, й на формування особистості дитини, воно охоплює всі категорії дітей і передбачає спільну діяльність педагогів, психологів, дефектологів, лікарів і соціальних працівників.

Коригувальна спрямованість властива всій навчально-виховній роботі з дітьми. Вона будується з урахуванням характеру порушень розвитку й індивідуальних особливостей дитини, проте низка завдань має загальний характер і застосовується до всіх видів порушень. Чим раніш почати роботу з педагогічного коригування, тим успішніше і повніше долається недолік. Для педагогічного коригування в молодших класах в тій або іншій формі проводиться попереднє (пропедевтичне) навчання. На початковому етапі навчання виокремлюється пропедевтичний період. Особлива увага приділяється груповим або індивідуальним заняттям.

Завдяки тому, що корекція у вітчизняній педагогіці, на противагу зарубіжній розглядається, як вплив вчителя на особистість дитини в цілому і не спрямовано на виправлення окремо взятого дефекту [1, 123], то в соціальній педагогіці припускається використання терміну “коригування”.

 Коригування передбачає внесення виправлення, корективи (поправки, часткового виправлення, зміни) [3, 558]. Отже, корекція - це те, що відбувається з учнем (внутрішній процес), а коригування (або коригувальна

робота) - педагогічна діяльність, спрямована на керування процесами корекції.

Коригування норм поведінки тлумачать як виправлення, внесення коректив (поправок, часткової зміни) у помилкову поведінку дітей з метою задоволення вимог до моральних норм поведінки, що відповідають історично сформованим базовим соціальним цінностям, регулятивній основі соціально адаптованої поведінки. Необхідність коригування цих норм в умовах шкільної дезадаптації, з'явилася як можливість усунення небажаної, помилкової поведінки, яка виникає внаслідок порушення норм моральної поведінки учнів. Коригування поведінки може бути використано для поліпшення її якості, зменшення кількості помилок у трактуванні норм поведінки, зниження ймовірності їх виникнення.

Коригування моральних норм поведінки потрібно починати з моменту вступу дитини до школи. Завданням коригування на цьому етапі є виправлення відхилень і розвиток норм поведінки. Значення коригувальної роботи в початкових класах важко переоцінити, оскільки це період інтенсивного формування соціальних здібностей, найсприятливіший для засвоєння норм. Для того, щоб цілеспрямовано й успішно проводити коригувальну роботу, необхідно знати особливості дітей цього віку, які необхідно скоригувати, найефективніші шляхи та засоби для цього – є послідовність коригування.

Коригувальна робота - це не окремі вправи з удосконалювання соціально-психологічної діяльності дитини, а система засобів, що втілюється в процесі всієї навчально-виховної роботи.

У цілому, процес педагогічного коригування моральних норм поведінки в умовах шкільної дезадаптації розглядається як сукупність закономірностей та послідовних дій, спрямованих на розвиток моральності особистості: її моральної свідомості, переконань, ставлень, поведінки. Побудова цього педагогічного процесу відбувається з урахуванням індивідуальних (фізіологічних, психологічних, особистісних) особливостей і закономірностей у розвитку кожної дитини, зокрема її інтересів, схильностей, поглядів,

здібностей, стану здоров'я, культури навчальної діяльності та взаємин, на підставі особистісно-діяльнісного підходу, який реалізується комплексно в найближчому мікросоціумі дитини за умови співпраці всіх учасників виховного процесу.

 Соціально-педагогічне коригування моральних норм поведінки розуміють як цілеспрямований вплив і часткове виправлення під контролем соціального педагога помилкової поведінки на уроках і в позаурочний час з метою доведення застосування учнями моральних норм поведінки відповідно до історично сформованих базових соціальних цінностей на регулятивній основі соціально-адаптованої поведінки.

Конкретні цілі і завдання коригування, а також його методи й прийоми визначаються в конкретному випадку видом та типом відхилень у поведінці.

Отже, поняття коригування тлумачать як соціально-педагогічна діяльність, спрямовану на часткове виправлення недоліків. Ми можемо відокремити педагогічне коригування, умовно говорячи, від дефектологічної корекції тільки за об'єктом зусиль: у дефектології - це аномальні, а в соціальній педагогіці - нормальні діти із певними недоліками поведінки, викликаними швидше соціальними факторами.

Дедалі більше уваги соціальні педагоги приділяють питанням індивідуального підходу до дитини на основі вивчення особливостей її психічного розвитку. Знання основ дефектології, питань спеціальної психології і педагогіки необхідне для виявлення відхилень від норм поведінки і визначення найбільш ефективних шляхів їх коригування. До змісту поняття "педагогічне коригування" підходять з позиції теорії діяльності, що дає змогу сформулювати цілісну концепцію використання його в педагогічній науці і практиці.

21.3. Алгоритм побудови програми соціально-педагогічного коригування моральних норм поведінки у дітей молодшого шкільного віку

Починаючи розробку програми з педагогічного коригування моральних норм поведінки враховуються такі положення:

- ✱ індивідуально- диференційований підхід до учнів залежно від характеру помилок, що допускаються в поведінці;
- ✱ урахування вікових і психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку;
- ✱ діяльнісний характер навчання;
- ✱ мотивацію навчально-пізнавальної діяльності в конкретній ситуації спілкування.

Ефективність програми соціально-педагогічного коригування істотно залежить від часу здійснення інтервенції. Чим раніше будуть виявлені відхилення та порушення в поведінці і буде розпочата коригувальна робота, тим більша можливість успішного вирішення проблем у засвоєнні норм моральної поведінки. Інтервенція і коригування не є ізольованими технологіями, вони входять до комплексу дій соціального педагога.

На основі теоретичних позицій соціальний педагог може розробити модель педагогічного коригування моральних норм поведінки учнів молодших класів (рис. 21.1.). Наведена модель включає чотири послідовних етапи: репродуктивно-пояснювальний, імітаційно-практичний, пізнавально-альтернативний, проблемно-оцінювальний.

Перший етап (репродуктивно-пояснювальний) передбачає формування уявлення дитини про правильну поведінку і розуміння розбіжностей в поведінці відповідно до моральних норм.

Другим завданням цього етапу є пояснення і показ елемента нормованої моральної поведінки. Цей етап має назву репродукованого пояснення — один з ефективних й економних за часом методів виховання. За його допомогою соціальний педагог розкриває перед дітьми важливі риси етичних понять, розширює їх світогляд. Структура методу пояснення включає такі прийоми, як бесіда, роз'яснення, научіння. Після усвідомлення учнями необхідності дотримуватися норм моральної поведінки, можна переходити до наступного етапу коригувально-педагогічної роботи.

**МОДЕЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО КОРИГУВАННЯ МОРАЛЬНИХ НОРМ
ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Другий етап (імітаційно-практичний) передбачає закріплення норм. Дієвими на цьому етапі роботи є вправи на багатократне повторення комбінацій норм моральної поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях: повторення правил, норм поведінки за соціальним педагогом, добір картинок за моральними нормами поведінки, вибір із варіантів правильної картинки, відповідної моральним нормам поведінки.

Соціальному педагогу необхідно пам'ятати про те, що імітація дитиною швидко забувається і тому правильно повторену за педагогом дію не можна вважати засвоєною, а роботу з коригування завершеною. Цей етап є лише початковим у коригувально-педагогічній роботі над повединою.

Третій (пізнавально-альтернативний) етап педагогічного коригування передбачає самостійне відтворення правильної поведінки. На цьому етапі дитина діє самостійно, без зразка соціального педагога. Також відбувається закріплення вже сформованих навичок моральної поведінки. За допомогою оперативних вправ досягається усвідомлення норм, автоматизація навичок під час використання їх на наступному етапі у власній поведінці. Оперативні вправи аналітичного характеру пов'язані з різноманітними операціями з виявлення норм поведінки серед поданих варіантів, визначення поведінки, яка відповідає нормам моральної поведінки, у певних ситуаціях спілкування. До оперативних вправ конструктивного характеру зарахувати виконання таких завдань, як зміна поведінки відповідно до норм, упорядкування ситуації нормованою поведінкою за моделлю (конструкції, заданої соціальним педагогом), самостійне конструювання, розширення ситуації взаємодії (додавання до запропонованої ситуації відповідних норм поведінки), виправлення помилок у своїй поведінці і поведінці друзів.

Але слід зауважити, що вправи названої групи не можуть привести до автоматизації навичок поведінки, якщо після них не використовуються проблемно-оцінні вправи, тобто завдання, які відповідають останньому етапу соціально-педагогічного коригування.

Четвертий (проблемно- оцінний) етап передбачає

стимульоване і не стимульоване спілкування дітей, у процесі якого відбувається закріплення вже сформованих навичок поведінки, узагальнення уявлень про норми моральної поведінки. Для цього використовують метод тренінгу, спрямований на навчання адекватним формам моральної поведінки в проблемних ситуаціях. Прихильники цього методу справедливо вважають, що причиною більшості труднощів дитини в розвитку є брак адекватних проблемних ситуацій для тренування умінь і навичок поведінки. Завдання соціального педагога в таких випадках - підвищити рівень компетенції щодо дотримання норм моральної поведінки у певних ситуаціях взаємодії і під час спілкування із соціальним оточенням. Пошуково-пізнавальні завдання потребують самостійного аналізу ситуації поведінки, творчого застосування знань норм моральної поведінки. Для виконання проблемно-ситуативних вправ у формі завдань до описаної ситуації учням пропонується, ознайомившись із текстом, висловити свої міркування відповідно до поставленого завдання. Соціальний педагог має мету – виконання зазначеного виду вправ в остаточному підсумку повинно стимулювати (учні мають виражати власні думки, міркування, звертаючи увагу на дотримання норм моральної поведінки).

На прикінцевому етапі соціально-педагогічного коригування бажана участь батьків у спільній діяльності. До моменту завершення коригувальної роботи необхідно провести спеціальну бесіду - консультацію з батьками і педагогами, у якій би було підсумовано результати програми, сформульовано індивідуальні рекомендації, забезпечено втілення досягнутого дитиною на практиці. Коригуванню підлягає не тільки поведінка, але і соціальна ситуація розвитку в цілому, вся система взаємовідносин між клієнтом та його соціальним оточенням, побудова якого є результатом спільних зусиль як самої дитини, так і батьків, соціальних педагогів і вихователів.

Тобто, перехід моральних вимог у норму поведінки відбувається шляхом розуміння дітьми самої ситуації, усвідомлення і переживання ними мотиву вчинку, його наслідків для інших. Відтак, дитина не лише засвоює норму, але

й привносить у її змістовну характеристику власний смисл, ця норма набуває для неї особистісної значущості, і таким чином забезпечується єдність об'єктивного і суб'єктивного засвоєння норм моральності.

Ефективні педагогічні умови технології соціально-педагогічного коригування моральних норм поведінки молодших школярів в умовах шкільної дезадаптації:

- здатність учнів регулювати свої вчинки та поведінку, враховувати наслідки своєї діяльності, протидіяти аморальним явищам;
- взаємозв'язок коригувальної роботи з соціалізуючими функціями всіх суспільних інститутів;
- цілеспрямований розвиток сприйняття й усвідомлення учнями норм поведінки;
- спільний виховний вплив сім'ї, школи та потенціалу соціуму;
- вмотивованість вироблених розумових дій, спрямованих на засвоєння норм моральної поведінки.

Створення умов для виникнення потреби в спілкуванні відповідно до норм моральної поведінки і мотивів, що спонукають виконувати їх під час спілкування, сприяє бажанню дітей помічати і виправляти помилки, які були допущені в своїй поведінці й у поведінці своїх однолітків. Перетворенню моральних норм у регулятор поведінки молодшого школяра сприяли: співвідношення моральних норм, уявлень і поведінки дітей, єдність об'єктивного сенсу діяльності та її суб'єктивної значущості, залучення дітей до традицій і моральних норм українського народу.

Література

1. Педагогический словарь: В двух томах. – М.: АПН, 1960. – Т. 1. – 774 с.
2. Романишин І.М. Формування моральних відносин підлітків в умовах мікросоціуму: Дис. кан. пед. наук 13.00.01 . – Тернопіль, 1999. – 245 с.
3. Советский энциклопедический словарь. – М., 1982. - 1600 с.
4. Паскаль О.В. Педагогічне коригування моральних норм поведінки у дітей молодшого шкільного віку //Морально-духовний розвиток особистості в

сучасних умовах (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді).— Збірник наукових праць. — Київ: Пед. думка, 2000. — с. 71-77.

22

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СІМ'ЯМИ У КРИЗОВОМУ СТАНОВИЩІ

1. Основні принципи гуманістичної політики держави стосовно захисту дитинства.
2. Педагогічні умови ефективної роботи з сім'ями в кризовому становищі.
3. Тактика соціально-педагогічної роботи з сім'ями в кризовому становищі.
4. Комплексна програма роботи з сім'ями в кризовому становищі.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

22.1. Основні принципи гуманістичної політики держави стосовно захисту дитинства

Неоціненне значення сім'ї в духовному житті народу робить необхідним вивчення тенденцій, закономірностей її розвитку та функціонування, ставить перед дослідниками завдання аналізу її внутрішньої сутності та специфіки, розкриття її місця в процесі розбудови державності. Сім'я завжди функціонує в конкретних історичних умовах, які завжди впливають на взаємозв'язки між її членами і суспільством. Адже сім'ю розглядають як соціальний інститут, що допомагає дитині не тільки тримати знання про дійсність, а й розкриває закономірності та механізми відповідних взаємовідносин у суспільстві.

Першочерговим завданням кожної держави, кожної національної системи є виховання молодого покоління. Саме в родині виховується світогляд, моральність, національні властивості того чи іншого народу. Протягом останніх років в Україні зросла кількість сімей, які потребують невідкладної соціально-педагогічної допомоги і захисту. Як і в будь якій іншій сфері діяльності, їх мають надавати професійно підготовлені спеціалісти, які володіють відповідними технологіями цієї діяльності.

Звісно сім'я, яка належить до так званої групи ризику, тобто кризових та соціально-небезпечних категорій, є об'єктом, насамперед, соціальних впливів. Ефективність соціально-педагогічної роботи залежить від системного підходу до роботи із сім'єю і передбачає комплексне застосування соціальних, правових і психолого-педагогічних заходів у створенні єдиного педагогічного середовища, що має синергетичний ефект. Тобто ефективність комплексного впливу значно перевищує сумарну ефективність тих самих заходів у випадку їх окремого застосування.

Зарубіжний і вітчизняний досвід свідчить, що потреба в соціальній роботі особливо зростає в кризові періоди. Одним із наслідків соціальної кризи є збільшення кількості сімей, які зіштовхнулися з проблемою виживання, у яких з об'єктивних чи суб'єктивних причин соціальне функціонування ускладнене. Вони потребують допомоги державної системи соціально-педагогічного захисту та обслуговування. Після проголошення незалежності нашої держави принципи і закономірності соціально-педагогічної діяльності, в інших країнах, до певної міри штучно переносяться на український ґрунт.

Ідеї застосування основних принципів гуманістичної політики до дитинства, що характерна для розвинених країн, і спрямування на забезпечення однакових можливостей для розвитку всіх сімей залишаються поки поза законодавчою ініціативою владних структур і депутатського корпусу України [1]. У зв'язку з цим постає питання, чи залишається сім'я фундаментальним соціальним інститутом, за межами якого існування людини неможливе?

Варто зауважити, що соціально-педагогічна діяльність з сім'єю розвивалася і функціонує за принципами науковості, наступності, систематичності, що дало можливість використовувати її здобутки в сучасній соціально-педагогічній практиці. Зарубіжна і вітчизняна соціальна педагогіка становлять сукупність соціально-педагогічних теорій, які розвивалися під впливом соціальних, політичних, культурних умов розвитку держави. Цілеспрямованість професійної соціально-педагогічної діяльності соціального педагога з сім'єю сприяє формуванню особистості як професіонала нового

типу, здатного успішно вирішувати складні проблеми соціального виховання і навчання молодого покоління.

Принципи, які використовує соціально-педагогічна діяльність перерахуємо відповідно до Декларації про етичні принципи в соціальній роботі Міжнародної федерації соціальних робітників [2,129]: самореалізація шляхом взаємозалежності, звільнення шляхом солідарності, відмова від дискримінації, демократія і права людини, захист недоторканності клієнта, участь клієнтів. В соціальній політиці держави, щодо соціально-педагогічної допомоги сім'ї застосовують такі принципи: соціальні справедливність, партнерство, солідарність; участь сімей і суспільних об'єднань у розробці і реалізації соціальних програм в інтересах як самої сім'ї, так і суспільства в цілому); соціальної компенсації; гарантії, субсидіарність (пріоритет суспільних ініціатив над відповідною діяльністю державних органів і організацій).

22.2. Педагогічні умови ефективної роботи з сім'ями в кризовому становищі

Зважаючи на принципи соціально-педагогічної роботи і соціальної політики, в розробці технологій соціально-педагогічної діяльності фахівці можуть визначити аспекти, що будуть ефективними в роботі з сім'ями в кризовому становищі. Серед них:

- заємозв'язок соціально-педагогічної роботи із сім'єю із соціальною політикою української держави. Соціально-педагогічна робота буде ефективною, якщо вона буде проводитися цілеспрямовано з розвитку і формуванні національної свідомості в усіх членів родини.
- Вмотивованість соціально-педагогічної діяльності з сім'єю. Створення умов для виникнення потреби в спілкуванні соціального педагога та родини і мотивів, що спонукають їх до спілкування.
- Збільшення ступеня самостійності сім'ї (формування навичок самостійно будувати своє життя та вирішувати проблеми, що виникають).
- В умовах переходу українського суспільства до соціально орієнтованої ринкової економіки перед соціальним педагогом постають такі завдання.

- Сприяння переходу від держави, що декларує готовність вирішувати всі соціально-педагогічні проблеми, до самої людини (сім'ї), зробити її положення більш самостійним і незалежним.
- Створення умов, у яких сім'я могла б максимально реалізувати свої можливості й одержати все, призначене за законом.
- Створення умов, за яких сім'я може жити, зберігаючи почуття власної гідності і повагу.

Водночас, доцільно зауважити, що сутність соціально-педагогічної діяльності із сім'єю в нашій державі багато в чому визначається самодопомогою, виявом громадських ініціатив (як обов'язкового атрибута демократичного суспільства) розвитком власних ресурсів. Зазначимо, що специфікою здійснення української соціальної політики є те, що вона формується в рамках основних напрямків, які реалізуються в майбутньому у вигляді програм. До основних напрямів, зокрема, належать: державна сімейна політика і підтримка дитинства, що реалізується у президентських програмах “Діти України”, “Молодь України”; комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві, де передбачається активізувати роботу з функціонально неспроможними сім'ями з метою виявлення дітей, які перебувають в особливо складних морально-психологічних умовах. Соціальний педагог повинен забезпечити патронажне соціально-педагогічне обслуговування дітей з цих сімей. Регулярні патронажі необхідні для неблагополучних і, насамперед, асоціальних сімей, постійне спостереження дає змогу своєчасно виявляти і протидіяти кризовим ситуаціям, що виникають [3].

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

22.3. Тактика соціально-педагогічної роботи з сім'ями в кризовому становищі

З урахуванням теоретичних і практичних здобутків соціальної педагогіки, стратегічних положень, принципів і методичного аспекту соціально-педагогічної діяльності з сім'єю, фахівець може запропонувати певну мету

тактики цієї роботи - розробити модель поліпшення ефективності соціально-педагогічної діяльності з сім'єю в кризовому становищі.

Доповнити таку тактику можна створенням міської асоціації сімей, що опинились в кризових або соціально-небезпечних умовах існування. Наведемо приклад структури асоціації сімей (рис. 22.1.).

Міський сімейний клуб «Контакти», що ставить одним зі своїх основних завдань показати і довести значущість цілеспрямованої роботи і правильної організації в сфері соціально-педагогічної допомоги сім'ї, які перебувають у несприятливих умовах. Клуб соціально-педагогічної підтримки сім'ї повинен працювати професійно і бути надійним партнером держави в розв'язанні соціально-педагогічних проблем.

Міський сімейний клуб «Контакти» повинен виступати за незалежне, самостійне життя сімей, що мають проблеми. Поняття «незалежне життя» універсально. У філософському розумінні незалежне життя - це засіб, психологічна орієнтація особистості, що залежить від її взаємовідносин з іншими особистостями, суспільством і довкіллям.

У соціально-педагогічному плані незалежне життя - це право людини бути невід'ємною частиною суспільства і брати активну участь у всіх аспектах суспільства, це право на свободу вибору і самовизначення. Для особистості за всіх часів потрібним і цінним є свобода вибору, що залежить від ступеня соціалізації особистості, з одного боку, і рівня розвитку суспільства і суспільних відносин, з іншого.

Принциповими положеннями програми асоціації є такі:

- Сім'ям з соціально-педагогічними проблемами, повинні бути надані рівні права і рівні можливості для активної участі в житті суспільства;
- проблеми сім'ї - це не тільки соціально-педагогічні проблеми, це проблема нерівних можливостей;
- соціально-педагогічні служби підтримки створюються для людей, що мають проблеми в сім'ї, для того, щоб родини мали однакові можливості

Рис. 22.1.

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО РОБОТИ З СІМ'ЯМИ В КРИЗОВОМУ СТАНОВИЩІ

- сім'я, що має соціально-педагогічні проблеми, є головним об'єктом діяльності соціального педагога, який може професійно і компетентно вирішити всі проблеми батьків, дітей і сім'ї в цілому.

22.4. Комплексна програма роботи з сім'ями у кризовому становищі

Комплексна програма асоціації для роботи в клубі, охоплює три етапи.

Етап 1. Створення неурядової організації самодопомоги, розробка концепції і програми міського сімейного клубу «Контакти».

На першому етапі організація клубу здійснювалася за принципом моделі «Коло друзів», сутність якого полягає в тому, що для створення своєї громадської організації в умовах відсутності стартового капіталу людям із сімейними соціально-педагогічними проблемами, потрібно шукати навколо себе “зони милосердя”, у межах яких вони можуть виявляти ініціативу, творити і брати відповідальність за себе та членів своєї сім'ї. Такі “зони милосердя” створюються друзями, родичами і соціальними службами (за умови вкладення добродійних коштів). Перше “коло друзів” має включати комерційні структури і приватних спонсорів, що беруть на себе певні зобов'язання з надання добродійної допомоги. Друге “коло друзів” повинно створюватися державою, великими фінансовими структурами і фондами, що фінансують певні соціальні програми, запропоновані клубом. Третє “коло друзів” створюється для сімей, що мають дітей і підлітків з особливими проблемами (з девіантними і делінквентними виявами в поведінці).

Етап 2. Об'єднання зусиль міського сімейного клубу і соціально-педагогічних служб підтримки сім'ї з метою забезпечення сімей із соціально-педагогічними проблемами, рівними можливостями для розвитку потенційних здібностей. На другому етапі передбачається створення в структурі клубу трьох соціально-педагогічних служб підтримки: «Від батька до батька», «Персональний помічник» і «Ліцей».

Служба «Від батька до батька» - найважливіша соціально-педагогічна служба клубу, завданням якої є навчання і підготовка батьків до самодопомоги

собі і своїм дітям. Батьки повинні навчитися виявляти ініціативу, брати участь у розв'язанні сімейних проблем і відповідати за свої вчинки.

Служба «Персональний помічник» допомагає родині із соціально-педагогічними проблемами, у подоланні труднощів, які перешкоджають їй на рівних правах брати участь у житті суспільства. Персональний помічник, роль якого виконує сімейний соціальний педагог, має бути людиною, що знає особливості кожного окремого члена родини; він допомагає долати бар'єри (соціальні, психологічні, педагогічні). Персональним помічником стає найбільш компетентний і професійний соціальний педагог. За його допомогою родина, яка має проблеми, може швидше їх подолати. Навіть в умовах несприятливого соціального середовища служба «Персональний помічник» дасть родині можливість вибирати, навчатися самостійно вирішувати проблеми, що виникають. Позитивний вплив такої діяльності важко переоцінити: соціальний педагог допомагає перебори страх сім'ї перед суспільством, виявити здібностей і талантів.

У структурі клубу службу «Ліцей» створено як соціально-педагогічну, оскільки навчальна й освітня програма для соціально і педагогічно занедбаних дітей здійснюється швидше як ресоціалізуючий захід, ніж як освітній. Вивчення думки батьків та стану в сфері професійної освіти потребують від соціального педагога розроблення програми розвитку потенційних і творчих здібностей дитини, яка має соціально-педагогічні проблеми, створення передумов для здійснення на третьому етапі реалізації комплексної програми ресоціалізації дитини. Робота в «Ліцеї» має бути побудована на принципах соціально-педагогічної підтримки дітей. Реалізовується ця програма як двостороння, що розвиває принципи самодопомоги. Робота служби «Ліцей» дає змогу клубу виконувати важливу супутню задачу з розробки й апробування нових оригінальних методів навчання дитини, наприклад, у випадку роботи вдома, в інтегративних групах, дозволяє соціальному педагогу знайти особливі методи і розробити особливі вправи, застосування яких дасть можливість дитині забути на деякий час про свої труднощі, а потім, закріпивши це вміння,

поступово, крок за кроком, перетворити його в навичку. На цьому етапі використовують індивідуальний підхід, що реабілітує через творчість, розвиває потенційних здібності дитини, дозволяє розробити методичні рекомендації, які прямо стосуються відношення до питання ресоціалізації.

Інформаційна секція, що входить до служби “Ліцей”, допомагає налагодити методичну роботу з упорядкування банків даних, узагальнення досвіду тактичної роботи, збирає інформаційний матеріал для батьків і професіоналів. На інформаційну секцію покладено всю роботу не тільки із зв’язку з громадськістю, але і з прогнозування, макетування, програмування і моніторингу роботи клубу.

Етап 3. Створення сектору соціально-педагогічний реабілітації і здійснення програми соціалізації дитини, батьків, в цілому сім’ї і забезпечити їх рівними можливостями для повної й активної участі таких сімей у житті суспільства.

На третьому етапі соціально-педагогічної роботи із сім’єю передбачається, що клуб здійснює програму соціалізації дитини або всієї сім’ї, основним завданням є робота з виховання і розвитку соціально значущих якостей: вміння визначити проблеми і розв’язати їх. На третьому етапі в клубі мають створюватися передумови для впровадження комплексної програми в регіональних соціальних програм.

Перед тим, як почати розробку і здійснення програми ресоціалізації родини соціальний педагог повинен усвідомити, що ресоціалізація є не метою програми, а допоміжним засібом метод виконання певного завдання. Це відновлення і активізація розвитку потенційних можливостей людини, що має соціально-педагогічні проблеми, із метою інтеграції її в суспільство (або ресоціалізація родини шляхом творчого розвитку).

Третій етап роботи клубу “Контакт” під час реалізації комплексної програми був підготовлений по кроках (організація клубу як громадського об’єднання батьків і центру з соціально-педагогічними службами підтримки сім’ї).

Передбачаються такі результати роботи клубу: наявність власних батьківського активу, банку даних, ідеології та концепції, соціально-педагогічної служби підтримки сім'ї і розробка соціально-педагогічних програм. Метою цього проекту є створення умов для успішної ресоціалізації сім'ї, допомога в процесі розвитку і становленні особистості дитини, у формуванні потреб, інтересів, ідеалів, ціннісних орієнтації сім'ї і реалізації їх на практиці.

Програма ресоціалізації родини має бути узгоджена з психологічною, соціальною службою. Їх метою є організація позитивного середовища сім'ї, єдиного життєвого простору, координного клубом "Контакт", у якому сім'я одержала підтримку для розвитку здібності вивчення й аналізу своїх можливостей та інтересів, уміння визначати свої цілі, життєві установки, мати власну позицію. Наявність цих якостей допоможе родині правильно розуміти ситуацію і використовувати свободу вибору.

Таким чином, значущість технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями в кризовому становищі полягає в з'ясуванні ціннісних орієнтацій сучасної української родини, розширенні та поглибленні уявлень про процес професійної соціально-педагогічної діяльності соціальних педагогів, моделюванні стратегії і тактики соціально-педагогічної роботи, здійсненні якісного аналізу змісту роботи соціального педагога з сім'ями в кризовому становищі і соціальнонебезпечними сім'ями та динаміку цих процесів. Розроблена модель стратегії і тактики професійної соціально-педагогічної діяльності з сім'єю може бути використана у практиці роботи соціального педагога з підвищення психолого-педагогічного рівня батьків і етично-професійної підготовки, збагачення виховного потенціалу основних інститутів виховання, прискорення соціалізації молодого покоління.

Отже, потрібно пам'ятати, що останніми роками у зв'язку з демократичними перетвореннями деякі принципи родинного виховання переглядаються, іншим надається новий зміст. Таким чином, перехід соціально-педагогічної діяльності з сім'єю на гнучкі технології дає можливість подолати

труднощі в сім'ї, що потребують постійної соціально-педагогічної допомоги. Але варто зазначити, що завдяки участі зацікавленого педагога посилюється педагогічний вплив на життя сім'ї, формується мікросоціум, найбільш сприятливий для виховання дітей.

Література

1. Дитина серед біди і болю. – Ужгород: Родина, 1994. – 26 с.
2. Системный подход в социальной работе: Методический семинар /Составитель-редактор В.В. Колков. – М.: Институт социальной работы, 1997. – 183 с.
3. Указ Президента України про затвердження Комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві (18.03.98 р. № 200/98) – К., 1998.

ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ З СОЦІАЛЬНО ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1. Соціально-педагогічні принципи впливу на дітей з порушеннями соціальної адаптації.
2. Програма соціально-педагогічної роботи з соціально дезадаптованими дітьми.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

22.1. Соціально-педагогічні принципи впливу на дітей з порушеннями соціальної адаптації

Динамічний розвиток українського суспільства супроводжується трансформацією, модернізацією, збагаченням успадкованих від попередників соціальних та моральних цінностей, традицій. Тому проблема соціального розвитку молодого покоління є однією з найдавніших проблем людства, яка актуальна і досі. Сьогодні спостерігається її загострення (зростання дитячої злочинності, алкоголізм, наркоманія, проституція і т. ін.), спричинене сучасною соціально-економічною та соціально-педагогічною ситуацією.

Актуальність проблеми соціалізації зумовила потребу в інтеграції виховних можливостей провідних соціальних інститутів з метою вдосконалення шляхів формування нормованих соціальних відносин дітей молодшого шкільного віку і відсутністю в наш час науково обґрунтованого алгоритму продуктивного вирішення завдань соціального виховання в умовах соціальної дезадаптації; у висококваліфікованих спеціалістах (соціальних педагогах, учителях, вихователях, практичних психологах), які працюють з дітьми, та у достатньому рівні їх професіоналізму в практичній діяльності; у вивченні педагогічних механізмів коригування соціальних норм поведінки в умовах соціальної дезадаптації і в достатньому висвітленні цього питання у вітчизняній педагогіці. Розв'язання окреслених проблем потребує врахування в системі сучасного соціального виховання психолого-педагогічної специфіки впливу інформації на особистість, різнопланової за змістом, характером і якістю впливу інформації на особистість, зростання соціально-психологічних вимог соціального оточення до неї, щодо підпорядкування власних інтересів суспільним, поглиблення потреби особистості у самореалізації здібностей, самоствердження.

У Державній національній програмі “Освіта (Україна XXI століття)” наголошується, що оновлення змісту освіти, впровадження нових пріоритетних напрямів, основних шляхів реформування, нових підходів, виховних систем, форм і методів навчання і виховання та пошуку шляхів і засобів їх реалізації є важливою ланкою в реформуванні “освіти в Україні і передбачає приведення його у відповідність до сучасних потреб особи і суспільства” [1, 11]. Все це повинно реалізуватися з урахуванням сучасних вимог соціального забезпечення всіх видів людської діяльності, вироблення підходів до їх усвідомлення і сприйняття як елемента соціальної політики, складника соціального прогресу, утвердження прав людини і громадянина. Забезпечити усвідомлення соціальних норм поведінки дітьми молодшого шкільного віку з виявами соціальної дезадаптації – найважливіше завдання в роботі соціального педагога, та і в освіти в цілому.

Система соціально- педагогічного впливу на дітей молодшого шкільного віку з порушенням соціальної адаптації передбачає врахування принципів, що лежать в основі соціально-педагогічної роботи.

Принцип розуміння елементів поведінки враховує, що для кожної людини поведінка - це насамперед відчуття. Він полягає у виконанні вправ на диференціацію (впізнавання) соціальних норм поведінки для конструювання з них в подальшому власних дій. Розуміння норм соціальної поведінки передбачає вміння учнів співвідносити їх із певним явищем дійсності.

Принцип оцінювання дій поведінки – це засіб усвідомлення своїх дій.

Принцип розвитку усвідомлення соціальних норм поведінки полягає в умінні запам'ятовувати і відтворювати поведінку, яка відповідно до загальнолюдських. Учень навчається доречності вжитку тієї або іншої норми поведінки в різноманітних ситуаціях спілкування.

Комунікативна спрямованість процесу навчання, у ході якого учні повинні опановувати соціальні норми поведінки як засіб спілкування, набуваючи навичок їх практичного використання.

Принцип максимальної активності – своєчасне залучення дитини, що опановує норми соціальної поведінки, до сфери спілкування, надання їй можливості реалізувати їх на активній практиці.

Домінантна роль ігрової діяльності. Ефективність використання ігрових ситуацій і дидактичних ігор зумовлена тим, що вони найбільше відповідають віковим психологічним особливостям молодших школярів, методичному прийому навчання, який сприяє мобілізації резервів. Саме ігрові ситуації допомагають створити умови, за яких коригування соціальних норм поведінки буде відбуватися в умовах природного, безпосереднього спілкування дітей. Саме під час гри відбувається процес засвоєння правил та перетворення їх на стійкі форми поведінки. Спочатку діти переймають соціальну поведінку шляхом наслідування, потім починають глибше усвідомлювати сутність самих правил та норм. Вони не тільки уважно стежать, щоб інші діти ретельно дотримувалися правил та норм, а й самі їх виконують.

Розігруючи запропоновану соціальну роль, дитина вирізняє ті правила та норми, які є соціально прийнятими, і робить їх правилами своєї ігрової поведінки. Наприклад, виконуючи роль матері, дівчинка піклується про свою дитину, намагається бути справедливою. Іншими словами, у грі втілюється взірцева поведінка.

На думку Л.І. Божович, «гра — це той механізм, який «перетворює» вимоги соціального середовища у потреби самої дитини. Вона сама визначає, як слід поводитися в тій чи іншій ситуації, не чекаючи схвалення оточення. Нагородою є почуття власного задоволення та радості, викликані виконанням своєї ігрової ролі» [2, 96].

Емоційна насиченість занять забезпечує дитині можливість користування вербальними і невербальними засобами як допоміжними у процесі засвоєння соціальних норм поведінки. Це передбачає використання цікавого мовного матеріалу (прозового і віршованого), при відтворенні якого була можливість демонстрації перед учнями емоційно виразної промови із відповідною інтонацією, емоційними жестами.

Принцип послідовності засвоєння соціальних норм поведінки передбачає, що в процесі подання нового матеріалу враховується послідовність надходження інформації, яку дитина після засвоєння буде самостійно використовувати в процесі спілкування. Тобто потрібно правильно визначати послідовність різних за складністю вправ та їх кількість для формування навички. Має діяти принцип “від простого до складного”. Дитина навчається спочатку виконувати дії за зразком соціального педагога, потім — самостійно відтворювати їх.

Усвідомленість засвоюваної соціальної норми — це основна вимога для її засвоєння, тому що підвищує здатність до орієнтування дитини в складних співвідношеннях дій.

Вмотивованість поведінки. Створення умов для виникнення в дітей потреби у спілкуванні відповідно до соціальних норм поведінки і мотивів,

розвиває бажання помічати і виправляти помилки, які допускають учні у своїй поведінці.

23.2. Програма соціально-педагогічної роботи з соціально дезадаптованими дітьми

Технологія роботи з соціально дезадаптованими дітьми молодшого шкільного віку може бути побудована у вигляді програми з системою вправ, що передбачають:

- а) несвідому і свідому імітацію;
- б) відтворення норм поведінки, що коригується;
- в) видозміну матеріалу, який коригується;
- г) самостійні дії.

Коригувальна робота над навичками соціальної поведінки учнів молодших класів здійснюється з урахуванням помилок поведінки. Змістовий бік педагогічного коригування соціальних норм поведінки учнів молодших класів в умовах соціальної дезадаптації включає:

1. Вправи у складі уроків, які виконуються зазвичай наприкінці заняття. Для цього виділяється 15 хвилин. Такі вправи передбачають виконання проблемно-ситуативних завдань пошуково-пізнавальних завдань.

2. Коригувальні уроки, мета яких скоригувати соціальні норми поведінки дітей, що мали відхилення від загальнолюдських цінностей. Проводяться два рази на тиждень.

3. Позакласна робота в групах продовженого дня (індивідуальна) здійснюється три рази на тиждень.

4. "Гурток друзів правильної поведінки" проводиться 1 раз на тиждень і передбачає групову форму роботи з дітьми які виявили інтерес до засвоєння соціальних норм поведінки.

Отже, за визначенням О.В. Матвієнко, “початок систематичного навчання в школі дає дитині змогу вступати в нові стосунки з оточуючими людьми, тобто посісти нове для неї місце в суспільстві. Перехід до цього нового статусу становить важливу передумову виховання особистості” [3, 62].

Для корекції соціально- дезадаптованої поведінки може бути використана інтегративна модель ранньої профілактики і корекції соціальних норм поведінки дітей молодшого шкільного віку.

Програма (див. рис. 23.1.) охоплює чотири послідовних етапи: пропедевтичний, або когнітивно-ознайомлювальний, орієнтований або власно-установчий, репродуктивний, системний або практично-виконавчий. Опишемо їх.

Під час профілактично-корекційної роботи соціальний педагог концентрує увагу на заняттях на групі дітей з низьким рівнем соціального розвитку.

Модель було побудовано як профілактично-корекційну тренінгову програму з урахуванням вікових особливостей дітей: для дітей молодшого шкільного віку (6 – 10 років). Проводиться також індивідуальна корекційна робота з дітьми, що мають суттєві порушення соціально-особистісного розвитку. Завданнями роботи тренінгової програми є:

- подолання страху;
дітей
- тренування навичок спілкування;
- підвищення самооцінки, корекція рівня домагань;
- тренування навичок ефективного спілкування;
- тренування соціально-нормованих навичок поведінки.

Програму для дітей групи ризику розраховано на заняття, що проводилися двічі на тиждень протягом всього навчального року. Заняття тривають від 20 до 40 хвилин залежно від їх змісту і рівня соціальної занедбаності групи. Середня кількість дітей у групі коливається від 2 до 6.

Перший етап інтегративної моделі – **пропедевтичний (когнітивно-ознайомлювальний)** – ранньої профілактики і корекції поведінки дітей групи ризику передбачає використовуючи всі види пам'яті - слухову, зорову, рухову формування образу правильної поведінки у дітей молодшого шкільного віку

**ІНТЕГРОВАНА МОДЕЛЬ РАННЬОЇ ПРОФІЛАКТИКИ І КОРЕКЦІЇ
СОЦІАЛЬНИХ НОРМ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

групи ризику, навчання дітей диференціації понять “соціальна норма” і відхилення від норми. На цьому етапі в межах школи, що виховує людяність проводяться заняття, що допомагають дітям відчувати виховну ситуацію, причини виникнення помилок у поведінці. Одним з методів висвітлення зразка правильної поведінки є бесіда. За сутністю – це роз’яснення в діалогічній формі принципів і норм правильної поведінки. Теми бесід можуть бути різноманітними: дружба і товаришування, доброта і чуйність, правдивість і чесність.

Матеріалом для таких бесід є життєві факти, конкретні вчинки дітей, а також художні твори, які навчають розрізняти погані вчинки не недокучливими повчаннями, а за допомогою яскравих художніх образах, що впливають на емоції школяра. Саме приклади з літератури дають змогу розкрити перед вихованцями складність взаємин між дітьми, багатогранність характерів, особливості людських переживань.

У процесі бесіди вихователь ставить перед дитиною завдання осмислити своє ставлення до персонажів, дати їм характеристику, оцінити і обґрунтувати їх. Спочатку пропонуються запитання, котрі потребують аналізу конкретних фактів, явищ (Хто із персонажів тобі сподобався? Чому? Хто вчинив погано? Чому ти так вважаєш?) Таким чином, діти узагальнюють, роблять висновки, встановлюють зв’язок між випадками, що відбувалися раніше (Пригадайте, чи не траплялось такого з вами? А як би ти вчинив в такому випадку?) Наприкінці бесіди підводяться підсумки, формується позиція, яку мають наслідувати діти. Соціальному педагогу може допомогти народна мудрість – прислів’я, приказки, вислови метафори (“Сам пропадай, а товариша виручай”, “Немає друга - шукай, а знайшов – бережи”).

Другим завданням першого етапу профілактично-корекційної роботи є пояснення і показ дітям групи ризику випадків соціально-нормованої поведінки і елементів, що відповідають соціальним нормам поведінки. Ця мета досягається шляхом проведення заняття, на якому демонструється модель

правильної поведінки, дає можливість для формування високої особистісної зацікавленості. Такий підхід пов'язаний з розширенням кола мотивів дітей, появою нових предметів діяльності і, як наслідок, з позитивними зрушеннями в соціальному розвитку мотиваційної сфери. Цей вид роботи проводиться індивідуально з кожною дитиною в групах подовженого дня і використовується тільки для тих учнів, у яких спостерігається відхилення від соціальних норм поведінки. Специфікою цього етапу профілактично-корекційної роботи є те, що застосовувані вправи спрямовані на усвідомлення схожості і відмінності у використанні соціальних норм поведінки.

На першому етапі роботи також в класі вводиться "Літопис", який складають спільно вчителі й діти, але за однієї умови: пишу тільки хороше! Про погане — ні слова, ніби його зовсім немає. "Літопис" — це пам'ять, яка зберігає хороший досвід. Адже багато чого забувається. Це допомагає дітям вже в першому класі турбуватися про те, щоб протягом багатьох років їх об'єднували спільні спогади. Це свідомо створена пам'ять класу.

Пропонуючи записати щось в "Літопис", соціальний педагог може сказати: "А про те, що нас засмучує, поговоримо на підсумках дня, які ведуть учні, запитуючи: "Хто сьогодні сів зерна зла?" (відповідь має починатися словами: "Я сів..."), "Хто ж посіяв зерна добра?" (можливі різні варіанти відповіді).

Підсумки дня — це доброзичлива, щира розмова, яка допомагає нам зрозуміти іншого й себе, визначати причини поганих і добрих вчинків, розумно реагувати на них.

Другий етап - орієнтовний (власно-ознайомлювальний) відповідає другому етапу інтегративної моделі. На цьому етапі вводяться численні мотиви (альтернативи, вибори), що потенційно опредметчують потребнісний стан дитини. Діяльнісним на цьому етапі роботи є багаторазове повторення вправ на соціально-нормовану поведінку в різноманітних ситуаціях спілкування: повторення правил соціальної поведінки за педагогом, добір картини. Спеціально акцентуючи увагу учнів на нормах поведінки, що коригуються,

соціальний педагог досягає використання конкретних знань, які потрібні для формування соціально-нормованої поведінки.

Зазначені вправи розглядаються як свідомі дії учнів, оскільки проводяться після роз'яснення. У процесі виконання цих вправ закріплення правил поведінки відбувається у поєднанні з коригуючими діями соціального педагога. Брак досвіду соціально-нормованих відносин у молодших школярів групи ризику потребує створення спеціальних ситуацій (метод створення педагогічних ситуацій). Глибока зацікавленість дитини певною ситуацією спонукає її ідентифікуватися з дійовими особами і пропонувати свої варіанти поведінки. Досвід вирішення ситуацій соціально-нормованого вибору допомагає дитині з повагою ставитися до іншої людини, стає предметом уваги й усвідомлення, а також формує її здатність до позитивних вчинків.

Цей етап формує особистісні, прийнятні для кожної дитини мотиви зміни своєї поведінки, наприклад, установки на безконфліктну поведінку тощо. На цьому етапі соціальний педагог дає дитині можливість спробувати себе в різних видах діяльності – від простих контактів із однолітками в клубі або гуртку, на спортивному майданчику, до складних і творчих видів занять. На цьому етапі дитині пропонують широкий виборів можливостей, щоб відбулося перетворення первинного дифузійного стану на мотиви, тобто і перехід у сферу корекційного впливу.

Одразу після того, як виявилася схильність молодшого школяра до якоїсь діяльності, соціальний педагог допомагає дитині глибше зрозуміти сутність обраної справи, з'ясувати її привабливі аспекти, розкрити можливості і перспективи.

Орієнтовний (власно установчий) етап профілактично-корекційної роботи з дітьми групи ризику охоплює три стадії. Перша передбачає вправи для розвитку у дитини позитивного ставлення до людини, друга – бесіди з дітьми на теми, безпосередньо стосуються її “Я”. Третя – проведення занять на виховання грічності, звички правильно себе поводити та вправи на розвиток вміння оцінювати свої вчинки.

Третій (репродуктивний) етап ранньої профілактики і корекції соціального розвитку дітей групи ризику молодшого шкільного віку передбачає самостійне використання соціальних норм поведінки. На цьому етапі учні, без прикладу соціального педагога використовують скориговану модель поведінки, педагог лише допомагає дитині виявити конкретні навички. Використання на цьому етапі елементів ігрових методик, створення казкових ситуацій дає можливість, з одного боку, зосередити увагу учнів на навичці, що коригується а з іншого о – допомагає створити атмосферу емоційної захопленості, усуває психологічний бар'єр, переборює сором'язливість під час виконання завдань. Учень виконує завдання в природних для нього умовах соціально-нормованого спілкування.

Відомо, що молодший шкільний вік – це вік пошуку, тому етично-евристичні бесіди можна проводити у вигляді творчо-пошукових діалогів, дискусій. У структурі занять можна планувати пошук таких рішень чи відповідей, які б об'єднували усвідомлення, переживання і дію. Це буде проекцією вікової специфіки самої дитини, а з іншого – пропонованих понять, явищ, фактів, тобто “диференціацією соціальної інформації на рівні інтегрованого сприйняття”.

Третій етап охоплює дві серії тренувальних занять. Перша серія передбачає тренування соціально-нормованої поведінки, друга – заняття, спрямовані на тренування навичок продуктивного спілкування.

Четвертий системний (практично-виконавчому) етап профілактично-корекційної роботи передбачає стимульоване і нестимульоване спілкування дітей, у процесі якого відбувається закріплення вже сформованих навичок соціально-нормованої поведінки, узагальнення уявлень про різноманітні комплекси поведінки. Заключний етап роботи спрямований на активізацію використання соціальних норм поведінки в практичному спілкування дітей молодшого шкільного віку. Не стимульоване спілкування передбачає активне використання нових вмінь і навичок в повсякденному житті. Учні перебувають в умовах максимальної активності, для них створюються виховні ситуації, що

стимулюють їх як до взаємодії і оцінно-контрольної діяльності. Вправи, що використовуються на цьому етапі включають пошуково-пізнавальні і проблемно-ситуативні завдання, які вчать дітей міркувати, аналізувати, узагальнювати і порівнювати. Постійний пошук, розв'язання проблемних завдань активізують творчість, інтерес до навчання. Пошуково-пізнавальні завдання потребують самостійного аналізу ситуації поведінки, творчого засвоєння знань.

Проблемно-ситуативні вправи відбуваються у формі драматизації. У завданнях до описаних ситуацій учням пропонується висловити свої міркування щодо проблеми. Мета соціально-педагогічної роботи – стимулювання мислення, міркування. Учні мають виражати власні думки, погляди, звертаючи увагу на правильне використання соціальних норм поведінки. У процесі виконання названих завдань школярі навчаються визначати зміст ситуаційних конструкцій, підбирати поведінку, що відповідає соціальним нормам.

Отже, перехід соціальних вимог у норму поведінки відбувається шляхом розуміння дітьми самої ситуації, усвідомлення і переживання ними мотиву вчинку, наслідків ненормованої поведінки для інших. Відтак, дитина не лише засвоює норму, але й привносить у її змістовну характеристику власний сенс, ця норма набуває для неї особистісної значущості, і таким чином забезпечується єдність об'єктивного і суб'єктивного засвоєння норм соціальності.

Література

1. Державна національна програма “Освіта (Україна ХХІ століття)” – К.: Райдуга, 1994.
2. Божович Л.И. Избранные психологические труды. – М., 1995.
3. Матвієнко О.В. Основи виховання моралі у молодших школярів. – К.: Стилос, 1999.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1. Завдання соціально-педагогічної роботи з попередження дитячої злочинності.
2. Шляхи взаємодії соціального педагога з сім'єю щодо попередження дитячої злочинності.
3. Соціально-педагогічна технологія попередження дитячої злочинності.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

24. 1. Завдання соціально-педагогічної роботи з попередження дитячої злочинності

Попередження дитячої злочинності є невід'ємною частиною структури соціально-педагогічної діяльності. Профілактична робота соціального педагога з цього напрямку, тобто забезпечення правового виховання є досить актуальною проблемою. Натомість, деякі прикладні питання особливо гостро постають під час перебудови освітньої і правової системи держави.

Зусилля спеціалістів у цій сфері мають бути спрямовані на розв'язання найважливішого напрямку соціально-педагогічної діяльності - запобігання негативного впливу на свідомість дітей інформації, що містить елементи жорстокості, насильства, порнографії, пропагує наркоманію, пияцтво, алкоголізм та тютюнопаління; випадків девіантної та антисоціальної поведінки. В "Основних напрямках розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян України" окреслено шляхи розв'язання цієї проблеми, зокрема: "розробка та реалізація серед молоді і неповнолітніх комплексних планів запобігання девіантної поведінки, антисоціальних проявів, профілактика правопорушень, створення мережі центрів соціально-психологічної реабілітації дітей і молоді, центрів реабілітації жінок та дівчат, які потерпіли від насильства, запровадження профілактичних програм центрів соціальних служб для молоді та служб у справах неповнолітніх, розробка і

впровадження системи всеукраїнських акцій "Антинаркотик", "АнтиСНІД", "Тверезість", "Життя без паління" та інших" [3, 165].

Формування правосвідомості дітей молодшого шкільного віку відбувається шляхом попередження делінквентних відхилень у їхній поведінці. Зростання агресивних тенденцій у дитячому середовищі відображає одну з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства, адже за останні роки різко зросла дитяча злочинність.

Слід зазначити, що в літературі вирішення питання соціально-педагогічного попередження дитячої злочинності розглядається переважно фрагментарно. Значна частина фахівців здебільшого акцентує увагу на актуальності цієї проблеми, пропонуючи узагальнені, безсистемні підходи щодо можливості її вирішення.

Аналіз сучасного стану дослідження означеної проблеми засвідчив, що вчені намагаються не тільки теоретично обґрунтувати свої підходи в цій галузі, але і втілити їх у практичну діяльність.

Досліджуючи аспект юридичної відповідальності неповнолітніх, Н.А. Мирошніченко зазначає, що першим ланцюжком у попередженні конфлікту із законом неповнолітніх є знання того, що таке закон, чим він відрізняється від норм моралі, та якими будуть для людини наслідки порушення закону. За новим законодавством України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до здійснення злочину виповнилося 16 років. Знижуючи вік кримінальної відповідальності за окремі види злочинів, законодавець ураховує їхню суспільну небезпеку і можливість її сприйняття у більш ранньому віці [4, 100].

Найбільш повно спробував обґрунтувати і застосувати на практиці методику практичної підготовки майбутніх фахівців А.М. Столяренко. Автор запропонував комплексну систему юридично-педагогічної роботи. У своїй концепції він досить докладно розглянув питання правової соціалізації та культури громадян, соціально-педагогічні фактори у правовій сфері, проблему формування правової культури [5].

П.М. Щербанем були досліджені прикладні аспекти правової культури особистості. Слід зазначити, що вченим було визначено “складники правової культури особистості” [6].

Державні документи “Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті”, “Закон України про охорону дитинства” спрямовані на формування в дітей молодшого шкільного віку соціальних, моральних та правових норм поведінки гідних громадян України, шляхом забезпечення пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонійності відносин людини і довкілля, суспільства і природи; формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, готовності їх захищати; утвердження принципів загальнолюдської моралі (справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності); вивчення і бережливого ставлення до культури, традицій, звичаїв усіх народів, що населяють Україну. Всього цього позбавлені діти, які в соціально-педагогічному аспекті належать до групи ризику.

Правовим вихованням молодого покоління повинні займатися, крім навчальних закладів, найрізноманітніші суспільні структури, спеціально сформовані з цією метою, центри соціального обслуговування, як державні, так і недержавні.

Правопорушеннями неповнолітніх є відхилення в поведінці, ігровій, навчальній та інших видах діяльності. Ця лінія поведінки нерідко бере свій початок у ранньому дитинстві і за несприятливого збігу обставин призводить в остаточному підсумку до стійкої недисциплінованості та інших форм антигромадської поведінки в підлітковому віці.

Неетична поведінка, невміння виконувати вимоги і підпорядковуватися відповідній діяльності (наприклад, навчальній, трудовій) згодом переростають у недисциплінованість, небажання зважати на суспільні норми. Виникає проблема ранньої профілактики антигромадської поведінки, що має починатися з попередження педагогічної занедбаності дітей. Робота соціального педагога в першу чергу повинна бути спрямована на гуманізацію педагогічного процесу,

формування культури спілкування й емпатійного розуміння в системах “учень – учитель”, “учень – учень”, “учень і соціум”, “учень – батьки”.

Стан правового виховання щодо його реалізації у соціально-педагогічних закладах виявляє як об’єктивні, так і суб’єктивні недоліки. Зокрема, у спеціалізованих установах соціально-педагогічної спрямованості недостатньо відпрацьовано систему пропедевтичної роботи з попередження злочинності серед дітей 7-10 років. Така робота повинна розпочинатися не тільки з дітьми з делінквентними відхиленнями у поведінці, а й з так званими “благополучними” дітьми.

24.2. Шляхи взаємодії соціального педагога з сім’єю щодо попередження дитячої злочинності

Оскільки причини педагогічної занедбаності дітей обумовлені недоліки виховної діяльності сім’ї, дитячого садка і школи, то її успішне подолання залежить від їх тісної взаємодії. Основними шляхами спільної роботи сім’ї, школи і соціального педагога з педагогічно занедбанними дітьми є:

- підвищення рівня педагогічної культури батьків, науково-методичного рівня педагогів з аналізованої проблеми;
- програмування змісту профілактичної роботи;
- практична реалізація складної програми попередження дитячої злочинності;
- аналіз її результатів.

Мета такої взаємодії - перебудова сімейного виховання й освітньої роботи з педагогічно занедбанними дітьми в школі. Успішному розв’язанню завдань профілактичної роботи сприяють як загальні методи (створення сприятливого психологічного мікроклімату в сім’ї, школі, усунення емоційно-психологічних перевантажень дитини), так і спеціальні:

- організація успішних досягнень дитини в рольовій грі;
- навчання, керівництво її поведінкою шляхом акцентуації на позитивних якостях;

- формування його взаємовідносин з однолітками шляхом навчання принципам діяльності в колективі;
- подолання хиб, недоліків, дисгармонійності інтелектуального, морального й емоційно-вольового розвитку.

Розвиток в період дитинства здебільшого визначає майбутнє людини. Залежно від якості, тривалості та ступеня несприятливого впливу негативні установки в поведінці дітей можуть мати незначний вплив на її поведінку і легко долаються або ж можуть стати основними і потребувати тривалого і наполегливого перевиховання.

У профілактиці дитячої злочинності мають брати участь не тільки психологи і соціальні педагоги, й батьки. Профілактика занедбаності може здійснюватися в двох напрямках:

- попередження її виникнення, тобто усунення зовнішніх причин, що можуть зумовлювати такий стан дитини, інтенсивне формування позитивних і гвितिщення негативних якостей, властивостей, рис особистості;
- попередження її розвитку, тобто подолання виникаючих прогалин, що виникають у розвитку дітей, корекція поведінки, діяльності й відносин, зміна негативного емоційного стану дитини.

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

24.3. Соціально-педагогічна технологія попередження дитячої злочинності

Задля вирішення цієї проблеми дитячої злочинності можна використовувати зразкову програму організації індивідуальної роботи з попередження, що складається з трьох основних напрямів допомоги.

1. Зміна умов сімейного виховання дитини:

- підвищення психолого-педагогічної грамотності батьків, культури взаємовідносин;
- створення виховних ситуацій, у сім'ї, активне залучення батьків до виховного процесу;

- індивідуальні консультації, допомога батькам у вихованні позитивних і подоланні негативних якостей дитини;
- контроль за організацією нормального режиму життя і діяльності дитини, усунення її бездоглядності;
- допомога в організації розумової діяльності дитини (ігор, праці, творчості, пізнання навколишнього світу), її спілкування в сім'ї;
- заходи для усунення порушень сімейного виховання, відновлення виховного потенціалу сім'ї.

2. Удосконалення освітньо-виховної роботи з класом:

- 📖 корекція ставлення педагога до дитини, рекомендації щодо методів роботи з ним, активне використання методики позитивного стимулювання учнів, зняття психологічних перевантажень;
- 📖 гуманізація міжособистісних відносин у дитячому колективі, створення доброзичливого психологічного мікроклімату в класі, емоційно комфортного для усіх дітей;
- 📖 раціоналізація освітньо-виховної роботи в класі;
- 📖 взаємодія педагогів і батьків у навчально-виховному процесі.
- 📖 Допомога дитині в особистісному зростанні:
- 📖 організація психологічного обстеження дитини і надання їй необхідної психологічної допомоги;
- 📖 індивідуальна робота зі згладжування недоліків інтелектуального, морального, емоційно-вольового розвитку;
- 📖 включення дитини до активної діяльності з урахування її позитивних інтересів і схильностей;
- 📖 подолання немотивованості, негативної мотивації навчання;
- 📖 організація успішного засвоєння дитиною шкільної програми;
- 📖 регулювання спілкуванням дитини з однолітками, зважаючи на її позитивні якості;
- 📖 робота з формування мотивації досягнень.

Характер перебігу і зміни психологічної занедбаності залежить від її тривалості, але педагог завжди має розраховувати на успіх корекційної роботи.

Прикладом правового виховання дітей молодшого шкільного віку може бути системна інтегративна модель профілактики відхилень від норм поведінки. За мету ставлять визначення пріоритетних напрямів розвитку сучасної соціально-педагогічної науки, які б дозволили більш конструктивно та ефективно організовувати правове виховання дітей.

Для досягнення поставленої мети вирішують такі завдання:

- уточнення та аналіз поняття “попередження дитячої злочинності”;
- виявлення причин, що призводять до появи відхилень у правових нормах поведінки в дітей;
- розроблення системної інтегративної моделі попередження відхилень від правових норм поведінки дітей.

У науковій літературі є різні підходи до визначення феномену “попередження дитячої злочинності”. За О.В. Вдовиченко, “деліквентність — це різновид девіантної поведінки, за яку несуть карну відповідальність”. Деліквентність (від лат. *delictum* — провина, порушення) — сукупність протиправних вчинків чи злочинів, що не відповідають формально зафіксованим юридичним нормам, виконання яких гарантоване державою [4, 86]. Об'єктивна причина делінквентної поведінки в дітей, полягає в тому, що в неповнолітніх процес соціалізації (засвоєння зразків поведінки, психологічних механізмів, соціальних цінностей і норм) і процес формування делінквентної поведінки (тобто поведінки, яка відхиляється від правових норм) за часом збігаються.

Відповідно, делінквентність є закономірним наслідком невдалого, дефектного прилучення неповнолітніх до культури, комунікації і навчання, а також наслідком використання незадовільних форм соціалізації.

У соціально-педагогічній діяльності із попередження дитячої злочинності, на нашу думку, провідне місце належить правовому вихованню.

Воно можливе за умов використання різних форм виховної роботи (конкурсів, змагань, олімпіад, вікторин тощо), які б давали змогу кожному учню самовиразитися, займатись улюбленою справою, спонукали б до творчості, навчали розумному використанню вільного часу.

На жаль, сучасні освітні заклади (загальноосвітні школи, школи-інтернати, школи і центри соціальної реабілітації неповнолітніх, схильних до делінквентної поведінки; особливо притулки та розподільники) не можуть повністю виконувати функцію формування настанови на свідому правомірну поведінку. Тому серед неповнолітніх відбувається власний, не завжди правильний, пошук альтернативних цінностей, формування власної субкультури. За таких умов попередня девіація може змінитися делінквентною настановою.

Підготовчим етапом правового виховання є діагностичний спрямований на вивчення дітьми молодшого шкільного віку правових норм поведінки, а також співвідношення правових норм, понять і поведінки. Для досягнення цього мають вирішуватися такі завдання:

- одержати діагностичну інформацію для подальшої взаємодії з кожним учнем з метою попередження дитячої злочинності;
- визначити ефективні шляхи та засоби соціально-педагогічного впливу на особистість дитини групи ризику;
- виробити найбільш доцільну стратегію і тактику впливу на учня;
- спрогнозувати можливі результати впливу.

Провідними *принципами діагностичної роботи* є:

- принцип єдності свідомості і діяльності, відповідно до якого свідомість виявляється в діяльності, навпаки як сукупність понять, суджень, оцінювань, переконань свідомість спрямовує вчинки і дії людини й одночасно сама формується під впливом поведінки і діяльності.
- принцип цілісності як узагальненої характеристики об'єкта пізнання, що має складну внутрішню структуру.
- принцип єдності біологічного і соціального в людині.

Діагностику можливо проводити, використовуючи опитування за «Методикою діагностики схильності до поведінки, що відхиляється» (2, 293), що охоплює сім шкал. У дослідженні використовувалися запитання, що визначають схильність до делінквентної поведінки. Діагностування дає змогу соціальному педагогу визначити у дітей рівень правової вихованості за критеріями та їх показниками, які були виділені П.М. Щербанем [6, 100]:

- Знання прав і обов'язків громадян;
- Дотримання Конституції та законодавства України;
- Повага до національної і державної символіки України;
- Знання головних положень Загальної декларації про права людини, Декларації прав дитини та Конвенції про права дитини ООН;
- Усвідомлення громадянської відповідальності за здійснення вчинків і правопорушення;
- Прагнення до засвоєння правових знань, основ громадянського, трудового, сімейного, кримінального законодавства;
- Дотримання національних і загальнолюдських морально-етичних приписів, традицій та звичаїв;
- Негативне ставлення до проявів беззаконня і правопорушень.

Визначення критеріїв правової культури є для соціального педагога підґрунтям умовного виокремлення чотирьох рівнів сформованості правових норм поведінки у дітей молодшого шкільного віку.

Високий рівень. Це діти, у яких є правильні й досить сформовані для їхнього віку правові уявлення, поняття, повні знання нормованих вимог. Вони вміють адекватно оцінювати як свої вчинки, так і вчинки своїх товаришів, контролювати себе, у них немає сукупності стійких негативних якостей, рис, почуттів, станів (тривожність, агресивність, асоціальність). У навчально-пізнавальній діяльності такі діти керуються суспільно значущими мотивами, їм властива різноманітність інтересів, доброзичливість, співчуття, правдивість, чуйність, самостійність, ввічливість, дотримання національних і

загальнолюдських морально-етичних приписів, традицій, звичаїв. Характерне також негативне ставлення до порушення прав, тобто поведінка і спілкування стійкі й позитивно спрямовані, виявлення активного пізнавального інтересу до світу і взаємовідносин людей, до свого майбутнього.

Достатній рівень правової культури дітей характеризується наявністю різнобічних інтересів, самостійністю у виконанні діяльності щодо задоволення інтересів, потреб, відсутністю негативних психічних станів, подекуди спостерігається сталість нормованої поведінки в різних ситуаціях взаємодії. Для дітей характерні такі моральні почуття, як доброзичливість, ввічливість, дисциплінованість, чуйне ставлення до товаришів, батьків, учителів, допомога товаришам.

Середній рівень. Для учнів характерна наявність нечітких моральних і правових уявлень. Їхні інтереси не завжди усталеними, переважають особистісно значущі мотиви, вони не завжди правильно оцінюють свої вчинки та вчинки товаришів. Знання нормованих вимог права неповне, лише часткове володіння навичками і звичками колективного спілкування, відсутній самоконтроль поведінки. Вони не завжди чемні та скромні, хоча поведінка і спілкування має позитивне спрямування, добре знають правила культури правової поведінки і взаємовідносин, самостійно виконують їх у звичайній обстановці. В нових умовах і ситуаціях можуть відчувати скутість, потребу в підтримці дорослих. Чуйно реагують на оцінку своїх дій і вчинків, утримуються від негативних виявів. У спілкуванні діють узгоджено, прагнуть до взаєморозуміння, участі у здійсненні загального задуму. Здатні до елементарної саморегуляції і самоконтролю. Виявляють позитивний інтерес до навчання у школі.

Низький рівень сформованості правової поведінки характеризувався наявністю сукупності негативних стійких якостей, почуттів, станів, неусталеністю інтересів, байдужістю до колективу, товаришів. У своїх діях діти керуються тільки власними інтересами, зневажають допомогою інших, у них неусталена, подекуди ситуативна соціально нормована поведінка, майже немає

почуття правдивості та чесності. Хоча вони мають уявлення про правову культури поведінки, але звичка постійно їх дотримуватись у них ще не сформувалася, здебільшого поведінка визначається безпосередніми спонуканнями. Діти відчують труднощі у спілкуванні, пов'язані з невмінням ураховувати позицію партнера. Погано орієнтуються в емоційних станах тих, хто їх оточує. Поряд із добрими вчинками спостерігаються вияви девіантної поведінки. Слабкість саморегуляції у спілкуванні – діти вживають брутальні слова. Ставлення до майбутнього не визначене, інтерес виявляється переважно до атрибутивного боку своєї нової соціальної позиції. Найбільш складною є група дітей, в яких були порушення емоційного та міжособистісного спілкування.

Попередження ювенальної злочинності можливе за рахунок системної інтегративної соціально-педагогічної діяльності, яку можна представити у вигляді моделі попередження злочинної поведінки дітей молодшого шкільного віку (рис. 24.1.).

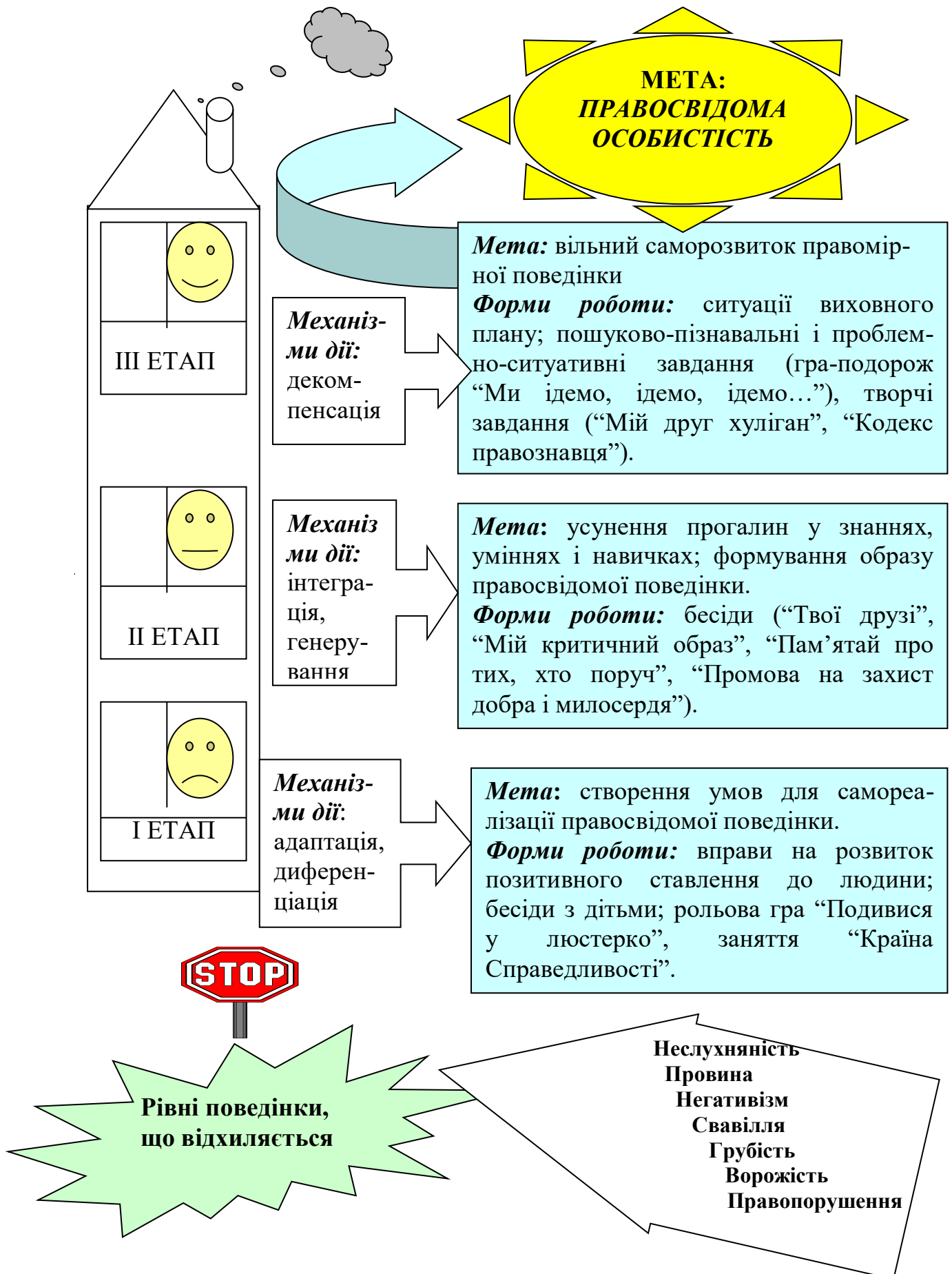
Модель попередження дитячої злочинності передбачає поєднання механізмів адаптації, диференціації, інтеграції, генерування, декомпенсації [1].

Дія механізму *адаптації* можлива, зважаючи на те, що дитина повинна мати в єдиному предметно-просторовому середовищі власну нішу, тобто те місце, в якому вона найбільш повно задовольняє свої індивідуальні потреби. Адаптація передбачає наповнення предметів простору зрозумілим для дитини змістом, а також проведення спеціальних занять щодо засвоєння дитиною певних предметів і об'єктів.

Природна *диференціація* предметно-просторового середовища дає можливість прогнозувати результативність виховних впливів, оцінювати ефективність функціонування виховних систем. Крім того, диференціація середовища допомагає проектувати її виховні впливи.

У загальному вигляді *інтеграція* із середовищем – це процедура включення в соціально-педагогічний процес раніше не задіяних об'єктів предметно-просторового середовища. Інтеграція дозволяє повніше

СИСТЕМНА ІНТЕГРАТИВНА МОДЕЛЬ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДИТЯЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

використовувати властивості предметно-просторового середовища у виховних цілях.

Генерування передбачає видозміну середовища під впливом дитини, тобто створення нових об'єктів середовища, його відновлення. Це засіб реалізації потенційних творчих можливостей середовища, що продукує необхідний спосіб життя і формує відповідні особистісні якості.

Різновидом **декомпенсації** є систематизація об'єктів предметно-просторового середовища, підпорядкування їх єдиним задуму, цілям. Зазначені механізми розробленої моделі використовувалися комплексно з опорою на діагностику можливостей і особливостей предметно-просторового середовища і чітко окреслені, обґрунтовані цілі.

Заняття проводяться двічі на тиждень протягом всього навчального року, тривалістю від 20 до 40 хвилин (залежно від змісту занять і рівня занедбаності групи). Середня кількість дітей у групі коливалася від 2 до 6.

Програма попередження дитячої злочинності припускала розробку системної інтегрованої профілактично-корекційної тренінгової програми для дітей 7-10 років.

Завданнями роботи тренінгової програми є:

- 👍 підвищення самооцінки, корекція рівня домагань,
- 👍 тренування навичок ефективного спілкування,
- 👍 тренування нормованих навичок правової поведінки.

Технологія охоплює три послідовних етапи: орієнтовний, реконструктивний, закріплювальний.

Перший етап інтегративної моделі – **орієнтовний** - передбачає формування образу правосвідомої поведінки у дітей групи ризику; навчання дітей диференціації понять “правова норма” і “відхилення від норми”; роз’яснення значення понять “право” та “обов’язок”. **Механізми** роботи на цьому етапі: *адаптація, диференціація*.

Проводяться також соціально-виховні бесіди, під час яких вирішують такі завдання: осмислити своє ставлення до персонажів, дати їм характеристику,

оцінку і обґрунтувати їх. Спочатку пропонують відповіді на запитання, котрі потребують аналізу конкретних фактів, явищ (наприклад, “Хто із персонажів тобі сподобався?”, “Чому?”, “Хто вчинив погано?”, “Чому ти так вважаєш?”). Ефективним засобом є фольклор, народна мудрість – прислів’я, приказки, влучні вислови, метафори.

На першому етапі профілактична робота соціального педагога забезпечується виконанням дітьми блоку завдань “Мої права – моя свобода”, до якого входять заняття “Велика турбота про маленьких дітей”, “Право на життя”, “Твоя думка”, “Наші права” (на них уточнюється сутність понять “право”, “обов’язок”, “свобода”). Наприклад, за допомогою гри “Закон” соціальний педагог інформує дітей про їх права, про причини прийняття рішення захищати права дітей.

На першому етапі профілактичної роботи також проводяться заняття в клубах “Гурток правознавців”, “Світ не без добрих людей”, які змушили дітей замислитися над людськими стосунками. Наступного дня діти разом із соціальним педагогом модуть намалювати “Дерево мудрості”.

На другому етапі – **реконструктивному** - формувались особистісно прийнятні для певної дитини мотиви зміни своєї поведінки. Наприклад, індивідуальні настанови на правомірну поведінку. *Механізми* роботи на даному етапі: *інтеграція, генерування*. Прикінцевим заняттям другого етапу соціально-педагогічної роботи з попередження дитячої злочинності може стати заняття “Країна справедливості”.

Третій – **закріплювальний** - етап попередження дитячої злочинності серед дітей молодшого шкільного віку передбачає самостійне використання правових норм поведінки. *Механізми* роботи на цьому етапі: *декомпенсація*.

Етап включає дві серії тренінгових занять. *Перша* серія передбачала тренування нормованої поведінки, *друга* – навичок продуктивного спілкування. Проводиться також творче заняття “Кодекс правознавця”.

На сьогодні в Україні на процес виховання можуть впливати як негативні, так і позитивні фактори. До позитивних можна зарахувати прогресивність

сприйняття широкими колами населення правової системи, що пропонується для впровадження. До негативних — наявність небажаних психологічних стереотипів старої системи, що чітко закріпилися у свідомості як фахівців, так і громадян держави, а також нереальність чи неможливість упровадження нової системи в конкретних соціально-економічних умовах. Тому у свідомості як дітей, так і дорослих громадян може формуватися подвійний стандарт щодо вирішення тих чи інших питань, пов'язаних із правовим забезпеченням особистості.

Суперечливість правових знань і поведінки молодших школярів виявляється у двох напрямках: дитячі вчинки правові, але рівень осмислення понять взаємовідносин у соціумі нижче, ніж рівень набутого ними досвіду поведінки; учні добре засвоїли правові норми, знають, як потрібно поводитись, але у своїй поведінці не завжди керуються набутими знаннями.

Технологія попередження дитячої злочинності дає змогу в процесі формування правових уявлень створити позитивну мотивацію, розвивати узагальнений спосіб правового мислення та закріплювати у свідомості дитини основні правові цінності громадянина суспільства, вміння їх відстоювати у складних життєвих обставинах.

Література

1. Мануйлов Ю.С. Средовой подход в моделировании //Моделирование воспитательных систем. - М., 1995. – С. 99-109.
2. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: ТЦ “Сфера”, 2001. - С. 480.
3. Основні напрямки розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян України /Законодавчі та нормативні акти про освіту в Україні. В 6-ти томах. К., 2000, Т.6. – С. 165.
4. Охорона дитинства. Дитяче право: теорія, досвід, перспективи. Матеріали конференції, присвяченої 80-й річниці від дня заснування державного показового Дитячого містечка імені Ш Комінтерну в Одесі: Збірник наукових праць. – Одеса: Юридична література, 2001. – 252 с.

5. Столяренко А.М. Юридическая педагогика. Курс лекций. – М.: Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ». Издательство «ЭКМОС», 2000.–496 с.
6. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: Навч.-метод. посібник. – К.: Вища школа, 2002. – С. 100.

ТЕХНОЛОГІЯ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ЗАКЛАДАХ ПЕНІТЕЦІАРНОГО ПРОФІЛЮ

(Орієнтовна програма самостійного вивчення теми)

Реалізація принципу пенітенціарної діяльності виправних закладів. Соціально-педагогічна робота в органах внутрішніх справ. Неповнолітні, залишені без недержавного піклування, в системі органів виконання покарань. Перевиховання в контексті пенітенціарного процесу. Індивідуально-виховна бесіда з правопорушником.

Особисті пропозиції щодо вдосконалення форми правового перевиховання правопорушника. Вимоги до особистості і професійної діяльності осіб, що здійснюють виховну роботу з правопорушником. Критерії оцінювання результатів ефективності діяльності соціального педагога з перевиховання правопорушників.

Принципи побудови системи навчально-виховних установ для неповнолітніх правопорушників. Спеціальні загальноосвітні і корекційні установи для неповнолітніх правопорушників: загальні і відмінні ознаки. Спеціальні професійні училища як установи соціальної реабілітації неповнолітніх правопорушників. Завдання та функції виховних колоній. Роль громадських організацій у ресоціалізації злочинної поведінки неповнолітніх. Методи роботи соціального педагога в центрах тимчасової ізоляції для неповнолітніх правопорушників.

Література

1. Варывдин В.А., Клемантович И.П. Управление системой социальной защиты детства: Учебное пособие. – М.: Педагогическое общество России, 2004. – 192 с.

2. Методика работы социального педагога /Под ред. Л.В.Кузнецовой; Г.С.Семенов. – М.: Школьная Пресса, 2003. – 96 с.
3. Словарь социального педагога и социального работника: /Под ред. И.И.Колачевой, Я.Л.Коломинского, А.И.Левко. – 2-е изд. – Мн.: БелЭн, 2003. – 256 с.
4. Шептенко П.А., Воронина Г.А. Методика и технология работы социального педагога /Под ред. В.А.Сластенина. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
5. Методика и технологии работы социального педагога /Б.Н.Алмазов, М.А.Беляева, Н.Н.Бессонова и др.; Под ред. М.А.Галагузовой и др. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 192 с.
6. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.

МОДУЛЬ II ТЕХНОЛОГІЧНИЙ

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ І СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Оцінювання рівня знань студентів, які вивчають модуль “Технології соціально-педагогічної діяльності”, відбувається за такими критеріями:

- I. Робота з рекомендованою літературою.
- II. Результати виконання підсумкового тесту за таким показником:
 - опанування теоретичного матеріалу.
- III. Результати виконання самостійних та індивідуальних завдань за такими показниками:
 - уміння здобувати, критично осмислювати і використовувати різноманітну наукову й навчальну інформацію;
 - характеристика відповіді (цілісність, повнота, логічність, обґрунтованість, правильність);
 - якість знань (осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність);

- рівень оволодіння розумовими операціями (уміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, класифікувати, узагальнювати, робити висновки).

При підготовці до практичних занять і виконання самостійних завдань студент повинен вміти використовувати і здобувати актуальну інформацію з Інтернету, періодичних видань, науково-популярних та науково-практичних часописів з психолого-педагогічної та соціально-педагогічної проблематики.

VI. Активна участь в обговоренні питань теми на практичних заняттях.

V. Прагнення і здатність до раціональної продуктивної творчої діяльності за такими показниками:

- досвід творчої діяльності (уміння виявляти проблему, формувати гіпотезу, розв'язувати проблеми);
- уміння генерувати, вдосконалювати творчі ідеї;
- самостійність оцінних суджень;
- здатність до сприйняття інших ідей і проектів під час спілкування;
- здатність до самоусвідомлення власних позитивних рис та якостей;
- уміння сприймати нестандартні ідеї, думки, розпізнавати в них цінне та відмежовувати негативне;
- можливість перспективного і оперативного планування діяльності;
- активність під час розробки творчих проектів.

VI. Результати виконання тестових завдань.

Виділення таких критеріїв оцінювання знань студентів обґрунтовано тим, що в процесі навчання за курсом “Технології соціально-педагогічної діяльності” немає потреби “навантажувати” студентів теоретичними знаннями, які вони одержали під час вивчення інших курсів. Необхідно створювати умови для того, щоб ці знання стали операційними, тобто застосовувалися в практичній діяльності.

Для цього нами було враховано принципи андрогогіки:

1. Урахування індивідуальних освітніх потреб та індивідуального досвіду студента.

2. Закон “збільшення потреб” – чим більше людина знає, тим більше вона *здатна* знати.
3. Збільшення джерел інформації.
4. Побудова навчання за проблемним принципом, як наслідок відповіді на запитання: “Що це навчання дасть мені в моїй професійній діяльності?”
5. Діалогічність навчання передбачає те, що студент вербалізує не тільки навчальну інформацію, а має змогу говорити про свої потреби в процесі навчання.
6. Спрямованість навчальної діяльності не на лінійність мислення, а на здатність приймати рішення в будь-якій ситуації.

Вивчення кожного змістового модуля дає можливість студентові виконати всі завдання. Результати відображаються в балах, які студент набирає в процесі виконання всіх самостійних і практичних завдань. Тому він може самостійно визначити ступінь засвоєння навчального матеріалу. При підсумковому оцінюванні використовується рейтингова система контролю.

Правила рейтингового обліку й оцінки успішності студентів з навчального курсу «Технології соціально-педагогічної діяльності».

Ідея використання рейтингової системи оцінювання результатів з курсу ґрунтується на основних потребах і бажаннях студента, пов’язаних з навчанням:

- самому розподіляти власний час і розпоряджатися їм;
- мати право самому вибирати порядок виконання завдань;
- самостійно планувати виконання завдань;
- регулярно отримувати інформацію про успішність своїх академічних занять;
- поглибити знання в галузях, що його зацікавили.

I. Екзаменаційна оцінка за курсом залежать від суми балів, отриманих студентами під час навчальних занять.

II. Обмеження

На останньому занятті завдання вже не приймаються. По-перше, це пов'язано з перевантаженням останнього заняття семестру. По-друге, це спроба студента відкласти найважчеу роботу на кінець семестру. Метою є прагнення привчити студентів до рівномірної роботи.

III. Підвищення і зниження оцінки

За дуже високу якість роботи оцінка може бути підвищена до 25% максимальної (для додаткового стимулювання пізнавальної діяльності й активності студентів). Бувають ситуації, коли виконана робота значно якісніша, ніж усе, що до того представлялося. Наявність права додаткового збільшення оцінки розширює перспективу для більш завзятої дослідницької роботи студента.

За порушення термінів представлення робіт оцінка знижується на 3 % на добу. Штраф за порушення термінів представлення робіт стосується тільки тих робіт, для яких заявлено певний термін. Він стимулює своєчасне виконання завдання.

Непідготовленість до практичного заняття оцінюється мінусовою оцінкою за 5-бальною шкалою і штрафується тоді, коли виявлений її факт. Якщо студент зовсім не готовий, то він одержує 5, якщо неготовність часткова, то від 1 до 4.

Порушення правил підготовки рефератів, доповідей або конспектів штрафується мінусовим балом (у межах оцінки за ці види робіт). Мається на увазі спроба видати за свою чужу роботу (можливо, навіть куплену або взятую з Інтернету) - доповідь, реферат, статтю тощо. Найскладніше в такій ситуації - виявити факт підробки. Спрощує перевірку представлення разом із рефератом або доповіддю підготовчих матеріалів (виписок, конспектів, матеріалів анкетування, щоденників спостережень і т. ін.).

Проте останніми роками студенти все частіше використовують матеріали з Інтернету. Забороняти це не потрібно. Навпаки, з огляду на величезні пізнавальні можливості роботи на комп'ютері і, у тому числі в Інтернеті, треба заохочувати використання нових технологій. Проте при цьому необхідно чітко

відрізняти збирання матеріалів для власної роботи від передруку і привласнення чужого реферату.

З метою виявлення таких робіт викладач з'ясовує, чи знає студент вихідні матеріали, наприклад, книги, зазначені у бібліографічному списку. І якщо доповідач не пам'ятає, не знає використаних книг і статей, не може пояснити зроблені в рефераті висновки й обґрунтування, то це свідчить про передрук чужої роботи. І навпаки, попереднє обговорення матеріалів реферату із викладачем свідчить про власну роботу студента.

Пропускання більше, ніж одного практичного заняття за семестр штрафується мінусовим балом, починаючи з 1 бала і з підвищенням у кожному випадку на 1 бал, тобто в перший разом - 0, у другий – (мінус) 1, третій – (мінус) 2 і т.д. Цього потребує логіка рейтингу. Без участі в практичних заняттях освіта студента буде неповною.

Викладач веде облік балів окремо на кожного студента. Накопичена кількість балів враховується під час між семестрової атестації.

Власний винахід у галузі соціально-педагогічної методики або технології (індивідуально-дослідний проект) передбачає ті або інші вдосконалення в прийомах соціально-педагогічної діяльності, придумані й випробувані студентом. Вони можуть бути частковими (для цих предмета, теми або ситуації) або загальними. Для тих, що мають лише локальне значення вища оцінка становить 10 балів, а для більш значних - 25.

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте сутність поняття “соціально-педагогічна діяльність”.
2. У чому різниця підходів до визначення поняття “педагогічна діяльність” і “соціально-педагогічна діяльність”? Чим ці поняття пов’язані? Які їх спільні риси?

3. Зважаючи на дані обласного, міського, районного комітетів зі справ захисту сім'ї, дітей і молоді, складіть класифікатор напрямів роботи соціального педагога у вашому регіоні.
4. Доберіть матеріал, що демонструє організацію системи соціально-педагогічної підтримки населення згідно з принципами технологій соціально-педагогічної діяльності.
5. Проаналізуйте, яким чином реалізуються принципи технологій соціально-педагогічної діяльності в системі соціального захисту населення у вашому регіоні.
6. Доберіть матеріал, який підтверджує наявність або відсутність комплексного системного підходу до соціально-педагогічної діяльності у вашому місті, районі, області.

Література:

1. Нагавкина Л.С., Крокинская О.К., Косабудцкая С.А. Социальный педагог: Введение в должность: //Сб. материалов. - СПб, 2000.
2. Семенов В.Д. Педагогический процесс: Социально-педагогический аспект. - Свердловск, 1989.
3. Теория и практика социальной работы: Отечественный и зарубежный опыт / Под ред. Т.Ф.Яркиной, В.Г. Бочаровой. – М.; Тула, 19993. – Т. 1,2.
4. Энциклопедия социальной работы: В 3 т. – М., 1996.

ВИВЧЕННЯ ЗМІСТУ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Завдання для самостійної роботи

1. Вивчіть теоретичні матеріали теми і на їх основі дайте характеристику об'єкта і суб'єкта соціально-педагогічної діяльності.
2. Проаналізуйте основні об'єкти соціально-педагогічної діяльності і визначте у чому їх специфіка.
3. Визначте, у чому полягає актуальність визначення об'єкта і суб'єкта соціально-педагогічної діяльності.
4. Чому соціально-педагогічна діяльність є особливим видом діяльності?

Література:

1. Гуслякова Л.Г. Объект, предмет и методы социальной работы. Социальная работа в системе наук. – Барнаул: АГУ, 1995.
2. Маслова Н.Ф. Рабочая книга социального педагога. Часть 1. Гуманистическая педагогика: Пособие для самообразования специалиста по социальной работе. – Орел, 1994.
3. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /Б.Н.Алмазов, М.А.Беляева, Н.Н. Бессонова и др.; Под ред. М.А.Галагузовой, Л.В.Мардахаева. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 192 с.
4. Слуцкий В.И. Элементарная педагогика, или Как управлять поведением человека. - М., 1992.
5. Шакурова М.А. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЮ БАЗОЮ

Завдання для самостійної роботи

1. На основі тексту Конвенції ООН про права дитини визначте, які положення цього документу повністю реалізуються у вашому регіоні, а які тільки декларуються. З'ясуйте об'єктивні причини існування такого явища.
2. На основі тексту “Основних напрямків розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян України” проаналізуйте можливості реалізації цього положення в конкретних регіональних умовах.
3. Користуючись текстом Закону України “Про охорону дитинства”, оцініть умови забезпечення реалізації прав дитини на життя, захист здоров'я, освіту, соціальний захист і всебічний розвиток у вашому місті.
4. На основі тексту Закону України “Про молодіжні та громадські організації”, визначте особливості організаційних і правових засад утворення та

діяльності молодіжних і дитячих громадських організацій та державні гарантії забезпечення їх діяльності в вашому місті та області.

5. Вивчіть “Правила опіки та піклування”, проаналізуйте методичне забезпечення діяльності органів опіки та піклування у вашому районі.
6. Проаналізуйте розроблені державою “Заходи щодо реалізації державної молодіжної політики”. Зберіть інформацію, які із перерахованих спеціалізованих установ соціального спрямування (реабілітаційні центри ресоціалізації наркозалежної молоді, центри соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх та молоді, служби "Телефон довіри", громадські приймальні тощо) діють у вашому регіоні?
7. Проаналізуйте, які профілактичні програми (профілактики правопорушень, запобігання антисоціальним проявам, ресоціалізації наркозалежної молоді) діють у південному регіоні України.
8. Складіть банк даних законів і підзаконних актів, що забезпечують нормативно-правове підґрунтя і регулюють соціально-педагогічну діяльність, з визначенням напрямів роботи соціального педагога, у яких вони можуть бути використані.
9. Зберіть матеріал, який підтверджує існування або відсутність комплексного суб’єкта соціально-педагогічної діяльності у вашому районі, місті, області.

Література:

1. Иванов А.В. Защита ребенка как педагогическое понятие //Гуманизация воспитания в современных условиях /Под ред. О.С.Газмана, И.А.Костенчука. – М., 1995. – С. 47-64.
2. Маслова Н.Ф. Рабочая книга социального педагога. Пособие для самообразования специалиста по социальной работе. - Орел, 1994.
3. Социальный педагог: Введение в должность: Сб. материалов – СПб.: КАРО, 2002. – 272 с.
4. Энциклопедия социальной работы: В 3 т. – М., 1996.

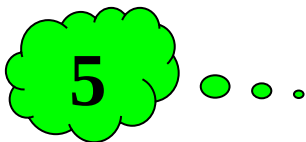
МОЖЛИВОСТІ ТА СФЕРИ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте педагогічну, соціально-педагогічну літературу і складіть ретроспективний аналіз виникнення поняття “технологія”. Оформіть його у формі виступу або наукової статті.
2. Охарактеризуйте можливості і сферу використання соціально-педагогічних технологій.
3. Складіть схему співвідношення педагогічних і соціально-педагогічних технологій у технологічному процесі.
4. Визначте умови технологізації діяльності в соціально-педагогічній сфері (на конкретному прикладі).
5. Складіть таблицю класифікації соціально-педагогічних технологій із визначенням особливостей їх використання і етапів розробки.
6. Розробіть таксономічний ряд соціально-педагогічних технологій, визначаючи порядок їх застосування, першочергові завдання, порядок і перспективи використання в соціально-педагогічній роботі.

Література:

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М., 1989.
2. Дубченко В.С. Инновационные технологии: Учеб.-метод. пособие. – М., 1996.
3. Социальная инженерия. Часть I. Теоретико-методологические проблемы: Курс лекций. /Под ред. Ю.М.Резника и В.В.Щербины. – М., 1994.
4. Стефанов Н. Общественные науки и социальная технология. – М., 1976.

ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Практичне заняття

КОЛОКВІУМ

Колоквіум є особливим видом семінарського заняття у формі "мікрозаліку", де опитування не є добровільним, як на звичайному семінарі, а обов'язковим, як

на заліку. Потребує ретельної підготовки за пропонованим планом. Відповідями мають бути чітко сформульовані дефініції, які розкривають класифікації категоріальних понять. Колоквіум має функцію контрольного повторення теми.

Мета заняття:

- 📖 активізувати знання з основ соціально-педагогічної діяльності;
- 📖 навчитися розрізняти педагогічну і соціально-педагогічну діяльність;
- 📖 поглибити знання з теоретичних питань і опрацювати основні завдання, напрями, зміст соціально-педагогічної діяльності;
- 📖 на підставі порівняльного аналізу особливостей соціально-педагогічного процесу знайти відмінне та спільне;
- 📖 систематизувати знання в галузі кваліфікаційних систем спеціалізації соціального педагога;
- 📖 засвоїти основні класифікації напрямів діяльності соціального педагога.

На практичному занятті потрібно:

- 📖 визначити сутність соціально-педагогічних технологій;
- 📖 визначити основні поняття технологічного процесу;
- 📖 розкрити зв'язок технологій соціально-педагогічної діяльності з іншими сферами;
- 📖 проаналізувати напрями застосування технологій у соціально-педагогічній діяльності;
- 📖 розкрити принципи технологій соціально-педагогічній діяльності.

На практичному занятті студент повинен проаналізувати основні теоретичні положення технологізації соціально-педагогічної діяльності; розкрити зміну змісту поняття «технологія» на різних етапах розвитку науки; висвітлити праці вчених, які вперше експериментально довели наявність і можливість практичного використання і застосування технології в соціальній сфері;

Розкрити напрями соціальних технологій, які безпосередньо пов'язані з соціально-педагогічною діяльністю, роль внеску В.П. Беспалько,

М.А. Галагузової, А.І. Капської, О.В. Беспалько, І. Зверєвої, М.В. Шакурової та інших учених у формування уявлень про можливість технологізації соціально-педагогічної діяльності; назвати основні критерії класифікації соціально-педагогічних технологій.

Завдання перше. Проаналізуйте матеріал теми основні поняття технології соціально-педагогічної діяльності і дайте відповідь на запитання: “Як змінився зміст поняття у процесі історичного розвитку процесу технологізації соціально-педагогічної діяльності?”

Завдання друге. Вивчіть теоретичний матеріал і дайте відповідь на запитання:

1. Які вчені вперше експериментально довели наявність можливостей використання технологій у педагогічному процесі і соціально-педагогічній діяльності?
2. Які напрямки соціально-педагогічної діяльності безпосередньо пов'язані з практичним застосуванням соціально-педагогічних технологій?
3. Який внесок В.П. Беспалько, М.А. Галагузової, М.В. Шакурової та інших учених у формуванні уявлень про можливість технологізації соціально-педагогічної діяльності.
4. Які основні критерії класифікації соціально-педагогічних технологій використано у працях учених.

Завдання для самостійної роботи

1. Оформіть дібрані до практичного заняття матеріали у доповідь, наукової або публіцистичну статтю, твір, есе (жанр критики, публіцистики та ін., прозаїчний етюд, що представляє загальні або попередні повідомлення про якийсь предмет або з якогось приводу, нерідко випадкового; етюд - невеличкий твір наукового, критичного або іншого характеру, присвячений окремому питанню).

2. Складіть індивідуальний план розроблення технологій соціально-педагогічної діяльності на період вивчення курсу “Технології соціально-педагогічної діяльності” (зазначити завдання технології, порядок і термін їх

розроблення). Разом з викладачем визначте тему і форму виступу на заключному (підсумковому) занятті.

3. Відобразити на папері стислий зміст виступу або підготуйте і проведіть тематичний виступ, підготуйте до друку наукову статтю.

Література:

1. Гусякова Л.Г. Объект, предмет и методы социальной работы. Социальная работа в системе наук. – Барнаул: АГУ, 1995.
2. Маслова Н.Ф. Рабочая книга социального педагога. Часть 1. Гуманистическая педагогика: Пособие для самообразования специалиста по социальной работе. – Орел, 1994.
3. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /Б.Н.Алмазов, М.А.Беляева, Н.Н. Бессонова и др.; Под ред. М.А.Галагузовой, Л.В.Мардахаева. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 192 с.
4. Профессиональная деятельность социального работника: содержание и организация. - М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1994.
5. Плышевский В.Г. О профессиональной модели “полевого” социального работника /Учебные записки. - М.: МГСУ “Союз”. - 1999. -№ 2.
6. Сластенин В.А. Социальный педагог и социальный работник: личность и профессия // Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт. - М.: Тула, 1993. – С. 265-270.
7. Социальная инженерия. Часть I. Теоретико-методологические проблемы: Курс лекций. /Под ред. Ю.М.Резника и В.В.Щербины. – М., 1994.
8. Стефанов Н. Общественные науки и социальная технология. – М., 1976.
9. Шакурова М.А. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.

ПІДГОТОВКА ДО ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте найбільш суттєві підстави для класифікації соціально-педагогічних технологій.
2. Вивчіть матеріали теми 6 змістового модулю I і складіть таблицю, яка розкриває особливості діагностико-прогностичної соціально-педагогічної технології.
3. Складіть алгоритм безпосередньої підготовки до реалізації цільової соціально-педагогічної технології.
4. Окресліть структуру соціально-педагогічної технології, визначивши компоненти технології.

Практичне заняття

Мета: заняття:

- активізувати знання з практичної підготовки соціально-педагогічної технології.
- навчитись складати алгоритм дій соціально-педагогічної технології.

На практичному занятті необхідно:

- 📖 проаналізувати завдання практичного застосування соціально-педагогічних технологій;
- 📖 розкрити основні механізми підготовчого процесу до практичної реалізації соціально-педагогічних технологій.

На практичному занятті студент повинен проаналізувати основні теоретичні положення процесу практичної підготовки соціально-педагогічної діяльності; праці вчених, які вперше експериментально довели наявність і можливість практичного використання і застосування технології в соціально-педагогічній діяльності.

Завдання перше. Проаналізуйте матеріал теми і розкрийте особливості роботи соціального педагога на діагностико-прогностичному етапі, на етапі вибору (розробки) оптимальної технології, етапі безпосередньої підготовки та

на експортно-оцінному етапі.

Завдання друге. Оформіть дібрані та проаналізовані матеріали у доповідь.

Завдання третє. Складіть власний план підготовки до практичної реалізації технології соціально-педагогічної діяльності (за власним вибором).

Завдання четверте (на вибір студента).

- Відобразити на папері стислий зміст виступу.
- Підготувати і провести тематичний виступ із визначених проблем.
- Підготувати до друку наукову статтю.

Література:

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М., 1989.
2. Педагогическая технология (педагогическое воздействие в процессе воспитания школьников) /Сост. Н.Е.Щуркова. – М., 1992.
3. Питюков В.Ю. Основы педагогической технологии: Учеб.-практ. пособие. – М., 1997.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учеб. пособие для пед. вузов и ин-тов повышения квалификации. – М., 1998.

ОРГАНІЗАЦІЯ «РОБОЧОГО СТОЛУ» СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Завдання для самостійної роботи

1. Складіть план проведення переговорів із соціальними педагогами Великої Британії з метою трансферу (від. лат. *transfere* – переносити, переводити) досвіду впровадження соціально-педагогічних технологій у соціально-педагогічну сферу України.
2. Складіть алгоритм безпосередньої підготовки до реалізації цільової соціально-педагогічної технології.

Практичне заняття. Брифінг

Брифінг (англ. *briefing, brief* – стислий) - зустріч офіційних осіб із представниками засобів масової інформації, на якому коротко викладається офіційна позиція з визначеного питання або узгоджена сторонами, що беруть

участь у міжнародних переговорах, засіданнях, конференціях, інформація про їх хід, погляди сторін і т. д.).

Мета: заняття:

- 📖 активізувати здатність до аналітичної діяльності;
- 📖 навчити сприймати ідей та проектів інших людей під час спілкування;
- 📖 поглибити знання з теоретичних питань і опрацювати основні завдання, напрями, зміст соціально-педагогічних технологій;
- 📖 сформувати здатності визначити єдину мету, спільний задум, думку.

На практичному занятті потрібно:

- 📖 визначити найбільш суттєві підстави для класифікації соціально-педагогічних технологій;
- 📖 проаналізувати й оцінити можливі шляхи взаємозв'язку технологій соціально-педагогічної діяльності з іншими сферами.

На практичному занятті студент повинен проаналізувати основні теоретичні положення теми, на основі порівняльного аналізу особливостей соціально-педагогічного процесу знайти відмінне та спільне між ними; на основі систематизації досвіду прогностичної діяльності виокремити основні структурні підетапи технології.

Завдання перше: Порівняйте професійну діяльність соціального педагога у Великобританії та Україні; охарактеризуйте структуру технологічного процесу в цих країнах; складіть питання для проведення переговорів з фахівцями Великої Британії щодо можливостей співробітництва у сфері впровадження технологій у соціальну сферу України.

Завдання друге: Проведіть переговори з соціальними педагогами Великобританії.

Завдання третє: Проведіть круглий стіл із проблем професійної діяльності соціального педагога. Його учасниками мають стати студенти, викладачі, соціальні педагоги, що працюють у різноманітних сферах соціально-педагогічної діяльності.

Коло обговорюваних питань:

- 👍 Урахування сучасної соціально-економічної ситуації в діяльності соціального педагога.
- 👍 Особистість соціального педагога.
- 👍 Проблеми в практичній діяльності соціального педагога.
- 👍 Шляхи розв'язання соціально-педагогічних проблем.
- 👍 З досвіду роботи соціальних педагогів, перспективи розвитку діяльності соціального педагога.

Завдання четверте: Організуйте брифінг із кореспондентами засобів масової інформації.

1. Продемонструйте використання методів реалізації технологій соціально-педагогічної діяльності. Наприклад, кореспонденти ЗМІ - 1-ша мікрогрупа; соціальні педагоги - 2-га мікрогрупа; науковці - 3-тя мікрогрупа. Проаналізуйте результативність його проведення. Для цього сформууйте власну позицію (на основі офіційної) з визначеного питання проведення переговорів або узгодження сторін.
2. Розробіть можливі варіанти ходу переговорів, погляди сторін і т. ін.

Завдання п'яте (на вибір студента).

- Відобразити на папері стислий зміст виступу.
- Підготувати і провести тематичний виступ із визначених проблем.
- Підготувати до друку науково-публіцистичну статтю.

Література:

1. Дети улицы. Что нужно знать для успешного овладения проектом. — Великобритания: ЮНИСЕФ, 1998.
2. Діяльність центрів соціальних служб для молоді України: Сучасний стан і перспективи розвитку /Керівник авт. кол. Толстоухова С. В. - К., 1999.
3. Лютий В.Н. "Робочі матеріали по темі: Взаємодія із засобами масової інформації в соціальній роботі" /Теорія і практика соціальної роботи: профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі. — К.: Християнський дитячий фонд: Академія праці і соціальних відносин, 2000.

4. Рожков И.Я. "Международное рекламное дело".— М.: Юнити "Банки и биржи", 1994.
5. Соціальна робота в Україні: теорія та практика. /За заг. ред. А.Я. Ходорчук. - К.: ДЦССМ, 2002.- 177 с.
6. Технології соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. Капської А. Й.- К., 2000. - 372 с.
7. Шакурова М. В. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. — М.: Издательский центр "Академия", 2002. — 272 с.

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте «Кваліфікаційну характеристику соціального педагога», вимоги Державного освітнього стандарту до змісту і рівня підготовки спеціалістів - соціальних педагогів, державні вимоги до обов'язкового мінімуму змісту і рівня підготовки випускника за фахом "Соціальна педагогіка". На основі вивчених матеріалів визначте, у чому виражається особистісна готовність соціального педагога до професійної діяльності (1-ша мікрогрупа); теоретична готовність (2-га мікрогрупа); технологічна (операційно - діяльнісна) готовність (3-тя мікрогрупа).

2. Охарактеризуйте спектр спеціалізацій соціального педагога. Яку спеціалізацію ви вибрали б для себе? Обґрунтуйте свій вибір.

3. Виконайте творчу роботу на тему «Чому я вибрав професію соціального педагога» (у формі твору-роздуму, поеми, розповіді, інтерв'ю тощо).

Практичне заняття

Мета заняття:

- 📖 активізувати практичні навички опрацювання основних завдань, напрямів, змісту соціально-педагогічних діяльності;

- 📖 формування здатності визначити єдину мету плану роботи соціального педагога.

На практичному занятті потрібно:

- 📖 визначити найбільш суттєві напрями роботи соціального педагога;
- 📖 проаналізувати й оцінити можливі шляхи включення в план роботи соціального пріоритетних напрямів (залежно від спеціалізації).

На практичному занятті студент повинен проаналізувати основні теоретичні положення теми; на основі аналізу особливостей роботи соціального педагога (залежно від спеціалізації) визначити обов'язкові напрями роботи; на основі систематизації теоретичних знань виокремити основні структурні елементи робочого плану соціального педагога.

Завдання перше. Складіть план роботи соціального педагога з розподілом годин та урахуванням різних видів соціально-педагогічної діяльності (на вибір: перспективний план на рік, циклограму, календарний план на півріччя, чверть, місяць, план-графік роботи на місяць, тиждень, день, план-сітку на місяць і на тиждень).

Завдання друге. Проаналізуйте структуру і зміст перспективного плану роботи соціального педагога та розробіть аналітичну записку.

Завдання третє. Розробіть план роботи соціального (на вибір): попередження виникнення проблемних життєвих ситуацій; план безпосереднього спілкування з дитиною або його оточенням, профілактика наркозалежності, профілактика правопорушень і т. ін.

Завдання четверте. Розробіть (на власний вибір) одну з інноваційних форм планування роботи соціального педагога.

Література:

1. Гришина И.В., Сибиль Е.И. Программно-целевой метод в планировании работы школы. СПб., 1997.
2. Маслова Н.Ф. Рабочая книга социального педагога. – Орел, 1994. – Ч. I. – С. 34-39.

3. Павлютенков Е.М., Крыжко В.В. Рабочая книга руководителя школы. – Ч. I. Научные основы управления школой. – Запорожье, 1993; Ч. III. Методическая работа в школе. – Запорожье, 1994.
4. Татьянченко В.С., Пономарев Н.А. Планирование учебно-воспитательной работы школы: Методические рекомендации руководителям школ. – Курган, 1986.

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Завдання для самостійної роботи

1. Визначить вимоги до спеціалістів - соціальних педагогів у різних установах соціального захисту населення.
2. Оцініть як діють у вашому регіоні адміністративно-управлінські механізми регулювання діяльності соціального педагога в різних сферах соціального захисту населення.
3. Опишіть, що таке принцип міжвідомчого характеру соціально-педагогічної діяльності? Наведіть конкретні приклади його реалізації (або не виконання) в вашій місцевості.
4. Охарактеризуйте, які функції релігії мають значення для діяльності соціального педагога.
5. Як ви вважаєте, чи збереглися в сучасному українському суспільстві релігійні традиції. Зіставте функції соціального педагога і священника. Чи необхідно їх пропагандувати в методиці роботи соціального педагога.
6. Які нормативно-правові документи перешкоджають виникненню і діяльності сектантських груп?
7. Які заходи профілактики сектантства серед молоді ви вважаєте найбільш продуктивними? Чи відомі вам випадки прояву сектантства у вашій місцевості? Яку роботу має провести соціальний педагог в наведеному нижче випадку?

Максим К., з дитинства захоплювався містикою, мріяв вступити до секти сатаністів. Проте прийняти його в цій організації могли тільки після того, як

він здійснить... убивство. Він не зважувався на такий крок, доки кандидатуру на роль жертви не вибрала його дружина Ірина. Жінка прирекла на смерть свого колишнього коханця Юрія А., якому незадовго до трагедії виповнилося 33 роки. Сатаністка заманила жертву на берег ставка, де їх чекав Максим разом з активістом секти на прізвисько Сатан. Юрія А. напоїли горілкою і спиртом, дочекалися, коли він заснув, і почали свій кривавий обряд. Вони наділи чорні халати, покрили голови каптурами і дістали два ритуальних ножі. На зап'ястя рук і голову жертви сатаністи пов'язали чорні стрічки, розписаними своєрідними символами. Закінчивши всі приготування, Сатан разом зі своїм учнем взяли ножі та декілька разів ударили Юрія А. у груди. Тіло злодії кинули в болото поруч із ставком, що символізує, за вченнями сектантів, переддень пекла.

Відразу після закінчення обряду Максим покався у вчиненому. Він постригся в ченці і став жити у храмі. Там його і затримали співробітники міліції.

8. Розкрити можливості соціального міжвідомчого проектування, програмування і моделювання. На конкретних прикладах практичної соціально-педагогічної діяльності показати міждисциплінарний і міжвідомчий характер соціальної педагогіки, використовуючи різноманітні технології реалізації концепції самодопомоги, стимулювання, соціального проектування, моделювання (на вибір).

Практичне заняття. Круглий стіл

Мета заняття:

- визначити міжвідомчий характер соціально-педагогічної діяльності;
- обговорення специфіку соціально-педагогічної діяльності в установах різних відомств;
- сформулювати уявлення про професійні, адміністративні та інші обов'язки, які має виконувати соціальний педагог щодня.

На практичному занятті потрібно:

- 📖 продемонструвати володіння теоретичними знаннями та практичними навичками з проблеми;
- 📖 визначити основні вимоги до фахівців, які висувають різні відомства соціально-педагогічної сфери;
- 📖 проаналізувати, оцінити найефективніші механізми регулювання соціально-педагогічній діяльності в установах різної підпорядкованості;
- 📖 скласти план роботи соціального педагога (залежно від спеціалізації) на один день;
- 📖 прокоментувати зміст роботи, оцінити повноваження соціального педагога.

Підготовка до практичного заняття потребує від студентів самостійного вивчення теоретичних питань теми та написання доповіді для виступу з визначених питань.

Проведення круглого столу передбачає обговорення проблеми міжвідомчого характеру соціально-педагогічної діяльності.

Проведення рольової гри передбачає, що студенти діляться на дві групи: перша група – представники соціально-педагогічних служб міста; друга група – керівники соціально-педагогічної сфери. У процесі рольової гри проводиться зустріч-бесіда, під час якої обговорюються труднощі професії соціального педагога, аналізуються та оцінюються питання професійного та кар'єрного зростання.

Завдання перше. Підготуйте доповідь для обговорення специфіки технологізації соціально-педагогічної діяльності (на власний вибір) у системі МВС, комітетах зі справ молоді, військовій сфері, церкві, профспілках, установах культури, спорту, дозвілля, на селі, в місця позбавлення волі, комерційних установах.

Завдання друге. Організуйте обговорення питань для самостійної роботи. На підставі теоретичних знань, власних спостережень обґрунтуйте власну думку. За результатами обговорення визначених проблем складіть рекомендації співробітникам різних установ.

Завдання третє. Проведіть рольову гру “Один день з життя соціального педагога”.

Література:

1. Методики психологічних досліджень особистості військовослужбовців та військового колективу. – К.: ДЦССМ, 2001. – 64 с.
2. Справочное пособие по социальной работе /Под ред. А.М.Панова, Е.И.Холостовой. – М.: Юристъ, 1997.
3. Теория и методика социальной работы /Под ред. П.Д.Павленка. – М.: ГАСБУ, 1993, 1995. Вып. 1-2.
4. Технології соціальної роботи з військовослужбовцями: Інформаційно-методичний збірник. К.: ДЦССМ, 2003. – 335 с.
5. Черносвитов Е.В. Социальная медицина: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 304 с.
6. Черносвитов Е.В. Прикладные методы социальной медицины: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 304 с.
7. Яблоков И.Н. Основы теоретического религиоведения: Пособие. – М.: Космополит, 1994.
8. Яцемирская Р.С., Беленькая И.Г. Социальная геронтология. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 224 с.

РОЗРОБКА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЕКТУ

Завдання для самостійної роботи

1. Узагальніть свої теоретичні знання з теми. На основі власних спостережень зробіть висновки із запропонованого висловлення: “Соціально-педагогічна діяльність без проектування некорисна, безсила”. У чому, на ваш погляд, сенс цього формулювання? Оформіть висновки у вигляді теоретичного огляду матеріалу, опорного конспекту, доповіді або статті.

2. Чи потрібні технології передбачення в практичній соціально-педагогічній діяльності? Назвіть свої аргументи, наведіть приклади.

Практичне заняття. Професійна гра

Мета заняття:

- 📖 закріпити навички керування самоосвітою;
- 📖 визначити цільові установки та зміст участі у грі кожного студента;
- 📖 обговорення специфіки соціально-педагогічної діяльності за характером змодельованої ситуації і за способом передачі та обробки інформації;
- 📖 формування уявлень про професійні навички та вміння у динаміці змодельованого процесу.

На практичному занятті необхідно:

- 📖 продемонструвати володіння теоретичними знаннями та сформованість вміння добирати та обробляти інформацію;
- 📖 розвинути творче мислення, сформувані практичні уміння та навички;
- 📖 відпрацювати індивідуальний стиль спілкування та поведінку під час колективного вирішення завдання.

Проведення професійної гри передбачає створення соціально-педагогічного проекту та обґрунтоване доведення його конкурентоспроможності. У грі студенти ділять на чотири групи: перша група – експертна рада; друга, третя та четверта групи – творчі, претендують на грант. У процесі рольової гри розробляється соціально-педагогічний проект і здійснюється його захист.

Завдання перше. Ознайомтеся з основними правилами проведення професійної гри:

1. Неабияке значення має підготовка учасників гри і добір інформації для обговорення.
2. Між учасниками допускаються контакти до початку гри.
3. З початком гри ніхто не може змінювати її хід, тільки керівник коректує деякі дії учасників, якщо вони відходять від ролі.

4. Завжди підсумовуються результати професійної гри.

Завдання – ситуація друге. “Міжнародний фонд розвитку “TASIS” на розвиток системи соціального обслуговування України надав гранд у розмірі 1 млн. грн.

Усім міським центрам соціального обслуговування пропонується взяти участь у конкурсі на кращий проект розвитку служби.

Міжнародний фонд розвитку пропонує такі умови для розробки проекту:

- цент повинен перебувати в комунальній власності міста;
- у центрі має працювати не більше 25 осіб персоналу;
- цент повинний мати декілька відділів із різних напрямів соціально-педагогічної діяльності.

Співробітникам центру пропонують здійснити нормативне проектування розвитку свого центру за схемою:

Бажаний варіант —> знаходження найкращого способу його досягнення —> побудова «древа цілей» —> визначення траєкторії розвитку діючого об'єкта соціально-педагогічної допомоги.

Незалежній конкурсній комісії необхідно представити проект розвитку з вказівкою:

- 📖 она бґрунтування проекту;
- 📖 очікувані результати проекту;
- 📖 механізми здійснення проекту: виконавців, взаємодію між ними;
- 📖 програму виконання робіт із реалізації проекту (опис етапів, методи і засоби, що мають використовуватися при розв'язанні проблеми, плановані терміни виконання);
- 📖 фінансування проекту.

Завдання третє. Представити соціально-педагогічний проект на захист.

Оцінювання соціально-педагогічних проектів, що представляються до захисту, відбувається за трьома рівнями інтелектуальної активності творчих груп: низький (репродуктивний) – за сумліної та активної роботи, група залишилася на попередньому етапі діяльності; достатній (евристичний) – група,

використовуючи випробуваний спосіб діяльності, без зовнішньої стимуляції продовжує аналізувати, зіставляти окремі задачі, що приводить до оригінальних рішень; високий (креативний або творчий) - для групи знайдене “евристом” є не вирішення задачі, а проблемою, самотійною метою. Інтелектуальна активність креативного рівня якісно інша, ніж евристичного.

Література

1. Справочное пособие по социальной работе /Под ред. А.М.Панова, Е.И.Холостовой. – М.: Юрист, 1997.
2. Организация и методика проведения деловых совещаний: Учебное пособие /Сост А.Г.Елисеев. – К.: МАУП, 1995. – 64 с.
3. Проектирование деловых игр /В кн. Практикум по общей экспериментальной и прикладной психологии. Под ред. А.А.Крылова и С.А.Маничева. – СПб: Питер, 2000. – С 465-471.
4. Теория и методика социальной работы /Под ред. П.Д.Павленка. – М.: ГАСБУ, 1993, 1995. Вып. 1-2.
5. Яцемирская Р.С., Беленькая И.Г. Социальная геронтология. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС,., 2003. – 224 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Завдання для самотійної роботи

На основі аналізу теми 11 змістового модулю І визначте:

1. Які завдання охоронно-захисної функції соціального педагога?
2. Які механізми реалізації охоронно-захисної функції ви знаєте?
3. Як ви розумієте взаємозв'язок соціальної політики в галузі охорони і захисту дитинства та практичної соціально-педагогічної діяльності?
4. Зіставте (знайдіть спільні і відмінні риси) функцій соціального педагога і юриста (адвоката)?

Оформіть висновки у вигляді прогнозу-проекту закону України, у якому будуть синтезовані та систематизовані всі позитивні якості практичної діяльності соціального педагога в сфері охорони і захисту дитинства.

Практичне заняття

Мета заняття:

- 📖 активізувати здатність до аналітико-практичної діяльності;
- 📖 навчити використовувати знання в конкретній ситуації;
- 📖 сформувати здатність визначення мети і завдань конкретної соціально-педагогічної допомоги.

На практичному занятті потрібно:

- 📖 визначити основні закони, що можуть допомогти розв'язати конкретну проблему;
- 📖 проаналізувати, оцінити найбільш ефективні шляхи розв'язання проблеми.

На практичному занятті студенту необхідно показати вміння імітувати розв'язання реальних проблем і зіставляти його з методом оцінювання конкретної ситуації.

Студент має розв'язати спеціально підібрані конкретні соціально-педагогічні проблеми, що потребує від нього володіння певними знаннями, практичними вміннями і методами перетворення. Завдання-ситуації підібрані в такий спосіб: ситуації, що вимагають тільки аналізу й оцінювання, і ситуації, що потребують ухвалення рішення і його обґрунтування.

Завдання-ситуації 1. Проаналізуйте ситуацію і дайте відповіді на поставлені запитання.

З розповіді хлопчика: "Розумієте, вони ділили мене, як річ. Ніхто з них ніколи, жодного разу не запитав мене про мої бажання, про те, з ким я хочу жити, що я про них думаю, чи думаю взагалі.

А чотири роки тому, коли вони тільки розлучилися, у мене не було вибору: він був моїм батьком, вона - моєю матір'ю. Я, звичайно, хотів, щоб ми жили разом, але навіть якщо не разом... Ви ж розумієте, що тоді почалося. Зрештою я зненавидів матір за те, що вона не дозволяла батькові приходити до мене. Мене весь час зустрічала бабка і швидко вела зі школи, іноді мати просила про

це сусідку. Гуляв я теж із бабкою, а коли вона була зайнята - сидів вдома сам, замкнений. У мене ніколи не було власного ключа від будинку. Тоді я хотів піти до батька, я думав, що я йому потрібен, але потім зрозумів, що і йому я був потрібний тільки як знаряддя боротьби проти матері. По-моєму, вони просто осліпли від злості один на одного.

Найстрашніше в цьому те, що мені ніхто не зміг допомогти, адже всі визнавали за ними права на мене. Як право на річ! Вони, між іншим, так само ділили і дачу, і машину і, відповідно, мене.

1. Яка допомога потрібна хлопчику насамперед?
2. Які методи і форми соціальний педагог повинен обрати при спілкуванні з матір'ю і батьком дитини?
3. З ким із фахівців соціальний педагог повинен підтримувати постійний контакт?
4. Розробіть програму індивідуальної допомоги в означеній ситуації.

Завдання-ситуація 2:

Сьогодні більшість матерів, що мають, як правило, на утриманні двох дітей, один із яких хворий на СНІД, живуть на пенсію по інвалідності.

Хворих на СНІД дітей приховують від усіх. Намагаючись зберегти таємницю, батьки часом відмовляються навіть від призначених пільг.

П'ятилітня дівчинка ледве не задихнулася під час приступу хвороби, у той час, як її мама в розпачі бігала районом в пошуках телефону, щоб викликати "швидку допомогу". Вона не скористалася телефоном сусіда, щоб голосно не говорити діагноз. А в багатьох сімей із хворими дітьми дотепер немає телефонів.

Дайте відповіді на поставлені запитання:

1. Яка основна проблема, що виникає в соціального педагога у спілкуванні із сім'ями, що мають хворих на СНІД?
2. У чому полягає дія соціального педагога під час розв'язанні проблем цих сімей?

3. Разом з з якими фахівцями має працювати соціальний педагог?
4. Розробити програму допомоги сім'ї в означеній ситуації.

Література

1. Варывдин В.А., Клемантович И.П. Управление системой социальной защиты детства: Учебное пособие. – М.: Педагогическое общество России, 2004.
2. Лодкина Т.В. Социальная педагогика. Защита семьи и детства: Учеб. пособие. – М.: "Академия", 2003.
3. Права ребенка. /Ред.-сост. Е.М.Рыбинский, М. 1992.
4. Справочные материалы "Конвенции о правах ребенка" /Составитель: Трухачева Т. В. - СПб., 1994.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ОСОБИСТОСТІ

Завдання для самостійної роботи

1. Які завдання і специфіка соціально-педагогічної діагностики особистості?
2. Охарактеризуйте зміст соціально-педагогічної роботи з різноманітними категоріями дітей.
3. Розкрийте сутність поняття «профілактика».
4. Дайте визначення поняттям «соціальна дезадаптація», «девіантна поведінка», «криміногенна поведінка». Розкрийте взаємозв'язок між явищами, що визначаються цими поняттями.
5. Охарактеризуйте технологію проведення індивідуальної консультації. Яку роль у системі роботи соціального педагога посідає ця технологія?
6. Яка специфіка роботи телефону довіри? Спроектуйте ситуацію використання телефону довіри в діяльності соціального педагога освітньої установи.

На практичному занятті студенту необхідно показати вміння користуватися методиками діагностики різних якостей особистості, підбирати діагностичні методики згідно мети діагностування.

Студент має володіти знаннями щодо алгоритму розроблення програми

соціально-педагогічного обстеження, вміти скласти карту-схему характеристики неповнолітнього.

Практичне заняття

Мета заняття:

- відпрацювати навички виконання діагностичних процедур в професійній діяльності соціального педагога.

Завдання перше. Використовуючи методику “підставної самооцінки” Є.Ю. Уварової діагностувати власну самооцінку на початковому етапі. На другому етапі продіагностувати нову самооцінку. Провести змістовний аналіз отриманих результатів.

Складіть діагностичну картку (систему запитань, перевірочних ситуацій, об’єктів для спостереження) для виявлення причин формування характеру підлітків, що важко виховуються.

Завдання друге. Розробіть програму соціально-педагогічного обстеження мікрорайону. За його результатам оформіть соціально-педагогічну карту мікрорайону (див. додаток 9).

Завдання третє. Складіть карти – характеристики неповнолітніх, що проживають у мікрорайоні.

Література

4. Бочарова В.Г. Профессиональная социальная работа: личностно-ориентированный подход. М., 1999.
5. Демина Л.Д. Личность: проблемы психологического консультирования: Учеб. пособие. – Барнаул, 1993. – С. 86-87; 90-94; 102.
6. Никишина В.Б., Василенко Т.Д. Психодиагностика в системе социальной работы. – ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. – 208 с.

СПЕЦИФІКА ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ ШКІЛЬНОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Завдання для самостійної роботи

1. Як виявляється взаємозв’язок виховання і розвитку особистості в умовах сучасної школи і ширше - сучасної дійсності?

2. Що, на вашу думку, створює сьогодні умови для успішної соціалізації.
3. Що є найважливішим резервом стимуляції соціалізації особистості дитини і соціально-педагогічної діяльності в умовах, що створилися?
4. Як ви думаєте, чи відповідає вимогам соціально-педагогічної діяльності модель виховання в сучасній загальноосвітній школі?

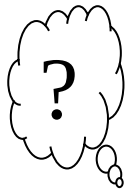
Практичне заняття

Мета заняття:

- 📖 активізувати знання з соціально-педагогічної діяльності в освітніх установах.

На практичному занятті потрібно:

- 📖 здійснити соціально-педагогічне проектування колективу учнів;
- 📖 підібрати зміст і засоби розвитку колективу;
- 📖 описати ідеальне самоуправління шкільного колективу.

На практичному занятті студенту потрібно показати вміння здійснювати проектувальну діяльність; визначити ближню і дальню перспективи розвитку шкільного колективу; рекомендувати, як організувати інформаційну базу даних шкільного колективу.

Завдання перше. Складіть соціальний портрет групи учнів.

Завдання друге. Складіть план співбесіди-консультування соціального педагога з дитиною та її батьками із соціальних проблем (тема проблеми – на вибір студента).

Завдання третє. Складіть програму соціально-виховних уроків для учнів різних вікових категорій (вікова категорія учнів – на вибір студента).

Завдання четверте. Складіть конспект уроку для батьків з проблем дезадаптації дитини до шкільних умов навчання.

Завдання п'яте: складіть карту індивідуального вивчення і обліку підлітка, яка буде використовуватися під час постановки його на внутрішшкільний облік.

Література

1. Березина В., Ермоленко Г. Социальный педагог в школе //Воспитание школьника. – 1994. - № 2.
2. Вульфов Б.З. Социальный педагог в системе общественного воспитания //Педагогика. – 1992. - № 5,6.
3. Гуров В., Шинкаренко Н. Открытая школа и социально-педагогическая работа с детьми // Воспитание школьника. – 1994. - № 2.
4. Закатова И.Н. Социальная педагогика в школе. – М., 1996.
5. Маанди Н. Школа моей мечты //Народное воспитание. – 1995,- № 5, 6.
6. Семенов В.Д. Взаимодействие школы и социальной среды. – М., 1996.
7. Тихомирова Н.К. Система воспитательной работы в школе на основе программы. – М., 1996.

ОСОБИЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДИТЯЧИМИ І МОЛОДІЖНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте значущість дитячого руху для держави, суспільства, дітей?
2. Що заважає (підтримує) розвиток дитячого руху сьогодні?
3. Зробіть ретроспективний огляд етапів розвитку дитячого руху у нашій країні?

Практичне заняття. Ділова гра

Мета заняття:

- 📖 розробка моделі змісту діяльності дитячого об'єднання в умовах реалізації ідей дітей і дорослих;
- 📖 проектування змісту діяльності дитячого об'єднання на певному етапі (або перспективи його розвитку).

Питання - орієнтири в ході гри (зразок)

Варіант 1 (розробка змісту діяльності дитячого об'єднання під час його організації):

- самовизначення, основні принципи, об'єкти зацікавлення;

- наші заповіді, девізи, правила, закони: ними будемо відрізнятися від інших;
- у кожного є права, обов'язки, борг;
- наші лідери, хто прийде на зміну;
- з ким будемо співробітничати, хто нам може допомогти, хто нас буде чекати;
- ми поведемо, організуємо, створимо, візьмемо участь;
- основні ціннісні орієнтири, головні пріоритети, як будемо разом проводити вільний час.

Варіант 2 (у перспективі розвитку дитячого об'єднання):

- чим за минулий рік наше об'єднання може пишатися;
- що нашому об'єднанню не вдалося здійснити;
- що б ми хотіли дізнатися, чому навчитися, які свої здібності розвинути;
- які цікаві справи об'єднання допоможуть дитині подоросліти;
- чим наше об'єднання може бути корисно, іншим об'єднанням.

На основі вивчення літератури розповісти про програми дитячих організацій, зокрема “ДІМСІ” – (“Дитячих і Молодіжних Соціальних Ініціатив”) я: інноваційний підхід до розуміння сутності дитячого руху, можливість самопізнання дитини, підлітка в об'єднанні однолітків.

Завдання друге. Розробіть власну соціально-педагогічну програму роботи з дитячими і молодіжними організаціями, об'єднаннями.

Література

1. Будем работать вместе: Программы деятельности детских и подростковых организаций. М., 1996.
2. Выбираем свой путь: Программы деятельности детских и подростковых организаций. М., 1992.
3. Программы деятельности Федерации детских организаций «Юная Россия». М., 1994.
4. Рожков И.И., Волохов А.В. Детские организации: возможности выбора. М., 1996.

5. Тетерский С.В., Никитина Л.Е. Социально-педагогическое движение детей, молодежи и взрослых (из опыта Общероссийской общественной организации «Детские и молодежные социальные инициативы» — ДИМСИ) // Внешкольник. № 5. 1999. С. 15-20.

ТЕХНОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА – ОРГАНІЗАТОРА ДОЗВІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Завдання для самостійної роботи

Підготувати інструментарій для виконання завдань практичного заняття.

Практичне заняття. Педагогічна майстерня

Мета заняття:

📖 навчання засобам виконання програм, орієнтованих на роботу із тимчасовими дитячими і молодіжними колективами.

Студенти проводять опитування серед соціальних педагогів, які беруть участь у розробленні та впровадженні соціальних культурно-дозвільних програм. У період проходження соціально-педагогічної практики у літніх таборах спостерігають за їх виконанням.

Завдання перше. За період табірної зміни ознайомтеся зі звітами і посібниками з культурно-дозвільних та соціально-виховних програм.

Завдання друге. Підготуйте звіт про цілі програм, потреби, що були задоволені в ході виконання програм, дайте оцінку проведеним заходам, оцініть принципи діяльності.

Завдання третє. Ознайомтеся з поглядом соціальних педагогів, орієнтованих на роботу з групами, виявіть труднощі виконання програм і визначіть сутність програм за ідеальних обставин.

Завдання четверте. Результати звіту оформіть у вигляді доповіді, реферату, наукової статті, аналізу досвіду практичної діяльності соціального педагога – організатора дозвільної діяльності.

Література

1. Артамонова Л.Е. Летний лагерь: организация, работа вожатого, сценарии мероприятий. – 1-11 классы. – М.: ВАКО, 2006. – 288 с.

2. Байбородова Л.В., Рожков М.И. Воспитательная работа в детском загородном лагере: Учебно-методическое пособие. – Ярославль: Академия развития: 2003. – 256 с.
3. Как помочь детям адаптироваться в лагере: психологическое сопровождение, занятия, упражнения, рекомендации /авт.-сост. Т.В. Молоканова. – Волгоград: Учитель, 2007. – 139 с.
4. Сысоева М.Е. Организация летнего отдыха детей: Учеб.-метод. Пособие – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 176 с.

ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

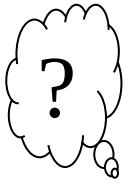
Завдання для самостійної роботи

1. Що таке засоби масової інформації?
2. Назвіть основні види ЗМІ і дайте їм соціально-педагогічну характеристику.
3. Які основні функції ЗМІ?
5. Які основні концептуальні підходи, що визначають соціально-педагогічний вплив ЗМІ на аудиторію?
6. Назвіть і дайте характеристику основних чинників, що зумовлюють вплив ЗМІ на аудиторію.
7. Які найбільш типові наслідки впливу ЗМІ на людину?
8. Назвіть і дайте характеристику основних методів, використовуваних у підготовці інформаційних програм.
9. Яка специфіка спеціальних методів, прийомів, використовуваних у ЗМІ для досягнення психологічного ефекту впливу?
10. Що називають інформаційними потребами людини, її інформаційно-педагогічною культурою?
11. Яке місце і роль сім'ї в педагогізації інформаційного середовища дитини?

Практичне заняття. Мозковий штурм

Мета заняття:

- активізація навичок і вмінь щодо прийняття спільного рішення.

Студенти збирають інформацію про діяльність української суспільної організації (за вибором студента) з метою представлення її широкому колу громадськості та готують запитання для проведення круглого столу із фахівцями соціальної сфери.

Завдання перше. Підготуйте повідомлення про одне із українських суспільних об'єднань, що займаються соціальними проблемами: Асоціацію соціальних педагогів і соціальних працівників України, Асоціацію працівників соціальних служб, Товариство Червоного Хреста України, Фонд милосердя і здоров'я, громадську організацію "Дитячі і молодіжні соціальні ініціативи", Всеукраїнське товариство інвалідів, Асоціацію "Сім'я і здоров'я", Спільку жінок України, Український фонд миру, Всеукраїнський дитячий фонд "Співдружність" та ін.

Завдання друге. Оформіть дібрану інформацію у вигляді прес-релізу.

Завдання третє. Свої повідомлення про ці або інші суспільні об'єднання обговорить у формі круглого столу їх лідерів. Його тема – "Роль неурядових організацій у розв'язанні соціальних проблем суспільства". Спробуйте спільно розглянути проблеми знедолених верств населення (сиріт, бездомних, інвалідів) і людей, що потрапили в біду (соціальні і психологічні конфлікти, кризові, стресові ситуації; емоційні та психологічні проблеми); нужди і бідності; алкоголізму і наркоманії; насильства, батьківської жорстокості та дискримінації; злочинів і правопорушень; безробіття і професійної адаптації.

Завдання четверте. Результати круглого столу оформіть у вигляді узгодженої резолюції або звертання до уряду, чи громадян через ЗМІ.

Завдання п'яте. Використовуючи метод мозкового штурму розробіть програму-заявку на фінансування в Українське представництво Інституту "Відкрите суспільство" (Фонд Сороса), що за декілька років свого існування став для багатьох лідерів суспільних об'єднань України гарною школою проектування, програмування і прогнозування успішності діяльності об'єднання.

Вимоги Фонду Сороса до заявок, що подаються:

- 1) Представлення переконливо обґрунтованої картини проблем і конкретних завдань програми. Питання для розгляду: Яка мета програми? У чому складається унікальність програми порівняно з уже наявними роботами з цієї теми? На які соціальні групи населення розрахована програма? Яким чином буде популяризуватися програма? Які ще організації і установи будуть притягнуті до реалізації програми?
- 2) Опис шляхів вирішення визначених завдань у межах бюджету і часу, який на це відведено. Яким способом буде організована діяльність у межах програми? Які плани з управління, засоби поширення інформації та можливість тиражування отриманих результатів? Які етапи програми і терміни їх реалізації.
- 3) Опис ефективності програми. Має бути обговорено, які дані будуть добиратися для оцінювання виконання кожного завдання і як ці дані будуть аналізуватися та використовуватися.
- 4) Відомості про учасників програми.
- 5) Зазначення коштів (у доларах США), потрібних для успішного виконання проекту.

Хід мозкового штурму: Вся група сідає в коло. У кожного учасника має бути ручка і картка (щільний папір у 1/2 стандартного аркуша, розділена лінією на дві однакові частини). За 3 хв. кожний учасник вписує в картці зліва три найголовніші проблеми, що стоять перед уявною (або реальною) соціальною службою. Потім по команді ведучого кожний передає свою картку сусідові справа і за 15 сек. ставить навпроти однієї найбільш актуальної проблеми хрестик. Картки передаються так доти, доки кожна з них не обійде коло. Потім експертна група (2-3 особи) опрацьовує картки і вибирає найбільш актуальну проблему. Командам пропонують за 10 хв. придумати якнайбільше засобів вирішення цієї проблеми. Десять балів одержує команда, що запропонувала шляхів рішення проблеми, більше за інших, п'ять балів – що висунула найцікавішу пропозицію, і п'ять балів – отримає команда за найвеселіше вирішення проблеми. Після цього командам пропонують зобразити

пантомімою рішення, що сподобалося. Завдання іншої команди - його відгадати.

За допомогою таких ігрових форм продумайте частини заявки на грант, що залишилися. Виберіть ініціативну групу, що закінчить оформлення заявки і відправить її адресату.

Література

1. Афанасьев В.Г. Социальная информация и управление обществом. М., 1975.
2. Богомолова Н.Н. Социальная психология печати, радио и телевидения. М., 1991.
3. Воробьев В.В. Твоя информационная культура. М., 1988.
4. Воспитательное воздействие на личность средств массовой информации и учреждений культуры. М., 1979.
5. Голицын Г.А., Петров В.М. Информация – поведение – творчество. М., 1991.
6. Харис Р. Психология массовых коммуникаций. Изд. 4-е. СПб, 2001.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ТА КОРЕКЦІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

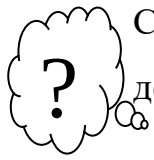
Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте принцип комплексності у соціально-педагогічному впливі на девіантну поведінку.
2. Які цілі, принципи і форми профілактики девіантної поведінки?
3. Перерахуйте основні концептуальні моделі профілактики.
4. Що таке інтервенція девіантної поведінки? Які її завдання, форми і методи?
6. Сформулюйте програми – зразки надання соціально-педагогічної допомоги у відношенні окремих видів девіантної поведінки.
7. Знайдіть яку-небудь форму небажаної поведінки у власному досвіді. Проведіть аналіз за схемою.

Практичне заняття

Мета заняття:

- формування навичок і умінь корекції і профілактики девіантної поведінки.

Студент повинен провести соціально-педагогічне обстеження дитини з девіантною поведінкою (віковий період дитини за вибором студента)

Завдання перше. Підберіть діагностичні методики щодо визначення самооцінки дитини (з метою виявлення ступеня адекватності відношення до себе) та соціометричне дослідження з метою виявлення реального положення дитини у колективі.

Завдання друге. Підібрати заходи (вправи, завдання, тематичні класні години) щодо згуртування колективу класу й підвищення його значимості для дитини.

Завдання третє. Розробіть корекційно-розвиваючу програму “Світ очима агресивної людини” за такими темами: зняття агресії і страхів, мій світ, я і інші, про слово “треба” і «ні», я – хороший, ти – хороший, моя доброта, ми змінилися.

Завдання четверте. Ознайомтеся з програмою «Путь до успіху» для підлітків з адиктивною поведінкою (Фалькович Т.А., Толстоухова Н.С., Высоцкая Н.В. Подростки XXI века. Психолого-педагогическая работа в кризисный ситуациях: 8-11 классы. М.: ВАКО, 2008. – С. 5-27) та проведіть одне заняття з неповнолітніми за запропонованою програмою.

Завдання п'яте. Організуйте волонтерську агітбригаду «Здоров'я нації в XXI столітті» із числа студентів - соціальних педагогів 2-4 курсів і розробіть програму її діяльності з метою пропаганди здорового способу життя серед неповнолітніх.

Література

1. Александровский Ю.А. Состояния психической дезадаптации и их компенсация. — М., 1976.

2. Амбрумова А.Г., Жезлова Л.Я. Методические рекомендации по профилактике суицидальных действий в детском и подростковом возрасте. — М., 1978.
3. Горская М.В. Диагностика суицидального поведения у подростков // Вестник психосоциальной работы. — 1994. — № 1. — С. 44—52.
4. Диагностика школьной дезадаптации / Под ред. С.А.Беличевой. — М., 1993.
5. Кондрашенко В. Т. Девиантное поведение у подростков. — Минск, 1988.
6. Кулаков С.А. Психопрофилактика и психотерапия в средней школе: Учеб.-метод. пособие. — СПб., 1996.
7. Кулаков С.А. Диагностика и психотерапия аддиктивного поведения у подростков: Учеб.-метод. пособие. — М., 1998.
8. Моховиков А.Н. Телефонное консультирование. — М., 1999.
9. Современные формы и методы организации психогигиенической и психопрофилактической работы: Сб. статей. — М., 1989.
10. Телефон доверия в системе социально-психологической службы. — М., 1988.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ

ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ГРУП РИЗИКУ

Завдання для самостійної роботи

1. Визначить, що таке детермінація поведінки, що відхиляється?
2. Перерахуйте біологічні передумови та соціальні детермінанти девіантної поведінки.
3. Найдіть яку-небудь форму небажаної поведінки в особистісному досвіді. Проведіть його аналіз, запропонуйте можливі шляхи попередження небажаної поведінки.
4. Сформулюйте зразкові програми надання соціально-педагогічної допомоги у окремих видах поведінки, що відхиляється.

Практичне заняття

Мета заняття:

- 📖 поглиблення теоретичних знань з проблеми девіантної поведінки особистості;
- 📖 відпрацюванню практичних навичок соціально-педагогічної діяльності з визначеною категорією.

Студент повинен ознайомитися із особливостями діагностичної, профілактичної і корекційної роботи з дітьми групи ризику і провести одне із занять (напрям соціально-педагогічної діяльності й віковий період - за вибором студента)

Завдання перше. Сформулюйте можливості й обмеження, переваги і недоліки соціально-педагогічної корекції девіантної поведінки.

Завдання друге. Сформулюйте алгоритм технології корекції девіантної поведінки й області її оптимального застосування.

Завдання третє. Опишіть методики підкріплення позитивної поведінки.

Завдання четверте. Проаналізуйте порівняльну характеристику методів інтервенції поведінки з погляду її завдань, складності, ефективності, сфер бажаного застосування та практичного використання.

Література

1. Диагностика и коррекция социальной дезадаптации подростков: Пособие для психологов, педагогов, психосоциальный и социальных работников /Под ред. С.А.Беличевой. – М., 1999.
2. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): - М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 288 с.
3. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения. – М., 2001.
4. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения: Учеб. пособие. – М.: МЕДпресс, 2001. – 432 с.
5. Психосоциальная коррекция и реабилитация несовершеннолетних с девиантным поведением /Под ред. С.А.Беличевой. – М., 1999.

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З “ДІТЬМИ ВУЛИЦІ”

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте правові документи, які визначають політику України у сфері соціального захисту безпритульних і бездоглядних дітей.
2. Охарактеризуйте причини сучасної бездоглядності й безпритульності.
3. Проаналізуйте причини, що призводять до соціального сирітства та виокремте умови, які провокують соціальне сирітство.
4. Підготуйте доповідь, реферат, наукову статтю з проблеми “Особливості соціального стану безпритульних дітей та їхня субкультура”.
5. Проведіть моніторингове дослідження діяльності соціально-педагогічних установ щодо профілактики бездоглядності й безпритульності серед неповнолітніх.
6. Визначіть, за якими принципами побудована муніципальна система соціально-педагогічної підтримки дитинства.
7. Зберіть інформацію про взаємодію фахівців щодо надання допомоги й підтримки безпритульних й бездоглядних неповнолітніх.
8. Проаналізуйте стан реалізації програми “Діти вулиці” в Україні та розробіть пропозиції щодо її удосконалення, враховуючи стан проблеми та можливості вашого регіону.

Практичне заняття. Педагогічна майстерня

Мета заняття:

- вивчити стан проблеми бездоглядності й безпритульності в регіоні;
- розробити рекомендації до сучасних дій різних установ, щодо надання допомоги дітям – соціальним сиротам.

На практичному занятті студент доповідає результати проведеного ним під час проходження соціально-педагогічної практики моніторингового дослідження. Наводить данні щодо показників діяльності муніципальної системи соціально-педагогічної підтримки дитинства.

Завдання перше. Оформіть результати дослідно-експериментальної роботи в пропозиції удосконалення організації соціально-педагогічної підтримки і захисту безпритульних та бездоглядних дітей на муніципальному рівні.

Завдання друге. Проаналізуйте роботу центру невідкладної соціально-психолого-педагогічної допомоги (на основі авторської програми Т.І. Шульги), виокремте заходи, які не реалізуються у вашому регіоні. Розробіть пакет документів для діяльності фахівців з цього напрямку соціально-педагогічної роботи.

Завдання третє. Складіть програму роботи кризового центру для дітей-сиріт та дітей, що залишилися без піклування батьків.

Завдання четверте. Розробіть програму профілактики соціального сирітства “Родина”, спрямовану на зміни державної політики з метою виховання в суспільстві почуття цінності дитини та зміни ставлення до дитини в сім’ї. Програма повинна включати такі розділи:

- економічна підтримка сім’ї;
- підтримка родинного виховання;
- створення культу сім’ї за допомогою його пропагандування в ЗМІ;
- зміна освітньої політики держави, її спрямування на виховання майбутніх батьків;
- заходи зі зміни соціальної політики держави з метою досягнення соціальної стабільності;
- соціально-педагогічна діяльність з дитячою субкультурою;
- створення служби допомоги дітям і підліткам.

Література

1. Брутман В.И, Ениколопов С.Н., Панкратов М.Г. Проблемы социальной защиты сирот, детей, оставшихся без попечения родителей, и юных одиноких матерей: Кн. 1. – М., 1994. – 182 с.

2. Городская система учреждений социальной реабилитации несовершеннолетних: Науч.-метод. сб. /Под ред. М.А.Галагузовой. – Екатеринбург, 1995.
3. Дитяча бездоглядність та безпритульність: історія, проблеми, пошуки. Навчальний посібник /В.М.Оржеховська, В.Є. Виноградова-Бондаренко. – К., 2004. – 177 с.
4. Еремин В.А. Улица – подросток – воспитатель. – М., 1991.
5. Куган Б.А. Социально-трудовая адаптация детей группы социального риска. – Курган; Челябинск, 1995.
6. Новые технологии воспитательного процесса /Н.Е.Щуркова, В.Ю Питюков, А.П.Савченко, Е.А. Осипова. – М., 1994.
7. Олиференко Л.Я. и др. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска: Учеб. пособие /Л.Я.Олиференко, Т.И.Шульга, И.Ф.Дементьева. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 256 с.
8. Шульга Т.И., Слот В., Спаниард Х. Методика работы с детьми «группы риска». 2-е изд., доп. – М.: Изд-во УРАО, 2001. – 128 с.
9. Шульга Т.И., Олиференко Л.Я. Психологические основы работы с детьми группы риска в учреждениях социальной помощи и поддержки /Приклад. Психология и психоанализ. – 1998. - № 2.

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Завдання для самостійної роботи

На основі аналізу теми 20 змістового модулю I визначите:

1. Які основні механізми допомоги дитині, що перебуває в екстремальних умовах.
2. Які є шляхи реабілітації дитини в конкретній ситуації?
3. Що входить до змісту програми реабілітації дитини, що перебувала в екстремальних умовах існування?
4. Які специфічні вияви поведінки дитини, що перебуває в екстремальних умовах.

5. Які вимоги до складання моделі соціально-психолого-педагогічної корекції та соціальної терапії дитини з урахуванням екстремальних умов існування?

Практичне заняття. Круглий стіл

Мета: заняття:

- 📖 обговорити проблеми особистості, що перебувала в екстремальних умовах;
- 📖 вирішити комплексні соціально-педагогічні завдання, які потребують використання науково-теоретичних знань з визначеної проблеми.

На практичному занятті необхідно:

- 📖 продемонструвати володіння теоретичними знаннями та практичними навичками з проблеми;
- 📖 проаналізувати, оцінити найбільш ефективні шляхи вирішення визначеної проблеми.

Підготовка до практичного заняття потребує від студентів самостійного вивчення теоретичних питань теми та підготовки доповіді з визначених питань для виступу.

Проведення круглого столу передбачає обговорення проблеми соціально-педагогічної реабілітації дитини, що перебувала в екстремальних умовах.

Завдання перше. Проаналізуйте специфіку виявів поведінки дитини, що перебувала в екстремальних умовах; екстремальні умови.

Завдання друге. Визначите в процесі обговорення зміст соціальної психолого-педагогічної реабілітації дитини в зв'язку з формою вияву екстремальних умов; етапи соціально-психолого-педагогічної реабілітації дитини.

Завдання третє. Розробіть програму соціально-педагогічної допомоги дитині, що перебуває в екстремальних умовах та створіть модель соціально-психолого-педагогічної корекції та соціальної терапії дитини з урахуванням екстремальних умов існування.

Література

1. Колесникова Т.И. Психологический мир личности и его безопасность. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2001. – 176 с.
2. Колесникова Т.И. Мир человеческих проблем: Психологическая концепция здоровья. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 208 с.
3. Психологія життєвої кризи /відп. Ред. Т.М. Титаренко. – К.: Агропромвидав України, 1998. – 348 с.
4. Психология экстремальных ситуаций: Хрестоматия /Сост. А.Е.Тарас, К.В.Сельченко. – Мн.: Харвест, 2000. – 480 с.
5. Социальная работа в учреждениях здравоохранения, – М., 1992.
6. Шемет П. Програма " Турбота" діє // Віче , 1996, № 1.
7. Черносвитов Е.В. Прикладные методы социальной медицины. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. – 256 с.
8. Энциклопедия социальной работы. Пер. с англ. В 3-х томах. -М., 1993-1994.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З КОРИГУВАННЯ МОРАЛЬНИХ НОРМ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Завдання для самостійної роботи

Підготуйте реферат, наукову статтю, доповідь розкриваючи питання:

1. Чим пояснюється значне зростання випадків девіантної поведінки у дітей останніми роками?
2. Що для людини значать моральні норми поведінки?
3. Запропонуйте заходи, які б сприяли підвищенню відповідальності сім'ї за моральне виховання дітей.

Практичне заняття. “КЕЙС- СТАДИ”

Практичне заняття проводиться за допомогою активного методу навчання (англ. case – портфель, випадок + study – изучение, исследование), що передбачає пропозицію реальної проблеми, яку повинні розв'язати студенти.

Мета заняття:

- розробити алгоритм технології профілактики порушення моральних норм поведінки серед дітей і підлітків.

Завдання - ситуація 1. У підвалі вашого будинку оселилася група безпритульних підлітків. Проаналізуйте ситуацію і запропонуйте варіанти роботи з підлітками з огляду на те, що правопорушень вони не чинять (займаються жебрацтвом і додатково працюють на базарі) і ви вже кілька разів забирали їх до міського притулку, звідки вони через кілька днів втікали до «рідного» підвалу.

Завдання - ситуація 2: Одна з ваших сусідських сімей - багатодітна. Мати виховує дітей одна. Матеріальний рівень сім'ї значно нижчий за середній (аліменти не надходять, державна допомога – мінімальна). Умови проживання дітей не відповідають нормам, але стосунки в сім'ї чудові і приводу для обґрунтованого вилучення дітей із сім'ї немає (мати навіть думки такої не припускає). Якими будуть ваші дії?

Завдання третє. Розробити заходи з профілактики бездоглядності учнів, виявити прояви девіантної поведінки неповнолітніх в умовах групового спілкування.

Завдання четверте. Наведіть план соціально-виховних заходів, щодо профілактики девіантної поведінки, за формою вияву: захоплення учнів азартними іграми, звичка лихословити, паління, зловживання спиртними напоями, наркоманія.

Завдання п'яте. Розробити зміст соціально-педагогічної технології з профілактики та подолання педагогічної занедбаності з використанням системи залучення дітей до суспільно-корисної діяльності.

Література

1. Дитина серед біди і болю. – Ужгород: Родина, 1994. – 26 с.
2. Системный подход в социальной работе: Методический семинар /Составитель-редактор В.В. Колков. – М.: Институт социальной работы, 1997. – 183 с.
10. Указ Президента України про затвердження Комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві (18.03.98 р. № 200/98) – К., 1998. - Lawua //

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ В РОБОТІ З КРИЗОВИМИ СІМ'ЯМИ

Завдання для самостійної роботи

1. Розробіть програму діяльності соціально-педагогічних об'єднань (на власний вибір), використовуючи принцип “трьох Д”: добровільність участі, демократичність стосунків, діяльність соціально-творчого характеру.

2. Розробіть програму інтеграції особистості, що має якості лідера, в колектив за певними етапами технології:

- проведення діагностичного дослідження з метою визначення типології дитини-лідера (на конкретному прикладі);
- складання програми розвитку і формування лідерських якостей з урахуванням розвитку класного колективу.
- розробка тактики налагодження відносин лідера з колективом;
- розробка перспективної моделі соціалізації учня, яка виявляє якості лідера;
- проведення соціально-виховного заходу з дітьми, наприклад “Веду щоденник про себе”, “Пізнай себе”, “Обери свою долю”.

ТЕХНОЛОГІЯ ПРЕВЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО- ДЕЗАДАПТОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ

Завдання для самостійної роботи

1. Розробіть програму соціально-педагогічної роботи з дітьми молодшого шкільного віку, яка передбачає профілактику моральних настанов “Моральні цінності” враховуючи:

- ігровий характер соціально-виховних заходів;
- використання творів усної народної творчості.

Програма повинна мати робочий зошит, в якому діти будуть фіксувати матеріал занять і власний досвід за допомогою малюнків, піктограм і кольорових асоціацій, який можна назвати “Чарівний альбом”.

Зразкова тематика соціально-педагогічної програми: “Чи знаю я себе?”; “Любов”; “Охайність”; “Дисциплінованість”; “Доброта і безкорисливість”; “Віра веде до перемоги”; “Чесність”; “Терпіння і співробітництво”; “Повага і самоповага”.

3. Розробити сценарії соціально-виховних заходів і провести їх з дітьми під час соціально-педагогічної практики.

Література

1. Анцупов А.Я Профілактика конфліктів в школьному колективі. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 208 с.
2. Баранова И.В., Гупта С.Р., Фигина Е.Н. Нравственные ценности. Развивающая программа для младших школьников. Методическое пособие для учителей и психологов. – М.: Генезис, 2003. – 144 с.
3. Богуш А.М., Монке О.С. Формування оцінно-етичних суджень у дітей старшого дошкільного віку. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2002. – 239 с.
4. Максакова В.И. Организация воспитания младших школьников: Метод. пособие для учителя /В.И.Максакова. – М.: Просвещение, 2003. – 254 с.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Практикум

Мета заняття:

- опрацювати практичні навички роботи соціального педагога з дітьми, що мають делінквентні вияви у поведінці.

Завдання – ситуація 1. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання:

“Зараз я стою перед вибором: що робити? Часом готова не побити, а просто вбити свого сина. Йому 15 років, і він - злодій і навідник у якомусь мафіозному угрупованні. Спочатку навесні його взяли в “роботу” хлопці з подвір’я, вимагали гроші. Він почав красти в сусідньому під’їзді (на превеликий жаль, довідалася про це занадто пізно). Потім зникло наше родинне золото (подарунок на весілля, зроблений 18 років тому), іншого коштовного, ми так

нічого і не придбали. Із 4-ма дітьми дуже добре не будеш жити, хоча ми і робили все для того, щоб в них було все необхідне. Ніколи нічого не просили у держави, ніякої матеріальної допомоги.

Заявила про зникнення золота в міліцію. А коли з'ясувалося, що його вкрав... мій син, це було для мене страшним ударом. Отут йому і довелося розповісти про хлопців, що вимагали в нього гроші. У міліції пообіцяли розібратися. Я відвезла сина на літо на дачу в надії, що згодом усе налагодиться.

Але варто було нам повернутися в місто, як на нього знову стали напосідати місцеві хлопці. Я їх знайшла, влаштувала розбори. Начібно домовилися, що ніхто нікому нічого не винен. І раптом зникає з мого гаманця зарплата за місяць. Плакала, побивалася, але що ж тут робити, діти їсти хочуть. Соромно не соромно, пішла позичати...

Тепер стало ще гірше. Син потрапив до угруповання, і вже сам "знімає" гроші, наводить на таких самих хлопчаків, як він. Що робити? З чого почати? Як йому допомогти? Настрій жахливий, жити не хочеться. Зупиняють від рішучого кроку тільки діти – семи років, чотирьої і двох. Намагаюся, щоб вони не бачили мене пригніченої горем, але не завжди виходить. От і плачу ночами, коли всі сплять. Може, хтось порадить, що робити”.

1. За якими критеріями можна оцінювати результати ефективності діяльності соціального педагога з перевиховання правопорушників? Що Ви знаєте про проблеми підлітків і причини, що ведуть до делінквентної поведінки?

2. Розробіть план роботи з підлітком, про долю якого розповідає нижче мати.

3. Розробіть план роботи з матір'ю.

Завдання друге. Проведіть диспут: “Від “важкого” підлітка до правопорушника: можливість чи реальність”.

Коло обговорюваних питань:

1. Особисті пропозиції щодо вдосконалення форми правового перевиховання правопорушника.

2. Вимоги до особистості фахівця і професійної діяльності, що здійснюють виховну роботу з правопорушником.

Завдання – ситуація 3. Дайте відповіді на запитання:

“Адже навіть злочинця, що заслуговує найсуворішого з усіх покарань, не можна принижувати, ображати його особисту гідність, не можна вживати вислови, що принижують його “Я”. Покарання - так! Але не грубість...”.

1. Чи згодні ви з автором наведеного нижче твердження?
2. Чи можливо говорити про гідність людини, що скоїла злочин?

Література

1. Волков Е.Н. Основные модели контроля сознания (реформирование мышления) //Журнал практического психолога. – 1996. - № 5. – с. 86-95.
2. Кондрашенко В.Т. Девиантное поведение у подростков. – Минск, 1988. – 207 с.
3. Методика работы социального педагога /Под ред. Л.В.Кузнецовой; Г.С.Семенов. – М.: Школьная Пресса, 2003. – 96 с.
4. Словарь социального педагога и социального работника: /Под ред. И.И.Колачевой, Я.Л.Коломинского, А.И.Левко. – 2-е изд. – Мн.: БелЭн, 2003. – 256 с.
5. Методика и технологии работы социального педагога /Б.Н.Алмазов, М.А.Беляева, Н.Н.Бессонова и др.; Под ред. М.А.Галагузовой и др. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 192 с.
6. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.

ОСОБЛИВОСТІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПРАВОПОРУШНИКА

Завдання для самостійної роботи

Підготуйте до обговорення питання:

1. Реалізація принципу пенітенціарної діяльності виправних закладів.
2. Специфіка проведення індивідуально-виховної бесіди з правопорушником.

3. Особисті пропозиції щодо вдосконалення форми правового перевиховання правопорушника.
4. Вимоги до особистості фахівця, який працює з правопорушниками, і його соціально-виховної діяльності.
5. За якими критеріями можна оцінювати результати ефективності діяльності соціального педагога з перевиховання правопорушників?

Практичне заняття

Мета заняття: опрацювати практичні навички роботи соціального педагога з дітьми, що мають делінквентні вияви у поведінці.

Завдання – ситуація 1. З 1971 р. при Бутирській в'язниці у Москві створено музей. Протягом 28 років потрапити туди могли тільки працівники ізолятора і представники МВС. З 1999 р. із 15.00 до 17.00 у вівторок і п'ятницю пройти в музей може кожен. Від центральної прохідної в'язниці в супроводі офіцера група з 20 осіб піднімається на другий поверх, проходячи через ґрати, численні контрольно-пропускні пункти в слідчий блок, за яким розміщується каса музею. Тут пропонують сувеніри, виготовлені руками засуджених. Вартість квитка - 5 рублів з особи. Екскурсовод спускається до групи у підвал, де під стелею висять картини засуджених, що ілюструють історію найстаршої в'язниці Росії; нижче на стінах - щити з фотографіями і текстами, ще нижче під щитами - вітрини з кайданами, колодками, металевими нашійниками, наручниками, замками, із забороненими виробами ув'язнених, вилученими під час обшуків: гральними картами, апарати для нанесення татувань, саморобною зброєю, кийками тощо. Після музею демонструють власне в'язницю: слідчий відділ і слідчий ізолятор, у якому утримуються підслідні.

Підготуйте обговорення питань:

1. Що ви знаєте про проблеми сучасних українських ув'язнених і підслідних?
2. Чи є в'язниця, колонія або слідчий ізолятор у вашому регіоні?
3. Хто контролює умови утримання в них людей?

Завдання друге. Розробіть програму, аналогічну “ДІМСІ” (“Дитячі і молодіжні соціальні ініціативи”).

З 1997 р. у “ДІМСІ” реалізується програма “Юність без ґрат”, що здійснює моральну, психологічну і юридичну підтримку юних ув’язнених, надає їм можливості публікації творчих робіт у газеті “Зона”. У межах цієї програми члени “ДІМСІ” шефтують над виправними установами, де представники інтелігенції виступають із концертами, добродійними акціями, презентаціями своїх творів.

За допомогою адміністрацій виправних установ розробіть власну програму, схожу на “Юність без ґрат”, організуйте листування з молодими ув’язненими, що почали виправлятися. Силами волонтерів організуйте акцію наприклад, “Подарунок ув’язненому”, у вашій установі.

Література

1. Антонян Ю.М., Бородин С.В. Преступность и психические аномалии. – М., 1987. – 208 с.
2. Волков Е.Н. Основные модели контроля сознания (реформирование мышления) // Журнал практического психолога. – 1996. - № 5. – с. 86-95.
3. Кондрашенко В.Т. Девиантное поведение у подростков. – Минск, 1988. – 207 с.
4. Методика работы социального педагога /Под ред. Л.В.Кузнецовой; Г.С.Семенов. – М.: Школьная Пресса, 2003. – 96 с.
5. Словарь социального педагога и социального работника: /Под ред. И.И.Колачевой, Я.Л.Коломинского, А.И.Левко. – 2-е изд. – Мн.: БелЭн, 2003. – 256 с.
6. Методика и технологии работы социального педагога /Б.Н.Алмазов, М.А.Беляева, Н.Н.Бессонова и др.; Под ред. М.А.Галагузовой и др. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 192 с.
7. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.

Організація індивідуально-дослідницької роботи з модуля «Технології соціально-педагогічної діяльності»

Індивідуальне дослідження здійснюється одним дослідником, і його організація – це самоорганізація діяльності.

Перший етап - орієнтований. Він передбачає об'єктивний аналіз і оцінювання соціально-педагогічної ситуації в країні, регіоні, місті (районі) або мікрорайоні, вивчення соціального замовлення суспільства і держави, запитів населення, насиченості і запитів ринку соціально-педагогічних послуг, пошук можливих «соціальних ніш» для пропозиції соціально-педагогічних послуг, оцінювання успіхів, досягнень і проблем.

Другий етап - діагностичний (якщо необхідна діагностика вже проведена, то на цьому етапі упорядковуються, актуалізуються її результати). Вивчається рівень розвитку явищ соціально-педагогічних процесів і явищ, історичний і сучасний досвід розв'язання аналогічних (або близьких за змістом) проблем. Здебільшого використовуються вже відомі (стандартні) методи і методики.

Третій етап - настановчий. Визначаються вихідні теоретичні позиції, цілі і завдання пошуку, проектується модель майбутнього, перетвореного стану досліджуваного процесу, установи, системи, їх новий вигляд. Відбувається генерування провідних ідей і задуму перетворення, добір способів впровадження нововведень, окреслюються засоби провадження нового й відслідковується ефективність заходів. На цьому етапі об'єднується індивідуальна творча діяльність ініціаторів пошуку, відповідальних за його окремі напрями, і колективна розумова діяльність (дискусії, захисти проектів, мозковий штурм, обговорення). Складаються концепції і сценарний проект (програма, дослідний проект) пошуку. Після попереднього визначення основних параметрів дослідження корисно зайнятися розв'язанням організаційних питань, якщо вони не були вирішені раніше. Головне завдання цього етапу - оптимізація умов для творчого пошуку.

Четвертий етап – перетворюючий, основний за часом і обсягом роботи. Виконується запланована робота (експеримент, створення і реалізація авторських програм і проектів, запровадження вдосконалених технологій, моделей управління і т. ін.).

П'ятий, прикінцевий етап включає підсумкову діагностику, узагальнення, інтерпретацію й оцінювання результатів, представлення підсумкового аналітичного звіту про виконану роботу, публікації в педагогічній пресі, документи впровадження (програми, плани, рекомендації, положення і т. ін.).

Заздалегідь продумана логіка дослідження відображена, зафіксована в основних документах, що визначають зміст, спрямованість і методику пошуку, у концепції й у самому дослідному проекті.

Педагогічна концепція – це обґрунтування проблеми і розгорнутий виклад основних положень, головних ідей, прозів.

Основний зміст *дослідного проекту* - розкриття змісту етапів майбутнього дослідження. Поряд із цим у проекті мають бути відображені питання організаційного, матеріального і кадрового забезпечення пошуку, фактори ризику та засоби компенсації можливих недоглядів, форма представлення результату, а також зміст і засоби управління дослідно-експериментальною роботою.

Проект повинен містити *дослідну програму*. Зміст роботи в програмі потрібно викладати за напрямом роботи з виокремленням етапів і заходів з їх здійснення.

В окремі блоки логічного обґрунтування проекту доцільно включити концепцію, дослідний проект (програму), кошторис необхідних витрат та інші документи, що обґрунтовують потребу фінансових коштів.

Організація упорядкування програми розвитку орієнтовно містить такі елементи (кроки):

1. Розробку технологічного завдання.
2. Збирання матеріалу, проведення діагностичного такого, що констатує вивчення стану справ.

3. Аналітичну роботу. На основі статистичних, історичних та інших дослідних матеріалів здійснюється комплексний аналіз стану соціально-педагогічної системи регіону й основних тенденцій її розвитку в контексті спільного розвитку регіону; окреслюються перші рекомендації щодо змісту й напрямів змін системи.

4. Конструктивну роботу. Опрацьовуються концепція і задум дослідження, здійснюється розробка інваріантної структури розділів, карти-інструкції з кожного розділу. Наприклад, виокремлюються основні напрями (цільові блоки) програми, які кожного блоку розробляють в структурному і змістовному аспектах проекти, спрямовані на реалізацію цих блоків програми (наприклад, “Дозвілля”, “Сім’я”, “Виховання” і т. ін.). Кожен із проектів розробляється за схемою: а) орієнтири проектної діяльності; б) конкретні заходи щодо реалізації проекту; в) відповідальні за виконання заходів; г) терміни виконання заходів.

5. Розробка кожного напрямку і розділу, в тому числі аналіз, прогноз, проектування, програмування.

6. Об’єднання окремих розділів, їх координація й узагальнення, узгодження всіх положень, усунення повторів, послідовне проведення основних ідей перетворень, первинне редагування.

7. Обговорення першого варіанта програми. Після його упорядкування текст бажано розтиражувати і залучити до аналізу найбільшу кількість педагогів-професіоналів, представників громадськості, незалежних експертів. У ході обговорення зміст програми може істотно змінитися, аж до відмови від одних варіантів і розробки інших, нових.

8. Розробка проекту з урахуванням зауважень і пропозицій, редагування тексту.

9. Остаточне оформлення проекту і його захист.

ІНДИВІДУАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Розробити соціально-педагогічний проект за названою нижче проблематикою.

Проблематика індивідуально-дослідних завдань:

1. Соціальна реабілітація дитини з обмеженими можливостями.
2. Ресоціалізація неповнолітнього засудженого.
3. Асоціація піклування про засуджених і реабілітація.
4. Соціально-педагогічна допомога дітям групи ризику в екстремальних ситуаціях.
5. Технологія професійного та особистісного самовизначення.
6. Створення неурядових організацій соціально-педагогічної підтримки молоді:
 - а.) “Мої права – моя свобода”;
 - б) “Дитячий орден милосердя”;
 - в) “Школа демократичної культури”;
 - г) “Древо життя”;
 - д) “Екологія та діти”;
 - е) “Школа громадянського суспільства”;
 - є) “Діалог індивідуальностей”;
 - ж) “Лідер здоров’я”.
7. Технологія правової просвіти.
8. Організація сімейних клубів, шкіл сімейного життя, недільних сімейних шкіл.
9. Соціально-педагогічна допомога та освіта батьків (технологія соціально-педагогічного “всеобучу”).
10. Соціально-педагогічна корекція відносин, у процесі виправлення делінквентної поведінки.
11. Створення соціально сприятливого середовища в родині.

12. Соціально-педагогічна допомога в розв'язанні проблем особистісного розвитку.
13. Соціально-педагогічна допомога школярам молодшого шкільного віку щодо проблем спілкування з однолітками або комунікативної переорієнтації.
14. Організація дозвілля дітей та їх батьків.

Проблему індивідуального дослідного завдання студент також може обрати самостійно, узгодивши її з викладачем.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ З МОДУЛЯ “ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ”

1. Вважають, що до об'єктів технології соціально-педагогічної діяльності у широкому розумінні належать:

- а. зв'язки, взаємодії, засоби регуляції процесів соціалізації, соціального виховання, поведінки соціальних груп і особистостей у суспільстві;
- б. ситуації ризику, проблеми порушення соціалізації тих, хто потребує допомоги;
- в. людина, що розвивається, з усіма сферами її життя.

2. Теоретична соціально-педагогічна технологія може бути подана у вигляді:

- а. програми дослідження, методики дослідної діяльності;
- б. методики роботи спеціаліста з розв'язання соціально-педагогічного завдання;
- в. підручника, навчального посібника, навчально-методичного посібника.

3. Прикладна (практична) технологія часткового типу може бути подана у вигляді:

- а. теоретичної розробки технології;
- б. методичної рекомендації щодо розв'язання конкретної соціально-педагогічної проблеми;
- в. методичної розробки.

4. Класифікація і систематизація об'єктів, побудована на основі їх природного взаємозв'язку і категорій, розташованих послідовно, що використовують для їх опису, зі зростанням складності (тобто за ієрархією) - це:

- а. класифікація;
- б. таксономія;
- в. формування банку даних.

5. Практична діяльність соціального працівника, що характеризується раціональною послідовністю використання різноманітних методів і засобів із метою досягнення якісних результатів праці - це:

- а. соціально-педагогічна технологія;
- б. методи соціальної роботи;
- в. технологія соціальної роботи.

6. Безпосередня підготовка до практичної реалізації цільової технології передбачає:

- а. комплекс заходів, спрямованих на забезпечення необхідної якості реалізації обраного засобу діяльності з конкретною особою;
- б. практичний (перетворюючий, корекційно-перетворюючий, реабілітаційний) характер;
- в. забезпечення оцінювання й експертизи результатів реалізації функціональних технологій у соціально-педагогічній роботі з клієнтом.

7. Типова структура якої технології включає п'ять етапів?

- а. загальної соціально-педагогічної;
- б. діагностико-прогностичної;
- в. часткової (функціональної) соціально-педагогічної.

8. Поняття “робочий стіл” використовується для:

- а. підготовки до аналізу результатів професійної діяльності;
- б. визначення змісту професійної діяльності;
- в. визначення інструментарію професійної діяльності спеціаліста.

9. Зміст робочого столу соціального педагога визначається:

- а. основними правилами діяльності у сфері надання соціальних послуг населенню;
- б. алгоритмом дій у соціально-педагогічних технологіях;
- в. основними функціями професійної діяльності соціального педагога.

10. Накопичення емпіричного матеріалу, отриманого в ході діагностики соціально-педагогічних процесі належить до:

- а. первинних завдань, що вирішуються соціальним педагогом під час організації робочого столу;
- б. напрямів соціально-педагогічної діяльності;
- в. часткової діагностико-прогностичної соціально-педагогічної технології.

11. Опитувальники (анкети і бланки інтерв'ю), бланки соціально-педагогічного спостереження, бланки аналізу документів належать до:

- а. основних методів соціально-педагогічної діяльності;
- б. основних технік соціально-педагогічної діяльності;
- в. основного діагностичного і практичного соціально-педагогічного інструментарію.

12. Перспективний план, циклограма, план-графік, план-сітка - це:

- а. форми планів;
- б. структура планів;
- в. зміст планів.

13. До якого розділу плану роботи соціального педагога входить патронаж дітей, що перебувають на обліку в органах опіки і піклування та внутрішкільному контролі:

- а. профілактична робота;
- б. охоронно-захисна діяльність;
- в. організаційна або координаційна діяльність.

14. Дас змогу уточнити порядок реалізації подій, систематизувати дії соціального педагога в часі та просторі...:

- а. циклограма;

- б. план-графік;
- в. календарне планування.

15. План-графік дає змогу:

- а. розподілити в часі роботу з окремих напрямів й узгодити між собою етапи соціально-педагогічної діяльності;
- б. розташувати регулярно повторювані соціально-педагогічні заходи в певній послідовності;
- в. уточнити порядок реалізації подій, систематизувати соціально-педагогічну діяльність в часі та просторі.

16. Яка частина часу у межах 36 робочих годин у тиждень має залишитися вільною у плані роботи соціального педагога для оперативного вирішення непередбачуваних ситуацій (подій):

- а. 1/2 часу;
- б. 1/4 часу;
- в. 1/3 часу.

17. Технологія впорядкування, ресурсного обґрунтування і здійснення соціально-педагогічних проектів – це:

- а. проектування соціально-педагогічної діяльності;
- б. моделювання соціально-педагогічної діяльності;
- в. прогнозування соціально-педагогічної діяльності.

18. Дає змогу передбачити результати й своєчасно усунути причини виникнення соціально-педагогічних проблем технологія...:

- а. проектування;
- б. прогнозування;
- в. моделювання.

19. Предметом соціального проектування можуть бути:

- а. дії, пов'язані з передбаченням шляхів спеціальних наукових досліджень конкретних перспектив розвитку якогось явища;
- б. розвиток соціально-педагогічної діяльності одного із напрямів;
- в. створення (модернізація, зберігання в змінному середовищі) цінності.

20. Соціально-педагогічне проектування є:

- а. технологією впровадження соціально-педагогічних нововведень;
- б. технологією організації соціально-педагогічної діяльності;
- в. технологією експертизи й оцінювання соціально-педагогічної діяльності.

21. Соціально-педагогічне проектування належать до:

- а. традиційної соціально-педагогічної діяльності;
- б. інноваційної соціально-педагогічної діяльності;
- в. творчої соціально-педагогічної діяльності.

22. Завдання інноваційних соціально-педагогічних проектів є:

- а. впровадження принципово нових соціально-педагогічних розробок;
- б. відновлення наявних соціально-педагогічних розробок;
- в. реставрація наявних соціально-педагогічних розробок.

23. Хеппенінг, перформанс, освітні проекти це класифікація соціальних проектів за:

- а. характером проектних змін;
- б. їхніми масштабами;
- в. напрямками діяльності.

24. Типи проектів за особливостями фінансування існують у вигляді:

- а. підтримувальних проектів;
- б. добродійних проектів;
- в. науково-технічних проектів.

25. Надає підтримку проекту, якщо це може стати формою його реклами або презентації:

- а. спонсор;
- б. інвестор;
- в. меценат.

26. Проекти, що використовують проектну форму для приховування називаються:

- а. квазіпроектами;
- б. проектами-фікціями;

в. субсидованими проектами.

27. До якого виду проектів належить соціальний проект “Центр проблем вищої педагогічної освіти”:

а. інноваційного;

б. освітнього;

в. науково-технічного.

28. Всесвітнє десятиріччя розвитку культури під егідою ООН та ЮНЕСКО належить до:

а. культурних проектів;

б. спонсорських проектів;

в. підтримувальних проектів.

29. Опіка, піклування і усиновлення неповнолітніх є:

а. напрямом соціально-педагогічної діяльності;

б. функцією соціально-педагогічної діяльності;

в. формою влаштування дитина на подальше виховання.

30. До особливостей соціально-педагогічної діяльності в напрямі соціального захисту прав дитини зараховують здійснення операції:

а. встановлення опіки і піклування над неповнолітнім, який залишився без піклування;

б. позбавлення батьківських прав;

в. ініціювання і збирання матеріалів для обмеження або позбавлення батьків неповнолітнього батьківських прав.

31. Позбавлення батьківських прав здійснюється:

а. органами опіки і піклування;

б. соціальним педагогом;

в. у судовому порядку.

32. Визначення ступеня розвиненості або деформації різноманітних властивостей і якостей, зумовлених насамперед включенням людини в різноманітні соціальні зв'язки, зараховують до:

а. соціальної діагностики;

- б. соціальної профілактики;
- в. соціальної адаптації.

33. Поєднання процесу перевиховання із впливами, що зумовлюють зміни в розвитку особистості, називають:

- а. ресоціалізацією;
- б. корекцією;
- в. реабілітацією.

34. Основною метою соціально-педагогічного консультування є:

- а. відновлення соціального статусу, втрачених або несформованих соціальних навичок дезадаптованих неповнолітніх;
- б. відновлення (або компенсація) порушених функцій, дефекту, соціального відхилення.
- в. соціалізація, відновлення й оптимізації соціальних функцій особистості, вироблення соціальних норм життя, зокрема, спілкування.

35. Взаємодія з органами управління й установами освіти, соціального захисту, охорони здоров'я, комісіями зі справ неповнолітніх належить до:

- а. консультування адміністрації у межах технології роботи соціального педагога в освітній установі;
- б. методичної роботи у межах технології роботи соціального педагога в освітній установі;
- в. позашкільної взаємодії у межах технології роботи соціального педагога в освітній установі.

36. Участь в організації середовища виховання дитини за технологією соціально-педагогічної діяльності в освітній установі включає:

- а. внутрішньошкільний моніторинг;
- б. соціально-педагогічну реабілітацію;
- в. супровід дитини в сім'ї.

37. Оздоровча функція соціально-педагогічної технології у літньому таборі передбачає:

- а. інтеграцію відпочинку, когнітивних та психолого-фізіологічних процесів особистості;
- б. організацію повноцінного спілкування, навчання дітей навичкам конструктивного спілкування;
- в. забезпечення включеності особистості до культури соціуму країни і світу в цілому.

38. “Кіш”, “Оберіг”, “Берегиня”, “Спадщина”, “Громада”, “Барвіночки”, “Веселкова республіка” та ін. належать до:

- а. молодіжних організацій України;
- б. молодіжних товариств і клубів України;
- в. громадських організацій молоді України.

39. До молодіжних організацій України зараховують:

- а. Спілку української молоді;
- б. Українську скаутську організацію “Пласт”;
- в. “Веселкову республіку”.

40. Завданнями соціально-педагогічної роботи з дітьми груп ризику є:

- а. профілактика бездоглядності, бродяжництва, дезадаптації дітей;
- б. залучення дитини до процесу прийняття рішень;
- в. вивчення впливу різних факторів на формування відхилень на ранніх етапах соціалізації особистості.

41. Тренінг резистентності, асертивності, формування життєвих навичок використовуються в технології:

- а. соціально-педагогічної корекції;
- б. соціально-педагогічної профілактики;
- в. соціально-педагогічної реабілітації.

42. Підставою для діагностування делінквентної поведінки є:

- а. агравація;
- б. злочини;
- в. провини.

43. Одна з форм девіантної поведінки з формуванням прагнення до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану називається:

- а. адиктивною поведінкою;
- б. кримінальною поведінкою;
- в. делінквентною поведінкою.

44. Зниження перенесення труднощів повсякденного життя, поряд із гарним перенесенням кризових ситуацій є ознакою:

- а. кримінальної поведінки;
- б. психопатологічної поведінки;
- в. адиктивної поведінки.

45. Організація соціального середовища, інформування, активного соціального навчання соціально-важливим навичкам, організація альтернативної діяльності, організація здорового способу життя, активізація особистісних ресурсів, мінімізація негативних явищ є формами соціально-педагогічної діяльності, щодо:

- а. соціально-педагогічної реабілітації;
- б. соціально-педагогічної профілактики;
- в. соціально-педагогічної корекції.

46. Зміна настанов на девіантну поведінку, формування навичок розрізнення рекламних стратегій, розвиток вміння відмовляти відбувається в ході проведення тренінгу:

- а. резистентності (стійкості);
- б. асертивності або афективно-ціннісного навчання;
- в. формування життєвих навичок.

47. Організація альтернативної девіантній поведінці діяльності, включає:

- а. проведення бесід, розповсюдження спеціальної літератури, відео- і телефільмів;
- б. пізнання нового (подорожі), заняття спортом, спілкування, творчість;
- в. здорове харчування, фізичні вправи, дотримання режиму.

48. Втручання в особистісний простір для стимулювання позитивних змін належить до:

- а. інтервенції;
- б. превенції;
- в. реабілітації.

49. Консультування, терапія, судово-психологічна експертиза, організація саногеного середовища є основними формами соціально-педагогічної роботи з особами, схильними до:

- а. адиктивної поведінки;
- б. суїцидальної поведінки;
- в. делінквентної поведінки.

50. Заборона наркотиків державою, карна відповідальність за всі дії, пов'язані з ними, заборона з боку держави вживання алкогольних напоїв – це елемент соціальної стратегії впливу на особистість з залежною поведінкою, і що має назву:

- а) репресивна політика;
- 2) політика мінімізації ризику;
- 3) політика ресоціалізації.

Шкала оцінювання

Правильна відповідь на:

- 50 - 45** питань оцінюється в 25 балів;
- 45 - 40** питань оцінюється в 20 балів;
- 40 - 35** питань оцінюється в 15 балів;
- 35 - 30** питань оцінюється в 10 балів;
- 30 - 25** питань оцінюється в 5 балів.

ДОДАТОК 1

Зразкова форма

«Затверджую»

Керівник установи освіти

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

М. П.

АКТ***первинного обстеження умов життя неповнолітнього, що залишився
без піклування батьків***

1. Дата обстеження.
2. Прізвище, ім'я, по батькові суспільного інспектора, соціального педагога, що робить обстеження.
3. Прізвище, ім'я, по батькові неповнолітнього.
4. Вік неповнолітнього (зазначити рік, місяць, число народження), місце його народження.
5. Адреса, телефон (якщо дитина проживає за цією адресою тимчасово, то зазначити, звідки вона прибула й адресу постійного місця її проживання, а також відомості про осіб, що залишилися мешкати за місцем постійної прописки неповнолітнього).
6. Відомості про батьків (коли померли, засуджені, позбавлені батьківських прав, де знаходяться або мешкають, працюють тощо).
7. Відомості про родичів (братів, сестер, інших близьких родичів, їх прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання, рід занять).
8. Заняття неповнолітнього:
 - відвідує ясла, дитячий сад, навчається в школі, установі початкового професійного закладу, технікумі, ВЗО тощо;

- працює (зазначити, де, ким, поєднує роботу з навчанням);
- нічим не зайнятий (зазначити, із якого часу не навчається чи не працює, з якої причини, яку освіту здобув).

9. Матеріальний стан неповнолітнього (розмір пенсії, допомоги, аліментів, які виплачуються на утримання дитини, заробітної плати підлітка).

10. Відомості про майно (є, немає). У разі наявності майна скласти його опис, у випадку при наявності грошей, акцій зазначити суму і місце збереження.

11. Житлово-побутові умови, у яких знаходиться неповнолітній (хто є наймачем житла, кількість членів сім'ї, що мешкають на цій площі, розмір і благоустрій помешкання).

12. Чи є скарги на стан здоров'я.

13. Дані про особу, що виявила бажання стати опікуном (попечителем) або усиновителем дитини.

14. Яку допомогу (соціальну, правову, педагогічну, матеріальну) потребує неповнолітній.

15. Виводи і мотивований висновок про найбільш доцільну форму влаштування неповнолітнього (передати під опіку або піклування, на усиновлення, влаштувати в дитячу державну установу на повне державне забезпечення).

Соціальний педагог

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

ДОДАТОК 2

Зразкова форма

«Затверджую»

Керівник органа управління освітою

“ _____ ” “ _____ ” 200 р.

(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)**ОПИС МАЙНА,**

що залишилося за місцем проживання

(прізвище, ім'я, по батькові неповнолітнього,

що залишився без батьківського піклування)

№ п/п	Найменування предмета	Характеристика предмета і ступінь його зношеності	Кількість	Зразкова оцінка	Примітка
-------	-----------------------	---	-----------	-----------------	----------

Соціальний педагог

(підпис)

Представник ЖЕУ

(підпис)_____
дата складання

* У примітках зазначають таку інформацію: ким куплено, де знаходиться покупець; чи підлягає здачі в утиль; кому належало; чи було у вжитку; на чие ім'я було оформлено (для ощадних книжок, інших цінних паперів), номер (для акцій і цінних паперів).

ДОДАТОК 3

Зразкова форма

«Затверджую»

Керівник установи освіти

М. П.

АКТ***контрольного обстеження умов життя і виховання підопічного***

1. Дата обстеження.
2. Прізвище, ім'я, по батькові, посада суспільного інспектора (соціального педагога), що робить обстеження.
3. Прізвище, ім'я, по батькові підопічного, дата його народження, адреса.
4. Заняття підопічного:
 - відвідує ясла, дошкільний заклад, навчається в школі (у якому класі), установі початкової професійної освіти, технікумі, ВЗО і т.ін.;
 - нічим не зайнятий (зазначити, із якого часу, чому, скільки класів закінчив).
5. Склад сім'ї опікуна (попечителя):
 - зміни, що відбулися в сім'ї за минулий період;
 - взаємовідносини підопічного з опікуном (попечителем), членами його сім'ї.
6. Успішність підопічного:
 - які є труднощі в навчанні, освоєнні професії, одержанні кваліфікації, чи є заохочення за гарну роботу, навчання;
 - яка допомога зроблена школою, установою початкової професійної освіти, ВЗО, підприємством, установою, їх громадськими організаціями підопічному й опікуну (попечителю).
7. Участь підопічного в громадському житті колективу (школи, установи початкової професійної освіти і т.ін.).
8. Стан здоров'я підопічного:
 - результати щорічного поглибленого медичного огляду;

- вжити заходи для поліпшення стану здоров'я, лікування, оздоровлення, організації літнього відпочинку підопічного.

9. Організація дозвілля підопічного (робота в гуртках, участь у художній самодіяльності, спортивних секціях та ін.).

10. Цілість майна підопічного (звірюється за описом майна; відзначаються відсутні і використані речі, кошти, указується, ким і коли даний дозвіл на їх використання).

11. Матеріальний стан підопічного; форми, види матеріальної і соціальної допомоги, зробленої підопічному за минулий період (ким, коли).

12. Використання опікунської допомоги посібника.

13. Висновки і пропозиції за результатами контрольного обстеження.

Соціальний педагог _____

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

ДОДАТОК 4

Зразкова форма

Схема вивчення соціальної історії особистості**1. Загальні дані:**

Прізвище, ім'я, по батькові _____,

адреса _____,

дата і місце народження _____,

родинний стан _____,

національність _____.

1.2. Батьки:

Прізвище, ім'я, по батькові _____,

дата народження або смерті _____,

місце проживання _____.

1.3. Брати і сестри:

Прізвище, ім'я, по батькові _____,

дата народження або смерті _____,

місце проживання _____.

1.4. Діти:

Прізвище, ім'я, по батькові _____,

дата народження _____,

місце проживання _____.

1.5. Освіта.**1.6. Місце роботи (навчання)** _____**1.7. Психічне і фізичне здоров'я** _____.**1.8. Місце в сім'ї, сусідські зв'язки.****2. Потреби і проблеми:****2.1. Причини, що привели до роботи з цією особистістю.****2.2. Історія проблеми та її стан на теперішньому етапі.**

- 2.3. Здатність виконувати життєві ролі.
- 2.4. Стадія психічного і розумового розвитку.
- 2.5. Виконання особистого обов'язку перед сім'єю, групою, общиною.
- 3. Позитивні і негативні чинники, що впливають на допомогу клієнту:
 - 3.1. Внутрішні ресурси особистості до зміни.
 - 3.2. Чинники, які можуть вплинути на надання допомоги.
 - 3.3. Прогноз очікувань до зміни особистості.

ДОДАТОК 5

Зразкова форма

Картка особистості

1. Стан здоров'я і розвитку учня (заповнюється шкільним лікарем або з його слів):

1.1. Загальна оцінка здоров'я учня (за даними медичної картки).

1.2. Ознаки підвищеної знервованості (відсутні; підвищена стомлюваність, знижена працездатність, пригнічений настрій, підвищена збуджуваність, вибухи гніву, агресивність стосовно вчителів, відмова від контактів, загальних справ, схильність до руйнівних дій, садизм, інші ознаки).

1.3. Патологічні потяги:

- курить (не курить, курить епізодично, систематично);
- вживає спиртні напої (не вживає, вживає епізодично, систематично);
- вживає токсичні чи наркотичні речовини (не вживає, вживав однократно, епізодично, систематично).

1.4. Чи перебуває на диспансерному обліку. Якщо так, то з якого приводу _____;

2. Психологічна атмосфера в сім'ї:

2.1. Дані про батьків (батько, мати, особи, що їх замінюють):

освіта _____;

професія, місце роботи _____.

2.2. Інші члени сім'ї _____.

2.3. Тип сім'ї:

- благополучна (батьки морально стійкі, володіють культурою виховання, емоційна атмосфера в сім'ї позитивна);
- неблагополучна, у тому числі:
 - педагогічно некомпетентна (батьки не володіють культурою виховання: відсутня єдність вимог, дитина бездоглядна, із ним жорстоко поводяться,

систематично карають, погано інформовані про її інтереси, поведінку поза школою);

- морально-неблагополучна (батьки ведуть аморальний спосіб життя, пиячать, дармоїди, утримують кубло, мають судимість, вихованням дітей не займаються);

- конфліктна (у сім'ї неблагополучна емоційна атмосфера, між батьками постійні конфлікти, батьки занадто дратівливі, жорстокі, нетерпимі).

2.4. Характер взаємовідносин батьків із дитиною:

- сімейна диктатура (систематичне придушення ініціативи і почуття власної гідності дитини);

- надмірна опіка (задоволення всіх потреб дитини, огороження від труднощів, турбот, зусиль);

- попуск (відхилення від активної участі у вихованні дитини, пасивність, визнання повної автономії дитини);

- співпраця (відносини взаємної поваги, спільне переживання радостей, прикрозців і т.п.).

2.5. Організація режиму праці і відпочинку:

які обов'язки виконує в сім'ї _____;

чи дотримуються режиму дня _____;

хто й у якому ступені допомагає і контролює виконання домашнього завдання

_____;

як організоване спілкування учня в сім'ї під час дозвілля, літнього відпочинку, відпустки батьків _____

_____.

3. Особливості навчальної діяльності:

3.1. Успішність учня _____.

3.2. Ставлення до навчання: позитивне, нейтральне, байдуже, негативне.

3.3. Інтелектуальні можливості учня: високі, середні, низькі.

3.4. Мотиви навчання: пізнавальний інтерес до предметів, усвідомлення необхідності навчатись, прагнення одержати оцінку, заслужити схвалення дорослих, прагнення уникнути покарання, прагнення до самоствердження в групі однолітків.

4. Положення в класному колективі, ставлення до колективу:

4.1. Позиція учня в колективі: лідер (зірка), прийнятий, що відкидається (ізолюваний).

4.2. З ким із класу найбільше близький; характер взаємного впливу.

4.3. Взаємовідносини з іншими однокласниками: ділові, рівні, приятельські, теплі, конфліктні, ні з ким не спілкується.

4.4. Манера, стиль спілкування з тими, хто оточує:

- домінантний стиль (впевнений у собі, прагне нав'язати свою думку, легко перебиває, але не дає перебити себе, нелегко визнає свою неправоту);
- недомінантний стиль (сором'язливий, поступливий, легко визнає себе неправим, потребує заохочення під час розмови);
- екстраверт (постійно спрямований на спілкування, легко входить у контакт, зацікавлений, відкритий, повний уваги до тих, хто оточує);
- інтроверт (не схильний до контактів, замкнутий, віддає перевагу спілкуванню діяльність, у розмові небагатослівний).

4.5. Ставлення до громадської думки:

- активно-позитивне (розуміє критику, згодний з нею, недоліки прагне виправляти і т.п.);
- пасивно-позитивне (розуміє критику, згодний з нею, але недоліки не виправляє);
- байдужне (не реагує на критику, не змінює поведінки);
- негативне (сперечається, не згодний із зауваженнями, поведінки не змінює).

5. Ставлення до громадської діяльності і суспільно корисної праці:

5.1. Ставлення до громадських доручень: охоче, без наявного інтересу, відмовляється.

5.2. Виконання громадських доручень: сумлінне, несумлінне, за настроєм, під натискуванням, з ініціативою.

5.3. Ставлення до трудових справ класу: бере активну участь, байдуже, демонстративно відмовляється.

5.4. Ставлення до фізичної праці:

- позитивне (працьовитість, часто віддає перевагу фізичній праці розумовій, “має золоті руки”);

- байдуже (не вважає фізичну працю цікавою діяльністю, від неї не відмовляється, але виконує без ініціативи);

- негативне (ледачий, трудиться несумлінно, під натискуванням, до фізичної праці ставиться зверхньо, зневажливо).

5.5. Ставлення до суспільного майна: ставиться ощадливо, хазяйновито, ставиться байдуже, ставиться демонстративно, зневажливо аж до навмисного псування майна.

6. Спрямованість інтересів:

6.1. До якої діяльності виявляє інтерес (фізична праця, розумова праця, технічна, суспільно-політична, організаторська, художня (артистична, літературна, музична, хореографічна і т.п.), спортивна діяльність).

У яких гуртках (секціях) бере участь (брав участь) _____

_____.

Культурний кругозір: чи відвідує і наскільки часто театри, музеї, виставки

_____;

які читацькі інтереси, якій літературі віддає перевагу, регулярність читання (книг не читає, читає епізодично, читає систематично).

7. Особливості сфери вільного спілкування учня:

7.1. Скільки часу приділяється вуличному спілкуванню протягом тижня: часи вечірнього приходу додому?

7.2. З ким має приятельські зв'язки поза класом, який вплив вони мають на учня?

7.3. Чи постійне місце вуличного спілкування (клуб, подвір'я, під'їзд і т.ін.).

7.4. Зміст вуличного спілкування (робота з технікою, автотехнікою, відвідування кіно, гра на гітарі, прослуховування музичних записів, розмови на різні теми, безцільне проведення часу, пияцтво, паління, азартні ігри й ін.).

8. Рівень самооцінки особистості:

- адекватна (правильно оцінює свої позитивні і негативні якості, власні можливості і досягнення);
- завищена (некритична стосовно себе, перебільшує свої досягнення);
- занижена (зайво самокритична, недооцінює свої позитивні якості й власні досягнення).

9. Особливості поведінки:

9.1. Позитивні вчинки учня; як часто вони відбуваються

Можливі мотиви їхній учинення

9.2. Негативні вчинки (проступки), їх поява (епізодично, систематично), характер (грубість, бійки, прогули, запізнення на уроки, порушення дисципліни в класі, відмова від вимог, доручень, не працює в класі на уроках).

9.3. Правопорушення учня (злочинство, злочиство в молодших і слабких, побиття молодших і слабких, спроби до насильства, жорстоке поводження з тваринними, прояв садистських схильностей, грубі порушення громадського порядку (хуліганство) і т.п.).

9.4. Ставлення до своїх проступків: байдужа, переживає, виправдує, засуджує.

9.5. Як ставиться до педагогічних впливів: із жорстокістю, байдуже, розуміє і намагається виконати вимоги.

9.6. Перебуває на обліку всередині школи _____;
у комісії у справах неповнолітніх _____;

ДОДАТОК 6

Зразкова форма

Картка індивідуального вивчення й обліку підлітка

(може використовуватися при постановці на шкільний облік)

Постановка _____ Зняття _____

Повторна _____ Зняття _____

1. Прізвище, ім'я, по батькові
2. Домашня адреса і телефон.
3. Чи залишений на другий рік.
4. З якого часу навчається в цій школі.
5. Відомості про батьків (прізвище ім'я, по батькові, рік народження, де і ким працює):
мати _____;
батько _____.
6. Риси характеру підлітка, явні і приховані слабкості.
7. Інтереси і захоплення, схильності підлітка.
8. Характеристика домашніх умов (склад сім'ї, ставлення батьків до виховання, до школи, умови для занять).
9. Ставлення до навчання, відвідування занять.
10. Участь у громадському житті класу.
11. Участь у гуртках, клубах, секціях.
12. Участь у суспільно корисній праці.
13. З ким дружить у школі, за місцем проживання.
14. Кого вважає авторитетом і чому?
15. Шеф підлітка (прізвище, ім'я, по батькові, де і ким працює, адреса, телефон).
16. Характер відносин із товаришами (підкреслити): рівність, залежність, лідер.
17. Чи перебуває на обліку в КСН і за що?

18. Чи обговорювався на комісії зі справ неповнолітніх і захисту їхніх прав?
19. Місце і час учинення проступку.
20. Міра покарання.
21. Плановані основні напрямки роботи з підлітком.
22. Успішність у поточному році.

ДОДАТОК 7

Зразкова форма

Паспорт сім'ї

Учня _____ класу _____ школи _____
 району _____ області _____
 (Прізвище, ім'я, по батькові) _____

1. Загальні відомості про батьків та інших членів сім'ї

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Вік	Освіта	Спеціальність, місце роботи	Примітка
---	--------------------------------	-----	--------	--------------------------------	----------

Житлові умови _____

Матеріальний стан, джерела прибутків _____

Характеристика культурного рівня сім'ї _____

2. Загальні відомості про дітей

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Вік	Де навчається, працює	Примітка
---	--------------------------------	-----	-----------------------	----------

Інтереси дітей _____

Робоче місце учня _____

3. Виховні можливості сім'ї

Рівень вихованості учня _____ (високий, середній, низький)

Рівень педагогічної культури батьків

батька _____ (високий, середній, низький)

матері _____ (високий, середній, низький)

Мікроклімат у сім'ї _____ (здоровий, стійкий, недостатньо
здоровий, хитливий, нездоровий)Спрямованість сім'ї _____ (суспільно спрямована,
індивідуалістична, асоціально спрямована)

Ситуація сімейного виховання _____ (сприятлива, ускладнена, несприятлива)

Тип сім'ї _____

Примітка _____

ДОДАТОК 8

Зразковий зразок

ПАСПОРТ

неформальної підліткової групи

1. Кількість людей (постійний і епізодичний склад).
2. З якого часу існує.
3. Вік, місце роботи, навчання її членів.
4. Принцип включення в групу (за місцем проживання, на підставі загальних цілей, приналежності до земляцтва і т.д.).
5. Основні місця збору.
6. Середня періодичність зборів.
7. Спільні заняття (проранжувати) (випивки, гра в карти, рухливі ігри, ходіння по вулицях, відвідування кіно, спів під гітару, вживання наркотиків і т.д.).
8. Найбільш улюблені теми бесід і обговорень (проранжувати) (обговорення різноманітних утруднень у навчанні, на роботі, конфліктів із батьками, учителями, обговорення прочитаного, кіно- і телефільмів, обговорення спільних дій, життєвих планів, відносин із дівчатами, розповіді про взаємовідносини дорослих чоловіків і жінок, розповіді про місця позбавлення волі, про злочинські звичаї, обговорення засобів добування коштів для розваг, випивки, наркотиків і т.д.).
9. Жаргонні слівця, використовувані в групі.
10. Прізвиська членів групи.
11. Лідер групи і його характеристики.
12. На чому тримається авторитет лідера (потрібне підкреслити): на страху перед фізичною силою; на повазі до інтелекту; на умінні знайти спільну мову з хлопцями; на досвідченості, бувалості тощо.
13. Як часто і з приводу чого бувають конфлікти?
14. Як звичайно вирішуються конфлікти (мирно, бійкою, завдяки втручання лідера, поступкою частини хлопців)?

15. Як часто виникають конфлікти, бійки з іншими угрупованнями і з приводу чого?
16. Чи підтримується зв'язок із дорослими злочинцями, з особами, що відбули покарання в місцях позбавлення волі (так, немає, епізодично).
17. Який вплив вони мають на хлопців? (потрібне підкреслити: застерігають про можливість злочину; підбурюють до злочину; заражають помилковою романтикою; передають злочинський жаргон, пісні, звичаї).
18. Які якості характеру і вчинки найбільше засуджуються і які заходи впливу з боку групи надаються винному?
19. Чи можливий добровільний вихід із групи? Перехід до іншої? Чи бували такі випадки, з яких причин і яка реакція на це?
20. Як ставляться дорослі до угруповань хлопців:
- батьки (доброзичливо, не перешкоджають зустрічам на квартирах, нейтрально, не звертають уваги, вороже, забороняють спілкування, забороняють зустрічі в себе вдома).
 - учителі
 - сусіди.
21. Чи перебуває хтось на обліку в міліції і які заходи впливу на групу?
22. Чи займається хтось із хлопців у гуртках, секціях, клубі? Як впливає на інших хлопців і як до цих занять ставляться в групі?

ДОДАТОК 9**Приклад****Зразкова характеристика мікрорайону школи****1. Загальні відомості про школу:**

- назва населеного пункту, адміністративного району;
- тип школи;
- місце розташування (у межах вулиць, територіально стосовно центру населеного пункту);
- стисла характеристика природних і інших особливостей розташування школи;
- тип будови, на яку кількість людина розрахована за проектом;
- у якому році відкрита;
- кількість учнів; із них є в дитячих громадських організаціях:
1-4-ті класи, 5-9-ті класи, 10-12-ті класи;
- кількість класів-комплектів (для сільських шкіл);
- наявність ГПД, пришкільного інтернату, кількість учнів у них;
- організація підвозу учнів;
- кількість мікрорайонів (населених пунктів для сільської місцевості), у яких мешкають учні;
 - час початку навчальних занять;
 - канікулярний час;
 - характеристика педколективу:
кількість учителів, вихователів;
середнє навчальне навантаження;
скільки вчителів сполучають предмети (які);
освіта;
стаж роботи в цій школі;
учителі - випускники школи;
нагороди вчителів;
сімейні династії;

громадські доручення вчителів у мікрорайоні;

- матеріально-технічна база школи:

характеристика навчальних кабінетів;

характеристика матеріальної бази трудового виховання, навчання;

характеристика спортивної бази;

характеристика матеріальної бази естетичного виховання, навчання;

наявність у школі музею;

наявність у школі постійно діючих виставок;

наявність у школі бібліотеки, її фонди;

наявність у школі радіо(теле-) вузла.

2. Загальні відомості про мікрорайон школи:

- назви вулиць, розташованих на території мікрорайону школи (для сільської школи - населених пунктів);

- картка-схема вулиць (населених пунктів), де мешкають учні, із указівкою типів дороги, відстані до школи, видів транспорту;

- картка-схема культурного, побутового, торгового обслуговування (клуби, бібліотеки, кінотеатри, спортивні установи, медичні установи, магазини, підприємства громадського харчування);

- картка-схема з указівкою дошкільних установ і установ додаткової освіти;

- картка-схема виробничого оточення;

- тип будови мікрорайону, загальна кількість будинків;

- кількість житлових помешкань різноманітної форми власності;

- нежилі помешкання в мікрорайоні.

3. Характеристика виробничого оточення:

- характеристика базового підприємства (господарства), якщо таке є;

- характеристика кадрових можливостей підприємства (господарства) в організації наставництва, гурткової роботи, суспільно корисної праці і т.п.;

- характеристика матеріальних можливостей підприємства (господарства);

- сформовані напрямки спільної роботи школи і підприємства (господарства);

- характеристика інших підприємств, установ у мікрорайоні.

4. Характеристика матеріальної бази для проведення виховної роботи в мікрорайоні.

5. Характеристика організацій мікрорайону, функції яких у тій чи іншій мірі пов'язані з вихованням (культурної, спортивної установи; установи додаткової освіти, опорні пункти охорони порядку, депутатські групи, ради ветеранів, громадські організації і т.п.).

6. Характеристика органів управління громадським і сімейним вихованням (якщо такі є).

7. Характеристика жителів мікрорайону:

- загальні відомості:

скільки жителів мешкає на території мікрорайону, із них:

дошкільного віку;

учнів;

молоді до 30 років;

до 55 років пенсіонерів;

ветеранів війни;

інвалідів;

основна частина жителів працює в _____;

національність жителів;

походження батьків учнів;

матеріальні умови сімей, у яких живуть діти;

освітній рівень батьків;

місцеві соціально-культурні традиції, особливості, релігійна обстановка;

місцеві авторитети;

місцеві майстри, умільці;

батьківський актив;

дільничні інспектори;

дитячий юнацький актив;

число тимчасово непрацюючих;

число тих, які ухиляються

число педагогічно занедбаних підлітків;
всього є на обліку в КСН;
у чому виражаються негативні прояви;
відомості про вихователів (батьки, шефи, класні керівники, та ін.);
стисла характеристика вихователів;
число трудних дорослих жителів;
всього;
перебуває на обліку;
зміст порушень, джерело інформації;
відомості про дітей;
число неблагополучних сімей і груп у мікрорайоні;
число віруючих;
список заслужених людей.

Приклад

Картка обстеження життєвого простору дитини

1. Прізвище, ім'я, по батькові дитини.
2. Дата народження дитини (число, місяць, рік).
3. Місце народження (місто, село, область) і його екологічна характеристика (природні умови та їхня цілість, наявність руйнуючих природу джерел, екологічно брудних і шкідливих виробництв, громадський транспорт, віддаленість будинку від великого скупчення техніки і людей).
4. Географічний характер місця постійного проживання.
5. Житлово-побутові умови (окремий будинок, квартира, наявність дитячої кімнати, подвір'я, де дитина може бути без нагляду дорослих).
6. Фізичний розвиток дитини (цілком здорова, хронічно хвора (чим саме), часто хворіє).
7. Культурно-побутові умови домашнього життя: наявність спеціального навчального кутка, кімнати-майстерні для занять за інтересами; книг, спортивного інвентарю, музичних інструментів; побутової техніки, із яким дитина постійно має справу вдома; власного кутка природи, тварин, птиць, рослин, за якими вона постійно доглядає.
8. Культурно-гігієнічні умови будинку і подвір'я (наявність дитячого майданчика, спеціальних предметів і інвентарю, призначеного для фізичного розвитку дитини).
9. Ставлення дорослих до позанавчальних занять дитини вдома (заохочувальне, зацікавлене, контролююче, байдуже, негативне).
10. Ставлення сім'ї до навчальних справ дитини (постійно зацікавлене, жорстко контрольне, підтримуюче, непослідовне, постійно конфліктне через оцінки).
11. Чи карають вдома за шкільні успіхи і невдачі (практично немає, досить часто, немає, ніколи).

12. Звичне проведення часу дитиною вдома (самостійне, під контролем дорослих, за участю дорослих в її справах, за її участю в справах дорослих, безконтрольне, дитина сама контролює свій час, контролює і свій час, і заняття молодших членів сім'ї).
13. Чи часто дитина конфліктує із членами сім'ї (батьками, старшими, молодшими).
14. Улюблені дозвілльєві заняття (праця, спілкування, читання, перегляд телепередач, заняття музикою, мистецтвом, захоплення технікою, доглядом за тваринами, рослинами, спорт, вироби і т.п.).
15. Ставлення дорослих до спілкування і друзів дитини (зацікавлене, байдуже, негативне).
16. Основні позанавчальні заняття дитини в школі після уроків (ігри з однолітками, самопідготовка до занять, фізична праця, спортивні заняття, заняття в гуртках, заняття за спецпрограмами, комп'ютерні ігри і т.д.).
17. Відвідування дитиною установ додаткової освіти (відвідують бібліотеку (щотижня, час від часу, ніколи, поблизу бібліотеки немає); ходить на заняття клубних гуртків, об'єднань, секцій, ходить у клуб на пізнавально-розважальні програми, не ходить у клуб, клуба немає; займається за індивідуальною програмою в УДО).
18. Бере участь в корисній праці чи з благоустрою свого будинку (так, зрідка, немає), подвір'я (так, немає), школи (так, немає).
19. Чи трудиться разом із батьками на присадибній ділянці, дачі (постійно й охоче, тільки на прохання дорослих, бере участь періодично (навесні, улітку, восени), не бере участь, присадибної ділянки немає).
20. Чи заохочується самостійний заробіток грошей (так, ще малий, немає).

ДОДАТОК 11

Зразкова форма

Картка допиту №

Район _____

Прізвище, ім'я, по батькові педагога _____

Прізвище, ім'я, по батькові допитуваного _____

Рік народження _____, адреса _____

Тел. _____ процес, статус _____

Основні педагогічні проблеми _____

Чи ставилося питання про зміну запобіжного заходу і як було вирішено _____

Чи виявлено насильство стосовно підлітка (фізичне, психологічне, інше, у чому проявилось) і ким _____

Які міри педагогічної підтримки необхідно здійснити після допиту? _____

Які міри здійснені? (заповнюється протягом року після допиту підлітка) _____

З чиєї ініціативи педагог залучений до допиту (прізвище, ім'я, по батькові, тел.) _____

Чи є в дитини контакт із батьками _____

Необхідність вступу в контакт із батьках, соціальними працівниками, педагогами, психологами в інтересах підлітка _____

Позначки про такий контакт _____

Необхідність надання підлітку медичної і психіатричної допомоги _____

Позначки про надання допомоги _____

Зауваження і прохання з боку підлітка _____

Зауваження з боку педагога _____

Чи були клопотання і питання педагога відзначені особою, яка веде допит, якщо так, то які? _____

Участь у допиті адвоката _____

Участь у допиті законного представника, зауваження з його боку _____

Інші зауваження _____

Дата _____ Підпис _____

ДОДАТОК 12

У літніх оздоровчо-виховних установах підлітки вивчають пісенний фольклор. Заняття починають із заучування дитячих хороводних ігор («Хто в нас гарний», «Козаки»). Ігри проводяться під наспів українських танцювальних мелодій, обрядових пісень «Веснянка», «Ой, кулики». Проводяться експедиції в прилеглі селища з метою вивчення місцевого фольклору. Включають зібраний матеріал у свій пісенний репертуар. Такі заняття вимагають від соціального педагога знання основ народної культури, драматургії народних пісень, основ народного танцю, народних обрядів, звичаїв, акторської майстерності, уміння декламувати, грати на найпростіших народних інструментах.

У таборах проводяться різноманітні конкурси, наприклад «Музика і поезія», вони не тільки поповнюють знання дітей, але і несуть виховний заряд. Діти з задоволенням займаються постановкою вистав. Наприклад, імпровізована вистава «В гостях у муз» перетворюється для них у дійсне свято, до якого готуються всі загони і групи. Кожна група подає одну з дев'яťох муз старогрецької міфології. Роль муз грають вожаті та старші вихованці. Діти танцюють, читають вірші, співають пісні, що відповідають тій або іншій музі.

Цікавий досвід проведення в таборі «української зміни», під час якої організуються посидінки з чаєм, сушіння, виготовлення і демонстрація українського одягу, концерти пісні і танки. В усіх заходах зміни передбачається участь батьків, бабусь і дідусів, старожилів прилеглих сіл. Протягом усієї зміни діти готуються до свята «Українського гопака» із піснями й танцями. На ньому проводяться конкурси: «Подорож до народної мудрості» (за творами української народної творчості), лічилок, скоромовок і загадок, виробів, костюмів, юних красунь, кулінарів і кухарів, «Українська коса» та ін.

ДОДАТОК 13

Міжнародний дитячий кінофестиваль «Артек» (проводиться з 1993 року) здійснюється як спрямований на трансляцію засобами мистецтва демократичних цінностей і освоєння дітьми цих цінностей у реальному житті. У відборі конкурсних фільмів одним з основних критеріїв є втілення авторами прав особистості на вибір, самовизначення, самореалізацію, толерантність. На фестиваль не допускаються фільми, що пропагують національну ворожнечу, насильство, соціально-політичну нетерпимість. Однією з «ізіюминок» фестивалю є те, що п'ять тисяч глядачів стають членами Великого глядацького журі, єдиного журі, що працює на фестивалі. Особисте звертання до кожної дитини і підлітка повідомляє йому про те, що саме від його голосу залежить доля призів фестивалю, що, здійснюючи своє право на вибір і оцінку, вона деякою мірою впливає на творчу долю конкретних кінематографістів. Участь у роботі Великого журі глядачів журі розвиває навички участі в демократичній процедурі відповідального вибору. На фестивалі кожній дитині надана реальна можливість висловлювати свою думку в незалежних засобах масової інформації: щоденна газета, що випускається дитячою редакцією, телеканал, радіопрограми. Це дозволяє дитині набувати навички привселюдного виступу, учитися формулювати і відстоювати свою точку зору, уміти слухати, сприймати і шанувати чужу думку.

На фестивалі працюють **Майстри-класи** видатних кінематографістів різних країн. Участь у них дає дитині можливість набувати навички ділового партнерства, послабляє підлітковий нігілізм стосовно цінностей дорослого світу. Програма фестивалю передбачає діяльність, що забезпечує потребу в задоволенні різноманітних інтересів підлітків. Фестиваль надає дітям можливість самостійно знімати анімаційне, художнє і неігрове кіно, дозволяючи висловити свої погляд на світоустрій і на загальнолюдські цінності.

Міжнародний аерокосмічний фестиваль «Сузір'я -Артек» проводиться під патронатом Президента України Л. Д. Кучми з 1994 року.

Фестиваль спрямований на підтримку суспільного інтересу до технічно і науково обдарованої молоді. Основна ідея фестивалю - наповнення процесу науково-технічної творчості духовним змістом, збагачення емоційної сфери дітей. «Свято інтелекту» - так можна коротко охарактеризувати програму цього фестивалю. На нього традиційно запрошуються переможці Всеукраїнських національних науково-технічних конкурсів - майбутня наукова еліта України.

Фестиваль проводиться разом з Українським Молодіжним Аерокосмічним Об'єднанням «Сузір'я». Взаємодія з легендарними льотчиками-космонавтами, знаменитими конструкторами, провідними спеціалістами ракетно-космічної галузі сприяє формуванню стійкого інтересу дитини до технічної творчості. Співробітництво із зарубіжними однолітками дозволяє набути навички ділового партнерства у сфері загальних інтересів.

Міжнародний конкурс-фестиваль дитячої і юнацької творчості «Наша земля - Україна» - фестиваль творчо обдарованих дітей України і дітей української діаспори, що мешкають у різноманітних країнах світу. Фестиваль ставить своїм завданням створення умов для взаємозбагачення духовного і культурного розвитку дітей і юнацтва, розвиток інтелектуальних і духовних інтересів молоді, пропаганду досягнень дітей у різноманітних видах мистецтва, зміцнення зв'язків із духовною Батьківщиною. Не можна почувати себе носієм тієї або іншої національної культури, не засвоївши історії походження свого народу, його світогляди, традицій. Фестиваль надає можливість спілкування з талановитими однолітками, відомими діячами культури і мистецтва, що дозволяє дитині розширити представлення про моральну, художньо-естетичну, екологічну культуру громадянина Української держави. Фестиваль проводиться з 1997 року.

Міжнародний дитячо-юнацький конкурс виконавців класичного танцю ім. Ю. Григоровича «Фуєте «Артека». Проводиться з 1998 року під патронатом дружини Президента України Л. Н. Кучми. Мета конкурсу - удосконалювання і становлення форм естетичного виховання дітей і юнацтва,

популяризація жанрів класичної, народної і сучасної танцювальної культури, виявлення і підтримка найбільш талановитих юних танцюристів, підвищення професійної підготовки шляхом обміну досвідом роботи з найкращими танцювальними школами світу.

Міжнародний дитячий фестиваль мистецтв «Артек» запалює зірку» (проводиться з 1995 року). Концепція фестивалю ґрунтується на ідеї загальної генетичної обдарованості дітей і на педагогічній тезі про необхідність розвитку в дітей основ духовної культури як здатності почувати, розуміти любити й оцінювати твору мистецтва, насолоджуватися ними, емоційно позитивно сприймати зразки високохудожньої творчості, відчувати потребу в систематичному спілкуванні з ними. Відмінна риса фестивалю - у забезпеченні поля діяльності для творчого самопрояву і самовираження усіх дітей - і тих, хто вже зміг заявити про себе, і тих, хто робить свої перші кроки у творчості. Діяльність дитини в рамках фестивалю вибудована таким чином, що власна творчість у мистецтві відбувається паралельно з пізнанням світової культурної спадщини.

Міжнародний дитячий хоровий конкурс - фестиваль ім. Г. Струве «Артековські зорі» (проводиться з 1998 року). Чудово сказав якимось В.О. Сухомлинський: «Культура виховного процесу в школі багато в чому визначається тим, наскільки насичене шкільне життя духом музики. Як гімнастика випрямляє тіло, так музика випрямляє душу людини». Рівною мірою ця теза відноситься до виховного процесу, здійснювана в позашкільній установі, у цьому випадку в «Артеці». Міжнародний дитячий хоровий конкурс-фестиваль покликаний пропагувати хорове мистецтво, створюване силами дитячих хорових колективів, розвивати в молодого покоління інтерес до хорового співу як академічного виду виконання, формувати здібність почувати, розуміти, любити й оцінювати зразки музичного (у цілому) і хорового (зокрема) художньої творчості.

У сучасному товаристві ясно усвідомлюється проблема незабезпеченості рівного співіснування людей-інвалідів, але, на жаль, поки що немає ясної,

логічної системи адаптації й інтеграції в соціум людей з обмеженими можливостями здоров'я. Значне місце в діяльності «Артеку» приділяється соціальної реабілітації дітей-інвалідів, дітей із соціально незахищених і малозабезпечених сімей. Ця робота носить постійний характер, є ряд оригінальних наробок, проектів і програм, спрямованих на допомогу і підтримку таких дітей.

Всеукраїнська спартакіада дітей-інвалідів «Повір у себе!» проводиться з 1993 року в серпні разом із рядом спортивних об'єднань України. У 2000 році вперше в «Артеці» пройшов фестиваль дитячої творчості дітей інвалідів «Повір у себе, і в тебе повірять інші! » Особливість життєустрою в МДЦ «Артек» полягає в створенні загонів, куди входять діти з обмеженими можливостями здоров'я та їхніх здорових однолітків. Включення до діяльності різнопланового характеру, співтворчість формує те, що сучасна педагогічна наука називає результатом ставлення - доброту, співчуття, уміння радіти успіхам, радості інших. Розвиток названих особистісних якостей - благо і для хворих дітей, і для їхніх здорових однолітків. Процес взаємного духовного збагачення допомагає входженню дітей з обмеженими можливостями здоров'я, соціально незахищених підлітків до соціуму, формує особистість здорового підлітка.

Майже кожний підліток серед своїх захоплень і улюбленого проведення часу назве заняття спортом. Для дітей, чий вільний від навчальних занять час цілком присвячений цьому виду діяльності, «Артек» пропонує комплексні програми спортивних змін. Фінальні змагання учнівських загальноосвітніх навчальних закладів «**Старти надій**» (у «Артеці» проводилися з 1975 по 1979 рік, із 1998 року щорічно). У змаганнях беруть участь класи - переможці попередніх (обласних і т.п.) змагань. Програма передбачає комплексні змагання: легка атлетика і плавання. Завдання змагань - залучення дітей до систематичних занять спортом, поліпшення спортивно-масової роботи.

Фінальні змагання з футболу на приз клубу «Шкіряний м'яч» (проводяться з 2000 року) - захід, спрямований на сприяння масовості і

популяризації дитячого футболу, організації фізкультурно-оздоровчої роботи в школах України. Учасники змагань - команди - переможниці обласних і регіональних змагань, проведених у всіх областях України й Автономної Республіки Крим.

ДОДАТОК 14

ДИВО - це засіб підготовки дітей до життя, психолого-педагогічний засіб розвитку і виховання, це і шлях до пізнання дитиною самої себе, своїх можливостей, здібностей, спонукання до творчості й ініціативи. ДИВО - це педагогічний «винахід», спрямований на те, щоб зробити життя дітей і дорослих у таборі більш яскравим, цікавим, дати можливість проявити свою індивідуальність педагогу, надавши право вибору дитиною діяльності за її інтересами. ДИВО - це ділова гра, гра з творчим рольовим сюжетом. Справа - це робота, у якій вирішуються завдання (педагогічні, виховні, освітні). Гра - засіб розваги, забава. Водночас - ділова гра - це вид діяльності, у котрої реальні ситуації (життя в таборі) замінюються умовними, заздалегідь установленими, придуманими, із своїми сюжетами, ролями (студентська група, інститут, студент, кафедра, магістр і т.д.). У таким спосіб, у таборі штучно відновлюється ситуація, що може зустрітися в майбутньому житті (моделювання ситуації). Реалізується програма за допомогою різнобічної діяльності, з огляду на логіку розвитку відкриття, що робить дитина, вона визначає, чим саме вона хотіла би займатися, яким видом діяльності вона цікавиться, чим саме вона хотіла б займатися, яким видом діяльності вона цікавиться найбільше, які вміння і навички хотіла б розвивати. Після презентації кафедр підлітки роблять вибір: журналістика, сценічне мистецтво, психологія, розвиток пам'яті, література, східні єдиноборства й ін. Розмаїтість напрямку кафедр дозволяє дітям знайти саме те, чим їм цікаво займатися. У ході зміни створюються умови і можливості для виявлення і розвитку творчих, організаторських, інтелектуальних і інших здібностей дітей як індивідуально, так і колективно. «Вступний іспит» - перший творчий виступ загону на 3-4-й день перебування в таборі за назвою «Наше перше відкриття». День творчості, гала-концерт, «Аукціон знань», «Східець часів», вечір обрядів, «Ерудит-марафон», «Брейн-ринг», «Кіномарафон», гра «Шевченківськими тропами», фестиваль пісень,

«Спортландія». День здоров'я, «Граймісто», Вечір поезії і романсу і т.д. - частина тих справ, у яких діти можуть себе реалізувати.

Підсумкова справа - «Бенефіс» або «Прощальний бал», або «Випускний іспит», де під час підведення результатів роботи звучить творчий звіт кафедр, оформляються виставки, творчі звіти загонів. У ДИВО немає поганих оцінок і образливих оцінок. По заслугах оцінюється праця індивідуальна: заняття кожного на кафедрах, присвоєння «учених ступенів», звань - «магістр», «бакалавр», «відмінний студент»; і колективна - загін, студентська група, їх участь у житті табору, справах, оголошення їм подяки. ДИВО - своєрідна система життя і діяльності дітей у рамках табору, табірної зміни. Гра в «Інститут» і загальнотабірне життя тісно і нерозривно переплетені. Діти із задоволенням приймають на себе роль студентів, мають можливість стати на чолі студентської групи і виконувати обов'язку декана, можуть висунути кандидатуру на посаду ректора інституту. Це перевтілення спонукає дітей до творчості, активності, ініціативи. Пропонуючи дітям цю гру, ми надаємо їм можливість здійснити подорож до країни знань, де кожна дитина зробить відкриття не тільки в різних сферах життєдіяльності, але і відкриє для себе таємниці свого внутрішнього світу. Створення цікавої, ігрової, творчої атмосфери в таборі підтримується, крім занять на кафедрах, кожним загonom і загальнотабірною справою, підпорядкованих одній ідеї - кожна мить, щогодини, щодня життя, кожна справа, що твориться тобою і однодумцями, - це велике відкриття. Що нового відкрив ти сьогодні в собі, друзях, оточуючому тебе світі? Що нового подарував тобі сьогоднішній день життя в таборі, загоні? Важливо навчити кожну дитину замислюватися над цими питаннями, тоді їхній підхід до життя буде творчим, гуманним, усвідомленим.

ДОДАТОК 15**“Трибунарії”**

Кожний учасник розмови мав можливість стати вільним «трибуном» і критикувати, хвалити, пропонувати, задавати питання.

Коли підлітки приходили на «форум», вони бачили чотири трибуни, на яких написано:

- + трибуна спогадів гарного;
- трибуна критики;
- ? трибуна питань;
- ... трибуна пропозицій.

За правилами «Трибунарія» кожний мав можливість висловлюватися один раз на одній трибуні. При цьому висловлення на трибунах не повторювалися. Після висловлень на одній трибуні наступними виступали оратори з інших трибун. У результаті такої розмови відбувався конструктивний аналіз роботи за зміну.

ДОДАТОК 16

Зустрічі «Добрий ранок» і «Добрий вечір»

Щоранку задерикувата мелодія збирала всіх підлітків на «Форум» (місце загального збору), де починалася програма «Добрий ранок». Черговий вожатий збирав новини про життя в таборі і всьому світі, ставив завдання на день. Кожному давалася можливість висловитися у «вільний мікрофон» і не було дня, щоб не звучали новини із загонів. Надзвичайний той факт, що програма, яка замінила традиційну колись ранкову лінійку, проходила в дружній атмосфері, довіри і супроводжувалася завжди оплесками. А заряд бадьорості, одержуваний табором із цієї програми, підтримував дітей щодня.

Підвести результати, пригадати події дня в таборі, поділитися враженнями, обговорити гостру проблему дозволяла програма «Добрий вечір». На ній ставало можливим оцінити день, із погляду удач і недоробок, тобто відбувався його аналіз.

Зміст і форми проведення «вечірніх вогників» різноманітні. Вони залежали від віку дітей, їхнього настрою, відносин, ситуації, подій, прожитих протягом дня, і планів наступного дня. «Вечірній вогник» - це місце, де виявляли свою майстерність, педагогічну інтуїцію і творчість вожатого, тому кожний вечір для дітей став неповторним. Для підлітків важливим ставало проведення рефлексії, що могла відбутися при створенні довірчих відносин між дорослими і дітьми.

Вожаті відзначали, що на «вечірньому вогнику», і ще у вогнища, коли нікуди поспішати і можна душевно поспілкуватися, виникало безліч сприятливих ситуацій для зняття психологічної напруги; міжособистих проблем у дітей; часто з'являлася можливість допомогти дитині проявити себе і відчувти значущим для інших.

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ЗБОРИ

1. Президент особисто або його радник брали участь у всіх адміністративних засіданнях і вожатських планерках.
2. Президент особисто відчиняв і закривав будь-який привселюдний захід.
3. Президент був постійним членом журі всіх заходів, крім тих, де вони самі брали участь.
4. Президентська рада мала право залучати як консультанта будь-якого дорослого. Директор табору міг постійно бути присутнім на засіданнях ради.
5. Президентська рада виконувала функції суду присяжних у ході розбору конфліктів і скарг.

Засідання президентської ради проводилися так:

- * робота велася у формі круглого столу;
- * відкривав і закривав кожне засідання президент;
- * кожний мав право говорити тільки з дозволу президента;
- * питання ведення засідання президентом не обговорювалися;
- * кожне засідання фіксувалося в протоколі, так само як і письмово оформлялися всі прийняті рішення.

Засідання президентської ради проходили щодня в строго відведений для цього час. Кожне засідання починалося і закінчувалося словом президента, потім давалося три хвилини на усний звіт кожному міністру, при цьому усний виступ супроводжувався письмовим варіантом звіту. Звіт містив у собі опис виявленої проблеми, можливі і уже використані шляхи її рішення.

Оскільки на першому засіданні були виявлені інтереси кожного, а також розподілені «портфелі» з урахуванням виявлених інтересів, то робота президентської ради в різноманітних напрямках йшла практично без збоїв. Міністр культури, маючи план роботи табору на зміну, співробітничав з організатором справ, допомагаючи планувати роботу проміжних етапів великої

справи, підбираючи помічників, здійснюючи зв'язок між усіма ланками організаторського ланцюга. За аналогією працювали й інші міністри.

Винятком стала біржа праці. На самому початку зміни її керівник, запропонував усім бажаючим декілька засобів заробітку «дружбінок» (табірної грошової одиниці), зареєструватися, одержати наряд на роботу, здати об'єкт по її закінченні. Щоб уникнути підробки, гроші не видавалися нікому до дня, коли на загальнотабірному аукціоні їх можна було з користю витратити (аукціон проводився в передостанній день зміни).

Щодня на програмах «Добрий ранок» і «Добрий вечір» будь-який член ради при необхідності міг узяти слово, і ця можливість стати перед однолітками в ролі зайнятого важливою справою дорослого, нарівні з директором, організатором, методистом табору, була кращим стимулом для організаторів-дітей.

Міністерство охорони порядку, роблячи нічний обхід, усвідомлювало власну значимість у наданні допомоги всьому таборові у встановленні порядку.

У передостанній день зміни весь склад президентської ради збирався для обговорення зробленої роботи.

ДОДАТОК 18

Прес-група створювалася за принципом добровільності; краще, щоб до неї входили представники з усіх загонів, а також активу табору, деякі члени президентської ради. Керував роботу педагог-консультант. Збір групи проводився щодня з метою опрацювання інформації, обміну думками, випуску чергового номера газети, навчання правилам роботи, обговорення проблем і т.д. Група дітей, що входять у прес-центр, мала свої відзнаки, символіку, користувалася правом висловлювати свої думки, брати інтерв'ю в найбільш цікавих людей у таборі, установлювати режим роботи прес-центру тощо.

Рубрики газети різноманітні. Вони з'являлися залежно від традицій табору, напрямків роботи, наявності активу. Газета «Дружбінські звістки» мала такі розділи:

- «Вчора, сьогодні, завтра» (огляд подій, аналіз попереднього дня, перелік головних справ у таборі, новини президентської ради);
- «Інтерв'ю» (із найбільше цікавими людьми в таборі);
- «Маска відвертості» у «Кутку довіри» (друкувалися анонімні листи хлопців, що зазнають труднощі у таборі, причому бажаючі допомогти в біді могли відгукнутися і написати в рубрику);
- «Я й природа» (екологічної звістки, ребуси, вірші, вікторини тощо);
- «Шукаю друга!» (той, хто почував себе самотньо або хотів знайти друга за інтересами, міг написати в цю рубрику і «Служба знайомств» допомагала їм зустрітися);
- «Ігротека» (у цій рубриці надавалася можливість випробувати свій інтелект, розв'язавши кросворд, ребус, шараду тощо);
- «Історія табору» (давалася інформація про табір, знаменних подіях і т.п.).

За кожен рубрику відповідав один із членів прес-центру.